
alternatif politika

Cilt 15, Sayı 3, Ekim 2023

MAKALELER

Situating the Russian Advocacy of Traditional Values in the Geopolitical Context
Gökten DOĞANGÜN

**Not Necessarily Existential Threats: Identity-Constitutive Role of the Foreign Policy
Discourse on Distant Humanitarian Crises**
Erdem CEYDİLEK

Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Uluslararası Siyasete Feminist Müdahaleler ve Sınırları
Bilge ŞAHİN

**Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri Sektöründe Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:
Bir Feminist Teknobilim Perspektifi**
Zelal ÖZDEMİR

Ekofeminist Perspektiften Paris İklim Anlaşması’nın Eleştirel Bir Değerlendirmesi
Duygu ÖZTÜRK & Sezin İBA GÜRSOY

**Su Güvenliği Bağlamında Nil Havzası Girişimi’nin (NHG) İklim Değişikliğine Yönelik
Uyum ve Azaltım Stratejileri**
Hasan İLKBAHAR

Bir İç Güvenlik Aktörü Olarak Ordu: İngiltere, Fransa, Meksika ve Türkiye Örnekleri
Ayfer GENÇ YILMAZ

Bir Benlik Krizi Olarak Post-Truth: Rasyonel Batı ve Duygusal Öteki Arasındaki Farkın Seyrelmesi
Nail TANRIÖVEN

*alternatif
politika*

Cilt 15, Sayı 3, Ekim 2023

*alternative
politics*

Volume 15, Issue 3, October 2023

alternatif politika

E-ISSN: 1309-0593

YAYINCI/SAHİBİ:
Rasim Özgür DÖNMEZ

EDİTÖRLER

Baş Editör:
Rasim Özgür DÖNMEZ

Alan Editörleri:
Kasım TİMUR
Tuğçe KELLEÇİ
Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ

YAYIN KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Berna Turam (Northeastern Univ.)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta Univ.)
Prof. Dr. Esra Hatipoğlu (Nişantaşı Üniv.)
Prof. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniv.)
Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Şule Toktaş (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç. Dr. Efe Baştürk (Recep Tayyip Erdoğan Üniv.)
Doç. Dr. Eugenia Kermeli-Ünal (Hacettepe Üniv.)
Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç. Dr. İpek Eren (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Marie Vogel (École Normale Supérieure de Lyon)
Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniv.)
Doç. Dr. Şener Aktürk (Koç Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Defne Karaosmanoğlu (Kadir Has Üniv.)
Avukat Ebru Sargıcı

DANIŞMA KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Aylin Özman (TED Üniv.)
Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniv.)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska Univ., Lublin)
Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina Univ.)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniv.)
Prof. Dr. Maria T. Grasso (The University of Sheffield)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Dr. Ruba Salih (University of Exeter)

alternatif politika

Alternatif Politika dergisi, bir grup akademisyen tarafından disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika dergisinin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır.

Alternatif Politika'ya yazı göndermek isteyenler için e-posta adresi: alternatifpolitika@gmail.com

Alternatif Politika, şu veritabanları tarafından taranmaktadır:
Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, EBSCO (including Political Science Complete, The Belt and Road Initiative Reference Source, Central & Eastern European Academic Source), ProQuest (including Sociological Abstracts, Political Science Complete, Political Science Database, Politics Collection, Social Science Premium Collection, Social Science Database, Social Services Abstracts), Index Copernicus, Index Islamicus, DOAJ (Directory of Open Access Journals), Columbia International Affairs Online (CIAO), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), ULAKBİM TR Dizin, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini), ASOS Index, ACAR Index, İdeal Online, Gesis Sowiport – Portal für Sozialwissenschaften, ResearchBib (Academic Resource Index), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific World Index ve MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals)

alternatif politika

Cilt 15, Sayı 3, Ekim 2023

MAKALELER

Situating the Russian Advocacy of Traditional Values in the Geopolitical Context, Gökten DOĞANGÜN, 416-444.

Not Necessarily Existential Threats: Identity-Constitutive Role of the Foreign Policy Discourse on Distant Humanitarian Crises, Erdem CEYDİLEK, 445-470.

Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi: Uluslararası Siyasete Feminist Müdahaleler ve Sınırları, Bilge ŞAHİN, 471-504.

Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri Sektöründe Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Bir Feminist Teknobilim Perspektifi, Zela ÖZDEMİR, 505-521.

Ekofeminist Perspektiften Paris İklim Anlaşması’nın Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Duygu ÖZTÜRK & Sezin İBA GÜRİSOY, 522-549.

Su Güvenliği Bağlamında Nil Havzası Girişimi’nin (NHG) İklim Değişikliğine Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri, Hasan İLKBAHAR, 550-580.

Bir İç Güvenlik Aktörü Olarak Ordu: İngiltere, Fransa, Meksika ve Türkiye Örnekleri, Ayfer GENÇ YILMAZ, 581-607.

Bir Benlik Krizi Olarak Post-Truth: Rasyonel Batı ve Duygusal Öteki Arasındaki Farkın Seyrelmesi, Nail TANRIÖVEN, 608-630.

alternatif politika

Volume 15, Issue 3, October 2023

ARTICLES

Situating the Russian Advocacy of Traditional Values in the Geopolitical Context, Gökten DOĞANGÜN, 416-444.

Not Necessarily Existential Threats: Identity-Constitutive Role of the Foreign Policy Discourse on Distant Humanitarian Crises, Erdem CEYDİLEK, 445-470.

The Women, Peace and Security Agenda: Negotiations Between Feminist Approaches and Global Politics, Bilge ŞAHİN, 471-504.

Gender Equality in Turkish ICT Sector: A Feminist Technoscience Perspective, Zela ÖZDEMİR, 505-521.

A Critical Assessment of the Paris Climate Agreement From an Ecofeminist Perspective, Duygu ÖZTÜRK & Sezin İBA GÜRSOY, 522-549.

Climate Change Adaptation and Mitigation Strategies of the Nile Basin Initiative (NBI) in the Context of Water Security, Hasan İLKBAHAR, 550-580.

The Military as an Internal Security Actor: The Cases of England, France, Mexico, and Turkey, Ayfer GENÇ YILMAZ, 581-607.

Post-Truth as an Ontological Crisis: Dilution of the Difference Between Rational West and Emotional East, Nail TANRIÖVEN, 608-630.

**SITUATING THE RUSSIAN ADVOCACY OF
TRADITIONAL VALUES IN THE GEOPOLITICAL
CONTEXT**

**RUSYA'NIN GELENEKSEL DEĞERLER
SAVUNUCULUĞUNU JEOPOLİTİK BAĞLAMDA
KONUMLANDIRMAK**

Gökten DOĞANGÜN*

ABSTRACT

As epitomized by the invasion of Ukraine, the lasting geopolitical power struggle between the West and the rising nations, including Russia, has been dragging the international system towards polarization again. Its epicenter lies in the contest over the meaning of modernity that becomes particularly evident in the antagonistic attitudes towards sexual rights. Linking sexual rights to modernity has been counteracted by the discourse on traditional values. This article aims to critically examine Russia's advocacy of traditional values in the geopolitical context. Built on the tripartite of cultural authenticity, sovereignty, and anti-Westernism, the discourse of traditional values conveys the resistance to the imposition of liberal values regarding gender equality and sexual diversity as the constitutive parameters of modernity. The investigation extends beyond a simplistic unipolar or bipolar worldview and argues that Russia's stance is not merely counter-hegemonic against the West but also

* Part-time Lecturer, Middle East Technical Univ. Northern Cyprus Campus, Political Science and International Relations, dgokten@metu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7541-9477>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 23.06.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 12.09.2023

serves its imperialist aims as evidenced by its invasion of Ukraine.

Keywords: Russia, Traditional Values, LGBT+ Rights, Modernity, Geopolitics.

ÖZ

Ukrayna'nın işgalinin de gösterdiği gibi Batı ile Rusya'nın da dahil olduğu yükselen ülkeler arasında süregelen jeopolitik güç mücadelesi uluslararası sistemi yeniden kutupluluğa sürüklemektedir. Yakın zamandaki kutuplaşmanın merkez üssünde modernitenin anlamı üzerine verilen mücadele yer almakta ve bu mücadele özellikle cinsellik haklarına dair benimsenen zıt tutumlarda belirginleşmektedir. Modernitenin cinsellik hakları ile ilişkilendirilmesine geleneksel değerler söylemi ile karşı koyulmaktadır. Bu makale, Rusya'nın geleneksel değerler savunuculuğunu jeopolitik bağlam içerisine yerleştirerek eleştirel bir bakış açısıyla ele almaya çalışmaktadır. Kültürel özgünlük, egemenlik ve Batı karşıtlığı sac ayağına dayanan geleneksel değerler modernitenin kurucu öğeleri olarak toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsellik hakları gibi liberal değerlerin dayatılmasına karşı çıkışı temsil etmektedir. Makale, tek kutuplu veya iki kutuplu bir dünya düzeni anlayışının ötesine geçerek Rusya'nın duruşunu sadece Batıya karşı bir hegemonik duruş olarak ele almamakta; Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin de gösterdiği üzere geleneksel değerler savunuculuğunun Rusya'nın emperyal amaçlarına da hizmet ettiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Geleneksel Değerler, LGBT+ Hakları, Modernite, Jeopolitik.

INTRODUCTION

In the aftermath of the Cold War, the previously polarized global order during the clash between communism and capitalism yielded to a transition period. The expectations about the ideological struggle to lose its decisiveness in international relations flourished in the early years of the post-Cold War period. Cross-national global risks such as the threat of nuclear war, terrorism, radicalism, migration, and climate crisis have paved the way to a new world order, in which

the goals of international cooperation, solidarity, and integration have been emphasized against the ideological struggle (Mandelbaum, 1998). However, the increasing global hegemonic dominance of the Western bloc has constituted a condition of vulnerability related to the unfair division of power among the rising nations, including Russia. Consequently, the national aspirations to restore the global legitimate status against Western dominance have replaced “previous illusions of common goals and interdependence” (Melville, 2017: 151). As epitomized by the invasion of Ukraine, the international system has failed and missed opportunities to sustain a unified, secure, and peaceful order following the Cold War (see Sakwa, 2008), thereby paving the ground for new lines of confrontation.

The dynamics of this renewed confrontation have extended beyond mere military and political competition. A new ideological dimension has emerged where traditional values have assumed a pivotal role instead of class struggle. Traditional values are built upon a complex triad of cultural authenticity, sovereignty, and anti-Westernism that Russia employs in a strategic manner. These values have become instrumental in contesting the moral superiority of the West as the vanguard of modernity, and thus, generated new sources of conflict between Russia and the West. The contest over the meaning of modernity becomes particularly evident in the antagonistic attitudes towards sexual rights and diversity. While the legal advances and the growing social acceptance of LGBT+ individuals are conceived as a symbol of modernity, civilization, and progress from the Western perspective, the Russian state redefines the parameters of modernity via traditional values.

Parallel to the geopolitical power struggle, particularly in the post-Soviet space, the Russian state has accused the Western countries of not only containing Russia through military, economic, and political alliances but also of disrespecting the Russian civilization for being authentic, distinct, and incompatible with liberal values. When the harsh criticism of the Western countries about the increasing authoritarian tendencies of Putin coupled with unexpected resistance to his authority at home in 2011, the Russian state endorsed a cultural turn to strengthen the regime's legitimacy and ensure its geopolitical revival around the discourse of civilizational uniqueness. The simultaneous promotion of sexual rights and diversity as the new markers of “modernity” provides the conditions to turn the contest over values into a part and parcel of the geopolitical power struggle between Russia and the West. The discourses on gender and sexuality are incorporated into a boundary-making process that divides “us” and “other” by new lines of conflict around competing values. Accordingly, amid the spread of reactions to LGBT+ rights within and beyond Europe, the traditional values serve as a tool of geopolitical contest for Russia to restore and re-signify its position in the world system.

The geopolitical contest between Russia and the West over values related to sexual rights provides a sound empirical ground to examine the nexus between sexuality and state sovereignty and its international implications. The interplay between state sovereignty and sexuality is a complex and dynamic one; sexuality plays a crucial role in the construction and exercise of state power. In contrast to the traditional conceptualization of state as a gender-neutral actor, Brown (1995) argues, state sovereignty has a gendered aspect and the configuration of state sovereignty intermingles with heteronormative norms. Certain forms of sexuality are depicted indispensable to the construction and maintenance of state identity and power, thereby turning the regulation and control of sexuality into a tool for states to establish and reinforce its authority within and beyond their borders (Brown, 1995).

The suppression of non-normative sexualities perfectly illustrates the relationship between state sovereignty and sexuality in domestic and international politics. States use homosexuality as a symbolic construct to define and protect themselves against internal and external threats. States deploy homophobia as a constraining and checking mechanism of LGBT+ activism (see Adam et al., 1999) whereby a securitized discourse regarding sexual rights and diversity is articulated. State suppression on non-normative sexualities become a tool of statecraft in charging LGBT+ persons for internal troubles and for flirting with the external enemies (Bosia, 2013). Framing the external threat as a gendered body, the “perverse homosexual” in Weber’s terms, provides states with a justificatory framework for its actions within and beyond their territorial borders as a way of protecting their values. Accordingly, the constructed binaries between the “perverse homosexual” and “sovereign man” becomes constitutive to establish a sexualized order in international realm (Weber, 2016). Othering and distinguishing the self through masculine technologies reproduce the symbolic boundaries of a nation against internal and external threats and emphasize a hierarchical superiority against others (Slootmaeckers, 2019). Consequently, the claims to state sovereignty via the regulation of sexuality are not only confined to social solidarity and cohesion but are internal to geopolitical boundary-making.

The Russian state’s claims to sovereignty serves as a stark example of the interplay between sovereignty and sexuality within the evolving geopolitical landscape. In its opposition to championing sexual rights and diversity as new markers of modernity, the Russian state emphasizes traditional values as a tool of restoring sovereignty and signifying its symbolic borders against the attacks of Western countries that allegedly aim to destroy Russia. This article argues that traditional values serve a dual purpose related to sovereignty: they act as a counter-discourse to challenge the Western hegemony in the name of modernity and a justificatory framework for Russia’s imperial ambitions under the guise of reunification around a distinct value-based system. However, while the Russian

state utilizes the discourse of traditional values to challenge the Western hegemony on the grounds of sovereignty, its self-positioning as the savior and a vanguard of a unique civilization in the post-Soviet space contradicts the focus on sovereignty and serves the same purpose as “Western imperialism.”

This article starts with a discussion on the embeddedness of sexuality rights in the geopolitical power struggle and the geopolitical implications of their transformation into new symbolic and spatial borders of modernity in the post-Cold War. The second section elaborates on the constitutive pillars of traditional values with a focus on the conceptualization of the West as inferior to Russia. The third section engages with the shift in the Russian state’s understanding of traditional values amid the changing geopolitical concerns. It is followed by the examination of the geopolitical context underlying the utilization of traditional values for maintaining the sovereignty, security, and survival of Russia against the West and for justifying its imperial claims, particularly in its sphere of influence. Lastly, the article engages in the regulation of sexuality rights within Russia that enforces a homophobic climate in a society already hostile to LGBT+ rights. The article concludes with a general assessment of the importance of situating the promotion of traditional values *versus* sexual rights into the geopolitical power struggle between Russia and the West.

Despite the populist claims of Putin to represent the whole Russian nation, the Russian people are not uniform in social attitudes towards traditional values. In terms of gender, age, geography, class and several other factors, the Russian people show significantly diverging patterns in aligning with traditional values related to religion, sexuality, homosexuality and family (Gudkov et al., 2021). Therefore, the attempt of discussing how traditional values serve Russia’s geopolitical endeavors in domestic and international politics requires visiting the discourse of the Russian state. To this end, this article methodologically combines academic literature with empirical analysis, drawing from primary sources such as speeches by Putin, legislative texts concerning sexual rights and international reports. Given the focus on the cultural turn, the primary resources are specifically selected from the period starting 2012 to the present day but some early speeches of Putin are also selectively examined to show the shift in conceptualizing sovereignty. Secondary resources span a broader time frame but are primarily focused on literature published post-2012 to align with the study’s focus. Data is analyzed through thematic analysis, focusing on recurring themes, patterns and narratives that emerge from the primary resources. This is supplemented by a critical review of secondary literature to provide a comprehensive understanding of the subject matter.

1. GEOPOLITICS OF GAY-FRIENDLINESS

Despite the recent legal efforts to accommodate sexual rights within the discourse of modernity and the evolving affirmative social attitudes towards sexual diversity, sexuality and modernity has never had an easy relationship, rather evolve through dynamic, complicated and multifaceted stages throughout history. With the emergence of modernity, especially in the 18th and 19th century, sexuality, sexual relations and sexual behaviors became a terrain of power and were conceptualized in a binary way, thereby exposing same-sex relations to inequality and intolerance that contradicts the founding principles of modernity. As Foucault (1978) emphasizes, repressing and controlling sexuality, especially homosexuality, through discursive and regulatory mechanisms constituted the dark façade of modernity with broader social implications of condemnation, marginalization, stigmatization and criminalization of same-sex relations. Criminalizing and policing homosexuality through legal acts and medical discourses continued to be a persistent pattern until the post-war period even in the most modern countries of Europe (Houlbrook, 2005). Since the 1960s, the inequality and discrimination pertaining to sexual identity started to gain a legitimate ground in the political debates in the Western democracies. As a result of a variety of related factors, including democratic culture, sexual revolution, women's rights movement, capitalism, consumerism and individualism, the legal landscape and social perceptions about same-sex relations started to take a new dimension (Kahlina, 2015; Rahman, 2020).

It is in the context of the post-Cold War era; that the politics of sexual orientation and gender identity has followed a globalized path with the incorporation of LGBT+ rights into the human rights agenda. LGBT+ politics has gained status and recognition in the discourses, attempts, and policies of international, supranational, and regional organizations on the expansion of human rights. The EU institutions and European countries have enacted several treaties and policy initiatives including decriminalization of consensual same-sex relationships, prohibition of discrimination based on sexual orientation in employment, and recognition of marriage equality for same-sex couples (Ayoub and Paternotte, 2020). In a similar vein, LGBT+ rights are included both formally and discursively in the UN bodies that set out its approach to the treatment of sexually marginalized groups with a rights-based approach at the global scale. With several initiatives, the UN bodies provide a set of shared goals and recommendations that can be integrated into national laws to safeguard sexual rights and identity (Edelman, 2020: 3).

The promotion of LGBT+ rights as a part of the human rights agenda has been accompanied by a discursive shift related to democracy, modernity, progress and civilization. Treating individuals equally regardless of sexual orientation has

become a litmus test for proving Europeanness, thereby turning into a salient area of political contestation between countries on cultural values (Slootmaeckers, 2020). Baker (2016) perfectly captures the international implications of this trend as the transformation of LGBT+ politics into “a geopoliticized symbol in international affairs” in the post-Cold War era (as cited in Luciani, 2023: 198). With the collapse of socialism, the disappearance of hard borders has required the EU to redefine its symbolic boundaries within and beyond the continent. This new geopolitical situation forced the EU to shift the process of “othering” from security concerns to normative grounds related to shared European values including LGBT+ equality (Slootmaeckers, 2020: 352). The alignment with civilization, which manifests itself in the endorsement of LGBT+ rights, has exclusively located east and west, north and South, and Europe within and beyond the EU (Ayoub and Paternotte, 2020: 8-9).

This global trend reflects the contestation between homonationalism and heteronationalism which play a significant role in redefining national boundaries and signifying the status of a nation. Homonationalism is the ideological use of LGBT+ equality to assert a nation’s progressive and civilized status (Puar, 2013) whereas heteronationalism represents a form of political homophobia that aims to protect a morally “sound” nation through control over sexuality. Despite the contrasting emphasis on sexual rights and diversity, these ideologies embody an illustration of similar boundary-making between nations that compete to qualify as superior against the other. Accordingly, these ideologies have created a rift between what is perceived as the “tolerant West” and the “homophobic East,” both within and beyond the EU (Kahlina, 2015; Luciani, 2023; Shirinian, 2021).

The global trend towards championing LGBT+ rights has created geopolitical borders that polarize and essentialize the European and non-European distinction within and beyond the continent although this imaginary identity-making does not necessarily capture the geographical clustering between a uniform West and East. Traditional values about sexuality have continued to be a part of European modernity with countries showing diverse patterns of decriminalization of and tolerance towards homosexuality even in the post-war period. Recently, these values have gained a new life source amid the rise of so-called gender ideology. In Europe, the anti-gender rhetoric that includes the attacks on the equality claims for sexual orientation and diversity in the name of protecting traditional values has been spreading.

Nonetheless, as Paternotte and Kuhar (2018) accurately state, the rise of anti-gender politics should not be narrowed down to the rise of religious backlash. Rather, it is closely interconnected to various sites of power struggle between European and non-Europeans, and within Europeans. Within the EU, anti-gender mobilization represents the protection of authentic cultural values against the

imposition of foreign values in a top-down, undemocratic, and technocratic manner by foreign forces (the EU) and corrupt elites (Korolczuk and Graff, 2017). Recently, the reactions given to the EU bodies in the case of prohibiting pride parades in many European countries (Serbia, Poland, Hungary) are verbalized with a reference to national decision-making. In a similar vein, the opposition to gender ideology is articulated as a matter of defending national sovereignty beyond Europe (particularly in Latin America) (Kuhar and Paternotte, 2017). Accordingly, the attempts to incorporate LGBT+ rights into human rights discourse have led to resistance and opposition to “a new form of cultural colonialism whereby the West is seen as the vanguard of the progress” (Rahman, 2020, 11; see Korolczuk and Graff, 2018) while those that allegedly lag behind the adoption of progressive values are framed as “the guardians of morality, tradition and indigenous cultures” (Adam, 2020).

At the homonationalist turn, the resistance is articulated “by depicting LGBT rights as a Western, non-universal concept, or they (the opponents) can attempt to re-signify it by linking the meaning of modernity to so-called traditional values” (Slootmaeckers et al., 2016: 3). In the latter scenario, the endorsement of traditional values turns into a part and parcel of a geopolitical power struggle for “pure” European modernity that is not corrupted, decadent and disconnected from its Christian origins. The contestation over the meaning of European values is therefore “not to *rout* European values, but to *reroute* the European Project back to its Christian origins” (Mos, 2023: 114), which coalesces with the geopolitical claims of leadership for European values at stake. In other words, sexual politics turns into “a symbolic battlefield in an imagined clash of civilizations and competing conceptions of modernity” (Edenborg, 2018: 4).

At the nexus between sexual rights and modernity, Russia does not take side with the anti-modern camp but, to the contrary, resists the alignment with “new” morality as a condition of the evolving conceptualization of modernity. The traditional values are utilized by the Russian state to counter the self-appointed moral superiority and domination of the West on the basis of a uniform conception of modernity. The Russian state alternately offers a conceptualization of modernity irreconcilable with the founding values of pluralism, tolerance, and multiculturalism as for supposedly threatening traditional values. With a distinct conception of modernity, the Russian state does not officially position itself in Europe or Asia but stands for a civilizational uniqueness based on a system of values characteristic of Russia (Izvestia, 2014). By having traditional values and cultural heritage, the Russian state aspires to defend the imaginary Western civilization that is in grave peril due to the estrangement from moral and religious values (see Putin, 2013). Accordingly, the Russian state crafts “an attractive model to be followed by ‘other worlds’ in the light of a deepening crisis of global civilization” (Baranovsky, 2000). Such a positioning serves to blend the

geopolitical power struggle with the competing claims of moral superiority at the edge of the new Cold War. Amid the rising anti-Westernism around the globe, the Russian state's desire to be a vanguard of traditional values serves its geopolitical endeavors of closing the ranks among those nations, disturbed with the "Western" cultural hegemony, on the grounds of national sovereignty and authenticity against the attacks in the name of liberal sexual values.

2. TRADITIONAL VALUES AS A COUNTER-DISCOURSE

The discourse on traditional values is articulated as a counter-narrative against the depiction of LGBT+ rights as a symbol of modernity by the West. In the Russian view, the "imposition" of sexual values is allegedly instrumentalized for the moral superiority of Europe against the "other," which is not willing to align with a uniform concept of modernity. However, the function of traditional values is not limited to situating the Russian civilization as an alternative model of modernity against the West but also encompasses its imperial claims towards the post-Soviet space. Traditional values serve as a justification for the Russian state to self-appoint a civilizing, saving, liberating, and decolonizing role for the brotherly nations of the former Soviet Union, which assumedly remain vulnerable to external forces.

Traditional values, albeit vague and undefined, refer to the historically rooted and distinctive features of the Russian nation, including "patriotism, spirituality, rootedness in history, respect for authority, and adherence to heteronormative and patriarchal ideals of family and gender" (Edenborg, 2022). The secular (Putin) and religious (Patriarch Krill) proponents of traditional values are quite concise in configuring them as related to human dignity (like conscience, faith, duty, responsibility, solidarity, honesty, and unselfishness) as well as the universal and transcendental that allegedly crosscut the whole humankind and all religions (Stepanova, 2015). Particularly, the Russian Orthodox Church approaches human dignity, rights and individual liberty from an antagonistic perspective that opposes liberalism with tradition, secularism with religion, and individual human rights with the rights of the community, nation and family. These opposite conceptual pairs no longer capture a geographical clustering between the liberal West and the Orthodox East (Stoeckl, 2012), given the lack of a unified stance among Western countries on the recognition of sexual rights and liberties. However, "the image of 'the West' as existential enemy" serves to "strengthen Russia's distinctiveness as the defender of traditional values on behalf of humankind, to mobilize the people of Russia, and to unite them around political power and religious authorities, which guarantee security and stability" (Stepanova, 2015).

Accordingly, traditional values are incorporated into the process of restoring national sovereignty and re-signifying identity borders against the alleged attacks of the West. Moral sovereignty, as coined by Wilkinson, refutes the normative superiority of international human rights norms and transpires that “human rights are contingent on the observation, especially in public spaces, of local traditional values, which are seen to represent the values of the majority” (Wilkinson, 2014: 365). With moral sovereignty, Putin stakes a claim to protect the moral norms of society and justifies his claim not as an attack on the minority rights but as a duty to represent the rights of the majority that are supposedly united around traditional values, on the one hand (Putin, 2013). On the other hand, he utilizes moral sovereignty to illustrate the contingency of international norms and values and the need for compatibility with traditional values. Thus, moral sovereignty opposes the self-appointed moral superiority of Europe in promoting, protecting and extending LGBT+ rights beyond the region. In the face of widespread attacks on traditional values, the Russian state assumes the role of protecting and defending traditional values, “which are being diluted, depreciated, humiliated and mocked” (Chapnin, 2020: 134). In this view, Russia is positioned as “ready to steer the continent back in the right direction,” which has departed from its Christian roots (Mos, 2023: 145).

The idea that the West is a “decadent” civilization and Russia is the “savior of civilization” (Moss, 2017) is not a new phenomenon in the Russian history. In explaining its historical origins, Engström (2017) cites Russian messianism, whose origins date back to the 16th century. According to this understanding, Russia is portrayed as a restraining factor that protects civilization against the forces of chaos. Following the collapse of Rome and the Byzantine Empires, the idea of Moscow as the “third Rome” grants Russia a historical mission to represent and protect the “pure” Christian values. In this view, Russian people is the “chosen” nation to fight anti-Christ. During the Soviet times, anti-Christ undergoes secularization and the enemy of workers became capitalism and Nazism while the liberals, American spies, and LGBT+ activists embody the new ontological enemies in the post-Soviet period (Engström, 2017).

At the juxtaposition of the world between modernity (associated with feminism and homonormativity) and tradition (associated with traditional family values and heteronormativity), the advocacy of traditional values has been utilized as a coherent discursive tool by Russia at the geopolitical level to legitimize the powers to be. As a result of the legalization of same-sex marriages, the rise of feminism, the decay of the traditional family, and the erosion of the “normal gender order”, Europe is pitied for being entrapped by sexual deviance. Conversely, Russia stands up for a value system built upon traditional family, gender norms and identities (Riabov and Riabova, 2014). An amorphous group, including the pro-nationalist groups, the Communist Party, the Russian Orthodox

Church (ROC), family organizations and intellectuals, partners in understanding the erosion of traditional values as a security threat to national sovereignty and protecting the future generations from so-called degenerated ideas such as gender equality and sexual diversity (Edenborg, 2021: 3). Particularly, the ROC plays a significant role in conveying the messages of Putin about traditional values to the people. In a secular political system, the deepening alignment with the ROC provides Putin with the mechanisms for the sacralization of his ideas around the historical past, cultural heritage, and religious values (Zaporozhchenko, 2023). The ROC has long confronted the secularist and libertarian understanding of human rights in the West and pushed the incorporation of religious-spiritual and ethical dimensions into the human rights regime in the UN bodies. It sees itself not only as the defender of traditional values but also assumes a role of reminding the original meaning of human rights to the derailed West (Stoeckl, 2012). With the rhetorical support of the ROC and its representation at the international level, the Russian state feels more confident in holding the upper hand against the “other”, which loses the right to be a stronghold of pure Christian values due to moral degradation and the denial of religion.

3. FROM SOVEREIGN DEMOCRACY TO MORAL SOVEREIGNTY

Putin’s use of traditional values for geopolitical goals is seen as a part of his cultural turn after his re-ascent to power in 2012, followed by a wave of mass protests that dragged the regime into a crisis of legitimacy. To contain the destabilizing implications of a possible color revolution, the cultural turn proposes a new social contract to unite the Russian people around moral and spiritual values (Østbø, 2017). However, the nuances of the centrality of traditional values are traced into Putin’s early attempts to resolve the problem of national identity around the ideas of sovereignty, security and stability with an implicit anti-Western component. Since his early years in power, a search for a strong anchor in historically and culturally distinctive values has guided the discourse and policies of Putin to re-signify national identity and global position for contemporary Russia (Doğangün, 2019).

The most evident shift in Putin’s discourse was to end Yeltsin’s pro-Western stance to “normalize” post-Soviet Russia for putting Russia into an inferior status in the global hierarchy. To reverse this pattern, the “special path of civilization” is utilized as an inevitable derivative of the historical, cultural and religious particularities of Russia (Verkhovskii and Pain, 2015) against the export of the Western model of democracy. In Putin’s own words: “Such primitive borrowing and attempts to civilize Russia from abroad were not accepted by an absolute majority of our people. This is because the desire for independence and sovereignty in spiritual, ideological and foreign policy spheres is an integral part of our national character” (Putin, 2013). A distinct Russian way of development

proposes a shift from the status of being in need of help and guidance from Western countries to self-sufficiency on the grounds of sovereignty (Putin 2005a; Putin 2005b; Putin 2005c).

Against this backdrop, the securitization of spiritual and moral values (read traditional values) has been central to restoring sovereignty and stability since Putin's first years in office. In the National Security Concept, published in 2000, the preservation and strengthening of society's moral values, patriotism, and humanism were defined within the scope of national interests. In this period, the weakening of moral values was primarily associated with the social crisis parallel to the weakening of the state authority following the disintegration of the Soviet Union. The moral decline was perceived as evident in the increasing crime rates, the spread of bribery, the demographic crisis, and the weakening of the nuclear family (Russian National Security Council, 2000). Although the concern with moral and spiritual values was mostly domestic in this early period, such a commitment shows that these values were placed at the center of Russia's ontological security concerns related to the national identity, unity and survival in the post-Cold War.

In post-2012 national security and strategy documents, the way of dealing with spiritual and moral values is overtly placed in a geopolitical context. In the Foreign Policy Concept, published in 2013, it was mentioned for the first time that global competition started to turn into a clash of civilizations. It is also stated that different values and development models have come into competition and conflict as the diversity of civilizations has become more evident with globalization, and it has been emphasized that the hierarchy of values that certain countries try to impose threatens international relations (Russian National Security Council, 2013). According to this concept, Russia positions itself as a power that will contain and restrain the increasingly chaotic international system and presents itself as an alternative civilization that needs to spread by using soft power (Engström, 2017). Similarly, in the National Security Strategy published in 2015, it was emphasized that Russia's spiritual and moral values were targeted by foreign and international organizations trying to disrupt Russia's unity, regional integrity and stability (Russian Federation President, 2015).

To grasp the shift in the conceptualization of traditional values as a symbolic marker of Russian authenticity and its moral superiority vis-à-vis the West in foreign policy documents, the interplay at the geopolitical level must be considered. The complex nature of relations between Russia, the EU and the USA relies, on the one hand, on Russia's aspiration for acceptance and integration in the international community and the recognition of its distinct values rooted in religious traditions and strong state, on the other (Tsygankov, 2012). The changing power dynamics and perceived threats, as observed in the expansion of NATO

towards Russia's western borders (Putin, 2008), led to a shift towards a nationalist and assertive foreign policy. The expansionist policies of the West have been treated as an unwillingness to respect and cooperate with Russia as an equal player in the international system. Therefore, Russia has encountered "a choice between accepting subservience and reasserting its status as a great power, thereby claiming its rightful place in the world alongside the United States" (Trenin, 2006: 88).

In the Russian narrative, the military interventions of the Western countries in former Yugoslavia, Iraq, Libya and Syria are justified by the language of democracy and human rights but this narrative primarily serves to install the Western hegemony and encroach into the territorial sovereignty of the nations (Putin, 2022a). In the geopolitical order that is dominated by the Western bloc and especially the USA, Western values are allegedly used to weaken Russia's national interests and cultural identity, thereby dividing and destroying the country, and threatening its rightful global status. The rising clash with the pro-Russian governments in the post-Soviet space is seen as an indicator of strengthening Western dominance and a threat to Russia's "rightful" existence in the historically claimed region. The Western liberals, security agencies, and pro-democracy think-tanks are blamed for provoking the color revolutions in Georgia, Ukraine and Kyrgyzstan to install the pro-Western puppet governments that attack the Russian cultural values and interests in the region (Lionel and Sherlock, 2022). The Russian state interpreted the pro-European stance of Ukraine and the consequent Euromaidan revolution as a "Western-instigated" coup to draw Ukraine from the sphere of influence of Russia, thereby flaring up the insecurity of Russia against the West (Götz and Staun, 2022).

The contestation in the geopolitical space urges the Russian state to solidify the notion of state sovereignty with the moves for restoring a sovereign and morally sound Russia. Against the focus on democracy promotion, humanitarian aid and human rights, the traditional values help the Russian state counter the criticism of the international community for authoritarian tendencies. At the same time, the Russian state acquires an important tool to re-signify its international status within the context of rising global opposition to gender ideology and sexual diversity. To strengthen its position in the international community, particularly following the imposed sanctions on the economy for supporting the pro-Russian separatists in eastern Ukraine, and defend national interests, Russia crafts itself a distinct civilization with the aims of uniting Russian people, shielding against the destruction of the Russian nation and state, and positioning itself as a worldwide defender of traditional values (Tsygankov, 2016: 151). Putin's commitment to traditional values comes into sharp focus in his 2013 address to the Valdai Club. In this speech, he underscores the right of Russia to independently choose its path of development and emphasizes the importance of respecting distinct cultural values. He critiques the Euro-Atlantic countries for their shift away from

traditional Christian values and their adoption of more liberal stances on sexual diversity. According to Putin, this shift represents a “moral crisis” that threatens to degrade the foundations of Western civilization itself.

“Another serious challenge to Russia's identity is linked to events taking place in the world. Here there are both foreign policy and moral aspects. We can see how many of the Euro-Atlantic countries are actually rejecting their roots, including the Christian values that constitute the basis of Western civilization. They are denying moral principles and all traditional identities: national, cultural, religious and even sexual. They are implementing policies that equate large families with same-sex partnerships, belief in God with the belief in Satan. (...) And people are aggressively trying to export this model all over the world. I am convinced that this opens a direct path to degradation and primitivism, resulting in a profound demographic and moral crisis. (...) At the same time, we see attempts to somehow revive a standardised model of a unipolar world and to blur the institutions of international law and national sovereignty. Such a unipolar, standardised world does not require sovereign states; it requires vassals. In a historical sense this amounts to a rejection of one's own identity, of the God-given diversity of the world.” (Putin, 2013).

This critique is not merely rhetorical; it forms part of a broader Russian strategy to define itself in opposition to what Putin sees as a “decadent” West. It also serves to reinforce the Russian state's claim to a unique, sovereign identity that stands in contrast to the allegedly moral degeneration taking place in Europe. In the Russian view, advances in LGBT+ rights, such as marriage equality and protections against discrimination, are not signs of progress but indicators of moral decline. The competing claims of modernity become evident in otherizing the EU through the concept of “*gayropa*.” This term is used by the Russian side to cast Europe as a continent that has deviated from traditional gender and sexual norms, thereby undermining its claim to moral superiority. In the Russian narrative, the European focus on sexual rights and equality is equated with a loss of moral and cultural integrity (Foxall, 2019: 176). This commitment to traditional values serves a specific geopolitical purpose: it allows the Russian state to draw distinct symbolic and spatial boundaries in its relations with the West. These boundaries are not just ideological but also serve to redefine modernity in a way that assumedly aligns with Russia's own cultural and moral framework. The competing claims of modernity, therefore, are not merely abstract debates but have real-world implications in the geopolitical sphere.

4. RUSSIA AS “THE SAVIOR” OF CIVILIZATION

Unpacking Russia's quest for dominance in the post-Soviet region, the focus on sovereignty and respect for distinct traditional values undergoes a significant

discursive shift alongside Russian imperial aspirations. In addition to the geopolitical rivalry with the USA, Russian imperialism features the attempts to offer an alternative world order and restore not territorial but spatial borders of the Russian-Soviet Empire (Zaporozhchenko, 2023). Regarding the post-Soviet space, particularly Ukraine, the Russian state is concerned with the Western expansion not only for threatening its security interests but also for its aim at reunification via a common value-based system. Thus, the Western attempts are viewed to depart the brotherly nations from historical, cultural and linguistic ties with Russia, create lines of division among them, and accommodate them with the Western system of values (Tsygankov, 2015). In that regard, the Russian World (*Russkiy Mir*) has been recently utilized as an instrument that grants Russia a civilizing mission to spread out an alternative, non-Western modernity among its kindred people who live outside its borders (Suslov, 2018). A geopolitical imagination, based on a “shared civilizational space”, provides the Russian state with a justification for following interventionist policies towards its neighbors, a rationale for reconnecting with the Russian diaspora, and a tool to stand for an alternative world order (Laruelle, 2015). However, the invasion of Ukraine illustrates the failure of an innocent imperial paradigm that rests on liberating, decolonizing and protecting the victims from external oppression as it disregards any decolonizing national attempt as an attack on Russia’s identity and interests (Kassymbekova and Laruelle, 2022).

This above-mentioned shift is also tightly connected to Russia’s claims of ascension in the region not only as a military and economic power but also as a morally sound, strong and masculine actor. Eurasianism as an element of Russian foreign policy extends beyond envisaging a cultural unity among the peoples of the former Soviet Union around a distinct conceptualization of civilization. The call for Eurasianism also includes the unification of the newly independent states under the Russian political entity, which denies legitimacy to the claims of autonomy and secession (Laruelle, 2008). While expecting global recognition for traditional values on the grounds of sovereignty and security, the Russian state blends its imperial aims with claims of moral superiority to justify its interventions, particularly in Georgia and Ukraine due to their departure from historical and cultural links to Russia. In other words, when confronted with the discrepancy between spreading Russian imperialism against Western imperialism, the Russian state plays the card of being a savior, which contradicts the principle of respect for sovereignty. This duality about the conceptualization of sovereignty conveys that the former Soviet countries owe their sovereignty to Russia’s tolerance and need to stay in compliance with the Russian interests, and entails “a patrimonial hierarchy between a masculine Russia acting as a dominant but benevolent authority, wielding its steady hand over the post-Soviet states, constructed as dependent, passive, and feminine” (Agiusa and Edenborg, 2019: 71). Amid the

confrontation with the West in the post-Soviet space, the Russian state seems to reserve a “right” and “moral duty” to intervene in these countries that are colonized and manipulated to drift towards the wrong side of modernity.

Against this backdrop, Russia’s strong resistance to LGBT+ rights signify its “rightful” claims in the region (Suchland, 2018) as the historically claimed savior. Accordingly, anti-homosexual propaganda is frequently used in framing the color revolutions, the Euromaidan revolution and the invasion of Ukraine whereby the symbolic and spatial borders were re-signified at the juxtaposition of a masculine defender of traditional values and a feminized actor inclined towards promiscuity. In the Rose Revolution in Georgia, Putin’s reaction was to underestimate democratization attempts through de-masculinization of the protestors and attack them with a so-called “humiliating” homophobic language (Sperling, 2015: 78). Through the use of Russian slang that associates “rose” with lesbian and “blue” with gay male, he dismissed the revolution as “the creation of a system of permanent revolution, whether that be ‘rose’ (*rosovykh*) or some yet-to-be-invented ‘blue’” (*golubykh*) (Hovarth, 2011: 7). Putin intended to diffuse fear and worry among the Georgian people about the risk of a gay revolution under the increasing pressure of the EU.

In the Euromaidan revolution, pro-Russian groups bang the drum against the EU’s attempts to force Ukraine to recognize liberal sexual values and legalize same-sex marriages as a part of conditionality (Shevtsova, 2020). The theme recurring in the media and social media during the Euromaidan events was the framing of the protests as gay square (*gayromaidan*). The underlying idea was to belittle Ukraine’s pro-European stance and resistance to Russia by feminizing and labeling it as a perversion from the traditional gender order (Riabova and Riabov, 2015). It was claimed that behind the protests, there was an attempt to drive Ukraine away from Russia with the support of homosexuals (Komsomolskaya Pravda, 2013). The LGBT+ groups were allegedly accused of hijacking the democratization efforts against the closing ranks between the pro-Russian groups and local conservative groups with strong homophobic attitudes. In the regime’s view, the EU utilizes the deepening cooperation with Ukraine as a tool to impose gay rights. Associating these rights with pedophilia, drug addiction, and unhealthy generations is a part of the narrative that demonizes the opponents on moral grounds and scapegoats the LGBT+ activists. The message was that Ukraine is faced with making an existential choice between moral “good” and “evil” (Gaufman, 2022), which are located at opposing sides of modernity.

In the process leading up to the invasion of Ukraine, Western countries are accused not only of expanding towards Russia’s sphere of influence but also of trying to destroy Russia’s moral integrity and dignity. Putin constructs his narrative of war as a crusade against the imposition of foreign values that are

contrary to human nature, cause moral degradation, and aim to destroy the Russian people from within. As Putin puts it, “The attempts to use us in their own interests never ceased until quite recently: they sought to destroy our traditional values and force on us their false values that would erode us, our people from within, the attitudes they have been aggressively imposing on their countries, attitudes that are directly leading to degradation and degeneration, because they are contrary to human nature” (Putin, 2022a). Putin paints the war as a moral one that epitomizes the exceptionalism of Russia and its national resistance to the insisting sexual perversion: “Do we want to have here, in our country, in Russia, “parent number one, parent number two and parent number three” (they have completely lost it!) instead of mother and father? (...) Is that what we want for our country and our children? This is all unacceptable to us. We have a different future of our own” (Putin, 2022b).

The support of the ROC Patriarch Kirill to Putin has also confirmed the portrayal of the invasion of Ukraine as a geopolitical confrontation on traditional values *versus* sexual liberties. Despite the anti-war voices in the Russian Orthodox Church, Patriarch Kirill’s ownership of the war sanctifies a “rightful” excuse blended with historical memory, Orthodox Christianity and Russian messianism. Patriarch Kirill justified the military intervention in Ukraine on the grounds of the denial of traditional values symbolized by freedom, excessive consumption and gay parades in direct connection to the convergence with liberal culture (Orthodox Times, 2022). In Patriarch Kirill’s view, Russia had no other choice than to start this war both to protect Christian values and the persecuted Orthodox population in eastern Ukraine against the invasion of sinful forces as well as to save Ukraine from subordination to the “immoral West” (Szabaciuk, 2022). The “holy war” argument used during the occupation of Ukraine is based on the purpose of purifying Ukraine from satanism against the inclination of Western countries to deviant ideas (Sirikupt, 2022). In this narrative, Ukraine is portrayed as a powerless and vulnerable, thus feminized, country that has lacked self-determination under the attacks of Western countries and needs to be rescued by a masculine power – Russia – to restore its dignity.

The masculinization of Russia and the concomitant de-masculinization of the West serve as a glue that fixes and specifies its symbolic borders. The contest over traditional values through masculinization is not limited to “the idea of a Russian collective identity” but tightly connected to “the idea of Russia’s global mission to protect tradition” (Agadjanian, 2017: 48). With the incorporation of masculine politics into geopolitical play, Putin has attempted to restore the image of Russia as a fortress of traditional values for a growing moral majority around the globe, which is disturbed with the expansion of gender and sexual rights. Putin has located Russia at the top of the international hierarchy as the only pure and

masculine actor that can defend European civilization against Western cultural hegemony.

5. THE CRACKDOWN ON LGBT+ RIGHTS AT HOME

The aggressive resistance to external interference based on sexual values and the internal repression of the LGBT+ community constitute the two sides of the same coin in Russia. The domestic approach of the Russian state to unconventional sexual relations is to re-signify its symbolic borders on the grounds of non-heteronormativity against the threats to national security and survival. Despite the widespread assumptions about the current state of sexual politics in Russia, political homophobia is not a Putin-era novelty. As Healey (2018) argues, from Stalin to Putin, political homophobia has been utilized as a controlling and manipulative tool to unite the public against an imaginary threat and ward off internal dissent. Currently, this historical pattern to depict homosexuals as foreign entity that attacks the Russian traditional values has been persisting. Hate crimes against LGBT+ people are emboldened with the help of the justice system that standardize their maltreatment and circulate a version of disciplinary truth accommodating with the state discourse (Kondakov, 2022). The increasing surveillance of LGBT+ activism through security apparatuses force many Russians with non-heteronormative orientation to seek safer places abroad (Novistkaya, 2021). These political and legal interventions not only deprive LGBT+ persons from equal treatment but also unleash public hostility towards homosexuality on the grounds of destroying social fabric. This concern serves framing homosexuality “as an alien infection that prevents national harmony and regeneration, and thus, needs to be suppressed or ejected from the collective body” (Edenborg, 2023: 43).

With the defense of traditional values, the Russian state promises its citizens to not only restore its sovereignty and international status but also guarantee the future survival of the nation amid the rising concerns about the Western intention to wipe out the Russian people and the demographic decline which manifests itself in the falling birthrates among ethnic Russians, coupled with a significant increase among the Muslim population and migrants. The promotion of heterosexuality, with the help of pro-natal policies (like maternity capital) and the legal and social suppression of homosexuality, is constitutive to redefine the nation in sexual and ethnocultural terms (Suchland, 2018). The widespread anxiety about homosexuality among the Russian people is tightly connected to a narrative of national strength and security, which would be weakened by the inability to biologically and culturally reproduce the nation. In this narrative, the regulation of non-traditional sexuality is not about encroaching on the rights of sexual minorities but guaranteeing national survival (Persson, 2015).

Opposing the expansion of LGBT+ rights is consolidated by several initiatives to regulate sexuality and the crackdown on LGBT+ organizations and activists at home. To this end, an important legal step taken towards the regulation of sexuality is the ban on the propaganda about non-traditional sexual relations between minors, also known as the anti-gay law. Selecting minors as the target group is noteworthy as it reminds the duty of the state to protect the children (the nation) against the harmful ideas that might motivate them towards non-traditional sexual orientation. The law introduced fines for individuals that promote non-traditional sexual relations on media and the internet, higher fines and closing-down for organizations, and special fines in addition to detainment and deportation for foreigners violating the law (The Guardian, 2013). The law was followed by a constitutional amendment that banned same-sex marriages in 2020. Defining the family as heterosexual indicates the gendered terms of national belonging by leaving same-sex couples without legal protection against violence and discrimination.

Amid the rising tensions during the war, the anti-gay law re-emerged as a topic of political interest, which might be seen as a counter-measure by the Russia state against exclusion from the international community (i.e. the Council of Europe). The timing of the law is significant in that it shows the intent of the authorities to consolidate the support of the Russian people to the idea of a defensive war against the attack on traditional values. Such a framing enables the Russian state to further the restrictions on LGBT+ groups for anti-war activism that might allegedly destabilize the country. The scope of the anti-gay law was expanded to include all age groups and restrict the site of visibility for LGBT+-related issues. Any public display of LGBT+ persons' sexual preferences and related values, lifestyle, topics and symbols in the public sphere, social media, print and visual media, films, books and advertisements will incur a heavy fine for individuals, organizations and journalists (Reuters, 2022).

Another salient move by the Russian state was to pass a new presidential decree on the preservation and strengthening of traditional Russian values during the Ukrainian war. The traditional values encompassing human rights and freedoms, patriotism, high moral ideals, humanism, traditional family and concomitantly the resistance to gay propaganda, constitute the founding blocks of so-called Russian superiority, security and survival against the alleged Western attacks aiming to annihilate the Russian nation. The decree reiterates and legitimizes the geopolitical maneuvers of Russia as the true protector and representative of universal moral and spiritual values (Ukrainska Pravda, 2022). A final move taken by Putin against LGBT+ rights has been issuing new legislation that bans people from changing their gender officially or medically (The Guardian, 2023).

The state has furthered its crackdown on LGBT+ rights by targeting civic activism by extending the scope of foreign agent law. This law, introduced in 2012, requires all politically-oriented Russian organizations that receive financial and organizational support from foreign countries, organizations or individuals to register as foreign agents. In all public communications, presentations, and publications, these organizations are required to identify themselves as foreign agents, which has a negative connotation of “spy” in Russia. An increasing number of Russian LGBT+ organizations, including the umbrella organization of Russia LGBT+ Network, are forced to register as foreign agents (The Moscow Times, 2021). The law not only denies LGBT+ organizations access to international financial and organizational support and funds but also cuts off its network of solidarity with the international LGBT+ community. Additionally, this way of labeling has increased the social hostility towards LGBT+ organizations, groups and individuals for being in the service of foreign interests to destabilize the country (Buyantueva, 2022).

Alongside state repression, unleashing hatred and violence against LGBT+ activism has become increasingly constitutive to the homophobic climate after the enactment of the law. According to the report published by Human Rights Watch, the law has an overwhelming effect on the LGBT+ youth in their enjoyment of fundamental rights to dignity, health, education, information, counseling and support services and their subjection to vilification, violence, harassment and discrimination within family, at school and in public (Human Rights Watch, 2018). A nationwide survey conducted by the Russian LGBT Network in 2021 indicates alarming levels of violence and discrimination by homophobic groups against LGBT+ individuals because of their sexual orientation (Martirosyan, 2022).

The suppression of LGBT+ activism inside the country is countered with attempts to forge a transnational alliance with conservative Western organizations. A prominent example is the World Congress of Families (WCF), which was co-funded by American and Russian conservatives to close the ranks among conservative groups against the rising tide of sexual rights. The mission of WCF is to forge a transnational alliance around the promotion of traditional family values against the spread of LGBT+ rights around the world (Barthélemy, 2018). The WCF is strongly supported by the Russian Orthodox Church as well as the oligarchs that financially support its meetings (Moss, 2017). With the support and presence in similar anti-LGBT+ organizations, Russia has been trying to assume a “role model” resisting the liberal ideas about sexuality beyond its borders (Edenborg, 2023: 45). The interest in transnational alliances shows that the state-sponsored homophobia is tightly connected to the Russian geopolitical aspirations to stand up as the vanguard of traditional values beyond Russia.

6. CONCLUSION

In the evolving geopolitical landscape of the post-Cold War era, the struggle for sexual rights has taken on new dimensions. The visibility and acceptance of LGBT+ rights have engendered a complex field of geopolitical contestation. This contestation revolves around various conceptualizations of modernity, which, in turn, are deeply entwined with cultural, sovereign, and ideological boundaries. Within this complex arena, this article has explored the multiple layers of geopolitical contestation around the conceptualizations of modernity and the role of LGBT+ rights and traditional values in shaping these contestations. By doing so, it aimed to enrich the understanding of the geopolitics of sexual rights, emphasizing that these rights are not merely cultural or moral issues but also strategic tools in geopolitical endeavors. Russia's emphasis on traditional values has been dissected to reveal its multifunctionality: from asserting national sovereignty to legitimizing broader geopolitical ambitions. This examination offers a nuanced perspective on the instrumentalization of traditional values in geopolitical discourse, particularly within the context of Russia's foreign and domestic policy.

Far from being a straightforward narrative of the East *versus* the West, the issues at hand cut across multiple dimensions. The West itself is far from unified in its stance on sexual rights, and Russia's portrayal of the West as an existential enemy serves its specific geopolitical and domestic purposes. In this sense, the analysis provided here uncovers the multi-layered motivations behind the Russia state's advocacy for traditional values. It demonstrates how these values are intricately tied to Russia's broader geopolitical strategy, which aims to challenge Western dominance and carve out a space for Russia in the emerging world order.

By revealing how both sexual rights and traditional values are used to construct and contest different visions of modernity, the discussion extends the scholarly conversation around these topics. Moreover, the article shows how Russia's championing of traditional values serves as a multifaceted geopolitical strategy. The Russian state seeks to redefine modernity on its own terms to assert its sovereignty in a globalized world and claim a significant role in international relations. In doing so, it offers an alternative vision of modernity that stands in stark contrast to the features of the "morally degenerate West." With the promotion of traditional values, the Russian state aims to find a resonance among the countries that are highly skeptical and resistant to the imposition of sexual rights within and beyond Europe. Such an attempt serves its geopolitical goals to counteract Western global dominance by uniting and mobilizing an anti-Western bloc around moral anxieties in the context of the rising anti-LGBT+ movement. Therefore, Russia's mission of defending and protecting traditional values on a

global scale cannot be separated from the geopolitical role and position it aspires to in the new world order.

BIBLIOGRAPHY

Adam, Barry (2020), "Political Economy, Sexuality, and Intimacy", Bosia, Michael J., Sandra M. McEvoy and Momin Rahman (Eds.), *The Oxford Handbook of Global LGBT and Sexual Diversity Politics* (New York: Oxford University Press): 1-13.

Adam, Barry D., JanWillem Duyvendak and André Krouwel (eds.) (1999), *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement* (Philadelphia, PA: Temple University Press).

Agadjanian, Alexander (2017), "Tradition, morality and community: elaborating Orthodox identity in Putin's Russia", *Religion, State and Society*, 45 (1): 39-60.

Agius, Christine and Emil Edenborg (2019), "Gendered bordering practices in Swedish and Russian foreign and security policy", *Political Geography*, 71: 56-66.

Ayoub, Phillip and David Paternotte (2020), "Europe and LGBT Rights: A Conflicted Relationship", Bosia, Michael J., Sandra M. McEvoy and Momin Rahman (Eds.), *The Oxford Handbook of Global LGBT and Sexual Diversity Politics* (New York: Oxford University Press): 1-17.

Baranovsky, Vladimir (2000), "Russia: A Part of Europe or Apart from Europe?", *International Affairs*, 76 (3): 443-458.

Barthélemy, Hélène (2018), "How the World Congress of Families Serves Russian Orthodox Political Interests", <https://www.splcenter.org/hatewatch/2018/05/16/how-world-congress-families-serves-russian-orthodox-political-interests> (19.06.2023).

Beehner, Lionel and Thomas Sherlock (2022), "Putin Is Trying to Turn Ukraine into a Culture War", <https://foreignpolicy.com/2022/09/09/putin-russia-ukraine-culture-war-conservative-values/> (19.06.2023).

Bosia, Michael J. (2014), "Strange Fruit: Homophobia, the State, and the Politics of LGBT Rights and Capabilities", *Journal of Human Rights*, 13 (3): 256-273.

Brown, Wendy (1995), *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity* (Princeton N.J: Princeton University Press).

Buyantueva, Radzhana (2022), “Cultural and geopolitical conflicts between the West and Russia: Western NGOs and LGBT activism”, *Varia Connexe*, 8: 148-167.

Chapnin, Sergey (2020), “The Rhetoric of Traditional Values in Contemporary Russia”, Stoeckl, Kristina and Dmitry Uzlaner (Eds.), *Postsecular Conflicts* (Innsbruck University Press): 128-137.

Doğangün, Huriye Gökten (2019), “Gender Climate in Authoritarian Politics: A Comparative Study of Russia and Turkey”, *Politics and Gender*, 16 (1): 258-284.

Edelman, Elijah Adiv (2020), “Gender Identity and Transgender Rights in Global Perspective”, Bosia, Michael J., Sandra M. McEvoy and Momin Rahman (Eds.), *The Oxford Handbook of Global LGBT and Sexual Diversity Politics* (New York: Oxford University Press): 1-15.

Edenborg, Emil (2018), “Homophobia as Geopolitics: ‘Traditional Values’ and the Negotiation of Russia’s Place in the World”, Mulholland, J., N. Montagna and E. Sanders-McDonagh (Eds.), *Gendering Nationalism: Intersections of Nation, Gender and Sexuality* (London: Palgrave).

Edenborg, Emil (2021), “Anti-Gender Politics as Discourse Coalitions: Russia’s Domestic Violence and International Promotion of ‘Traditional Values’”, *Problems of Post-Communism*, 70 (2): 175-184.

Edenborg, Emil (2022), “Putin’s Anti-Gay War on Ukraine”, <https://www.bostonreview.net/articles/putins-anti-gay-war-on-ukraine/> (11.06.2023).

Edenborg, Emil (2023), “‘Traditional values’ and the narrative of gay rights as modernity: Sexual politics beyond polarization”, *Sexualities*, 26 (1-2): 37–53.

Engström, Maria (2017), “Russia as ‘Katechon’: Neo-Conservatism and Foreign Policy”, Cucciolla, Riccardo Mario (Eds.), *State and Political Discourse in Russia* (Rome: Reser DOC): 131-145.

Foxall, Andrew (2019), “From Evropa to Gayropa: A Critical Geopolitics of the European Union as Seen from Russia”, *Geopolitics*, 24 (1): 174-193.

Foucault, Michel (1978), *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction* (Random House).

Gaufman, Elizaveta (2022), “Damsels in Distress: Fragile Masculinity in Digital War”, *Media, War and Conflict*, DOI: 10.1177/17506352221130271.

Götz, Elias and Jørgen Staun (2022), “Why Russia Attacked Ukraine: Strategic Culture and Radicalized Narratives”, *Contemporary Security Policy*, 43 (3), 482-497.

Gudkov, Lev, Natalia Zorkaya, Ekaterina Kochergina, Karina Pipiya and Alexandra Ryseva (2021), “Russia’s ‘Generation Z’: Attitudes and Values 2019/2020”, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/moskau/16134.pdf> (05.09.2023).

Healey, Dan (2017), *Russian Homophobia from Stalin to Sochi* (New York and London: Bloomsbury Publishing).

Houlbrook, Matt (2005), *Queer London: Perils and Pleasures in the Sexual Metropolis, 1918–1957* (Chicago, IL: The University of Chicago Press).

Horvath, Robert (2011), “Putin's 'Preventive Counter-Revolution': Post-Soviet Authoritarianism and the Spectre of Velvet Revolution”, *Europe-Asia Studies*, 63 (1): 1-25.

Human Rights Watch (2018), “No Support: Russia’s ‘Gay Propaganda’ Law Imperils LGBT Youth”, <https://www.hrw.org/report/2018/12/12/no-support/russias-gay-propaganda-law-imperils-lgbt-youth> (15.06.2023).

Izvestia (2014), “The Ministry of Culture outlined the ‘Fundamentals of the state cultural policy’”, <https://iz.ru/news/569016> (10.04.2014).

Kahlina, Katja (2015), “Local histories, European LGBT designs: Sexual citizenship, nationalism, and ‘Europeanisation’ in post-Yugoslav Croatia and Serbia”, *Women's Studies International Forum*, 49: 73–83

Korolczuk, Elzbieta and Agnieszka Graff (2018), “Gender as ‘Ebola from Brussels’: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 43 (4): 797-821.

Komsomolskaya, Pravda (2013), “Gay firewood in the fire of the Maidan”, <https://www.kp.ru/daily/26168.4/3055033/> (11.05.2023).

Kondakov, Alexander Sasha (2022), *Violent Affections: Queer Sexuality, Techniques of Power, and Law in Russia* (United Kingdom: UCL Press).

Korolczuk, Elzbieta and Agnieszka Graff (2017), “‘Worse Than Communism and Nazism Put Together’: War on Gender in Poland”, Kuhar, Roman and David Paternotte (Eds.), *Anti-gender Campaigns in Europe: mobilizing against equality* (London and New York: Rowman and Littlefield International): 175-194.

Kuhar, Roman and David Paternotte (2017), “Gender Ideology” in Movement: Introduction”, Kuhar, Roman and David Paternotte (Eds.), *Anti-gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality* (London and New York: Rowman and Littlefield International): 1-22.

Laruelle, Marlene (2008), *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire* (Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press).

Laruelle, Marlene (2015), *The “Russian World”, Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination* (Washington: Center for Global Interests).

Laruelle, Marlene and Botakoz Kassymbekova (2022), *The end of Russia’s imperial innocence*, https://russiapost.info/politics/the_end_of_russias_imperial_innocence (25.05.2022)

Luciani, Laura (2023), “Where the Personal is (Geo)Political: Performing Queer Visibility in Georgia in the Context of EU Association”, *Problems of Post-Communism*, 70 (2): 197-208.

Mandelbaum, Michael (1998), “Excerpts from New Russian Foreign Policy”, <https://www.cfr.org/excerpt-new-russian-foreign-policy> (31.01.2023).

Martirosyan, Lucy (2022), “Explainer: What does new ‘gay propaganda’ law mean for LGBTIQ+ Russians?”, <https://www.opendemocracy.net/en/5050/russia-gay-propaganda-law-amendments-explainer/> (19.06.2023).

Melville, Andrei (2017), “Neo-Conservatism as National Idea for Russia?”, Cucciolla, Riccardo Mario (Eds.), *State and Political Discourse in Russia* (Reset DOC: Rome): 146-162.

Mos, Martijn (2023), “Routing or Rerouting Europe? The Civilizational Mission of Anti-Gender Politics in Eastern Europe”, *Problems of Post-Communism*, 70 (2): 143-152.

Moss, Kevin (2017), “Russia as the Saviour of European Civilization: Gender and the Geopolitics of Traditional Values”, Kuhar, Roman and David Paternotte (Eds.), *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality* (London and New York: Rowman and Littlefield): 195-214.

Novitskaya, Alexandra (2021), “Sexual Citizens in Exile: State-Sponsored Homophobia and Post-Soviet LGBTIQ+ Migration”, *The Russian Review*, 80 (1): 56-76.

Orthodox Times (2022), “Patriarch of Moscow: Gay pride parades are to blame for the war in Ukraine”, <https://orthodoxtimes.com/patriarch-of-moscow-gay-pride-parades-are-to-blame-for-the-war-in-ukraine> (07.06.2023)

Østbø, Jardar (2017), “Securitizing ‘spiritual-moral values’ in Russia”, *Post-Soviet Affairs*, 33 (3): 200-216.

Paternotte, David and Roman Kuhar (2018), “Disentangling and Locating the ‘Global Right’: Anti-Gender Campaigns in Europe”, *Politics and Governance* 6 (3): 6–19.

Persson, Emil (2015), “Banning ‘Homosexual Propaganda’: Belonging and Visibility in Contemporary Russian Media”, *Sexuality and Culture*, 19: 256–274.

Puar, Jasbir (2013), “Homonationalism as Assemblage: Viral Travels, Affective Sexualities”, *Jindal Global Law Review*, 4 (2): 23–43.

Putin, Vladimir V. (2005a), “Interv’yu amerikanskomu telenanal’u ‘Foks N’yus’”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23178> (02.03.2023)

Putin, Vladimir V. (2005b), “Interv’yu “Radio Slovenksogo” i Slovatskoi telekompanii STV”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22837> (02.03.2023)

Putin, Vladimir V. (2005c), “Zayavlenie dlya pressy i otvety na voprosy na sovmestnoi s Prezidentom SShA Dzordzhem Bushem press-konferentsii”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22840> (02.03.2023)

Putin Vladimir V. (2008), “Text of Putin’s speech at NATO Summit”, <https://www.unian.info/world/111033-text-of-putins-speech-at-natosummit-bucharest-april-2-2008.html> (02.06.2023).

Putin, Vladimir V. (2013), “Meeting of the Valdai International Discussion Club”, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/19243> (12.06.2023).

Putin, Vladimir V. (2022a), “Address by the President of the Russian Federation”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (31.01.2022).

Putin, Vladimir V. (2022b), “Signing of treaties on accession of Donetsk and Lugansk people’s republics and Zaporozhye and Kherson regions to Russia”, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/69465> (08.05.2023).

Rahman, Momin (2020), “What Makes LGBT Sexualities Political?: Understanding Oppression in Sociological, Historical, and Cultural Context”, Bosia, Michael J., Sandra M. McEvoy and Momin Rahman (Eds.), *The Oxford*

Handbook of Global LGBT and Sexual Diversity Politics (New York: Oxford University Press): 1-16.

Reuters (2022), “Putin signs law expanding Russia's rules against ‘LGBT propaganda’”, <https://www.reuters.com/world/europe/putin-signs-law-expanding-russias-rules-against-lgbt-propaganda-2022-12-05/> (19.06.2023).

Riabov, Oleg and Tatyana Riabova (2014), “The decline of Gayropa? How Russia intends to save the world”, <https://www.eurozine.com/the-decline-of-gayropa/> (02.06.2023).

Riabova, Tatyana and Oleg Riabov (2015), “‘Gayromaidan’: Gendered Aspects of the Hegemonic Russian Media Discourse on the Ukrainian Crisis”, *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1 (1): 83–109.

Russian National Security Council (2000), “Russia’s National Security Concept 2000”, <https://www.armscontrol.org/act/2000-01/features/russias-national-security-concept> (11.06.2023).

Russian National Security Council (2013), “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013”, <https://www.voltairenet.org/article202037.html> (06.05.2023).

Russian Federation President (2015), “English translation of the 2015 Russian National Security Strategy”, <https://www.russiamatters.org/node/21421> (02.05.2023).

Sakwa, Richard (2008), “‘New Cold War’ or Twenty Years’ Crisis? Russia and International Politics”, *International Affairs*, 84 (2): 241–267.

Shevtsova, Maryna (2020), “Fighting ‘Gayropa’: Europeanization and Instrumentalization of LGBTI Rights in Ukrainian Public Debate”, *Problems of Post-Communism*, 67 (6): 500-510.

Shirinian, Tamar (2021), “The Illiberal East: The Gender and sexuality of the Imagined Geography of Eurasia in Armenia”, *Gender, Place and Culture*, 28 (7): 955-974.

Slootmaeckers, Koen (2019), “Nationalism as Competing Masculinities: Homophobia as a Technology of Othering for Hetero- and Homonationalism”, *Theory and Society*, 48: 239–265.

Slootmaeckers, Koen (2020), “Constructing European Union Identity through LGBT Equality Promotion: Crises and Shifting Othering Processes in the European Union Enlargement”, *Political Studies Review*, 18 (3): 346–361.

Slootmaeckers Koen, Heleen Touquet and Peter Vermeersch (2016), “Introduction: EU Enlargement and LGBT Rights—Beyond Symbolism?”, Slootmaeckers Koen, Heleen Touquet and Peter Vermeersch (Eds.), *The EU Enlargement and Gay Politics the Impact of Eastern Enlargement on Rights, Activism and Prejudice* (London: Palgrave Macmillan): 1-16.

Sirikupt, Chonlawit (2022), “Russia Now Says It Must ‘De-Satanize Ukraine’. What?”, <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/11/17/russia-ukraine-war-satan-nazis/> (14.05.2023).

Stepanova, Elena (2015), “The Spiritual and Moral Foundation of Civilization in Every Nation for Thousands of Years’: The Traditional Values Discourse in Russia”, *Politics, Religion and Ideology*, 16 (2-3): 119-136.

Stoeckl, Kristina (2012), “The Human Rights Debate in the External Relations of the Russian Orthodox Church”, *Religion, State and Society*, 40 (2): 212-232.

Suchland, Jennifer (2018), “The LGBT Specter in Russia: Refusing Queerness, Claiming ‘Whiteness’”, *Gender, Place and Culture*, 25 (7): 1073-1088.

Sperling, Valerie (2015), *Sex, Politics and Putin: Political Legitimacy in Russia* (Oxford: Oxford University Press).

Suslov, Mikhail (2018), “‘Russian World’ Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of ‘Spheres of Influence’”, *Geopolitics*, 23 (2): 330-353.

Szabaciuk, Andrzej (2022), “Patriarch Kirill’s Holy War”, <https://ies.lublin.pl/en/comments/patriarch-kirills-holy-war/> (19.06.2023).

The Guardian (2013), “Russia Passes Law Banning Gay ‘Propaganda’”, <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/11/russia-law-banning-gay-propaganda> (18.06.2023).

The Guardian (2023), “Vladimir Putin Signs Law Banning Gender Changes in Russia”, <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/24/vladimir-putin-signs-law-banning-gender-changes-in-russia> (24.07.2023).

The Moscow Times (2021), “Russia Labels Main LGBT Group ‘Foreign Agent’”, <https://www.themoscowtimes.com/2021/11/08/russia-labels-main-lgbt-group-foreign-agent-a75507> (8.11.2021).

Trenin, Dmitri (2006), “Russia Leaves the West”, *Foreign Affairs*, 85 (4): 87-96.

Tsygankov, Andrei P. (2012), *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Tsygankov, Andrei (2015), "Vladimir Putin's last stand: the sources of Russia's Ukraine policy", *Post-Soviet Affairs*, 31 (4): 279-303.

Tsygankov, Andrei (2016), "Crafting the State-Civilization Vladimir Putin's Turn to Distinct Values, *Problems of Post-Communism*", 63 (3): 146-158.

Ukrainska Pravda (2022), "Putin issues decree to protect 'traditional Russian values'", <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/11/9/7375649/> (19.06.2023).

Verkhovskii, Aleksandr and Emil Pain (2015), "Civilizational Nationalism", *Russian Social Science Review*, 56 (4): 2-36.

Weber, Cynthia (2016), *Queer International Relations. Sovereignty, Sexuality and the Will to Knowledge* (New York: Oxford University Press).

Wilkinson, Cai (2014), "Putting 'Traditional Values' into Practice: The Rise and Contestation of Anti-Homopropaganda Laws in Russia", *Journal of Human Rights*, 13 (3): 363-379.

Wilkinson, Cai (2018), "Mother Russia in Queer Peril: The Gender Logic of the Hypermasculine State", Parashar, Swati, J. Ann Tickner and Jacqui True (Eds.), *Revisiting Gendered States: Feminist Imaginings of the State in International Relations* (New York: Oxford University Press): 105-121.

Zaporozhchenko, Ruslan (2023), "The End of 'Putin's Empire?' Ontological Problems of Russian Imperialism in the Context of the War against Ukraine", *Problems of Post-Communism*, 1-12. DOI: 10.1080/10758216.2022.2158873.

**NOT NECESSARILY EXISTENTIAL THREATS:
IDENTITY-CONSTITUTIVE ROLE OF THE FOREIGN
POLICY DISCOURSE ON DISTANT HUMANITARIAN
CRISES**

**VAROLUŞSAL TEHDİTLER OLMADAN: UZAK İNSANİ
KRİZLER HAKKINDAKİ DIŞ POLİTİKA SÖYLEMİNİN
KİMLİK ÜRETİCİ ROLÜ***

Erdem CEYDİLEK*

ABSTRACT

The depiction of identity in foreign policy analysis is typically presented as inherent or predetermined. However, discursive approaches within the field, particularly poststructuralism, have emphasized foreign policy discourse's influence on identity formation. The main aim of this paper is to elucidate the performative relationship between identity and foreign policy through a poststructuralist lens, even in situations that are not existential or geographically proximate crises. This study employs a critical discourse analysis methodology to examine the performative dynamics between foreign policy discourse by the Justice and Development Party (AKP) policymakers and officials from the Ministry of Foreign Affairs (MFA) about distant natural disasters and the construction of the Turkish national identity. The study presents three primary findings: firstly, the AKP's foreign policy discourse recognizes

* The article is based on and produced from the master's thesis by the author in 2012 at Bilkent University under the supervision of Prof. Dr. Pınar Bilgin and with the title of "Constitution of Turkish Self: A Post-Structuralist Foreign Policy Analysis of JDP's Foreign Policy Discourse on Distant Natural Disasters".

* Lecturer Dr., Middle East Technical Univ., Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, ceydilek@metu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1871-2383>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 15.06.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 14.09.2023

the Indonesia and Pakistan disasters as significant events, in contrast to the case of Haiti; secondly, this discourse constructs a homogenous Turkish identity; and thirdly, this homogeneous Turkish identity qualifies by several signifiers and is distinguished from external others.

Keywords: Natural Disasters, Foreign Policy, Critical Discourse Analysis, Poststructuralism, Identity.

ÖZ

Dış politika analizinde kimlik çoğu zaman verili kabul edilse de postyapısalcılık dâhil olmak üzere birçok söylemsel yaklaşım, dış politika söyleminin kimlik inşasındaki rolüne dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, varoluşsal tehditler yaratmayan uzak krizlerde bile kimlik ve dış politika arasındaki edimsel bağlantıyı tartışmaktır. Daha spesifik olarak bu çalışma, eleştirel söylem analizi metodolojisini kullanarak, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin uzak insani krizler hakkındaki dış politika söylemleri ile Türk kimliğinin inşası arasındaki edimsel bağlantıyı anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın üç ana sonucu şu şekildedir: (i) Haiti'nin aksine, Endonezya ve Pakistan felaketleri AKP'nin dış politika söyleminde majör olaylar olarak üretilmiştir; (ii) Bu söylem, Türk kimliğini homojen bir topluluk olarak üretmiştir; (iii) Bu homojen Türk kimliği çeşitli "gösteren"lerle pozitif olarak ilişkilendirilirken, olumsuzlanan çeşitli dışsal ötekilerden ayrıştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, Dış Politika, Eleştirel Söylem Analizi, Postyapısalcılık, Kimlik.

INTRODUCTION

The objective of this study is to develop a comprehensive understanding of the constitutive link between identity and foreign policy, specifically focusing on the construction of a Turkish self within the discourses of Türkiye's MFA and the ruling party. This analysis will specifically examine the portrayal of Turkish identity in relation to three distinct natural disasters that took place in geographically distant regions from Türkiye without directly endangering its national security. In the context of this research, the tsunami that occurred in

Indonesia (2004), the earthquakes in Pakistan (2005), and the earthquake in Haiti (2010) have all been categorized as distant disasters. In accordance with the aforementioned objective, the primary inquiry guiding this investigation is formulated as follows: "To what extent does the discourse surrounding Turkish foreign policy (TFP) on remote humanitarian crises contribute to the construction of a distinct Turkish national identity?"

This inquiry elicits three initial responses. Firstly, despite the geographically distant occurrences of these tragedies, they have significantly influenced the foreign policy rhetoric of the AKP with its influential role in shaping identity. Furthermore, the Turkish self that is constructed has an essential homogeneity. The homogeneity of the Turkish nation in the foreign policy discourse fosters an internal sense of unity and differentiation from other communities. Thirdly, the process of self-constitution has persistently occurred inside this homogenous entity, primarily manifested through signifiers associated with Islam and the Muslim world.

From the 1980s onwards, scholars in the field of International Relations began employing poststructuralist methodologies to critically examine conventional foreign policy concepts and practices. The initial objective of poststructuralist scholars was to critically examine prevailing notions of foreign policy and international relations (Shapiro, 1989; Der Derian, 1989; Ashley, 1988; Ashley, 1984). Poststructuralist researchers then shifted their focus towards conducting case studies that scrutinized the potential of foreign policy discourses and actions to shape and construct identities. Such studies shared a focus on the concept of identity being shaped by foreign policy discourse and actions rather than being seen as an inherent determinant of decision-making (Campbell, 1992; Dalby, 1990; Klein, 1990; Doty, 1998; Bleiker, 2005; Hansen, 2006; Burke, 2008). These seminal works emphasize that discourse analysis serves a broader purpose beyond its use as a poststructuralist tool. It is considered an integral component of a comprehensive approach to studying foreign policy and international relations (Hansen, 2016: 97).

The volume of scholarly works on poststructuralist foreign policy analysis has experienced significant growth in subsequent decades. Nevertheless, a significant portion of these studies have focused on analyzing the deconstruction of foreign policy discourses on either existential threats, such as David Campbell's (1992) exploration of the construction of American identity in contrast to the USSR during the Cold War or proximate threats, as evidenced by Bleiker's (2005) inquiry into the reciprocal process of identity construction through discourses between North Korea and South Korea.

The unique aspect of this research, in comparison to the wider body of poststructuralist foreign policy analysis, is in its capacity to understand how even seemingly unimportant and geographically remote crises contribute to the formation of identity. The primary contention of this study is that the capacity to shape identity is not limited to proximate issues that pose a threat to national security but also extends to geographically distant issues that may not directly impact national security. Consequently, the objective of this study is to comprehend the manner in which foreign policy assigns significance to distant emergencies that do not pose a danger to national security and how this course of action constitutes one's self-identity. The study's main objective is of a theoretical nature, but it also seeks to make a scholarly contribution to the expanding body of literature on Türkiye's foreign policy and its capacity to shape a (contested) national identity (Hintz, 2018).

1. PREMISE OF POSTSTRUCTURALISM: FOREIGN POLICY AND CONTESTED IDENTITIES

This research employs a poststructuralist framework in order to comprehend the co-constitutive relationship between foreign policy discourse and identity. While other theories in International Relations, such as conventional and critical variants of constructivism, also address the relationship between foreign policy discourse and identity, it is important to note that there are epistemological and meta-theoretical distinctions among these approaches. These differences can be categorized as explicit foundationalism in conventional constructivism, minimal foundationalism in critical constructivism, and anti-foundationalism in poststructuralism (Hoffman, 1991). This study situates itself within the poststructuralist literature, still recognizing the substantial contributions made by other discursive approaches in the field of International Relations (IR). Poststructuralism, characterized by its anti-foundational stance, posits that meaning and identity are perpetually incomplete and inherently in the process of being.

The theoretical framework of poststructuralism begins by examining the state as the primary player in foreign policy due to its significant influence in shaping identity formation among other actors. According to Campbell (1992: 10), "any particular state is achieved not through a founding act, but rather a regulated process of repetition." Contrary to the assertions made by prevalent theories of Foreign Policy Analysis (FPA), it is argued that states are in a perpetual state of becoming and are not static entities. Foreign policy is a significant aspect of statecraft that enables the articulation of a state's identity.

According to Laclau and Mouffe (1985: 153), politics can be understood as a practice that involves the creation, reproduction, and transformation of social

relations. Similarly, Campbell (1992: 62) defines foreign policy as a distinct political performance that establishes boundaries, constructs perceptions of danger and fear, and delineates the distinctions between the internal and external, as well as the self and the other. The process of constructing one's identity is not limited in time, as it does not appear once and afterward becomes eternal. Yet, all endeavors to conquer the gap in one's sense of self are consistently unsuccessful, leading to an identity that is perpetually partial and never attains a state of whole or wholeness (Nabers, 2009: 195). Consequently, the meaning of identity derives its significance from the interplay of differentiation, namely by means of the exclusion of the other. Laclau (2014) posits that the fundamental process of constructing and reshaping identity within a society revolves around the hegemonic contestation between several identity claims, each competing to establish itself as the dominant and all-encompassing identity. It is a never-ending battle that manifests on a daily basis, repeatedly and continuously. As highlighted by Laclau (2002: 5), the pursuit of resolving the identity void is an unattainable objective. Consequently, there exists no moment at which the process of identity formation reaches a state of fullness and firm establishment. Nevertheless, it is an ongoing process in which identity and foreign policy mutually shape and influence each other.

Consequently, the poststructuralist foreign policy analysis largely focuses on the deconstruction of dominant foreign policy discourses in order to comprehend the relationship between these discourses and the development of national identities. According to David Campbell, the study of foreign policy analysis examines the process by which the prevailing view of foreign policy is shaped through a discursive economy that assigns significance to representational practices linked to a certain problematization (Campbell, 1992: 37). The endeavor to re-conceptualize foreign policy requires a critical examination of the prevailing narratives, both in theoretical frameworks and practical applications. Nevertheless, this motivation does not align with the objective of providing policymakers with improved recommendations through the implementation of correct and more precise evaluations of foreign policy. In contrast, the poststructuralist focus lies on the analysis of the impact of specific historical depictions on our comprehension of foreign policy (Campbell, 1992: 40).

2. RESEARCH DESIGN

The primary focus of this study is the interconnection between the TFP discourse under the AKP's governance concerning distant humanitarian crises and the construction of a Turkish national identity. The study is formulated within the ontological and epistemological foundations of poststructuralist foreign policy analysis. The research does not show a unidirectional or causal link between two variables, specifically the discourse on distant humanitarian crises in

TFP and Türkiye's national identity. Instead, the existence of a co-constitutive relationship between the two variables, foreign policy and identity, is posited by the poststructural theory of foreign policy. Furthermore, it suggests that both these factors are in a perpetual state of becoming.

Poststructuralist scholars have addressed the critiques regarding their perceived "lack of research program" (Keohane 1988) by asserting that the examination of discourse within the field of International Relations has evolved into a dynamic research program that merits further advancement (Milliken 1999: 248). Furthermore, they argue that the rejection of causality within the poststructuralist framework does not impede their ability to develop productive research designs that facilitate comprehension of the discursive structure (Hansen, 2016: 18). The research design suggested by Hansen (2006: 72) offers a very relevant foundation for investigating discourse within the field of International Relations as a whole, and more specifically, for comprehending the bidirectional relationship between foreign policy and identity (Diagram 1). Utilizing Hansen's framework, Diagram 2 provides an overview of the research design employed in this study. Specifically, it examines a singular self, namely the Turkish identity, in relation to various events that are interconnected temporally and thematically. These events include the 2004 Indonesia Tsunami, the 2005 Pakistan Earthquakes, and the 2010 Haiti Earthquake. The analysis is conducted within a specific timeframe, namely the period preceding 2011. The focus of the study centers on the discourse articulated by the AKP in the broader political discourse (official discourse of AKP).

Diagram.1: Research Design by Hansen

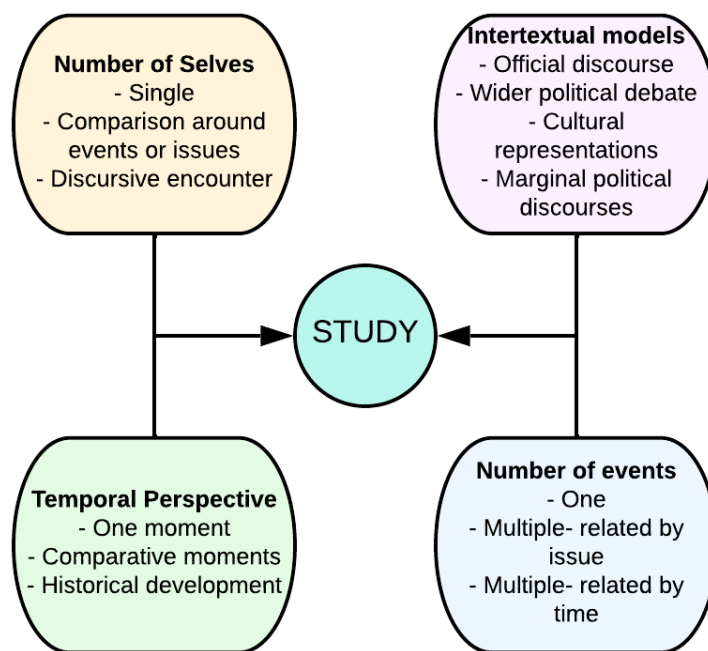
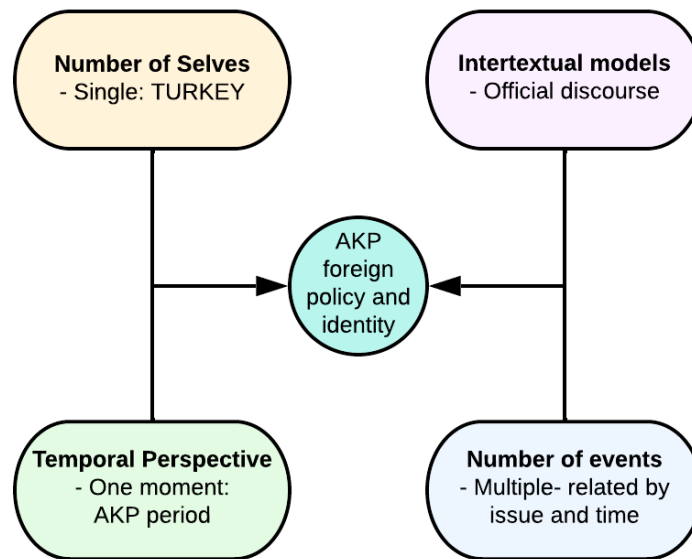

Diagram.2: Research Design of the Study

Hansen provides a range of alternatives related to self, time frame, cases, and intertextual model to be employed during the formulation of her research design. The identity being investigated as a constitution by foreign policy relates to the first element of Hansen's study design. This study focuses solely on the Turkish self, among several other alternatives. Hansen's method encompasses four intertextual alternatives in its second component, namely official discourse, wider political dialogue, marginal political discourses, and cultural representations. This study only concentrates on the examination of official speech as a means to comprehend the power of foreign policy discourse in shaping identity. This research encompasses the texts produced by the AKP and MFA officials as the official discourse.

The third component of the study focuses on the temporal view. This study specifically analyzes a particular era, which covers the initial years of the AKP's single-party administrations in Türkiye, spanning from 2002 to 2011. The AKP governments have significantly transformed Türkiye, leading to a shift away from the republican principles established since the country's founding in 1923. This has resulted in the adoption of more conservative democratic practices. The aforementioned transformation has been observed throughout several domains of Turkish politics, including the military establishment, local governance, the judicial framework, as well as diplomatic relations with mainly the European Union, the United States, Russia, and Middle Eastern nations. Consequently, since 2002, the AKP has effectively gained complete dominance over the state apparatus, positioning itself as the only authority in shaping Türkiye's official narrative in domestic and international matters.

The final component of Hansen's research design entails determining the number of cases to be examined. This study investigates a series of cases that are interconnected in terms of both temporal and thematic aspects. The analysis encompasses the remote emergencies resulting from disasters, including the 2004 Indonesia Tsunami, the 2005 Pakistan Earthquakes, and the 2010 Haiti Earthquake. The selection of these distant humanitarian crises is meant to illustrate that the impact of foreign policy discourse extends beyond strategic matters to encompass the formation of identity. The objective of this study is to illustrate the utilization of distant humanitarian crises in the discursive domain and their influence on the construction of identity in Türkiye. On the other hand, the rationale for selecting these three crises, in particular, is related to the fact that these humanitarian crises are the deadliest natural disasters that occurred prior to what is called an "imperialization" shift in TFP under AKP government (Akkoyunlu, 2021). Therefore, these three specific events and the related AKP discourse are capable of showing that the elements of imperialization aspirations among the AKP policymakers were also present even before 2011.

3. DATA AND METHOD

This study identified the official foreign policy discourse of Türkiye using four sources. The sources utilized in this study include the official website of AKP, the website of the MFA, the minutes of the Grand National Assembly of Türkiye, and speeches made by the AKP party committee within the Grand National Assembly. This analysis exclusively incorporates the discourses from the two months subsequent to the crises under examination. The reason for the time constraint is that a two-month duration is typically regarded as the period during which the event garners the most amount of attention on the global stage. As Nabers (2009) argues, "International crises are crucial in processes of change, as they are characterized by a void of meaning—that might be deliberately constructed—a structural gap that has to be filled, a situation of fragmentation and indeterminacy of articulations" (193). Consequently, throughout the subsequent two-month period following these catastrophes, there was a significant lack of meaning that required intervention from diverse discourses. Hence, the temporal scope is limited to the two-month period subsequent to the occurrence of the chosen natural calamities.

While each source employs distinct search mechanisms, the principal keywords employed to find the relevant texts included "deprem" (earthquake), "Asya" (Asia), and "tsunami" for the Indonesia case; "Pakistan" and "deprem" for the Pakistan case; and "deprem" and "Haiti" for the Haiti case. A total of sixty-one texts were detected throughout the data collection procedure, relevant to the three distant natural catastrophes.

In order to demonstrate the mechanisms of linking (positive identity) and differentiation (negative identity), this research employs a critical discourse analysis approach that aligns with Dillon's recognition of the significant influence of language on identity: "We come to presence in it [language] as we pass through it" (Dillon, 2013: 3). Dirk Nabers (2009) establishes a connection between critical discourse analysis and the theory of hegemony, as formulated by Laclau and Mouffe (1985), in his article examining the poststructuralist critique of the discourse surrounding the "war on terror" by the United States in the aftermath of the 9/11 attacks. The theory of hegemony seeks to demonstrate "how hegemonic discourses serve as the nexus between crises and social structures and how they make identity construction possible" (194). Laclau and Mouffe argue that inside society, an ongoing fight for hegemony persists, wherein several discourses strive for dominance. Consequently, the concept of identity may be seen as a discursive construction (Laclau and Mouffe, 1985: 105), premised on the notion that all identities are inevitably incomplete and will perpetually remain such. The reason for that may be attributed to the fact that identity is established by means of a negation process (Behr, 2014), wherein there is consistently some individual or thing to be negated and a perceived lack or void that necessitates fulfillment. Laclau and Mouffe argue that articulations of identity are primarily shaped by the logics of equivalence and difference. As Žižek also discusses, "the two logics are not simply opposed, (...) a system of pure differentiability would lead to a pure equivalence of all its elements" (Žižek, 2008: 36). In contrast to the radically excluded other all elements possess equivalence due to their shared characteristic of negating the excluded other (Nabers, 2009: 195).

The relationship between the signifier and the signified is essential in filling the void of meaning. The signifier refers to the linguistic unit, encompassing words, sounds, or images. Conversely, the signified pertains to the underlying notion, meaning, or entity that is conveyed by the signifier. Empty or floating signifiers refer to signifiers that lack a direct referent, thereby giving "a particular demand a function of universal representation—that is to give it the value of a horizon giving coherence to the chain of equivalence and, at the same time, keeping it indefinitely open" (Laclau, 1996: 57–58). Instances of empty signifiers in the realm of global politics include terms such as "order," "democracy," "nation," "human rights," and "justice." These signifiers are commonly employed in international politics, yet there exists a lack of consensus over their precise definitions and interpretations. On the contrary, these signifiers are pivotal linguistic constructs employed by individuals and social groups to articulate and manifest their distinct sense of self. Due to the varying interpretations of these symbols across people and groups, a discursive conflict arises within society as each discourse strives to reconcile the divergence in representing one's identity.

The construction of identity is an ongoing and perpetual endeavor, and this battle for dominance is the underlying basis of political dynamics. Laclau and Mouffe (1985) argue that the concept of the social is contingent upon the endeavor to produce an object that is inherently unattainable (112). A specific discourse has the potential to establish hegemony and maintain dominance over a certain period of time. In light of conflicting discourses, the dominant discourse holds the power to shape the subjective experiences of individuals within a given society. This influence extends to the way individuals perceive and interpret linguistic signs. The capacity to influence the dominant perspective of reality has a significant influence on the expression of identity within that particular group.

If we consider the comprehension of speech as "an element of social life which is closely interconnected with other elements" (Fairclough, 2003: 3), intertextuality becomes the primary approach to "generate broader meanings" (Nabers, 2009: 199) through the texts. The creation of thoughts is not just a product of individual cognition but rather a result of broader social processes, including the production of texts and discourses. These thoughts are situated within a larger sociolinguistic context that has evolved through time (Nabers, 2009: 199). Intertextual analysis often derives its justification from the establishment of binary oppositions. The process of developing one's identity necessitates the act of excluding someone or something else. These binary oppositions serve as a means of expressing the self's identity by establishing connections and distinctions between signifiers that are used to describe both the self and the other. The initial phase of critical discourse analysis involves the identification of empty or floating signifiers within the texts under investigation, as the hegemonic fight revolves around the interplay between the logic of equivalence and the logic of differences. The objective of this identification process is to determine the prevalence of empty signifiers across all texts.

Recently, Nabers has framed this IR perspective based on Laclau and Mouffe's works as "a poststructuralist discourse theory of global politics" (Nabers, 2015; Stengel and Nabers, 2019). And this study aims to contribute to the same piece of literature. This study employs the theoretical framework of critical discourse analysis to examine the discourse surrounding TFP in relation to remote natural catastrophes. In the initial phase of the study, the chosen texts will be reviewed based on the below three inquiries:

- What is the number of texts that specifically discuss the three natural catastrophes that occurred within the two months following their respective occurrence dates?
- Among the four selected sources, how are the texts distributed?

- Who are the individuals delivering those particular speeches?

These inquiries will facilitate our comprehension of the portrayal of Türkiye's official foreign policy discourse concerning these disasters. The portrayal of these tragedies in TFP discourse can be understood by looking at the intensity of the statements delivered during each case, the sources from which these speeches were published, and the individuals who delivered these speeches. Therefore, this inquiry will enable us to ascertain if the official TFP discourse disregarded or prioritized the distant catastrophes.

In the second stage of the analysis, the elements of critical discourse analysis will play a crucial role where the signifier-signified link will be dug out. As the "we/us" pronouns are also empty or floating signifiers, they find their subjective meaning in the discourse. That is to say, what "we/us" pronouns refer to and what positive and negative signifiers are used to give meaning to the Turkish self will be vital to understanding how the AKP foreign policy on three distant humanitarian crises constitutes the Turkish identity. The fundamental questions of analysis in this second stage are:

- Who is represented by the pronouns "we" and "us" in the chosen texts?
- What are the signifiers utilized to signify the Turkish self?
- What are the signifiers that are utilized to signify the individuals affected by a disaster?

This study aims to identify various uses of "we/us" pronouns, as well as phrases employed to describe the Turkish self and several others. These will be categorized into two distinct groups: those that establish a connection between the Turkish identity and a comparable collective, culture, historical period, or favorable attribute, and those that highlight the unique characteristics of the Turkish identity in contrast to others. The utilization of linking and differentiating words serves to illustrate both positive and negative methods of signifying a signified, hence offering positive and negative identities for the self.

4. ANALYSIS AND DISCUSSION

Though this study applies a poststructuralist approach, as a prologue to the analysis, it will be beneficial to look at the constructivist literature on the link between humanitarian crises-foreign policy-identity to both benefit from their findings and also to locate this current study to that broad literature. Constructivism has discussed the link between foreign policy and identity, arguing that what determines foreign policy behavior is not just an interest-based material consideration by foreign policymakers but also that a norm-based ideational consideration. Agents in the international arena engage socially while shaping the

reality, which then constructs their identities and the pursuits they are expected to realize. Therefore, the decisions taken by a state in the international arena are not just the products of material calculations, but they also symbolize what these states value and what they think is suitable in light of their identities. Regarding foreign policy behavior vis-a-vis another state that requires assistance due to a disaster or long-time poverty, the role of ideational elements increases even more. Briefly visiting the cases of Japan (one of the best examples) and Türkiye (the country whose foreign policy discourse is under analysis in this study) could provide valuable insights into understanding the constructivist analysis of disaster-related foreign policies and the construction of state identities.

As stated above, Japan is one of the best examples considering the link among humanitarian crises, foreign policy, and identity; firstly, it is a natural disaster-prone country, and secondly, it has spent enormous efforts to reconstruct its national identity in the international arena since the end of the Second World War, to eradicate the past image of Japanese militarism and aggressive imperial aspirations (Miyashita, 2007). These two characteristics of Japan have resulted in active disaster diplomacy by the Japanese state: They have not only taken initiatives to transfer their experience and expertise in building disaster-resilient cities and disaster relief activities around the world but also have taken active roles in many UN-led initiatives and operations. Therefore, the active role played by the Japanese state in disaster diplomacy is more than just a rational risk management strategy. However, it is also considered an essential element of efforts to rebuild its post-WWII identity (Yamada and Clausen, 2015).

While Japan's disaster diplomacy is part of its identity reconstruction through a farewell to its past imperial ambitions, it is quite the opposite for Türkiye. As argued by Coşkun (2023: 18), humanitarian diplomacy by AKP governments differs from the previous Turkish governments in the sense that the share of the "Islamic undertones and Ottoman romanticism" has increased since 2002, the year when the AKP came to power in Türkiye. As directly stated by Ahmet Davutoğlu in 2013, who was the Minister of Foreign Affairs and also the architect of the proactive foreign policy in the ex-Ottoman geographies, Türkiye should act with a historical responsibility whose roots originate from the times of the Ottoman Empire: "We act on the same principle without differentiating between our citizens and the people with whom we share a common history" (Davutoğlu, 2013: 868). Although the foreign policy journey of Türkiye under the AKP governance has been full of ups and downs throughout the last 20 years, the motivation to build an identity as a moral and humanitarian actor with Ottoman and Islamic sources remained resilient (Altunışık, 2019: 3), proving the "continuity through change" argument by Taş (2022) in the AKP's populist foreign policy under the influence of Ottoman myth.

While focusing on the same nexus between disasters-foreign policy-identity, this study differentiates itself from the constructivist literature that highlights the role of the ideational motivations behind certain foreign policy decisions. First, this study does not take the concept of crises for granted. Instead, it argues that it is a discursive constitution if a humanitarian disaster in a distant geography is considered a "major event" in a particular country. Secondly, instead of the ambitious claim of revealing the identity-driven (and maybe "hidden") motivations in the discourses of foreign policymakers, this study focuses on the identity-constitutive power of the words by foreign policymakers. That is to say, this section will first discuss the constitution of "major events" out of distant humanitarian crises through discourse, and secondly, it will discuss the Turkish self that is imagined in these texts.

Jacques Derrida contends that the 9/11 attacks have been constructed as a "major event," warranting a unique evaluation different from previous events. According to Derrida, the reason why we perceive something as a major event is due to "the interpreted, interpretative and informed impression" by the prevailing system by various means such as language, communication, rhetoric, and media (2003: 89). Put differently, the term 'the thing' does not inherently signify a major event or a moment of crisis. It requires the discourse to interpret it. Therefore, a crisis is not just an "essentially contested concept," but it is also "an essential concept for the study of the social" (Nabers, 2015: 10).

In the context of a distant humanitarian disaster, a political entity, be it a prominent political party or a smaller NGO, is faced with two potential courses of action. This decision entails the choice between disregarding or emphasizing the humanitarian catastrophe. Put otherwise, it is possible to either convey the notion that the disaster is an event or refrain from doing so. Distant humanitarian crises exhibit distinct characteristics as compared to existential dangers or crises that occur in near geographical proximity. The occurrence of a humanitarian crisis in a neighboring region, whether arising from armed conflict or a natural disaster, elicits heightened political engagement and discourse inside the country due to the immediate implications that such a crisis has on the country itself, including the influx of asylum seekers and the potential for regional instability. Consequently, domestic political entities, including state authorities, are prone to develop their own narrative regarding the proximate humanitarian situation. In alternative terms, it is highly potential to perceive these proximate crises as an event. Conversely, the occurrence of a remote humanitarian disaster does not always give rise to existential anxieties, and the decision to publicly express or withhold commentary on the matter lies within the position and perspective of each respective political faction. The categorization of a distant humanitarian disaster ("the thing") necessitates further interpretation in order to conceptualize it as a "major event." The release of this impression and interpretation can occur through

the medium of published news in the media, as well as through political discussions and campaigns.

One potential course of action for a political group is to adopt a stance of disregard toward a remote humanitarian disaster, thereby excluding any discussion of this issue from the nation's domestic political discourse. In contrast, should the political faction opt to address the remote humanitarian situation, it would transform into a matter wherein many political groups vie for dominance in shaping the hegemonic discourse. The struggle for hegemony aims to address the void of meaning resulting from the acknowledgment of a humanitarian concern that is geographically distant and its subsequent incorporation into the realm of politics.

The subsequent paragraphs illustrate how policymakers from the AKP and officials from the MFA characterized the natural disasters in Indonesia and Pakistan as an event with the interpretation and impression they gave to "the thing" itself. On the other hand, inside the discourses of AKP leaders and MFA officials, the Haiti earthquake was not conceptualized as a major event. Consequently, policymakers from the AKP and officials from MFA have incorporated the instances of Pakistan and Indonesia into the ongoing discourse within the domestic political arena. The Haiti Earthquake, in contrast, did not receive significant attention within the broader political discourse.

Table.1: The Distribution of the Texts in the Selected Disasters and Destructiveness of the Disasters

	Number of Related Texts	Death Toll	Population	GDP per capita ranking
2004 Indonesia Tsunami	35	227,000	>225 million	107 th
2005 Pakistan Earthquakes	21	87,000	>157 million	127 th
2010 Haiti Earthquake	5	220,000	>9 million	142 nd

Table 1 presents a compilation of the texts and speeches delivered by representatives affiliated with AKP and officials from the MFA during the two-month period that followed the specified disasters. The allocation of texts across the three chosen events has significance. A total of 35 texts were detected pertaining to the Indonesia Tsunami, 21 texts for the Pakistan Earthquakes, and a mere five texts for the Haiti Earthquake. These numbers do not align with the severity of each catastrophe, as indicated by the number of fatalities, the population size, and the country's GDP per capita ranking at the time of the event, as presented in Table 1.

In summary, the severity of the events highlights Haiti as the most profoundly affected nation in comparison to others, facing a more challenging

recovery trajectory in the aftermath of the disaster. However, a comprehensive examination of the TFP discourse pertaining to these three natural disasters reveals that the Pakistan and Indonesia cases received a greater focus from politicians and officials from the MFA in comparison to the Haiti case. The differential emphasis placed on delivering speeches and texts by AKP politicians and MFA officials in response to the Pakistan earthquakes and Indonesia tsunami, as opposed to the Haiti earthquake, offers valuable insights into the manner in which these speeches framed the Pakistan and Indonesian disasters as major events warranting inclusion within the realm of Turkish political discourse.

The allocation of these texts across the four chosen sources and the speakers aligns with the preceding discussion. Table 2 illustrates the allocation of the texts across the four chosen sources. The presence of texts and speeches pertaining to the 2004 Indonesia Tsunami and the 2005 Pakistan Earthquakes is evident in all four sources, as indicated by the data presented in Table 2. Conversely, it is worth noting that all five texts pertaining to the Haiti case originate exclusively from the website of the MFA.

Table.2: How the Texts Are Distributed Among the Identified Sources

	AKP Official Website	AKP Group Meetings	General Assembly	MFA Website	Total
2004 Indonesia Tsunami	20	3	4	8	35
2005 Pakistan Earthquakes	9	3	6	3	21
2010 Haiti Earthquake	0	0	0	5	5

Table 2 can be comprehended by taking into account the distinctive characteristics of each source. The significance of the 2004 Indonesia Tsunami and the 2005 Pakistan Earthquakes is apparent from the abundance and diversity of texts and speeches found in each of the four sources. However, apart from the official website of the MFA, no other sources provided textual information regarding the 2010 Haiti earthquake. Consequently, texts by AKP policymakers and MFA officials on the Pakistan and Indonesia cases enjoyed broader public accessibility and exerted a more substantial impact in characterizing these cases as major events in comparison to the Haiti Earthquake.

This argument is substantiated by a more thorough analysis of the individuals delivering these speeches, as the texts and speeches pertaining to the disasters in Indonesia and Pakistan can be attributed to various speakers holding distinct titles. These titles include PM, Ministers, Deputy PM, MPs, MFA spokesperson, and MFA bulletin. Nevertheless, it is evident from Table 3 that the Haiti example lacks a diverse range of speakers, as all five texts pertaining to the Haiti Earthquake originate solely from MFA bulletins that have been officially published on the MFA's website. This also suggests that the situations in Indonesia

and Pakistan have been subjects of public discourse and political discussions. Nevertheless, the matter with Haiti has been limited to a regular focus by the MFA.

Table.3: The Distribution of the Texts among the Speakers

	PM	Minister of Foreign Affairs	Other ministers	MPs	MFA-spokesperson	MFA Bulletin	Total
2004 Indonesia Tsunami	22	2	1	3	3	4	35
2005 Pakistan Earthquakes	10	1	2	5	1	2	21
2010 Haiti Earthquake	0	0	0	0	0	5	5

In summary, the tragedies that took place in Pakistan and Indonesia were not perceived as negligible events in a distant and alienated geographical region for Türkiye. In contrast, the Haiti earthquake, unlike the aforementioned events, has not been characterized as an "event." AKP policymakers and MFA officials have chosen to include the Indonesia and Pakistan incidents in Türkiye's political discourse through their regular statements and texts across many sources. Nevertheless, the Haiti situation was omitted from these political discussions. This finding is significant to make sense of AKP policymakers' imagination of a supranational community. As crises have a long-term effect on societies, it is argued mainly that when confronted with grave problems such as natural disasters, the people of a region or country frequently feel more united than ever (Solnit, 2010). Therefore, natural catastrophes can inspire "imagined communities" because they pose a common threat (Jensen, 2021). Disasters happening in a local area and only affecting a limited number of people are perceived as "national experiences," they serve as a tool to reproduce the nation and the sense of collectivity, resembling the role of the national security threats that unite the people. Similarly, how policymakers, media, and societies react to a distant natural crisis in another country also has a similar function. Accordingly, while the high number of texts for the Indonesia and Pakistan cases produces these disasters as "major events" in the eyes of the Turkish public, the repeated calls to the Turkish people to raise funds to assist these countries also show that the discourses by the AKP officials imagine a community that goes beyond the national borders and that is rooted in the Islamic civilizational elements.

When these distant humanitarian crises were integrated into Turkish political debates at varying levels, Türkiye was not formed as a heterogeneous society. Instead, it is depicted as a homogeneous community that distinguishes itself from the rest of the world. One of the key features of foreign policy discourse

is its capacity to set a line between domestic and international politics. In contrast to foreign policy problems, all other community components are united as a single self. That is, as never-completed entities, states require the disciplining capacity of foreign policy to reproduce the self's identity. Throughout decades, Türkiye's foreign policy discourse has served as a battleground on which the discourses with hegemony claims clashed with each other while imagining a homogenous self in line with their political and ideological imaginations.

Since the foundation of the modern Turkish Republic in 1923 until the early 2000s, a Western-oriented and secular identity had been reproduced in the foreign policy discourse of the elites (Bilgin, 2009; Bozdaglioglu, 2003; Keyman and Gumuscu, 2014; Yavuz, 1998; Hintz, 2018). Though the state elite preserved its privileged and powerful position in foreign policymaking, the challengers were always present. As a country in constant search of its identity in a fluid geography, the words and deeds of the foreign policy makers contributed to this hegemonic struggle over Türkiye's foreign policy identity: towards the Western world, Turkic world, the Muslim world, and ex-Ottoman territories. TFP under the AKP rule is no exception (Arkan and Kınacıoğlu, 2016). Thanks to the gradually increased control over the state organs, including foreign policymaking, AKP has strengthened its power in this hegemonic struggle for asserting a homogenous Turkish self through foreign policy discourse and actions. As discussed below, AKP's discourse on these three distant humanitarian crises properly illustrates AKP's imagination of a homogenous Turkish self.

According to Nabers (2009), empty signifiers possess an ambiguous or non-existent referent, meaning that they might have several interpretations and so facilitate the convergence of diverse social movements (p. 196). The term "we" might be considered an empty signifier due to its representation of a nebulous or non-existent collective entity - the self, which can possess diverse interpretations across distinct groups. Foreign policy discourse and action are integral components of a nation's collective consciousness, as they underscore the notion of a cohesive internal group in contrast to the external world.

The utilization of pronouns such as "we" and "us" in the rhetoric of AKP policymakers and MFA officials underscores the importance of foreign policy in shaping national identity. This study examines the utilization of first-person plural pronouns (we/us) in the textual analysis of three distinct instances of remote natural disasters. According to linguistic studies, it is posited that every noun generates a distinction and asserts a realm of indifference. To put it differently, a noun serves the purpose of distinguishing the entity it denotes from other entities, but it also implies a uniform existence among the entities it represents, disregarding their intrinsic differences. Consequently, the utilization of terminology such as "people," "nation," "we," and "us" in the discourse of foreign

policy serves to establish a demarcation between the domestic and international spheres while simultaneously fostering a sense of collective affiliation and identification among disparate societal groups (Nabers, 2009: 202).

Table.4: Phrases in the Texts That Refer to "We" or "Us"

	Türkiye	Turkish people/ nation/citizens	Government/ Party	Muslim world
2004 Indonesia Tsunami	12	25	10	1
2005 Pakistan Earthquakes	8	26	0	1
2010 Haiti Earthquake	2	3	1	0
Total	22	54	11	2

Various self-perceptions may be observed within the rhetoric of AKP policymakers and MFA officials concerning these three remote disasters. The utilization of first-person plural pronouns, such as "we" and "us," serves to positively construct the self by establishing a connection between the self and a collective entity characterized by a distinct political structure that has evolved over time. The frequency of pronouns pertaining to Türkiye, the Turkish people, the Turkish nation, and Turkish citizens, as depicted in Table 4, signifies the establishment and perpetuation of the Turkish identity through the discourses employed by policymakers of the AKP and officials of the MFA in the aforementioned instances. The Turkish self is the central imagined community in these speeches and texts, with other imagined communities including the government, party, and Muslim world. In contrast to the initial expectations of the study, references pertaining to the Muslim world are found to be restricted to a mere two texts. These references associated with the Muslim world contribute to the formation of a collective identity that encompasses nations with predominantly Muslim populations. Additionally, the Turkish identity is also developed within the framework of this broader Muslim world.

It is essential to gain an understanding of how the concept of a homogeneous Turkish identity is constructed. In order to comprehend this constitution, it is useful to analyze the signifiers employed by policymakers of the AKP and officials of the MFA to symbolize the Turkish identity. These signifiers can be categorized as the ones establishing a positive association between the Turkish self and a certain attribute and the ones creating a negative distinction from a separate "other" group.

This section examines four signifiers that are utilized in a positive manner to depict the Turkish identity within the discourse surrounding distant natural disasters, as presented by officials from the AKP and MFA. The Turkish self can be understood through many positive signifiers, namely the memory of past disasters, the memory of Ottoman history, the conceptualization of a Turkish self through the framing of "our brothers and friends," and the conceptualization of a

mighty Turkish self. The presence of these positive signifiers illustrates the process through which the homogeneous Turkish identity has been constructed inside the nation, as evidenced by many texts.

References to history and traditions are among the signifiers that represent the Turkish identity in the context of the 2004 Indonesia Tsunami Case. The primary signifier in the texts was the focus on Türkiye's previous encounters with natural calamities. Most of the references pertain to the earthquake that occurred in Türkiye in 1999, resulting in a casualty count of over 17,000 individuals. The earthquake that occurred in Istanbul, the largest city in Türkiye, has had a significant and far-reaching effect on Türkiye. In his national address on January 26, 2005, Prime Minister (PM) Recep Tayyip Erdoğan extended an invitation to Turkish citizens to actively engage in a campaign of humanitarian aid as he emphasized that the Turkish nation is a "nation that has encountered similar sufferings in the past and understands how these disasters can harm communities. We will demonstrate the generosity in our hearts by assisting this region in need" Erdoğan (2005d). Other instances of such references to previous natural disasters experienced by the Turkish people can also be observed in other events. The frequent references to past calamities signify a collective Turkish identity that is inclined towards aiding individuals affected by disasters.

Other historical signifiers of the Turkish self include being a leading member of a charity-based civilization (Erdoğan, 2005b) and having deep historical relations with Indonesia from the 16th century (Erdoğan, 2005f). PM Erdoğan stated during his visit to Indonesia, "Our grief is as large as our responsibilities. We are here to share your sorrow and help you find a solution. This is a symbol of our friendship, which dates back to the 16th century" (Erdoğan, 2005f). To grasp the relevance of these references, one must recall the AKP's emphasis on the pre-republican and Ottoman history and legacy throughout its two-decade rule (Rabasa and Larrabee, 2008; Yavuz, 2020). In other words, the AKP asserts that TFP ought to draw its strength from the deep connection between contemporary Turkish society and its Muslim/Ottoman heritage.

Under the foreign policy of the AKP government, these references to the Turkish self contribute to the perpetuation of Türkiye's Ottoman-Islamic character. PM Erdoğan's statements during the AKP group meeting on February 23, 2005, are evident: "This emotion may be felt wherever, from Southeast Asia to the Balkans. Everywhere we visit, each nation and each country demonstrates that we are the descendants of such a tremendous civilization." (Erdoğan, 2005g).

Besides those deriving from the Turkish-Islam civilizations, several additional Islamic references are employed to signify the Turkish identity. PM Erdoğan employed the statement "as a country that loves mankind because of its

creator Allah" (Erdoğan, 2005a) in order to inspire the Turkish society to actively participate in aid efforts. These expressions found in the Quran serve as references to the Islamic faith while imagining the Turkish identity. Moreover, Erdoğan emphasized in his speech delivered on January 21, 2005, that the initiative towards Indonesia encompasses not only a moral duty rooted in humanitarian principles but also a religious duty grounded in Islamic teachings (Erdoğan, 2005c). PM further said that the appointment of the director of the Department of Religions Affairs in his delegation to Indonesia was motivated by the significance attributed to the spiritual dimensions of the disaster (Erdoğan, 2005e). In brief, PM Erdoğan used Islamic references to symbolize the Turkish identity and provide a rationale for the Turkish people to have concerns about the Indonesia Tsunami disaster, thereby perpetuating a self-perception rooted in Ottoman-Islamic values.

In the context of the Pakistan case, the signifiers show an apparent similarity to those seen in the Indonesia case. For instance, both cases include the identification of a country or nation that has previously had similar hardships. Additionally, both cases highlight the significance of being the first to extend assistance to the affected region. The signifiers employed to depict the Pakistani "other" are particularly prominent within the context of the Pakistan context. In the context of the 2004 tsunami instance, it is seen that the Indonesian other is shown by a total of 15 signifiers over 35 texts, but the Pakistani other is represented by 46 signifiers across 21 texts. Significantly, out of the total 46 signifiers, 39 specifically designate Pakistan as a "friend and brother" country. Notably, their rhetoric has contributed to the construction of a Turkish identity by establishing a connection with the people and nation of Pakistan through the notion of "friend and brother."

A simple glance at the historical relations between Türkiye and Pakistan reveals the employment of the "friend and brother nation" slogan for decades. This use may also be observed within the rhetoric of the AKP. During his speech on October 21, 2005, PM Erdoğan underscored the significance of the Türkiye-Pakistan friendship and brotherhood, characterizing it as a reciprocal relationship rooted in shared historical, cultural, and spiritual ties (Erdoğan, 2005i). While the terms "friend" and "brother" can be observed in Indonesian and Haitian contexts, their significance is comparatively diminished in wider discourses. In contrast to Pakistan, the reciprocal usage of the term "brother" between Türkiye and Indonesia/Haiti is not observed. However, it might be argued that this brotherhood is unidirectional in nature, lacking the essence of reciprocal collaboration and support between nations. To clarify, although the portrayal of the connection with Pakistan suggests a sense of equal fraternity, the ties with Indonesia and Haiti are characterized by a hierarchical dynamic, wherein an elder brother-younger brother relationship is shown.

In addition to utilizing discourses of friendship and brotherhood, the utilization of the signifier "Türkiye being among the first to send aid to the disaster zone" serves to establish a strong Turkish identity. As per Erdoğan's statement, Turkish individuals and the Turkish Red Crescent took the initiative to organize the initial aid convoys in Muzaffarabad city, Pakistan (Erdoğan, 2005h). The significance of this signifier's repetition, together with the revelation of the amount of aid provided to the regions, particularly by PM Erdoğan and MFA bulletins, is essential in portraying a strong and influential Turkish identity.

The language used by AKP policymakers and MFA officials often associates the Turkish identity with good attributes, historical events, or other groups. However, there are also instances where specific signifiers are used to create a negative distinction between the Turkish identity and others. These distinctive signifiers illustrate the process through which the boundary between the Turkish identity and the other has been established.

For example, the Christian aid personnel in Indonesia are portrayed as the "other" in relation to the Turkish self. This subject was emphasized by PM Erdoğan during his address on January 21, 2005, a matter that held significance for him:

We believe approaching the disaster area to convert Muslims to Christianity is inappropriate. Working for this goal during such a difficult moment is inappropriate. When we go there, we will not convert Christians to Islam. Our principal purpose is to discover solutions to get those people out of this challenging circumstance. In an oxygen tent, this should be the only thing you do. This will be done (Erdoğan, 2005c).

Erdoğan's words perpetuate the enduring portrayal of Western imperialism and missionary endeavors. According to White (2010: 217), the portrayal of missionaries plays a crucial role in the construction of national identity in Türkiye. Furthermore, Erdoğan's statements not only reiterate this fear but also establish a connection between Christians with utilitarianism, inhumanity, and a deficiency in demonstrating charitable acts. Simultaneously, these remarks differentiate the Turkish identity from these unfavorable connotations, constructing the Turkish identity as caring and generous.

The second group consisted of people from Argentina, Brazil, and Mexico, who were portrayed as the "other" in the construction of a Turkish identity. During his official visit to Pakistan, Erdoğan recounted an anecdote about an impoverished Turkish kid who expressed his willingness to participate in the humanitarian relief efforts. The PM proceeded to elaborate on this narrative:

Are not these values that make us strong? Without these principles, we would have witnessed the same images as Argentina, Brazil, and Mexico during the 2001 financial crisis. We have arrived at this point thanks to the virtues like solidarity and helping one another. It is now our turn. We must do what must be done; we must take the actions that must be taken (Erdoğan, 2005i).

Erdoğan's statements establish an apparent link between the looting incidents in Latin America amidst the economic crisis of 2001, creating a dichotomous relationship between the Latin American "other" and the Turkish national identity. The AKP has continuously portrayed the perceived immoral customs and behaviors of the Western and Christian world in order to bolster Turkish and Muslim culture. According to Atasoy (2009: 106), it is said that the AKP has consolidated its authority by integrating Islamic ethics with Western modernism. In essence, the portrayal of Western and Christian culture as lacking in moral values and ethics has emerged as a highly important strategy for sustaining the identity of the AKP and Turkish society. In the context of Latin American otherness compared to Turkish selfhood, one may observe the emergence of an other who is perceived as lacking the ethical principles necessary to avoid exploitation of the market, as well as the desirable qualities of solidarity and mutual assistance that enable individuals to endure challenging circumstances. Consequently, Erdoğan's statements serve to differentiate the Turkish identity from the perceived "immoral" other, ascribing contrasting qualities to the Turkish self. Erdoğan does not justify the assistance given to Indonesia and Pakistan with solely humanitarian reasoning, but he also claims, "they (houses to be built by Türkiye in Indonesia) are also indicators of the Muslim solidarity," which he argues as necessary steps to be taken both from a humanitarian and also an Islamic perspective (Erdoğan, 2005b).

To conclude this section, looking through the literature on TFP, the findings of the study could reveal that even before the 2010s -when it is believed that the TFP under the AKP governments performed a shift towards the stage of "imperialization" with Ottoman/Islamist aspirations (Akkoyunlu, 2021) when it is argued that Türkiye started to utilize humanitarian diplomacy as an essential foreign policy tool (Altunışık, 2019) and when it is argued that Türkiye started to produce and reproduce the identity of "humanitarian state" imagination (Keyman and Sazak, 2014; Coşkun, 2023)- the seeds of similar discourses had been present in the TFP under the AKP governments. As discussed above, even in the early years of the AKP rule in Türkiye, Turkish identity was imagined as strong, capable, and humanitarian: Firstly, Türkiye was a mighty country equipped with the required tools and resources to intervene in a distant humanitarian crisis, which could be explained through "middle power activism" (Gilley, 2015). Secondly, Türkiye was a humanitarian state that was willing to allocate its

resources to these countries in need only with "humanitarian" motivations, unlike its Western counterparts who had other motivations such as alleged "missionary activities" or political motivations through the conditionality principle (Coşkun, 2023: 5). And thirdly, this study reveals that Türkiye's "strong, capable and humanitarian" self-image has its limits: It is not a universal imagination, but it is limited by the imperial aspirations of the AKP policymakers through the legacy of the Ottoman/Islamist past. It is a matter of debt and responsibility for Türkiye against the Muslim populations of the world and the ex-Ottoman territories. This argument aligns with the findings of the study, which suggest that the examples of Indonesia and Pakistan were "major events" that warrant inclusion in the domestic political discourse. In contrast, the case of Haiti was mostly disregarded despite its far greater level of destructiveness.

5. CONCLUSION

This study primarily aims to have a comprehensive understanding of the performative link that exists between identity and foreign policy discourse. In order to get a more thorough understanding of this performative link, this research focused on analyzing the AKP's foreign policy discourse in relation to three different natural catastrophes that occurred in remote locations between the years 2002 and 2011. The selection of these instances serves to illustrate the potential of foreign policy discourse in shaping identities, especially in humanitarian situations that are geographically remote. The research has indicated that despite the geographical distance of these humanitarian crises, the foreign policy discourse pertaining to these "non-existential" incidents remains very pertinent and significant in the process of reconstruction of national identity.

The present study has generated three findings. The initial finding suggests that officials within the AKP and staff within the MFA considered the 2004 Indonesian Tsunami and the 2005 Pakistan Earthquakes to be "major events." However, the 2010 Haiti Earthquake was deemed less important and received less attention. Their construction as major events has included the tragedies in Pakistan and Indonesia to political discourse in Türkiye. Therefore, this conclusion validates the study's initial tentative response, which indicated that distant natural disasters, with their identity-constitutive power, are also crucial in the AKP's foreign policy discourse.

The second finding of the study indicates that the discourse of AKP officials and MFA representatives regarding these three remote natural catastrophes has had a role in shaping a homogenous Turkish identity. The finding provides support for the second preliminary conclusion of the study, which suggests that the frequent utilization of the pronouns "we" and "us" in reference to Türkiye and

Turkish people signifies a conceptualization of a homogenous Turkish identity that is internally uniform and distinct from other nations.

The third finding of this research contradicts the third tentative response presented in the Introduction, which posits that the Turkish homogeneous identity is primarily constructed through Islamic symbols in the discourses of AKP policymakers and MFA officials regarding remote natural calamities. The selected statements continue to exhibit Islamic elements that represent the Turkish identity. Nevertheless, the majority of symbols that represent the Turkish identity pertain to the recent disasters experienced by Türkiye. Additionally, several additional signifiers may be identified, including those that symbolize an Ottoman-Muslim identity, those that signify strong bonds of friendship and brotherhood with countries like Indonesia, Pakistan, and Haiti, and those that reflect Türkiye's aspirations for a prominent and influential position in the global arena. In addition to the positive identities that attribute certain features or qualities to the Turkish self, there are also negative identities that serve to differentiate the Turkish self from other groups. The category of "others" encompassed Latin Americans who were perceived as lacking the moral values upheld by the Turkish identity, as well as Christian relief teams in Indonesia who were depicted as carrying out missionary work.

The significance of these three results lies in their ability to effectively demonstrate the process of identity construction within foreign policy discourse around remote natural catastrophes. It is important to acknowledge that these characteristics do not pertain to an inherent Turkish identity that is awaiting revelation. Our research places significant emphasis on the role of discourse in shaping the Turkish identity within the ranks of AKP politicians and MFA personnel. Put differently, identity is always in a state of flux and is never fully constituted or completed. Many political factions possess distinct conceptions of selfhood for the nation, and they consistently strive to assert their discourse as the prevailing narrative on a particular matter. Therefore, it is important to acknowledge that this study just encompasses Türkiye's official discourse on remote natural catastrophes, thereby portraying merely one facet of the overarching hegemonic struggle.

BIBLIOGRAPHY

Akkoyunlu, Karabekir (2021), "The Five Phases of Turkey's Foreign Policy under the AKP," *Social Research: An International Quarterly*, 88 (2): 243-270.

Altunışık, Meliha Benli (2019), "Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP model," CMI Brief.

Arkan, Zeynep and Müge Kınacıoğlu (2016), "Enabling 'Ambitious Activism': Davutoğlu's Vision of a New Foreign Policy Identity for Turkey," Turkish Studies, 17 (3): 381-405.

Ashley, Richard (1984), "The Poverty of Neorealism", International Organization, 38 (2): 225-286.

Ashley, Richard (1988), "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique," Millennium - Journal of International Studies, 17 (2): 227-262.

Atasoy, Yıldız (2009), Islam's Marriage with Neo-Liberalism: State Transformation in Turkey (New York: Palgrave Macmillan).

Behr, Hartmut (2014), Politics of Difference: Epistemologies of Peace (London and New York: Routledge).

Bilgin, Pınar (2009), "Securing Turkey through Western-oriented Foreign Policy," New Perspectives on Turkey, 40: 103-123.

Bleiker, Roland (2005), Divided Korea: Toward a Culture of Reconciliation (Minneapolis: University of Minneapolis Press).

Bozdaglioglu, Yucel (2003), Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach (New York: Routledge).

Burke, Anthony (2008), Fear of Security: Australia's Invasion Anxiety (Cambridge: Cambridge University Press).

Campbell, David (1992), Writing Security (Minnesota: University of Minnesota Press).

Coşkun, Efser Rana (2023), "Liminal Identity of Turkey in Humanitarian Government," Globalizations: 1-24.

Dalby, Simon (1990), Creating the Second Cold War: The Discourse of Politics (London: Pinter).

Davutoğlu, Ahmet (2013), "Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects," Nationalities Papers, 41 (6): 865-870.

Der Derian, James (1989), "The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations", Der Derian, James and Michael J. Shapiro (Ed.),

International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics (Toronto: Lexington Books): 3-10.

Derrida, Jacques (2003), "Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides—A Dialogue with Jacques Derrida", Giovanna Borradori (Ed.), *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida* (Chicago: University of Chicago Press): 85-136.

Dillon, Michael (2013), *Deconstructing International Politics* (London and New York: Routledge).

Doty, Roxanne Lynn (1998), "Immigration and the Politics of Security," *Security Studies*, 8 (2 & 3): 71-93.

Fairclough, Norman (2003), *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (London: Routledge).

Gilley, Bruce (2015), "Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 20 (1): 37-58.

Hansen, Lene (2006), *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War* (New York: Routledge).

Hansen, Lene (2016), "Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy", Smith, Steve, Amelia Hadfield, Timothy Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (Oxford: Oxford University Press): 95-112.

Hintz, Lisel (2018), *Identity Politics Inside Out: National Identity Contestation and Foreign Policy in Turkey* (New York: Oxford University Press).

Hoffman, Mark (1991), "Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory," *Millennium*, 20 (2): 169-185.

Jensen, Lotte (2021), "Floods as Shapers of Dutch Cultural Identity: Media, Theories and Practices", *Water History*, 13 (2): 217-233.

Keohane, Robert (1988), "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, 32 (4): 379-396.

Keyman, Fuat and Sebnem Gumuscu (2014), *Democracy, Identity and Foreign Policy in Turkey: Hegemony through Transformation* (London: Palgrave Macmillan).

Keyman, Fuat and Onur Sazak (2014), "Turkey as a 'Humanitarian State'", POMEAS (Project on the Middle East and the Arab Spring).

Klein, Bradley (1990), "How the West was One: Representational Politics of NATO", *International Studies Quarterly*, 36 (4): 311-25.

Laclau, Ernesto (1996), *Emancipation(s)* (London: Verso).

Laclau, Ernesto (2002), "Democracy and the Question of Power", *Constellations*, 8 (1): 3-14.

Laclau, Ernesto (2014), *The Rhetorical Foundations of Society* (London: Verso).

Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe (1985), *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics* (London: Verso).

Milliken, Jennifer (1999), "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations*, 5 (2): 225-254.

Miyashita, Akitoshi (2007), "Where Do Norms Come from? Foundations of Japan's Postwar Pacifism", *International Relations of the Asia-Pacific*, 7 (1): 99-120.

Nabers, Dirk (2009), "Filling the Void of Meaning: Identity Construction in U.S. Foreign Policy after September 11, 2001", *Foreign Policy Analysis*, 5 (2): 191-214.

Nabers, Dirk (2015), *A Poststructuralist Discourse Theory of Global Politics* (London: Palgrave Macmillan).

Rabasa, A. and Larrabee, F. Stephen (2008), *The Rise of Political Islam in Turkey* (Pittsburgh: Rand).

Shapiro, Michael J. (1989), "Textualizing Global Politics", Der Derian, James and Michael J. Shapiro (Eds.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Toronto: Lexington Books): 11-22.

Solnit, Rebecca (2010), *A Paradise Built in Hell: The Extraordinary Communities That Arise in Disaster* (USA: Penguin).

Stengel, Frank A. and Dirk Nabers (2019), "Symposium: The Contribution of Laclau's Discourse Theory to International Relations and International Political Economy-Introduction", *New Political Science*, 41 (2): 248-262.

Taş, Hakkı (2022), "Continuity through Change: Populism and Foreign Policy in Turkey", *Third World Quarterly*, 43 (12): 2869-2887.

White, Jenny (2010), "Fear and Loathing in the Turkish National Imagination," *New Perspectives on Turkey*, 42 (1): 215-236

Yamada, Yoshiko and Daniel Clausen (2015), "Risk Management, Disaster Diplomacy and the Struggle for National Identity in Japan", Maslow, Sebastian, Ra Mason and Paul O'Shea (Eds.), *Risk State: Japan's Foreign Policy in an Age of Uncertainty* (New York: Routledge): 139-157.

Yavuz, M. Hakan (1998), "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism", *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*, 7 (12): 19-41.

Yavuz, M. Hakan (2020), *Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism* (Oxford: Oxford University Press).

Zizek, Slavoj (2008), *Organs Without Bodies: On Deleuze and Consequences* (New York: Routledge).

Recep Tayyip Erdoğan's Speeches Quoted in the Text (Details available in the Supplementary Material)

Erdoğan, Recep Tayyip (2005a), TEXT CODE: SEA-7

Erdoğan, Recep Tayyip (2005b), TEXT CODE: SEA-28

Erdoğan, Recep Tayyip (2005c), TEXT CODE: SEA-26

Erdoğan, Recep Tayyip (2005d), TEXT CODE: SEA-25

Erdoğan, Recep Tayyip (2005e), TEXT CODE: SEA-22

Erdoğan, Recep Tayyip (2005f), TEXT CODE: SEA-18

Erdoğan, Recep Tayyip (2005g), TEXT CODE: SEA-5

Erdoğan, Recep Tayyip (2005h), TEXT CODE: PAK-13

Erdoğan, Recep Tayyip (2005i), TEXT CODE: PAK-6

**KADIN, BARIŞ VE GÜVENLİK GÜNDEMİ:
ULUSLARARASI SİYASETE FEMİNİST
MÜDAHALELER VE SINIRLARI**

**THE WOMEN, PEACE AND SECURITY AGENDA:
NEGOTIATIONS BETWEEN FEMINIST APPROACHES
AND GLOBAL POLITICS**

Bilge ŞAHİN*

ÖZ

Kadınların silahlı çatışmalardaki deneyimleri ve barış süreçlerine dahil edilmeleri, yirminci yüzyılın başından beri çeşitli kadın hareketleri tarafından dile getirilmektedir. Feminist yaklaşımlar, uluslararası güvenlik politikalarında toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerine ve militarist politikalara karşı duruş sergilemektedirler. Kadınların çatışma ve çatışma sonrası deneyimlerinin uluslararası politikada ele alınması ise Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin 2000 yılında Kadın, Barış ve Güvenlik (KBG) konulu 1325 sayılı kararı kabul etmesiyle başlamıştır. Bu makale, KBG Gündeminin oluşumuna giden süreçteki feminist hareketleri ve yaklaşımları incelemektedir. KBG kararları analiz edilerek, feminist yaklaşımların ve ideallerin BM'nin güvenlik söylemi içinde ne ölçüde ele alındığı da incelenmektedir. Bu makale, KBG Gündeminin önemini ve katkılarını vurgularken, kararları etkileyen siyasi dinamikleri ve feminist müdahalelerinin sınırlarını da irdeleyecektir. Metodolojik olarak, KBG Gündemi kararları ve ilgili akademik literatür incelenecektir. Bu çalışmayla KBG Gündemindeki en son

* Dr. Öğr. Üyesi, Institute of Social Studies (ISS) Erasmus University Rotterdam, sahin@iss.nl, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2101-7074>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 02.06.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 19.07.2023

gelişmeler de ele alınarak literatüre tamamlayıcı bir katkıda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Birleşmiş Milletler, Savaş, Feminist Barış Yaklaşımları, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

Women's experiences during conflict and peace have been discussed by women's movements since the beginning of the twentieth century. Feminist approaches have focussed on challenging gendered power relations and militarist politics. When United Nations Security Council (UNSC) adopted Resolution 1325 on Women, Peace and Security (WPS) in 2000, women's experience in conflict and post-conflict received recognition at the international level. This article provides a historical background for the WPS Agenda and presents the feminist ideas behind it. It also explores to what extent these feminist objectives have been tailored and negotiated within the UN's security discourse. While this article emphasizes the significance and contributions of the WPS Agenda, it will also scrutinize the political dynamics within which the Agenda operates. Methodologically, the WPS Resolutions, and relevant academic works will be analysed. By analysing the most recent resolution on the WPS, this article will provide a complementary contribution to the literature.

Keywords: International Security, United Nations, War, Feminist Peace Approaches, Gender.

GİRİŞ

Kadınlar savaş sırasında çok çeşitli şiddet eylemleri ve zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Kadınlar savaşta silahlı gruplarda ya da ordularda görev aldıkları gibi savaşın sona ermesi için çalışan çeşitli oluşumların içinde de yer alabilmekte (Darden vd., 2019; Dayal ve Christien, 2020), bizzat şiddete maruz kalmakta (Kreft, 2020) ve savaşın sosyoekonomik sonuçları altında hayatta kalmaya çalışmaktadırlar (Sahin, 2020). Savaşın sona ermesi ise kadınlar için hayatın normale dönmesi anlamına gelmemektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinden kaynaklanan zorluklar savaşın etkileriyle birleşerek kadınlara hayatlarını yeniden inşa etmede sorunlarla ve hatta farklılaşan şiddet eylemleriyle

karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kadınlar savaşlar resmi olarak bittiğinde dahi askerlerden, polislerden ve hatta barışı koruma misyonu yetkililerinden cinsel şiddet görmektedir. Yerlerinden edilmiş, sığınmacı ve mülteci olan kadınlar için şiddet, göç yollarında ve kamp alanlarında devam etmektedir (Hovikivi ve Reeves, 2020). Ayrıca savaş sırasında olduğu gibi savaş sonrası aile içi şiddet de artmaktadır (Mannel vd., 2021). Son olarak kadınların savaşta kazanan ya da kaybeden tarafta olmaları ve savaş sırasında tecavüze maruz kalarak hamile kalmaları, savaş sonrasında toplumda onlara yönelik tavırları değiştirmekte ve çoğu zaman dışlanarak sosyoekonomik destekten yoksun kalmalarına neden olmaktadır (Jacobson, 2013). Kadınlar maruz kaldıkları şiddete rağmen hem hayatta kalmaya çalışmakta hem de ait oldukları toplumda, vatandaşı oldukları ülkede ve uluslararası alanda barışın inşası için önemli girişimlerde bulunmaktadırlar. Tarih boyunca uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için anti-militarist ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan barışçıl yaklaşımlar benimsemişlerdir (Otto, 2006: 114).

Toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri kadınların savaşta deneyimlerinin belirlenmesinde çok temel bir etkiye sahiptir. Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasında sosyal ve kültürel dinamiklerin inşa ettiği hiyerarşi ve güç ilişkisini ifade etmektedir. Kadınların ve erkeklerin rollerini ve erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini belirleyen bu güç ilişkisi kadınların toplumda baskıya, marjinalleşmeye ve doğrudan şiddete maruz kalmasına neden olmaktadır (Foucault, 2007). Bu güç ilişkisi aynı zamanda yerel, ulusal ve uluslararası seviyedeki siyaset, ekonomi ve hukuk alanlarına da nüfuz ederek hayatın her alanında etkisini göstermektedir (Butler, 2008). Savaş, toplumsal cinsiyetin etkisinin görüldüğü alanlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların savaşta maruz kaldığı şiddet sadece savaşta meydana gelmemekte, savaşın bir uzantısı olarak barış zamanında da ortaya çıkmaktadır (Cockburn, 2013). Bu şiddet eylemleri toplumsal cinsiyetten kaynaklanmaktadır ve toplumsal cinsiyetin doğallaştırdığı ve meşrulaştırdığı algılar doğrultusunda gücün ve hakimiyetin ortaya çıkış biçimi olarak görülmelidir (Bourke, 2007). Barış döneminde kadın bedenine yüklenen anlamlar ve kadınların toplum içinde sahip oldukları roller, savaş zamanı da kadının bedenine yönelik algının ve kadınların deneyimlerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Örneğin, barış döneminde ailenin ve toplumun devamlılığını sağlamaktan sorumlu olan kadınların bedenleri, savaş zamanında toplumun kimliğine ve devamlılığına zarar vermek amacıyla düşman tarafından cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Bir başka örnek de kadınların aile içi görevleri nedeniyle savaş sırasında ev içinde bakmakla yükümlü oldukları yaşlıları ve çocukları bırakıp kaçamamaları ve daha fazla şiddete maruz kalmalarıdır. O halde savaşta kadınların deneyimledikleri şiddet, barıştan savaşa

ve savaştan tekrar barışa devamlılık göstermektedir (Şahin, 2021). Savaş, toplumsal cinsiyet dinamiklerinden etkilenmekte ve bu dinamiklerin yeniden üretilerek güçlenmesine alan sağlamaktadır.

Savaşın uluslararası siyasette ele alınışı da toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerini güçlendirmektedir. Kadınların savaşta maruz kaldıkları şiddet ve savaşın gerçekleşmesi ya da sona ermesinde oynadıkları roller uluslararası siyasette uzun yıllar göz ardı edilmiştir. Kadınların bu şekilde dışlanmaları, savaşa içkin hiyerarşik güç ilişkilerinin güçlenmesine neden olmuştur. Savaşa dair söylemler (erkek) savaşçılara, liderlere ve savaşın kazanılıp kaybedilmesine odaklanmış, kadınlar bu anlatıda sadece kurban ya da korunması gereken olarak ele alınmışlardır. Kadınların özellikle kurban olarak ele alınması hakları gasp edildiği için değil, kadınlara yönelik şiddetin 'aile onuruna', 'aile mülküne', 'toplumun üretkenliğine' zarar verdiği için dile getirilmiştir. Erkeklik kamusal alanda aktif olan, koruyucu olan, karar alan, korunmaya ihtiyaç duymayan olarak tanımlanmaktadır. Böylece toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkisinin dayattığı şekilde kadınlar aile ve toplum içindeki rolleri üzerinden ele alınmaya ve korunmaları erkek egemenliğindeki devlet ve savaş tarafından sürdürülmeye devam etmektedir (Tickner, 2019: 18).

Ancak uzun yıllar devam eden feminist müdahaleler sonucunda uluslararası siyasette güvenlik ve barış alanlarında kadınlara yönelik sorunlar konuşulmaya ve bu alanlarda kadınlara söz hakkı verilmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin Kadın Barış ve Güvenlik (KBG) Gündemi adı altında 2000 yılından itibaren almaya başladığı kararlar bu gelişimin yaşanmasındaki en büyük dönüm noktasını teşkil etmektedir. Söz konusu kararların, bir yandan büyük bir feminist zafer olduğu kabul edilirken, diğer yandan da feminist ideallerin gerçekleşmediği tam tersine bu ideallerin eril ve militarist BMGK bünyesinde araçsallaştığı dile getirilmektedir (Davies ve True, 2019; George ve Shepherd, 2016; Pratt, 2013). Bu makalede söz konusu tartışmanın üzerinde durularak KBG Gündeminin oluşturulmasında etkili olan feminist müdahalelerin hedeflerinin ne olduğuna ve kabul edilen kararlarda bu hedeflerin ne ölçüde yer bulabildiğine odaklanılmaktadır. Makalede teorik olarak, feminist güvenlik yaklaşımları söz konusu tartışmanın genel çerçevesini oluşturmak için kullanılmaktadır. Feminist güvenlik yaklaşımları geleneksel devlet-merkezli güvenlik anlayışını eleştirmekte ve insanların merkeze alındığı bir güvenlik anlayışını benimsemektedir. Ancak bunu yaparken insanların ortak güvenlik sorunlarının olmadığını ve farklı güç dinamikleri nedeniyle güvenlik algısının ve tehditlerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır. Feminist güvenlik yaklaşımları özellikle toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinin kadınların ve erkeklerin güvenlik algısını nasıl değiştirdiğine odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımlar

ayrıca güvenliğin sağlanılmasında militarist yöntemlerin kullanılmasına da karşı çıkarak çözüm olarak sunulan militarizmin daha fazla şiddetin ortaya çıkmasına neden olacağını savunmaktadır (Heathcote, 2022; Wibben, 2020).

Metodolojik olarak bu çalışma, KBG Gündemi içinde alınan kararların ve söz konusu alana ilişkin akademik literatürün kapsamlı bir incelemesidir. İlk olarak, uluslararası siyasette kadınların savaştaki deneyimlerini ve rollerini görünür kılmak ve bu konuda politika geliştirmek üzere kurulan feminist barış oluşumları ele alınacaktır. Söz konusu feminist barış oluşumlarının uluslararası siyaset içinde nasıl hareket ettikleri ve KBG Gündeminin kabulüne giden süreçte ne gibi gelişmelerin yaşandığı incelenecektir. Bu makale daha sonra KBG Gündeminde kabul edilen kararları ve bunların kadınların savaştaki deneyimlerinin ele alınması için sağladığı kazanımları analiz edilecektir. Bir sonraki bölümde, söz konusu Gündem içinde yer almayan ya da araçsallaştırılan feminist ideallerden bahsedilerek sorunlu alanlar ortaya konacaktır. Son olarak, 2019 yılında kabul edilen KBG Gündeminin en son kararı olan 2467 sayılı kararda, bu çalışmada ortaya konulan sorunlu konuların ne ölçüde devam edip etmediği sorgulanacaktır. Tarih boyunca feminist hareketlerin mücadeleleri ve KBG Gündemiyle birlikte bu mücadelelerin ne ölçüde başarılı olduğu feminist literatürde geniş bir şekilde ele alınmıştır (Jansson ve Eduards, 2016; Otto, 2018; Shepherd, 2016). Ancak benzer bir inceleme KBG Gündemi içinde kabul edilen en son karar olan 2467 için yapılmamıştır. Bu çalışmayla KBG Gündemindeki en son gelişmeler de ele alınarak literatüre tamamlayıcı bir katkıda bulunulacaktır.

1. KBG GÜNDEMİNE GİDEN TARİHSEL GELİŞMELER

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini savunmak amacıyla Kuzey Amerikalı feminist kadınların önderliğinde Batı Avrupalı feministlerin de katılımıyla 1915 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda savaşın nasıl sona ereceği ve savaş sonrası uzun süreli barışın kurulması için nelerin yapılması gerektiği tartışılmış ve bu yönde bir plan hazırlanmıştır (Otto, 2006: 114). Seçilen delegeler aracılığıyla bu plan savaşan devletlere ziyaretler düzenlenerek açıklanmış ve bu devletlere savaşı durdurmaları için çağrıda bulunulmuştur. Kadınların oluşturduğu planda barışın temelini demokrasiye dayalı özgürlük olduğunun, halklara kendi kaderlerini tayin hakkı tanınması gerektiğinin, silahsızlanmanın evrensel bir şekilde gerçekleşmesinin ve insanların ihtiyaçlarını gerçekleştirebilecekleri ekonomik kalkınma ve refaha ulaşılmasının üzerinde durulmuştur. Ayrıca uluslararası düzeni ve barışı denetlemesi için uluslararası bir örgütün kurulması da dile getirilmiştir. Bu plandaki birçok unsur 1918 yılında Woodrow Wilson'ın 14 ilkesinde de dile getirilecek olsa da söz konusu toplantı ve bu toplantıda alınan kararlar uluslararası

siyasette önemli bir yer bulamamıştır. Ancak bu durum kadınların barışın savunulması için uluslararası alanda seslerini duyurma çabalarını engellememiştir. 1919 yılında İsviçre'nin Zürih kentinde tekrar toplanan bu grup uluslararası alanda uzun süreli barışın korunması amacıyla Özgürlük ve Barış için Uluslararası Kadın Birliği (*Women's International League for Peace and Freedom – WILPF*) adındaki kadın barış örgütünü kurmuşlardır (Tickner ve True, 2018: 223).

WILPF, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay Barış Antlaşması'nı, savaşın mağluplarına haksız ve gereksiz yükler yüklenmesi, savaşın galiplerinin işlemiş oldukları suçların görmezden gelinmesi, sömürge altındaki halklara kendi kaderini tayin hakkının tam anlamıyla tanınmamış olması ve silahsızlanmanın tek taraflı olarak savaşın mağluplarına yönelik kabul edilmesi nedenleriyle eleştirmiştir. Bu koşullarda inşa edilecek olan barışın uzun süreli olmayacağı ve başka bir felakete yol açacağı ileri sürülmüştür. Bu süreçte barışın korunması için çalışmalarına devam eden WILPF benimsemiş olduğu liberal ideoloji doğrultusunda daha güçlü uluslararası örgütlenme, insan hakları sisteminin kurulması, askeri güce bağlı olmayan yeni bir güvenlik tanımının geliştirilmesi ve saldırıların sona ermesi için dünya çapında iş birliğini sağlayan yapıcı uygulamaların oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca birçok aktif savaş bölgesine (1926'da Haiti ve 1927'de Çin ve Hindistan) giderek bölgedeki feminist barış aktivistleri ve örgütleriyle iş birliği geliştirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda uluslararası konferanslarda faşist rejimlerin yükselişini önleme amaçlı ekonomik ve silah ambargolarının oluşturulması yönünde baskı grupları kurmuştur (Confortini, 2012: 9-11).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması WILPF içinde büyük bir sarsıntıya neden olmuş ve savaşın durdurulmasında etkili olamadıkları için örgütün çalışmalarına devam edip etmemesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bunun üzerine 1946 yılında Lüksemburg'da bir araya gelmişlerdir. Toplantı sonucunda, savaş dönemi yaşanan yıkım ve çekilen acıların bir daha yaşanmaması için neler yapılması gerektiğinin bir an önce belirlenmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Buna ek olarak, WILPF'in faaliyetlerine devam etmesi gerektiği yönünde çoğunluk karar almıştır. Bu toplantıda ayrıca feminizm ve barış arasındaki ilişki de tartışılmıştır. Genel anlamda kadınların özgürleşmesinin barışın sağlanmasına katkıda bulunacağı öne sürülmüş, ancak kadınların özgürleşmesinin barış için yeterli olmadığı ama bunun bir parçası olduğu savunulmuştur. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması devletlerin ve uluslararası sistemin eşitlik temelinde yeniden inşa edilmesine, toplumun belli bir grubuna yönelik şiddet ve tahakküm ilişkileri kurulmasındansa kolektif güç

dengeşinin tesis edilmesine zemin hazırlayacaktır. Kadınların tam anlamıyla özgürleşmesinin ise sadece dünyada barış ve adalet kurulduğunda gerçekleşeceği dile getirilmiştir. Barış ve kadınların özgürlüğü böylece iç içe geçmiş, birbirine bağlı koşullar olarak kabul edilmiştir (Confortini, 2012: 10-12). WILPF stratejik ve siyasi kararlar almanın yanı sıra o dönemde teorik olarak da barışa yönelik feminist yaklaşımların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Feminist güvenlik yaklaşımları, güvenliğı sadece fiziksel güvenlik ve barışı sadece savaş üzerinden tanımlamamakta, yapısal şiddetin varlığını da güvenlik ve barışa tehdit olarak görmekte dirler. Yapısal şiddet, ilk olarak Galtung (1969) tarafından failin görünür olmadığı, belirli kurumlardan ve sosyal yapılardan kaynaklanan ve ekonomik, siyasi ve sosyal yapıların belirli grupların gelişimini veya temel ihtiyaçlarını göz ardı etmesini ve onlara zarar vermesini kasteden şiddet biçimi şeklinde tanımlanmıştır. Feminist yaklaşımlar toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinden kaynaklanan yapısal şiddeti de bu yaklaşım kapsamında ele almaya başlamışlardır. Toplumsal cinsiyet kişinin etnik kimliğı, sınıfı, milliyeti, siyasi görüşü, dini aidiyetiyle etkileşerek baskı, dışlama, marjinalleşme gibi yapısal şiddete neden olmaktadır. Şiddet gerek savaş zamanında gerekse de barış döneminde aile, toplum ve devlet tarafından devam ettirilmektedir. Güvenlik algımız bireysel güvenlikten öte siyasi varlığımızla ve devletin güvenliğiyle doğrudan ilgili hale gelmektedir. Feminist güvenlik yaklaşımlarının öne sürmeye çalıştığı temel nokta, şiddetin sadece tek bir eylemden ibaret olmadığı, yapısal eşitsizliğin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir yansıması olduğudur (Yadav ve Horn, 2021: 105). O halde savaşın olmadığı durumlarda yapısal şiddet ve hatta toplumsal cinsiyetten kaynaklanan fiziksel ve psikolojik şiddet kadınlar için devam etmektedir. Savaşın olmadığı durum sadece negatif bir barış oluştururken, yapısal şiddetin olmadığı durum pozitif barışı gerçekleştirmektedir. Feminist güvenlik yaklaşımlarının da ulaşılması gerektiğini savundukları durum pozitif barıştır. Bu yaklaşım, feminist barış hareketleri tarafından da savunulmaktadır. 1985 yılında Kanada'nın Halifax şehrinde gerçekleşen Kadınların Uluslararası Barış Konferansı'nda dünyanın dört bir yanından katılan kadınlar güvenlik ve barışa dair sorunları işsizlik, aile içi şiddet gibi daha görünür sorunlardan militarizm, ırkçılık ve cinsel ayrımcılık gibi daha yapısal sorunlara kadar kapsamlı bir şekilde ele almışlardır (Tickner, 2019: 15-18).

Feminist güvenlik yaklaşımları, sadece kadının güvenliğini koruyan bir anlayıştan ziyade toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerini dönüştürebilecek bir güvenlik anlayışını temel almaktadır. Kadınların maruz kaldıkları şiddet sadece savaşa özgü bir durum değildir, savaşın öncesinde de var olan ve savaş sonrasında da var olmaya devam edecek toplumsal cinsiyet temelli güç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle feminist güvenlik yaklaşımları güvenliğin

tanımını klasik anlamda savaşın ya da silahlı çatışmaların olmadığı durumla sınırlı tutmaz ve günlük hayatta toplumsal cinsiyet temelli güç dinamiklerinin oluşturduğu yapısal şiddete de odaklanırlar (Jansson ve Eduards, 2016: 6). WILPF de benzer bir şekilde kadınların ve genel olarak sivillerin savaşta maruz kaldıkları şiddetin ortadan kaldırılması, kadınların barış süreçlerine dahil edilmeleri ve savaşların daha insancıl olması için kuralların geliştirilmesinden ziyade savaşların tamamen ortadan kalkmasını içeren bir barış anlayışını savunmaktadır. Bu anlayış aynı zamanda yapısal eşitsizliklerin ve baskıların da ortadan kalktığı pozitif bir barıştır (Tickner, 2019: 15).

Soğuk Savaş dönemi boyunca, WILPF başta BM Ekonomi ve Sosyal Konseyi olmak üzere çok sayıda BM organında danışman statüsü kazanmıştır. Bu rolü WILPF'e çok sayıda devletle iletişime geçerek yukarıda bahsedilen alanlarda baskı grubu oluşturmasını ve farklı kadın gruplarıyla iş birliği yapmasını sağlamıştır. WILPF'in BM sistemi içindeki rolü aynı zamanda birçok feminist akademisyen ve aktivistin uluslararası siyasete müdahalede bulunmasını ve BM ile yapılan müzakereler sonucu 1975-1985 yılları arasında "Kadın On Yılı"nın ilan edilmesini sağlamıştır. Bu sürecin en önemli ürünlerinden biri 1979 yılında BM bünyesinde kabul edilen Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen CEDAW, sözleşmeyi imzalayan devletlerin kadınlara yönelik ayrımcılığın tüm biçimlerini önlemek, kadınların toplumsal durumlarını iyileştirmek, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve toplumsal cinsiyete dayalı yarguları değiştirmek üzere düzenlemelerde bulunmalarını sağlamaktadır. "Kadın On Yılı" içerisinde ayrıca her beş yılda bir hükümet dışı kuruluşların, feminist sivil toplum örgütlerinin ve kadın gruplarının katılım sağladığı BM Dünya Kadın Konferansları gerçekleşmiştir (Chinkin ve Charlesworth, 2006: 938). Bu konferanslarda, eşit ücret sorunu, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık, toprak hakkı ve diğer insan hakları alanlarına yönelik politikaların geliştirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca anti-militarizm ve silahsızlanma üzerinde durularak kadınların savaşta maruz kaldıkları şiddetin temel nedenleri tartışılmıştır. Bir başka deyişle, bu toplantılarda negatif barıştan öte pozitif barışın kurulmasının gerekliliği savunulmuştur (Otto, 2006: 124-125).

Bu konferansları takiben 1993 yılında Viyana'da insan hakları üzerine düzenlenen uluslararası konferansta kadınların insan haklarının tanınması ve korunması üzerinde durulmuştur. Bu konferansın bir sonucu olarak BM, 1994 yılında, ilk defa Kadına yönelik Şiddet üzerine Özel Raportör olarak Radhika Coomaraswamy'i seçmiştir. Bunun yanı sıra kadınların insan haklarının BM insan hakları politikalarında temel bir yere sahip olması gerektiği kabul edilmiştir. Bir diğer önemli toplantı olan 1995 yılında Pekin'de gerçekleşen Dünya Kadın

Konferansı ise, o döneme kadar yapılan en büyük konferans olmuş ve sonucunda yayınlanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kadın haklarının uluslararası alanda güvence altına alınması için büyük önem teşkil etmiştir (Shepherd, 2008: 387). Bu konferansta kadına yönelik şiddetin önlenmesinin ve ortadan kaldırılmasının, kadınların barış süreçlerinden kalkınma faaliyetlerine kadar hem karar alma hem de uygulama alanlarında katılımlarının sağlanmasının önemli bir gereklilik olduğu ortaya konmuştur (Pratt ve Richter-Devroe, 2011: 491).

20. yüzyılın başlarından itibaren güçlenerek büyüyen feminist barış hareketleri ve feminist güvenlik yaklaşımlarıyla birlikte kadınların uluslararası alandaki görünürlükleri artmış ve 21. yüzyılın başında BMGK, kadınlar üzerine bir toplantı düzenlenmesi ve konuya ilişkin karar alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. BMGK'nin başkanlığını Bangladeş'in yaptığı dönemde (Mart 2000) Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kararları doğrultusunda hareket edilmesi ve kadın, barış ve güvenlik alanlarında Hükümet dışı Kuruluşlar Çalışma Grubunun kurulması kararı alınmıştır. 2000 yılının Mayıs ayında kurulan, içinde WILPF, *Amnesty International* (Uluslararası Af Örgütü), *International Alert*, *Women's Commission for Refugee Women and Children* ve *Hague Appeal for Peace*'in bulunduğu bu grup temelde kadınların barış süreçlerine katılımlarının sağlanması ve BMGK'de kadın, barış ve güvenlik alanında bir oturum yapılması için tavsiye kararları çıkartmayı amaçlamışlardır (Shepherd, 2008: 387-388). Ekim ayında, BMGK'ye Namibya'nın başkanlık yaptığı dönemde Windhoek Deklarasyonu ve akabinde kabul edilen barışı koruma misyonlarında toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına yönelik Namibya Eylem Planı'nın etkisi Konsey'de gerekli alanı oluşturmuş ve kadın, barış ve güvenlik konularında bir oturum düzenlenmiştir. Bu oturumu takiben 31 Ekim 2000 tarihinde KBG Gündeminin ilk kararı olan 1325 sayılı karar kabul edilmiştir (Jansson ve Eduards, 2016: 3; Pratt ve Richter-Devroe, 2011: 492; Tryggestad, 2009: 546-547).

KBG Gündeminin oluşumunda, günümüzde geliştirilmesinde ve devletlerin bu kararlara uyup uymadığının denetlenmesinde WILPF'in çok temel bir görevi bulunmaktadır. Ancak söz konusu kararlarda her ne kadar Küresel Kuzey'de ortaya çıkan beyaz ve liberal feminizmin etkisi olsa da Dünya Kadın Konferansları ve Bangladeş ve Namibya'nın BMGK'deki etkileri göz önüne alındığında Küresel Güney'deki feminist kolektiflerinin de süreçte önemli rol oynadıkları belirtilmelidir (Basu, 2016: 366; Shepherd, 2021: 224). Özellikle Afrika kıtasındaki feminist oluşumlar 1325 sayılı kararın alınmasında önemli rol oynamışlardır. Örneğin, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformuna giden süreçte 1994 yılında Senegal'in Dakar kentinde yapılan Kadınlarla ilgili Beşinci Bölgesel Konferans ve burada kurulan Afrika Eylem Platformu oldukça etkili olmuştur. Ayrıca başta *Femmes Africa Solidarite* ve *African Women's Committee on Peace and*

Development olmak üzere çok sayıda feminist oluşum toplumsal cinsiyetin anaakımlaşması için hem kıtada hem de uluslararası alanda savunuculuk faaliyetlerinde bulunmuştur (Hendricks, 2017; Hudson, 2017). 1325 sayılı karar yazılırken de söz konusu dönemde BM'nin kadın, barış ve güvenlik alanında yeterli çalışması olmadığı için Graça Machel ve Angela King gibi Küresel Güneydeki önemli feminist figürlerin çalışmalarından yararlanılmıştır. Namibya delegelerinden Selma Ndeyapo Ashipala-Musavyi ve Aina Iiyambo metnin son halini almasında ve BMGK üyelerinin kararın kabul edilmesine ikna edilmesinde önemli rol oynamışlardır (Weiss, 2022: 145-146). Bu açıdan bakıldığında 1325 sayılı karar, küresel olarak feminist müdahalelerin sonucunda BMGK'de gerçekleşen önemli bir gelişmedir.

2. KBG GÜNDEMİNDEKİ FEMİNİST BAŞARILAR

KBG Gündeminin ilk kararı olan 1325 sayılı karar, kadınların savaş ve şiddet deneyimlerinin ilk defa BMGK'de ele alınması nedeniyle büyük bir dönüm noktası ve önemli bir feminist başarı olarak kabul edilmektedir. Bu karardan önce kadınlara ilişkin konular nadiren BMGK'de tartışılmakta, bu yapılırken de kadınlar sadece 'savunmasız kurban' olarak ele alınmaktaydılar. 1325 sayılı karar ilk defa kadınların savaşlarda sadece kurban olmadıklarını ve savaşı ve barışı çok çeşitli şekillerde deneyimlediklerini ortaya koymuştur. Kadınların, barış koruma misyonlarında hem sivil hem de askeri görevlerde bulunmaları, barış inşa sürecine katılmaları, barış antlaşmalarında hem karar almada hem de uygulamada yer almaları, insan hakları savunucusu olmaları, şiddet kurbanı olmaları, savaşçı olmaları, mülteci olmaları gibi çeşitli rolleri görünür hale gelmiştir. Bu hem toplumsal cinsiyetin dayattığı şekilde kadınları sadece güçsüz, savunmasız, kurban olmaktan çıkarmakta hem de savaşa ve barışın inşasına dair yeni bir bakış açısı geliştirmektedir (Otto, 2009: 16-17).

2007 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon uluslararası toplumun kadınların savaşlarda ve silahlı çatışmalarda korunmasında başarısız olduğunu dile getirmiştir. Bu açıklama üzerine 2008 yılından itibaren KBG Gündemi altında ek kararlar alınmaya başlanmıştır. 2023 itibariyle toplamda 10 karar bulunmaktadır (Peace Women, 2023). Bu kararlar, feminist güvenlik yaklaşımlarının belirttiği şekilde uluslararası alanda sadece devlet ve militarizm odaklı güvenlik algısının dışına çıkarak, kadınların toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinden kaynaklanan savaş deneyimlerine yönelik hem uluslararası norm hem de politika oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. KBG Gündeminin oluşumu BMGK üye devletleri, hükümet dışı kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki müzakereler ve tartışmalarla gerçekleştiği için BMGK'den çıkan diğer kararlardan farklılaşmaktadır (Davies ve True, 2019: 3-4). Söz konusu

Gündem statik bir yapıdan ziyade sürekli devam eden feminist diyalogların uluslararası siyasete olan müdahaleleri doğrultusunda gelişen ve yeni alanları kapsayarak ilerleyen bir yapıya sahip olmasıyla da farklılık göstermektedir (Cohn, 2004: 8-9; Heathcote, 2011: 41).

BMGK'nin uluslararası barış ve güvenlik alanında temel karar alma organı olması ve Genel Kurul ile karşılaştırıldığında alınan kararların üye devletleri bağlayıcı olması nedeniyle KBG alanındaki kararların BMGK tarafından alınması büyük önem taşımaktadır (Cohn, 2004: 8). Bu da kararın etkisinin BMGK ile sınırlı kalmamasına ve tüm BM sistemine yayılarak BM organları, üye devletleri, hükümet dışı kuruluşlar ve daha fazlasında etkili olmasına neden olmaktadır (Otto, 2009: 17). Ayrıca BMGK, başta 1325 sayılı karar olmak üzere, KBG Gündeminin BM üye devletleri tarafından uygulanması için ulusal eylem planlarının kabul edilmesini teşvik etmektedir. Devletler, kendi siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklerini ve sorunlarını göz önünde bulundurarak söz konusu uluslararası kararları ulusal düzeyde benimsediği ölçüde kararların da etkinliği ve uygulanabilirliği artacaktır (Aydın Koyuncu, 2022; Özkan, 2019). Sadece devletlerin değil, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin uluslararası ve bölgesel örgütlerin de KBG Gündemini benimseyecek eylem planları kabul ettikleri görülmektedir. Bu örgütlerin içerisinde başta Avrupa Birliği ve NATO gelmektedir (George ve Shepherd, 2016: 298). Elbette KBG Gündeminin ne ölçüde devletler ve uluslararası aktörler tarafından uygulandığına yönelik soru işaretleri olsa da bu kararlar dünyanın her yerindeki kadın grupları ve feminist sivil toplum kuruluşları için güvenlik ve barış çağrılarının temelini oluşturur hale gelmiştir (Cohn, 2017: 3; Heathcote, 2011: 30).

KBG Gündemine genel olarak baktığımızda kararların dört temel alan üzerine inşa edildiğini görmekteyiz. Bu alanların içinde ilk olarak katılım üzerinde durulmaktadır. Katılımdan kasıt kadınların barış ve güvenlik alanlarında karar alma mekanizmalarına katılmalarının desteklenmesi ve söz konusu alanla ilgili engellerin kaldırılmasıdır. İkinci alan olan koruma kararları içerisinde kadınların hem haklarının hem de hayatlarının korunması için düzenlemeler bulunmaktadır. Bir diğer temel alan önlemedir. Çatışmaların ve kadınlara yönelik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesine yönelik stratejiler sunulmaktadır. Son olarak, savaştan ve şiddetten etkilenen kadınlara çeşitli yardımlar sağlanarak topluma yeniden entegre olmalarını desteklemeye çalışan yardım ve iyileştirme kararları bulunmaktadır. Elbette KBG Gündemi kapsamındaki kararlarda söz konusu temel alanlara eşit bir şekilde yer verilmediği ve farklı kararların farklı alanlara odaklandığı görülmektedir (George ve Shepherd, 2016: 297-298; Tryggestad, 2009: 540). Örneğin 1820 (2008), 1888 (2009), 1960 (2010) ve 2106 (2013) sayılı kararlar savaşta gerçekleşen cinsel şiddet suçlarına karşı kadınların

korunması üzerinde dururken, 1889 (2009), 2122 (2013) ve 2242 (2015) kararnameleri kadınların savaşın çözümlerine ve barış sürecine dahil edilmesine daha fazla yer vermektedir (Şahin, 2021: 60).

Söz konusu kararlar içinde 1325 sayılı kararın önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu karar, ilk defa uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel alınması gerektiğini tanımaktadır. Bu doğrultuda, kadınların, uluslararası siyasette aktif rollerinin olduğunu ortaya koymasından büyük önem taşımaktadır. Özellikle de kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarının teşvik edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu kararda kadınların barışın inşası ve çatışmanın önlenmesinde daima aktif rollere sahip oldukları kabul edilmektedir. Aynı zamanda kadınların çatışmanın önlenmesi, çözümlerini ve barışın inşasına dair her türlü ulusal, bölgesel ve uluslararası karar-alma mekanizmalarına katılmaya hakları olduğu tanınmaktadır (Cohn, 2017: 2; Otto, 2009: 16; Tickner ve True, 2018: 6). 1325 sayılı karar, BM sistemi içinde daha fazla kadın temsilcinin olması gerektiğini ve barış misyonları başta olmak üzere savaş ve barış alanında görev yapan BM çalışanlarının toplumsal cinsiyet alanında bilinçlendirilmelerini belirtmektedir. Söz konusu karar ayrıca bütün ilgili taraflara, barış anlaşmalarının görüşülmesi ve uygulanması sırasında toplumsal cinsiyet bakış açısındaki benimsenmeleri çağrısında bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet bakış açısındaki kasıt, çatışma sonrası geri dönme, geri yerleşme ve rehabilitasyon ve çatışma sonrası toplumun yeniden inşası sırasında kadınların ve kız çocukların özel gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması, yerel kadın barış girişimlerinin desteklenmesi ve kadınların ve kız çocuklarının insan haklarına saygı gösterilmesini ve bu hakların korunmasını sağlayacak, özellikle anayasa, seçim sistemi, polis ve yargı ile ilişkili tedbirlerin alınmasıdır (Chinkin ve Charlesworth, 2006: 938).

1325 sayılı karar, kadınların savaşın çözümlenmesi ve barışın inşasında yer almalarını teşvik etmenin yanı sıra, kadınların savaşlarda çok ciddi şiddet eylemlerine maruz kaldıklarını da tanımaktadır. Bu kararda kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımları ve şiddetten korunmaları eşit bir şekilde ele alınmaktadır. 1325 sayılı karar, kadınların ve kız çocuklarının çatışmalar süresince ve sonrasında haklarını koruyan uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun tamamen uygulanmasının gerekliliğini teyit etmektedir. Bu karar silahlı çatışmaların tüm taraflarını, kadınları ve kız çocuklarını toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten, özellikle tecavüz ve diğer cinsel istismar biçimlerinden ve silahlı çatışma durumlarındaki bütün diğer şiddet biçimlerinden korumaya yönelik özel tedbirler almaya çağırılmaktadır. Söz konusu karar, bu suçları işleyenlere yönelik devletlerin dokunulmazlık ya da af hükümleri uygulamamasının ve gerekli cezai

kovuşturmanın yapılmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır (Cohn, 2004: 8; Pratt, 2013: 772-773; Shepherd, 2008: 383).

2008 yılından sonra alınan kararlar 1325 sayılı kararın oluşturmuş olduğu çerçeveye yeni alanlar ekleyerek ve mevcut alanları derinleştirerek KBG Gündeminin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. 1820 sayılı karar, çatışmanın önlenmesinde ve çözümlenmesinde kadınların önemli rolünü yeniden teyit etmekte ve barışın inşasında kadınların eşit olarak katılımının önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte kadınların karar-alma mekanizmalarına tam katılımının önünde şiddet ve ayrımcılığa dayalı engellerin olduğundan bahsederek, devletlerin bu engelleri ortadan kaldırmalarını birincil sorumlulukları olarak kabul etmektedir. Bu kararda ayrıca kadınların şiddetten korunması için izlenecek olan politikada kadınlara ve kadın gruplarına danışılması gerektiği belirtilmiştir (BMGK, 2008: para.10). 1888 sayılı karar kadınların barış süreçlerine tam ve eşit katılımlarından bahsetmektedir. Ayrıca, kadınların barışı koruma misyonlarında askeri ve sivil görevlerde yer almalarının savaşta şiddete maruz kalan kadınlara yardım edilirken daha güvenli bir ortam yaratacağı belirtilmektedir (BMGK, 2009: para.16). Benzer bir şekilde, 2106 sayılı karar, kadınların katılımlarının cinsel şiddet suçlarının önlenmesi ve bu suçlardan kadınların korunması için önemli olduğunu belirtmektedir (BMGK, 2013: para.1). Bu kararlarda kadınların katılımı temel olarak kadınların cinsel şiddet suçlarından korunmaları ya da şiddetin önlenmesi doğrultusunda tanımlanmaktadır (Heathcote, 2018: 379).

1889 sayılı karar katılım konusundaki söylemi farklılaştırarak kadınların tam, eşit ve etkili katılımlarından bahsetmektedir. 1820 sayılı kararda olduğu gibi kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımlarının önündeki engellerden bahsetmekte ancak bu kararda bu engeller net bir şekilde ortaya konmaktadır. Görünür şiddetin mevcudiyeti, güvenlik ve hukukun üstünlüğünün olmaması, kültürel olarak ayrımcılık yapılması, başta eğitim ve geçim kaynağı olmak üzere sosyoekonomik alanlarda kadınların sınırlı erişimlerinin olması kadınların karar-alma mekanizmalarında marjinalleşmelerinin nedenlerinden sayılmaktadır. (BMGK, 2009: para.1). 2122 sayılı kararsa WILPF'in savunduğu şekilde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında kadınların güçlenmesinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Bu karar ayrıca kadınların barış süreçlerine katılımlarını daha detaylı bir şekilde ele alarak kadınların tam katılımının seçim hazırlığından, siyasi süreçlere, silahsızlanma, güvenlik sektörü, hukuk reformu gibi çatışma sonrası toplumun inşasına yönelik her alanda olması gerektiğini ifade etmektedir (BMGK, 2013: para.4). 2242 sayılı karar da kadınların katılımlarına yeni alanlar ekleyerek, terörle mücadele alanında toplumsal cinsiyet odağı benimsenmesi ve kadın sivil toplum

kuruluşlarıyla birlikte çalışılması gerektiğini belirtmektedir (BMGK, 2015: para.11). Bu kararda kadınların güçlendirilmesi, liderliği ve katılımının terörle mücadelede oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir (BMGK, 2015: para.13).

Koruma alanına baktığımızda özellikle 1820, 1888 ve 1960 sayılı kararların savaşta işlenen cinsel şiddet suçlarına odaklandığı görülmektedir. Bu suçları, savaşta belli bir toplumun aşağılanması, korkutulması, yerinden edilmesi ve hakimiyet altına alınması için uygulanan savaş taktiği olarak tanımlamaktadırlar. Söz konusu kararlarda savaşlarda sistematik ve yaygın bir şekilde işlenen bu suçların, savaşın tarafları tarafından yasaklanması ve suçların işlenmemesine yönelik askeri disiplinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. BM barışı koruma misyonunun ve üye devletlerin ordularının cinsel şiddet suçları konusunda bilgilendirilmelerinin gerekliliğinden de bahsedilmektedir. Ayrıca söz konusu suçların savaş suçu ve insanlığa karşı suç olduğu hatırlatılarak, bu suçları işleyenlerin cezalandırılmasının üzerinde durmaktadırlar (BMGK, 2008: para.1-6; BMGK, 2009: para.3-4; BMGK, 2010: para. 1-5). 1888 sayılı karar hukuki korumanın sağlanabilmesi için devletlerin gerekli reformları hukuk sistemlerinde yapmaları gerektiğini belirtmektedir (BMGK, 2009: para.6). Bunların denetlenmesi için de ulusal yargı otoriteleriyle ve hükümetlerle çalışarak eksik alanların tespiti ve bunların giderilmesinde danışmanlık sağlayacak uzmanlar grubunun BM bünyesinde oluşturulması çağrısında bulunmaktadır (BMGK, 2009: para.8). Koruma kararlarına genel olarak bakıldığında feminist güvenlik yaklaşımlarının eleştirdiği devlet-merkezli ve militarist bir anlayışın benimsendiği görülmektedir.

KBG Gündemindeki üçüncü temel alan ise çatışmaların ve kadınlara yönelik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesidir. Ancak bu alan diğerlerine kıyasla KBG Gündemi içinde çok az yere sahiptir (Wright, 2020: 653). Önleme söz konusu olduğunda daha çok kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi üzerinde durulmuş ve çatışmaların önlenmesine yönelik detaylı açıklamalarda bulunulmamıştır. Genel olarak kadınların katılımlarının artmasının çatışmaların önlenmesinde etkili olacağı belirtilerek bu iki alan birbirine bağlanmıştır. Ayrıca, 2122 sayılı kararda hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarının benimsenmesinin ülkelerdeki çatışmaların azalmasına ve barışın ve güvenliğin hâkim olmasına neden olacağı belirtilmektedir (Basu ve Confortini, 2017: 52). Ancak bu açıklamalarda şiddetin temel nedeni belirtilmemekte ve savaşın dinamikleri ve toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkileri dışarıda bırakılmaktadır. Silahsızlanma konusunda radikal kararlar alınmamakta, sadece silahsızlanmada kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsedilmektedir (BMGK, 2009: para.13). Silahsızlanmanın tek geçtiği nokta savaş sonrası askerlerin terhis edilmesi ve tekrar topluma

kazandırılmasıdır. Bu durum savaş sonrası düzenin olağan bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta, KBG Gündeminin silahsızlanmayı uluslararası politikanın bir parçası haline getirmediğini göstermektedir (Otto, 2018: 11; Tickner ve True, 2018: 6). Bu kapsamda bakıldığında savaşların nedenlerine doğrudan müdahalede bulunmaktansa savaşın yönetilmesi ve kadınlar için güvenli hale getirilmesi tercih edilmektedir. Bu da KBG Gündeminin zayıf önleme politikası geliştirmesine neden olmaktadır (Basu ve Confortini, 2017: 54-55).

Son olarak savaştan ve şiddetten etkilenen kadınlara çeşitli yardımlar sağlayarak hem maruz kaldıkları şiddetin etkisini azaltmaya hem de topluma yeniden entegre olmalarına odaklanan yardım ve iyileşme alanında kararların zaman içinde geliştiği görülmektedir. 1820 sayılı karar, BM üye devletlerinin, BM organlarının ve finansal kuruluşların cinsel şiddete maruz kalan kadınlara yardım etmek için gerekli hukuk ve sağlık sistemlerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için yardımda bulunmalarını belirtmektedir (BMGK, 2008: para.13). 1888 sayılı karar da benzer bir şekilde cinsel şiddete maruz kalanlar için sağlık hizmeti, psikososyal yardım, hukuki destek ve geçim kaynağı alanında yardım edilmesi konusunda devletlere çağrıda bulunmaktadır (BMGK, 2009: para.13). 1889 sayılı karar bu alanı biraz daha geliştirerek kadınlara geçim kaynağı elde edebilmeleri için gerekli eğitimin ve olanakların verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu kararda aynı zamanda kadınların sadece cinsel şiddet suçları sonrasında maruz kaldıkları şiddete yönelik sağlık hizmeti almalarından değil genel olarak sağlık hizmetine erişimlerinden ve özellikle de cinsel ve üreme sağlığına erişimlerinden bahsedilmektedir (BMGK, 2009: para.10).

3. KBG GÜNDEMİNİN DIŞINDA KALAN FEMİNİST İDEALLER

KBG Gündemi, uluslararası siyasette önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlanmış olsa da feminist müdahalelerin ne ölçüde başarılı olduğu pek çok feminist akademisyen tarafından tartışılmaktadır (George ve Shepherd, 2016: 301; Pratt, 2013: 773). Bu eleştiriler, söz konusu kararlarla uluslararası sistemdeki toplumsal cinsiyet temelli güç dinamiklerinin yeniden üretildiğini ve hâkim barış ve güvenlik anlayışının sürdürüldüğünü iddia etmektedirler (Pratt ve Richter-Devroe, 2011: 493). Devlet-merkezli, militarist ve eril bir yapıya sahip olan BMGK'ye yönelik yapılan feminist müdahaleler yapısal dönüşüme yol açmaktansa belli sınırlar içinde değişime neden olmuştur. Her ne kadar BMGK'de barış ve güvenlik alanında kadınlara ilişkin konular tartışılıyor olsa da bu Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu geleneksel güvenlik yapısında temel bir dönüşüme neden olmamıştır. Bu yapı çerçevesinde bazı feminist güvenlik yaklaşımlarının savunduğu idealler kabul edilirken, bazıları marjinalleşmeye

devam etmiş, bazıları ise BMGK'nin kendi söylemi çerçevesinde manipüle edilerek ele alınmıştır (Cohn, 2017: 3-4; Otto, 2018).

Feminist müdahaleler bir yandan uluslararası siyasete hâkim olan patriyarkal normları dönüştürmeye çalışırken diğer yandan da bu sistemin bizatihi içinde hareket etmek zorundadır (Davies ve True, 2019: 4). Buradaki ikilem, feminist hareketlerin uluslararası siyasetin dışında kalarak karar-alma mekanizmalarına erişiminin olmaması nedeniyle onu dönüştürmesinin mümkün olmaması, ancak uluslararası siyasete entegre olması sonucunda da radikal bazı ideallerden taviz vermek zorunda kalmasıyla açıklanmaktadır (Charlesworth, 2005). KBG Gündemi bu ikilemin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de söz konusu kararlar için hangi feminist müdahalelerin kabul edilip hangilerinin marjinalleşmeye devam ettirildiğini incelemek önemlidir. Ancak daha önceden belirtildiği üzere, KBG Gündemi feminist müdahaleler ve uluslararası siyaset arasındaki sürekli bir diyalogun sonucu olarak gelişen bir yapıya sahiptir. Buradan hareketle hangi feminist müdahalelerin dışarıda bırakıldığının tespiti yeni alınacak kararlarda üzerinde durulması gereken alanları belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır.

Sorunlu alanların en başında KBG Gündeminde toplumsal cinsiyetin ele alınışı gelmektedir. Feminizm, toplumsal cinsiyeti sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş hiyerarşik ilişkiler olarak kabul etmektedir (Confortini, 2012: 7). WILPF ve daha birçok feminist barış oluşumu KBG Gündemine giden süreçte toplumsal cinsiyeti daima bu şekilde ele almışlardır. Bu oluşumlar kadınların sorunlarını görünür olan fiziksel şiddetin ötesine taşımışlar ve toplumsal cinsiyetin neden olduğu yapısal sorunları tartışmışlardır. Ancak 1990'lardan itibaren BM sisteminde toplumsal cinsiyet kadın terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Otto, 2006: 121). Bu kararlarda, toplumsal cinsiyet konuları, kadınların sorunları, kadınların korunması ve kadınların rolü gibi anlamlar taşımaktadır (Shepherd, 2008: 390). Böylece toplumsal cinsiyete dayalı normlar, söylemler ve güç dinamikleri ele alınmak yerine sadece kadınlar üzerinden bir yaklaşım benimsenmektedir (Wright, 2020: 654). Charlesworth (2005: 14-17) radikal bir niteliğe sahip toplumsal cinsiyet teriminin uluslararası alanda kadını ifade etmek için kullanılan bir kelime haline gelmesini eleştirmekte, feminist konseptlerin uluslararası siyasete dahil edildiğinde siyasi ve ideolojik önemlerini yitirerek teknik konular halini aldıklarını öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyeti, güç dinamikleri çerçevesinde ele almak kadınların eşitsizliğinin biyolojik ve doğal değil, sosyal ve kültürel olarak inşa edildiğini ortaya koymaktayken, bu dinamiklerin göz ardı edilmesi kadınlık ve erkekliğin ilişkisel olarak nasıl kurgulandığının anlaşılmasını ve bunlara müdahale edilmesini engellemektedir (Otto, 2009: 13). Bu, kadınların toplumsal cinsiyetten kaynaklı hem yapısal hem

de fiziksel şiddete maruz kalmalarını anlaşılamaz hale getirmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli güç dinamiklerinin KBG Gündeminin dışında bırakılması kadınların maruz kaldıkları şiddetin barış döneminden savaşa kadar nasıl devam ettiğinin anlaşılmasına ve savaş sonrası kurulan düzende de söz konusu şiddetin devamlılığına odaklanılmamasına neden olmaktadır (Ni Aolain ve Walji, 2019: 55-56). Böylece feminist barış oluşumlarının ve feminist güvenlik yaklaşımlarının en temel olarak sorunsallaştırdığı toplumsal cinsiyetin KBG Gündeminde ele alınış şekli sistemsel bir dönüşüme izin vermemekte ve sisteme içkin şiddetin devam etmesine neden olmaktadır.

KBG Gündemindeki bir başka sorunlu alan da kadınların temsiliyle ilgilidir. Kadınlar hem şiddete maruz kalmaları hem de savaşın çözümü ve barış sürecine katılmaları üzerinden ele alınmaktadırlar. Öncelikle kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımlarının teşvik edilmesi oldukça önemlidir. Erkeklerin ve eril stratejilerin hâkim olduğu karar-alma mekanizmalarına kadınların katılımlarının neden gerekli olduğuna dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında, savaş ve barıştan erkekler kadar kadınların da etkilendiği bu nedenle onların da savaşın çözülmesi ve barışın inşa edilmesinde söz sahibi olmaları gerektiği argümanıdır. Diğer bir argüman ise kadınların ve erkeklerin savaş deneyimlerinin ve barıştan beklentilerinin farklı olduğu ve bu nedenle de kadınların barış sürecine farklı yaklaşımlar getirerek daha kapsamlı ve sürdürülebilir barış elde etmenin mümkün olduğunu öne sürmektedir (O'Rourke, 2014: 131-132; Powell, 2017: 273). Ayrıca, barışın inşa süreci toplumun ve devlet aygıtlarının yeniden şekillenmelerine olanak sağlayan bir dönemdir. Bu süreçte kadınların etkili olması ve toplumsal cinsiyetten kaynaklanan sorunlar doğrultusunda hareket etmeleri savaş sonrası oluşacak olan yapıların daha eşitlikçi ve kapsayıcı olmasını sağlayacaktır (Cohn, 2017: 7).

Buradan hareketle KBG Gündemi içindeki kararlara baktığımızda ilk olarak kadınların çeşitli karar-alma mekanizmalarındaki sayılarının artmasına odaklanıldığı görülmektedir. Bu önemli olmakla birlikte sayısal olarak eşitlik sağlamak yeterli değildir. Kadınların ve karar-alma mekanizmalarının uluslararası güvenlik ve barışa içkin toplumsal cinsiyeti dönüştürebiliyor olmaları gereklidir (Otto, 2006: 137). Kadınlar karar-alma mekanizmalarına eşit olarak katılabilirler de bu mekanizmalarda söz hakkına sahipler midir? Söz hakkına sahip olsalar bile söyledikleri dinlenip politika yapımına dahil edilmekte midir? Bu sorular nedeniyle KBG Gündemi içindeki kararlar zamanla sadece eşit değil tam ve etkili katılımdan bahsetmeye başlamışlardır. Bu kararlardaki bir diğer yaklaşım da kadınların doğaları gereği barışçıl olmaları nedeniyle barış inşa sürecinde etkili olacakları yönündedir. Kadınların barışçıl olduğunu biyolojik nedenlerle

açıklamak oldukça tehlikelidir. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinin biyolojiyi temel alarak kadın-erkek arasında doğal, değişmeyen hiyerarşi algısını güçlendirmektedir. Feminizmin barış savunuculuğunun kaynağı, kadınların doğaları gereği değil, tarih boyunca savaş ve güvenlik alanlarından dışlanmaları ve savaşın en ağır sonuçlarıyla karşı karşıya kalmalarıdır (Powell, 2017: 275). Kadınların doğaları gereği barışçıl olduklarının iddia edilmesi kadınları dışlayan ve marjinalleştiren bir etkiye sahiptir. Bu noktada savaş destekleyen ya da savaşa bizzat katılan kadınların barış süreçlerinden dışlanması sorunu ortaya çıkmaktadır (Henshaw, 2017).

Bunlara ek olarak, 1820 sayılı karar barış koruma misyonlarına daha fazla kadın personel alınarak söz konusu misyondaki askerler tarafından işlenen cinsel şiddet suçlarının azalacağını belirtmektedir. Elbette kadınların barış koruma misyonuna katılmalarının teşvik edilmesi önemli olmakla birlikte kadınların sayısının artırılmasının doğal olarak şiddet sorununu çözeceğini varsaymak sorunun kökenini kapsamlı bir şekilde anlayamamaktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca burada kadınların söz konusu misyonlara katılma hakları olduğu için değil bir amaca hizmet ettiği için katılımları teşvik edilmektedir (Pratt, 2013: 776). BM barışı koruma misyonlarında görev alan personel hakkında yayımlanan 2022 verilerine göre, personelin %20'sinin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. 2000 yılından günümüze görev alan kadın personel sayısında önemli bir artış olsa da kadınlar eşit temsiliyete sahip değillerdir (SIPRI, 2022). Kadınların orduda ve polis olarak göreve almalarının toplumdaki kadınlara daha güvenilir bir ortam sunulmasına neden olacağı, çünkü özellikle şiddete maruz kalan kadınların başka bir kadın askere ya da polise sorunlarını anlatmalarının daha kolay olacağı belirtilmektedir. Bu doğru olmakla birlikte kadınların barış koruma sürecine ya da güvenlik yapılarına katılımları araçsallaştırılmakta yani erkeklerin aksine doğal/kendiliğinden olmaktan çıkartılmakta bir amaca hizmet etmek adına kullanılmaktadır.

Kadınların katılımları söz konusu olduğunda bir başka sorun da birçok kadının tüm kadınlar için konuşabileceğinin varsayılmasıdır. Bu da KBG Gündeminin kadınlar arasındaki farklılıkları ele almadığını ve kimin katılımının söz konusu olduğu konusuna netlik getirmediğini göstermektedir (Thomson, 2019: 602). Liberal feminizmin etkisinde gelişen bu kararlar kadınları monolitik bir yapı olarak ele almakta etnik, dinsel, dilsel, cinsel ve siyasi dinamiklerin kadınların deneyimlerini ve toplumdaki yerlerini nasıl farklılaştırdığına bakmamaktadır. Bu farklılıklar ele alınmadığında hem sorunlar kapsamlı bir şekilde belirlenememekte hem de önerilen çözümler her kadının sorununa ve ihtiyaçlarına cevap verememektedir (Heathcote, 2018: 378; Pratt ve Richter-Devroe, 2011: 498-500).

KBG Gündeminde kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımları üzerinde durulsa da kadınların savaşta şiddete maruz kaldıkları ve kurban olduklarına daha fazla değinilmektedir. Kadınlar çoğu zaman çocuklarla birlikte ele alınarak 'savunmasız', 'kurban' olarak gösterilmektedir. Kadınların savaşta neden şiddete maruz kaldıklarını, neden savunmasız hale geldiklerini açıklamak yerine toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinden kadına dayatılmakta olan zayıf, savunmasız, korunmaya muhtaç rolleri böylece BMGK kararları tarafından meşrulaştırılmakta, yeniden üretilmekte ve güçlendirilmektedir. Bu aynı zamanda ortaya koyulan politika ve pratiği etkilemekte ve kadınların pasif olduğu düşüncesinden hareket edilerek onlara koruma sağlanmaktadır. Eril yaklaşımla oluşturulan bu kararlar BM'ye, üye devletlere, savaşan taraflara yani eril yapılara kadınları koruma görevi vermektedir. KBG Gündemindeki bu kararlar kadınların savaşta deneyimlerini dönüştürmektense, yapısal şiddetin bir parçası haline gelmektedir (Davies ve True, 2019: 7). Aynı zamanda kadınlara yönelik söz konusu yaklaşım KBG Gündemi içerisinde önemli bir ikilem yaratmaktadır. Kadınlar bir yandan yardıma muhtaç, savunmasız ve pasif bireylerken diğer yandan savaşın sona ermesi ve barışın inşasında önemli role sahip aktif özneler olarak tanımlanmaktadır. Bu tezatlık da kadınlara yüklenen sorumluluk ve beklentinin artmasına ve uluslararası siyasette kadınlara yönelik ne ölçüde pratiğe geçebilecek gerçekçi yaklaşımların benimsendiğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, kadınların savaşta şiddet deneyimlerinden sadece cinsel şiddet suçları üzerinde durulmakta kadınların aile içi şiddet, mülkiyet haklarını kullanamamaları, geçim kaynaklarının olmaması gibi yapısal şiddet deneyimlerine yer verilmemektedir. Aynı şekilde kadınların temel haklarının korunması ve insan haklarına saygı duyulmasından bahsedilse de bu yine sınırlı olarak cinsel şiddet deneyimleri kapsamında tanımlanmaktadır (Cohn, 2017: 4). 1325 sayılı kararla karşılaştırıldığında 2008'den itibaren kabul edilen kararlarda neredeyse sadece cinsel şiddet suçlarına odaklanıldığı görülmektedir. Bu durum kadınların savaşta maruz kaldıkları şiddet eylemlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınmamasına ve özellikle yapısal şiddetin göz ardı edilmeye devam etmesine yol açmaktadır. KBG Gündemine giden süreçte WILPF ve diğer feminist kuruluşlar kadınların savaşta deneyimlerini çok daha geniş bir şekilde ele almışlardır. Ayrıca kadınların savaş deneyimleri sınırlı bir şekilde cinsel şiddet suçları üzerinden ele alınmasına rağmen bu suçların bir önceki bölümdeki tanımlanmalarına baktığımızda, kadına yönelik şiddeti ancak şiddet toplumu ya da uluslararası sistemi tehlikeye sokma amacı taşıdığı müdahaleye değer görmekte, bu da toplumsal cinsiyetin, toplumun biyolojik, kültürel ve sosyal olarak yeniden üretilmesinde kadınlara yüklediği sorumluluğu pekiştirmektedir.

Böylece cinsel şiddet suçları kadınlar şiddete maruz kaldıkları için değil, toplumsal cinsiyet tarafından tanımlanan kadınlığın toplumdaki yeri zarar gördüğü için uluslararası alanda önemli hale gelmektedir (Otto, 2006). Toplumsal cinsiyetin devam ettirildiği bu yaklaşım, söz konusu algının değiştirilmesi yönünde herhangi bir müdahalede bulunma ihtiyacı görmemektedir.

KBG Gündeminde eril ve militarist yapının devam ettiği cinsel şiddet suçlarına yönelik müdahalenin askeri disiplin, askeri eğitim, askeri grupların kadınlara saygı duyması şeklinde militarizm içinden tanınmasında ve önlenmeye çalışılmasında görülmektedir. Bu soruna örnek olarak Darfur'da mülteci kamplarında yaşayan kadınların ateş için odun toplamaya giderken karşılaştıkları cinsel şiddetin önlenmesi için barış koruma misyonu askerlerinin onlara eşlik etmesi verilebilir. Kadınların çeşitli durumlarda cinsel şiddet suçlarına maruz kaldıklarının tanınması önemli olmakla birlikte askerlerin koruma sağlaması sorunun temelden çözümüne katkı sunmamakta ve militarist ve eril çözümlerin kullanılmasına devam edilmektedir. Ayrıca barış koruma misyonundaki askerlerin de cinsel şiddet suçları işledikleri hatırlatılmalıdır (Cohn, 2017: 5). 2000'li yıllarda yapılan önemli müdahalelerden sonra BM barışı koruma misyonlarının işlediği cinsel şiddet suçlarında bir azalma görülse de bu suçlar yaygın bir şekilde işlenmeye devam etmektedir. Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Haiti gibi birçok ülkede soruşturma süreçleri gerçekleşmektedir (Gray vd., 2022; Vahedi vd., 2021). Buna ek olarak cinsel şiddet suçlarıyla mücadele edilmesi için gereken her türlü önlemin alınacağına 1820 ve 1888 sayılı kararlarda belirtilmesi, BMGK'nin kadınları korumak amacıyla güç kullanımını meşrulaştırabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahalede Afgan kadınların korunması meşru bir neden olarak gösterilmiştir (Kolhatkar, 2002). Feminizmin anti-militarist duruşu düşünüldüğünde kadınlar için güç kullanımının meşru hale gelmesi kesinlikle feminist müdahaleler sonucu gerçekleşen bir durum değil, tam tersine feminist ideallerin manipüle edilerek militarist sistemde araçsallaştırılmasının bir sonucudur (Atmaca ve Gözen Ercan, 2018; Heathcote, 2011: 42-43). Bu durumda KBG Gündeminde özellikle cinsel şiddet suçlarının ele alınışı, bu suçlar üzerinden kadınlara yaklaşım ve çözüm olarak sunulan yöntemlerin uluslararası siyasetteki militarist ve eril hâkim güvenlik anlayışını dönüştürmediği ancak bu anlayış doğrultusunda bunları güçlendirecek ve işlevselleştirecek şekilde feminist yaklaşımların kullanıldığı görülmektedir.

Bunun bir sonucu olarak KBG Gündeminde, savaş ve silahlı çatışmalar, önlenmesi gereken sorunlar olarak ele alınmamıştır. Söz konusu kararlar savaş ve şiddeti önlemektense, savaş kadınlar için güvenli hale getirmeyi temel hedef haline getirmişlerdir (Shepherd, 2016: 329). Bir başka deyişle, KBG Gündemi

savaşın neden ortaya çıktığı ve bu nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde durmamakta, savaşı verili kabul ederek kadınları korumaya yönelik politikalar benimsemektedir (Cohn, 2017: 3-4; Otto, 2018). Bu da pozitif barıştan ziyade negatif barışın kurulması için politikalar geliştirildiğini göstermektedir. Feminist akademisyenler ve aktivistlerin KBG Gündemine giden süreçte destekledikleri ve hala desteklemeye de devam ettikleri düşünce ise, militarizm karşıtı bir barış anlayışının oluşturulması ve savaşların yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınmasını ve politikaların izlenmesini içermektedir (Shepherd, 2016: 332). Feminist barış oluşumlarının ve feminist güvenlik yaklaşımlarının anti-militarist duruşu böylece uluslararası siyasette göz ardı edilmeye ve marjinalleştirilmeye devam etmektedir.

Militarizm eleştirisinin yanı sıra gerek WILPF gerekse diğer feminist barış yaklaşımları KBG Gündemine giden süreçte aynı zamanda erkekliklerin eleştirisini de yapmışlardır. Ancak söz konusu kararlarda militarizmde olduğu gibi erkekliklerin de sorunsallaştırılmadığı görülmektedir (Pratt ve Richter-Devroe, 2011: 493). Cockburn (2013: 444) bu sorunu şu şekilde ifade etmektedir:

BMGK kararlarının odak noktası, acınılacak kurbanlar, barışın inşasında yetenekli aktörler ve karar verme yetkisine sahip olası kişiler olarak daima kadınlar olmuştur. Uluslararası alanda kararlar hazırlanırken ya da müzakere edilirken, erkeklere ve eril şiddet kültürüne dair hiç şey söylenmemiştir. 1325 sayılı karar kadınların savunmasızlığından bahsederken, kadınlar için tehlike oluşturan erkekler ve erkekliklerden hiç bahsetmemektedir. Bu kararlar, kadınların karar verme alanlarında yeteri kadar temsil edilmediklerine dikkat çekerken, kadınların neden bu alanlardan dışlandıkları ve bu alanların eril yapılar tarafından nasıl kontrol altına alındığından bahsetmemektedirler.

Erkeklerle ve erkekliklere BMGK kararlarında önemli bir yer verilmemekte ve bunlar KBG Gündeminin dışına itilmektedirler. Bu kararlarda toplumsal cinsiyete teknik bir olgu olarak yaklaşıldığı için erkekliğin cinsel şiddet suçlarına nasıl neden olduğu uluslararası alanda tanımlanmamaktadır. Böylece söz konusu kararlar kadınların savaştaki deneyimlerini ele alıyor olsalar da bu deneyimlerin temeline inmemekte ve bunlara müdahalede bulunmamaktadır. Bu da sorunların kapsamlı bir şekilde ne ölçüde çözümlenebileceği ve önlenebileceği konusunda önemli soru işaretleri oluşturmaktadır.

KBG Gündemindeki on kararın sadece üçü (2106, 2242 ve 2467 sayılı kararlar) erkeklerden bahsetmektedir. 2106 sayılı kararda erkeklerin de savaşlarda cinsel şiddet suçlarına maruz kaldıkları tanınmaktadır. Ayrıca, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesinde önemli rolleri olduğu belirtilmektedir. 2242 sayılı kararda

ise kadınların çatışmanın önlenmesi ve çözümü süreçlerine katılımlarında, erkeklerin destekleyici rol oynamaları gerektiği ifade edilmektedir. Erkeklerin bu süreçlerde oynayacakları roller ise detaylı bir şekilde belirtilmemiş, böylece kesin önerilerden ziyade genel bir tanımlama olarak soyut bir şekilde KBG Gündeminde yer almıştır. Erkekler, KBG Gündeminde siyaset yapımcılar, devlet liderleri, savaşın tarafları ve askerler olarak daima ele alınmış olsalar da net bir şekilde erkeklerin ve erkekliklerin savaşta rollerine çok fazla yer verilmemiştir. Erkekliklerin bu kararlarda çok görünür olmaması patriyarkal güç ilişkilerinden beslenen toplumsal cinsiyetin sorunsallaştırılmamasından kaynaklanmaktadır. Feminist yaklaşımlar, patriyarkal güç ilişkilerinin kapitalizm ve ırkçılık gibi diğer yapılarla bir araya gelerek militarizm ve savaşın ortaya çıkmasına, normalleşmesine ve meşrulaştırılmasına neden olduğunu öne sürmektedirler. Bu nedenle de kadınlıkların ve erkekliklerin tartışılması ve dönüştürülmeye çalışılması çatışma ve şiddetin önlenmesinde feministler tarafından temel kabul edilmektedir (Wright, 2020: 654-655). KBG Gündemindeki kararlarda ise erkekler müttefik olarak tanımlanmakta ve erkeklerin desteği olmadan kadınlara yönelik şiddetle mücadelede ve kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımlarında sorunların olacağı belirtilmektedir. Bu önemli olmakla birlikte erkekliğin eleştirisinin yapılmaması ve erkeklerin toplumsal cinsiyet yapılarıyla ilişkilerinin dönüştürülmesine yönelik önerilerin olmaması dikkat çekmektedir (Myrntinen, 2019: 91; Wright, 2020: 658). Erkeklerin şiddetin önlenmesine katılmaları sanki onların dışında olan bir olaya dahil olmaları gerektiği şeklinde bir anlayış oluşturmaktadır. Oysa her erkek bizzat bireysel olarak şiddete katılmasa da erkeklik ve eril yapıdan beslenen sistemi yeniden ürettikleri için şiddetin dışında yer almamaktadırlar (Duriesmith, 2017: 2-6). Bu durum, KBG Gündeminin sistemsel dönüşüme tam anlamıyla neden olmadığını ve belli başlı eril anlayışları devam ettirdiğini göstermektedir.

4. BMGK'NIN 2467 KARARIYLA ELDE EDİLEN YENİ KAZANIMLAR VE DEVAM EDEN SORUNLAR

KBG Gündeminin en son kararları 2019 yılında alınmıştır. Bu kararların içinde 2467 sayılı karar gerek kabul edilmiş sürecinde ortaya çıkan tartışmalar gerekse kapsamlı yapısı nedeniyle ön plana çıkmaktadır. KBG Gündeminin 20. yıl dönümüne yaklaşıldığı dönemde belli başlı üye ülkeler ve sivil toplum kuruluşları o zamana kadar kabul edilmiş olan kararlar ve uygulamalardaki sorunlu alanların giderilmesi amacıyla kapsamlı ve güçlü yeni bir kararın oluşturulmasını savunmaktaydılar. Özellikle Almanya Nisan 2019'da BMGK başkanlığı yaptığı dönemde savaşta işlenen cinsel şiddet suçlarına yönelik bir oturum düzenleyerek KBG Gündemi kararlarının uygulanmasını denetlemek amacıyla bir mekanizma kurulmasını talep etmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının

oturum sırasında söz konusu denetleme mekanizmasına yönelik güçlü bir savunmada bulunmalarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve Çin buna karşı çıkmışlardır (WILPF, 2019). 24 Nisan 2019 tarihinde 13 oyla (Rusya ve Çin çekimser kalmıştır) kabul edilen 2467 sayılı kararda bir denetim mekanizmasının kurulmasına yönelik herhangi bir karar alınmamış ancak silahlı çatışma durumları, çatışma sonrası ve ilgili diğer durumlarda kararın uygulanmasının izlenmesi, analiz edilmesi ve raporlanması üzerinde oldukça geniş bir şekilde durulmuştur (BMGK, 2019: para. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 22, 32).

KBG Gündeminin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için yapılan feminist müdahaleler, uluslararası siyasetteki engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Kararın alınması için yapılan müzakereler sırasında başka sorunlu alanların da olduğu gözlenmiştir. İlk olarak, ABD başta olmak üzere bazı üye devletlerin toplumsal cinsiyet ve LGBTQ+ kelimelerinin dahi kararda geçmesine karşı çıktıkları görülmüştür. Son yıllarda dünyanın birçok yerinde artan popülist sağcı siyasi görüşler milliyetçi, muhafazakâr ve dini argümanlar öne sürerek feminist oluşumlara karşı çıkmakta ve homofobik bir tutum sergilemektedirler (Thomson ve Whiting, 2022). Söz konusu tutum KBG Gündemini geliştirmektense feminist kazanımların önemli ölçüde kaybedilmesine neden olmaktadır. Feminist müdahaleler toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerine dikkat çekmeye ve bunları dönüştürmeye çalışmaktayken, toplumsal cinsiyet teriminin dahi kullanılmasına karşı çıkılması kazanımlara önemli bir darbe getirmektedir. Yapılan oturumda Savaşta İşlenen Cinsel Şiddet Suçları Özel Temsilcisi olan Pramila Patten cinsel şiddete maruz kalanların homojen bir grup olmadığını, farklı sorunların ve farklı ihtiyaçların ortaya çıktığını hatırlatarak cinsel şiddet suçlarıyla mücadelede bunun göz önünde bulundurulmasını belirtmiştir. Ayrıca birden çok ayrımcılık biçimiyle karşı karşıya kalan LGBTQ+ bireylere odaklanan Belçika gibi ülkeler de oturumda eleştirel duruş sergilemişlerdir. Nihai metinde toplumsal cinsiyet kelimesi çıkarılmamış ve LGBTQ+ bireylere az da olsa yer verilerek savaştaki deneyimleri tanınmıştır (BMGK, 2019: para. 16). Bir diğer tartışmalı alan ise cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanında yaşanmıştır. Benzer bir şekilde dini prensipler ve LGBTQ+ karşıtı görüşler nedeniyle ABD'nin karar metninde cinsel sağlık ve üreme sağlığı kelimelerinin geçmesi durumunda kararı tamamen veto edeceğini belirtmesi büyük bir tehdit oluşturmuştur. Rusya ve Çin'in de ABD'yi desteklemesi sonucunda nihai metinde söz konusu haklara yer verilmemiştir. Özellikle savaşta cinsel şiddet suçlarına maruz kalan kadınlar için önemli bir hak olmasına rağmen karara dahil edilmemesi başta Güney Afrika olmak üzere birçok ülkenin kararı eleştirmesine neden olmuştur (Hamid ve Werner, 2019). Ancak Chinkin ve Rees (2019: 15) cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına erişimin açık ve net bir şekilde 2467 sayılı kararda dile getirilmemesine rağmen kararda

CEDAW'a verilen referanslar ve bu antlaşmada cinsel şiddet suçlarına maruz kalanların her türlü sağlık hizmetine erişimlerinin temel hakları olduğunun tanınması 2467 sayılı kararın da bunları tanıdığı anlamına geldiğini öne sürmektedirler. Bu tartışmalar halen toplumsal cinsiyet ve kadınlara yönelik konuların uluslararası siyasette yer bulabilmek için süregelen bir mücadele içinde olduğunu göstermektedir.

Bunların dışında müzakere sürecinin geneline baktığımızda üye devletlerin yüzde 86'sının savaşta işlenen cinsel şiddet suçları için önleme, koruma ve katılım alanlarının güçlendirilmesini dile getirdiği görülmektedir. Çok sayıda üye devlet tarafından yapılan açıklamada, savaşta işlenen cinsel şiddet suçlarının önlenmesi ve gelecekteki faillerin benzer eylemlerden caydırılması için söz konusu suçluların soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılması gerektiği öne sürülmüştür (Hamid ve Werner, 2019). Bunun sonucu olarak 2467 sayılı kararın önsözünde savaşların ve kadınların savaşta şiddet deneyimlerinin önlenmesinde hukukun önemi ve faillerin yakalanarak cezalandırılmasının gerekliliği tanınmıştır. Üye devletlere hukuk sistemlerinde mevzuatı güçlendirme, cinsel şiddetin soruşturulmasını ve kovuşturulmasını geliştirme, adalete erişim ve tanık koruma yasalarının sağlanması, adli yardımda bulunulması, cinsel şiddet suçları alanında uzmanlaşmış polis birimleri ve mahkemelerin kurulması, hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi ve cinsel şiddet suçlarının cezasız kalmaması için kurumsal güvencelerin güçlendirilmesi şeklinde uygulamalar teşvik edilmektedir (BMGK, 2019: para. 14). Ayrıca KBG Gündemi kapsamında daha önceden alınan kararlara benzer bir şekilde silahlı çatışmanın tüm taraflarına cinsel şiddet eylemlerinde bulunmamaları, emir komuta zinciri yoluyla açık emirler vermeleri, cinsel şiddeti yasaklayan davranış kuralları geliştirmeleri ve işlendiği takdirde gerekli hesap verebilirlik mekanizmalarını mevcut bulundurmaları çağrısı yinelenmiştir (BMGK, 2019: para. 1). Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, hukuki koruma ve askeri disiplin önemli olmakla birlikte koruma ve önleme halen militarist ve devlet-merkezli bir yapı içinde devam etmektedir.

Katılım konusunda, 2467 sayılı karar, ilgili üye devletlerin ve BM birimlerinin kadın sivil toplum kuruluşlarında kapasite geliştirmeyi teşvik etmeleri gerektiğinden bahsetmektedir. Bunun toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların güçlendirilmesi, korunmaları ve nihayetinde şiddetin önlenmesinde etkili olacağını belirtmektedir (BMGK, 2019: para. 20). Ayrıca diğer KBG Gündemi kararlarında olduğu gibi seçimlerden silahsızlanmaya, güvenlikten adalet sektörüne ve daha geniş savaş sonrası devletin ve toplumun yeniden inşasında kadınların tam ve etkili katılımlarının üzerinde durulmaktadır (BMGK, 2019: para. 23). Diğer kararlardan farklı olarak, bu kararda kadınların sayısal olarak katılımlarının arttırılması ya da barışçıl doğaları gereği barış sürecine

katılmaları gerektiği belirtilmemiştir. Ayrıca diğer kararların aksine 2467 sayılı kararda kadınların farklı deneyimleri olabileceği tanınmış ancak bunun kadınların katılımına nasıl yansımaları gerektiği üzerinde durulmamıştır. Son olarak yardım ve iyileşme alanında, çatışma sırasında ve sonrasında cinsel şiddete yönelik müdahalelerin ayrımcı olmaması ve spesifik olmasını sağlamak ve şiddete maruz kalan grupların haklarına ve ihtiyaçlarına saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunlar özellikle sağlık ve eğitim hakları ve sosyal ve ekonomik olarak topluma yeniden entegre edilmeleri olarak belirtilmiştir (BMGK, 2019: para. 16).

Bu düzenlemelere rağmen genel olarak baktığımızda 2467 sayılı kararın sadece cinsel şiddet suçlarına odaklandığı görülmektedir. Kararda kadınların savaşta şiddet deneyimlerinden genel olarak bahsedilse de spesifik olarak sadece cinsel şiddet suçları üzerinde durulmuştur. Bu da kadınların savaş deneyimlerine yönelik sınırlı yaklaşımı devam ettirmektedir. Bir önceki bölümde tartışılan sorunlu alanların bir diğeri olan erkekliklerin ele alınmasında da sınırlı bir yaklaşım hakimdir. Erkeklerin ve oğlan çocuklarının da cinsel şiddet suçlarına maruz kaldıkları tanınmış ve yardım sağlanırken ayrımcılık yapılmaması ve erkeklere de yardımda bulunulması gerektiği belirtilmiştir (BMGK, 2019: para. 28, 32). Ancak bunun dışında erkeklikler sorun olarak tanımlanmamış ve bunlara yönelik nasıl müdahalelerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmemiştir.

Devam eden bu sorunların yanı sıra kararda önemli bazı değişikliklerin de olduğunu belirtmek gerekmektedir. Öncelikle karar ilk defa “*victim*” (mağdur ya da kurban) yerine “*survivor*” (hayatta kalan) terimini kullanmaktadır. Söz konusu terim kadınlara atfedilen mağdur role karşı çıkmak ve kadınların şiddet deneyimleri karşısında nasıl aktif bir şekilde hayatta kalmaya çalıştıklarını göstermek için feministler tarafından kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın 2467 sayılı kararda benimsenmesi ve kadınlara “mağdur” olarak değil de aktif hayatta kalmaya çalışan bireyler olarak yaklaşılması önemli bir gelişmedir. Bu durum, önceki bölümde ortaya konulan kadınların temsiliyeti alanındaki sorunların giderilmesi ve toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinden kadınlara dayatılmakta olan zayıf, savunmasız, korunmaya muhtaç rollerin yeniden üretilmesinin önüne geçmek için etkilidir. Ayrıca kararda kadınların merkeze alındığı yaklaşımların benimsenmesi gerektiği sık sık dile getirilmiş ve bu yaklaşım önleme, koruma, katılım ve yardım ile iyileştirme alanlarının hepsine dahil edilmiştir.

Bir diğer önemli gelişme ise savaşta kadınlara yönelik şiddetin nedenlerinin tanınmasında yaşanmıştır. Kararın alınmasına giden müzakereler sırasında Afrikalı Kadın Liderleri Ağı adına Gana, BMGK’ye yaptığı açıklamada savaşta işlenen cinsel şiddet suçlarının temel nedenlerinden biri olan yapısal ve toplumsal

cinsiyet eşitsizliğine odaklanma çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Ekvator Ginesi, İran ve Macaristan gibi devletler söz konusu suçların nedeni olarak bizzat silahlı çatışmaları göstermiştir. Bunlara ek olarak Estonya (kendisi ve Letonya ve Litvanya adına konuşarak), çatışmalarda görünen cinsel şiddetin ortaya çıkmasında silahlanmanın ve silah ticaretinin etkili olduğunu ortaya koymuştur (Hamid ve Werner, 2019). Bu tartışmalar sonucunda nihai karar metninde ilk defa cinsel şiddet suçlarının neden ortaya çıktığına yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Uluslararası siyasete yapılan feminist müdahalelerin ortaya koyduğu şekilde kadınların savaşta karşılaştıkları cinsel şiddetin savaş öncesi ve sonrasında gerçekleşen toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddetle devamlılık içinde olduğu 2467 sayılı kararın önsözünde tanınmış ve böylece cinsel şiddet suçlarıyla toplumsal cinsiyetin arasındaki ilişki kurulmuştur. Toplumsal cinsiyetin tanımı böylece kadınla eş anlamlı olarak kullanılmaktansa güç dinamiklerine odaklanacak şekilde ele alınmıştır.

Ayrıca kadınlara yönelik şiddetin nedenlerinin içinde ilk defa çatışma ve çatışmayı tetikleyici silahlanma ve silah ticareti ele alınmıştır. Anti-militarist feminist yaklaşımlar, KBG Gündemine giden süreçte daima savaşı kadınların şiddet deneyimlerinin nedenleri arasında görmüş ve silahsızlanmanın önemi üzerinde durmuştur. Bu kararlar birlikte söz konusu anlayışın KBG Gündemine de eklendiğini görmekteyiz. Elbette bu militarist BMGK yapısının tamamen değişmesine neden olmamış, sorun tanımlanmakla birlikte savaşların kadınlar için güvenli hale getirilmesi anlayışı devam ettirilmiştir. Kararda 2014 yılında yürürlüğe giren BM bünyesinde kabul edilmiş olan Silahsızlanmaya Yönelik Silah Ticareti Antlaşmasına referans verilmekte ancak silah ticaretinin sadece kadınlara yönelik şiddet için kullanılması durumlarında gerçekleşmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu durum silahların kullanımına sadece kısıtlama getirmekle birlikte uygulanması ve denetlenmesi çok da gerçekçi olmayan bir düzenleme getirmektedir. Kadınlara yönelik şiddet savaşa içkin bir durum olduğu için bu ayrımın nasıl yapılacağı belirtilmemiştir. Ayrıca silahlanma ve savaş eleştirisi kararın sadece önsözünde yer almakta ve uygulayıcı maddelerde tekrarlanmamaktadır. Bu da sorunlu alanlara değinildiğini ancak bunlara yönelik politika geliştirilmediğini göstermektedir. Chinkin ve Rees'e (2019: 13) göre 2467 sayılı kararda söz konusu sorunlu alanlarda küçük de olsa iyileşmeler olmuştur, ancak feminist müdahalelerin tam anlamıyla başarılı olmasına yapısal ve kurumsal dinamikler engel olmaya devam etmektedir.

5. SONUÇ

Bu makalede 20. yüzyılın başından itibaren uluslararası siyasete yönelik oluşan feminist barış yaklaşımları ve bu yaklaşımların ne ölçüde uluslararası

alandaki gelişim ve dönüşüm sağladıkları ele alınmıştır. Söz konusu yaklaşımlar, uzun yıllar boyunca kadınların sorunlarının uluslararası siyasette görünür olması, kadınların maruz kaldıkları şiddete yönelik politikaların oluşturulması ve kadınların savaş ve barış alanlarına dair her türlü karar-alma mekanizmalarında yer almaları gerektiğini savunmuştur. Bunlar yapılırken, uluslararası siyasete hâkim olan militarist ve eril politikalar sorunsallaştırılarak bunların toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda dönüştürülmesi gerektiği ortaya konmuştur. Ayrıca sadece savaşın olmadığı bir negatif barış düzeninin değil, yapısal şiddetin de ortadan kalktığı pozitif barışın kurulması yönünde politikalar desteklenmiştir. Gerek WILPF gerekse BM bünyesinde bir araya gelen küresel feminist kolektiflerinin çabaları sonucu BMGK'de kabul edilen 1325 sayılı karar ve oluşturulan KBG Gündemi feminizm için büyük başarı olmuştur. Bu kararlar birlikte ilk defa kadınların savaş ve şiddet deneyimleri uluslararası siyasette ele alınır hale gelmiş ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel alınması gerektiği kabul edilmiştir. Bu kararlar savaş, barış ve güvenlik alanlarında kadınlar için hukuki ve siyasi bir altyapı oluşturmuştur. Bu kararlarla birlikte kadınların çatışmanın önlenmesi, çözümü ve barışın inşasına dair her türlü ulusal, bölgesel ve uluslararası karar-alma mekanizmalarına katılmaya hakları olduğu tanınmıştır. Ayrıca kadınların maruz kaldıkları şiddet eylemleri ele alınarak bunlara müdahalede bulunulması ve kadınların korunması için politikalar geliştirilmiştir. Bunlara ek olarak kadınlara yönelik cinsel şiddet suçlarının önlenmesi ve bu suçlara maruz kalan kadınlara yardım edilmesi noktalarında da kararlar bulunmaktadır.

Feminist müdahalelerin uluslararası siyasette elde ettikleri başarıların yanı sıra bu makale, söz konusu bazı müdahalelerin uluslararası siyasette marjinalleşmeye devam ettirildiğini ya da ancak işlevselleştirildikleri ölçüde kabul edildiklerini de göstermiştir. Devlet-merkezli, militarist ve eril bir yapıya sahip olan BMGK'ye yönelik yapılan feminist müdahaleler yapısal dönüşüme yol açmaktansa belli sınırlar içinde değişime neden olmuştur. Sorunlu alanların içinde toplumsal cinsiyetin uluslararası siyasete dahil edildiğinde siyasi ve ideolojik önemini kaybederek teknik bir konu olarak ele alındığından bahsedilmiştir. Bir başka sorunlu alan olarak kadınların karar-alma mekanizmalarına katılımları, kadınların toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinden uluslararası siyasete entegre edilmelerinin devam edilmesine ve sistemsel bir dönüşüm yaratacak alana sahip olamamalarına neden olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak kadınların maruz kaldığı cinsel şiddet suçlarının üzerinde durulması ve kadınların savunmasız ve eril korumaya muhtaç bir şekilde ele alınması da hem kadınların aktif katılımlarının tanımlanması noktasında ikilem yaratmakta hem de yine toplumsal cinsiyetin dayattığı güçsüz, savunmasız kadın anlayışını pekiştirmektedir. Bir

başka sorunlu nokta, kadınların savaştaki şiddet deneyimlerinden sadece cinsel şiddet suçları üzerinde durulmasıdır. Bu durum feminist müdahalelerin hem fiziksel hem de yapısal sorunların uluslararası siyasette ele alınmasına yönelik çabaların sınırlı bir şekilde kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca, KBG Gündeminde özellikle cinsel şiddet suçlarına çözüm olarak sunulan yöntemlerin uluslararası siyasetteki militarist ve eril hâkim güvenlik anlayışını dönüştürmediği ve bu anlayış doğrultusunda bunları güçlendirecek ve işlevselleştirecek şekilde feminist yaklaşımların kullanıldığı görülmektedir. Son olarak feminist hareketlerin militarizm ve erkeklik eleştirisi de KBG Gündeminde yer almamış ve bu alanlar uluslararası siyasette sorunsallaştırılmamıştır. Sonuç olarak söz konusu kararlar savaşı ve şiddeti önlemektense, savaşı kadınlar için güvenli hale getirmek amacıyla oluşturulmuştur.

Bütün bu sorunlara rağmen, sistemin içinden hareket etmek kadınlara BMGK üyeleriyle sürekli diyalog halinde olmalarını ve yeni sorunları dile getirme ya da dışarıda bırakılan alanları dahil etme konusunda pazarlık şansı tanımaktadır (Otto, 2006: 170). 2467 sayılı kararın incelenmesi göstermiştir ki gerek kadının temsiliyeti gerekse savaşta kadınlara yönelik şiddetin nedenlerinin toplumsal cinsiyet ve bizzatıhi çatışma kontekstinde ele alınması yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Devam eden yapısal ve kurumsal sınırlara rağmen, feminist idealler kendilerini BM sistemi içerisinde gerçekleştirebilecekleri bir alan bulmuşlardır. Söz konusu kararlardan dışlanan ya da manipüle edilerek entegre edilen feminist idealler, uluslararası siyasete yönelik devam eden feminist müdahaleler sonucunda kapsamlı ve etkili bir şekilde ele alınma fırsatına daima sahiptirler.

KAYNAKÇA

Atmaca, Ayşe Ömür ve Pınar Gözen Ercan (2018), “Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler”, *Uluslararası İlişkiler*, 13 (59): 19-31.

Aydın Koyuncu, Çiğdem (2022), “Feminizm Bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi Kararlarının Analizi”, *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 4 (2): 125-145.

Basu, Soumita (2016), “The Global South writes 1325 (too)”, *International Political Science Review*, 37 (3): 362–374.

Basu, Soumita ve Catia C. Confortini (2017), “Weakest “P” in the 1325 Pod? Realizing Conflict Prevention through Security Council Resolution 1325”, *International Studies Perspectives*, 18: 43–63.

BMGK (2000). Security Council resolution 1325 (2000) [on women and peace and security], 31 October 2000, S/RES/1325 (2000).

BMGK (2009). Security Council resolution 1820 (2008) [on acts of sexual violence against civilians in armed conflicts], 19 June 2008, S/RES/1820 (2008).

BMGK (2009). Security Council resolution 1888 (2009) [on acts of sexual violence against civilians in armed conflicts], 30 September 2009, S/RES/1888 (2009).

BMGK (2010). Security Council resolution 1889 (2009) [on women and peace and security], 5 October 2009, S/RES/1889 (2009).

BMGK (2011). Security Council resolution 1960 (2010) [on women and peace and security], 16 December 2010, S/RES/1960(2010).

BMGK (2013). Security Council resolution 2106 (2013) [on sexual violence in armed conflict], 24 June 2013, S/RES/2106 (2013).

BMGK (2013). Security Council resolution 2122 (2013) [on women and peace and security], 18 October 2013, S/RES/2122 (2013).

BMGK (2015). Security Council resolution 2242 (2015) [on women and peace and security], 13 October 2015, S/RES/2242 (2015).

BMGK (2019). Security Council resolution 2467 (2019) [on sexual violence in armed conflict], 24 April 2019, S/RES/2467 (2019).

Bourke, Joanna (2007), *Rape: A History from 1860 to the Present* (London: Virago).

Butler, Judith (2008), *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (İstanbul: Metis) (Çev. Başak Ertür).

Chinkin, Christine ve Hilary Charlesworth (2006), “Building Women into Peace: the international legal framework”, *Third World Quarterly*, 27 (5): 937-957.

Chinkin, Christine ve Madeleine Rees (2019), *Commentary on Security Council Resolution 2467: Continued State Obligation and Civil Society Action on Sexual Violence in Conflict*. LSE WPS Centre.

Charlesworth, Hilary (2005), “Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations”, *Harvard Human Rights Journal*, 18: 1-18.

Cockburn, Cynthia (2013), "War and Security, Women and Gender: An Overview of the Issues", *Gender & Development*, 21 (3): 433-452.

Cohn, Carol (2004), "Feminist Peacemaking: In Resolution 1325, the United Nations Requires the Inclusion of Women in All Peace Planning and Negotiation", *The Women's Review of Books*, 21 (5): 8-9.

Cohn, Carol (2017), *Beyond the "Women, Peace and Security" Agenda: Why We Need a Feminist Roadmap for Sustainable Peace*, Consortium on Gender, Security and Human Rights. Feminist Roadmap for Sustainable Peace Project Background Paper.

Confortini, Catia C. (2012), *Intelligent Compassion: Feminist Critical Methodology in the Women's International League for Peace and Freedom* (Oxford: Oxford University Press).

Darden, Jessica Trisko, Alexis Henshaw ve Ora Szekeley (2019), *Insurgent Women: Female Combatants in Civil Wars* (Washington, DC: Georgetown University Press).

Davies, Sara E. ve Jacqui True (2019), "WPS A Transformative Agenda?", Sara E. Davies ve Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook of Women, Peace and Security* (New York: Oxford University Press): 3-14.

Dayal, Anjali Kaushlesh ve Agathe Christien (2020), "Women's participation in informal peace processes" *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 26 (1): 69-98.

Duriesmith, David (2017), *Engaging Men and Boys in the Women, Peace and Security Agenda: Beyond the "good men" industry*, LSE WPS Working Paper No 11.

Foucault, Michel (2007), *Cinselliğin Tarihi* (İstanbul: Ayrıntı) (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver).

Galtung, Johan (1969), "Violence, Peace, and Peace Research", *Journal of Peace Research*, 6 (3): 167-191.

George, Nicola ve Laura J. Shepherd (2016), "Women, Peace and Security: Exploring the Implementation and Integration of UNSCR 1325", *International Political Science Review*, 37 (3): 297-306.

Gray, Samantha, Heather Stuart, Sabine Lee ve Susan A Bartels (2022), "Development of an Index to Measure the Exposure Level of UN Peacekeeper-Perpetrated Sexual Exploitation/Abuse in Women/Girls in the Democratic Republic of Congo", *Violence Against Women*, 28 (12-13): 3215-3241.

Hamid, Zarin ve Sarah Werner (2019), "Security Council Open Debate: Sexual Violence in Conflict, 23 April 2019", WILPF Women, Peace and Security Programme, <https://www.peacewomen.org/security-council/security-council-open-debate-sexual-violence-conflict-april-2019> (28.01.2023).

Heathcote, Gina (2011), "Feminist Politics and the Use of Force: Theorising Feminist Action and Security Council Resolution 1325", *Socio-Legal Review*, 7: 23-43.

Heathcote, Gina (2018), "Security Council Resolution 2242 on Women, Peace and Security: Progressive Gains or Dangerous Development?", *Global Society*, 32 (4): 374-394.

Heathcote, Gina (2022), "Filters and Fragments: Making Feminist Sense of Security", *AJIL Unbound*, 116: 254-258.

Hendricks, Cherly (2017), "Progress and Challenges in Implementing the Women, Peace and Security Agenda in the African Union's Peace and Security Architecture", *Africa Development*, XLII (3): 73-98.

Henshaw, Alexis Leanna (2017), *Making Violent Women Visible in the WPS Agenda*, LSE WPS Working Paper, No. 7.

Holvikivi, Aiko ve Reeves, Audrey (2020), "Women, Peace and Security after Europe's 'refugee crisis'". *European Journal of International Security*, 5 (2): 135-154.

Hudson, Heidi (2017), "The Power of Mixed Messages: Women, Peace, and Security Language in National Action Plans from Africa", *Africa Spectrum*, 52 (3): 3-29.

Jacobson, Ruth (2013), "Women After Wars", Carol Cohn (Der.), *Women and Wars* (Cambridge: Polity Press): 215-242.

Jansson, Maria ve Maud Eduards (2016), "The Politics of Gender in the UN Security Council Resolutions on Women, Peace and Security", *International Feminist Journal of Politics*, 18 (4): 590-604.

Kolhatkar, Sonali (2002), "The impact of US intervention on Afghan women's rights", *Berkeley Women's Law Journal*, 17 (1): 12-30.

Kreft, Anne-Kathrin (2020), "Civil society perspectives on sexual violence in conflict: patriarchy and war strategy in Colombia", *International Affairs*, 96 (2): 457-478.

Mannell, Jenevieve, Gulraj Grewal, Lida Ahmad ve Ayesha Ahmad (2021), “A Qualitative Study of Women’s Lived Experiences of Conflict and Domestic Violence in Afghanistan”, *Violence Against Women*, 27 (11): 1862-1878.

Myrttinen, Henri (2019), “Locating Masculinities in WPS”, Sara E Davies and Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook of Women, Peace and Security* (New York: Oxford University Press): 88-97.

Ni Aolain, Fiona D. ve Walji, Nahla (2019), “Scholarly Debates and Contested Meanings of WPS”, Sara E Davies and Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook of Women, Peace and Security*, (New York: Oxford University Press): 53-66.

O'Rourke, Catherine (2014), “Walk[ing] the Halls of Power Understanding Women's Participation in International Peace and Security”, *Melbourne Journal of International Law*, 15 (1): 128-154.

Otto, Diana (2006), “Sign of Weakness Disrupting Gender Certainties in the Implementation of Security Council Resolution 1325”, *Michigan Journal of Gender & Law*, 13 (1): 113-176.

Otto, Diana (2009), “The Exile of Inclusion: Reflections on Gender Issues in International Law over the Last Decade”, *Melbourne Journal of International Law*, 10 (1): 11-26.

Otto, Diana (2018), “Women, Peace and Security: A Critical Analysis of the Security Council’s Vision”, Fiona Ni Aolain, Naomi Cahn, Dina Francesca Haynes ve Nahla Valji (Der.), *The Oxford Handbook of Gender and Conflict* (New York: Oxford University Press): 105–118.

Özkan, Seher Selin (2019), *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1325 Sayılı Kararı ve Karar Kapsamında Ulusal eylem planı hazırlanması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Peace Women (2023), “Resolutions”, <http://www.peacewomen.org/why-WPS/solutions/resolutions> (05.02.2023).

Powell, Catherine (2017), “How Women Could Save the World, If Only We Would Let Them: From Gender Essentialism to Inclusive Security”, *Yale Journal of Law and Feminism*, 28 (2): 271-326.

Pratt, Nicola (2013), “Reconceptualizing Gender, Reinscribing Racial–Sexual Boundaries in International Security: The Case of UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security”, *International Studies Quarterly*, 57: 772–783.

Pratt, Nicola ve Sophie Richter-Devroe (2011), “Critically Examining UNSCR 1325 on Women, Peace and Security”, *International Feminist Journal of Politics*, 13 (4): 489-503.

Sahin, Bilge (2020), *Sexual Violence Crimes and Gendered Power Relations: Bringing Justice to Women in the Democratic Republic of the Congo* (New York: Routledge).

Sahin, Bilge (2021), “Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Hukuk: Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde Cinsel Şiddet Suçları”, *Fe Dergi*, 13 (1): 57-70.

Shepherd, Laura J. (2008), “Power and Authority in the Production of United Nations Security Council Resolution 1325”, *International Studies Quarterly*, 52 (2): 383-404.

Shepherd, Laura J. (2016), “Making War Safe For Women? National Action Plans and the Militarisation of the Women, Peace and Security Agenda”, *International Political Science Review*, 37 (3): 324–335.

Shepherd, Laura J. (2021), “Listen to Women When Creating Peace Initiatives” Megan McKenzie ve Nicole Wegner (Der.), *Feminist Solutions for Ending War* (London: Pluto Press): 216-230.

SIPRI (2022), “Women in Multilateral Peace Operations in 2022: What is the State of Play?”, *Stockholm International Peace Research Institute*, https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-10/women_in_multilateral_peace_operations_in_2022-what_is_the_state_of_play.pdf (4.07.2023).

Thomson, Jennifer (2019), “The Women, Peace, and Security Agenda and Feminist Institutionalism: A Research Agenda”, *International Studies Review*, 21: 598–613.

Thomson, Jennifer ve Sophie Whiting (2022), “Women, Peace and Security National Action Plans in anti-gender governments: The cases of Brazil and Poland”, *European Journal of International Security*, 7: 531–550.

Tickner, J. Ann (2019), “Peace and Security from a Feminist Perspective” Sara E. Davies ve Jacqui True (Der.), *The Oxford Handbook of Women, Peace and Security* (New York: Oxford University Press): 15-25.

Tickner, J. Ann ve Jacqui True (2018), “A Century of International Relations Feminism: From World War I Women’s Peace Pragmatism to the Women, Peace and Security Agenda”, *International Studies Quarterly*, 62 (2): 221–233.

Tryggestad, Toruun L. (2009), “Trick or Treat? The UN and Implementation of Security Council Resolution 1325 on Women, Peace, and Security”, *Global Governance*, 15 (4): 539-557.

Yadav, Punam ve Denise M. Horn (2021), “Continuums of Violence: Feminist Peace Research and Gender-Based Violence”, Tarja Väyrynen, Swati Parashar, Élise Féron ve Catia C. Confortini (Der.), *Routledge Handbook of Feminist Peace Research* (Abingdon, Oxon: Routledge): 105-114.

Vahedi, Luissa, Susan A. Bartels ve Sabine Lee (2021), “Even Peacekeepers Expect Something in Return: A Qualitative Analysis of Sexual Interactions Between UN Peacekeepers and Female Haitians”, *Global Public Health*, 16 (5): 692-705.

Weiss, Cornelia (2022), “Creating UNSCR 1325: Women who served as initiators, drafters, and strategists”, Rebecca Adami ve Dan Pleach (Der.), *Women and the UN: A New History of Women’s International Human Rights* (New York: Routledge): 139-160.

Wibben, Annick T.R. (2020), “Everyday Security, Feminism, and the Continuum of Violence”, *Journal of Global Security Studies*, 5 (1): 115–121.

WILPF (2019), “What We Think about the New Women, Peace and Security Resolution”, <https://www.wilpf.org/what-we-think-about-the-new-women-peace-and-security-resolution/> (25.01.2023).

Wright, Hannah (2020), “Masculinities perspectives: advancing a radical Women, Peace and Security agenda?”, *International Feminist Journal of Politics*, 22 (5): 652-674.

**TÜRKİYE’DE BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ
SEKTÖRÜNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ: BİR
FEMİNİST TEKNOBİLİM PERSPEKTİFİ**

**GENDER EQUALITY IN TURKISH ICT SECTOR: A
FEMINIST TECHNOLOGICAL PERSPECTIVE***

Zelal ÖZDEMİR*

ÖZ

UFUK 2020 Programı tarafından finanse edilen EQUALS-EU projesi çerçevesinde yürütülen bu çalışma, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) sektöründe çalışan kadınların karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı zorlukları ve sektördeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yaşadıklarını anlamayı ve araştırmayı amaçlamaktadır. Yüksek maaşlar, prestij, en son teknolojiye erişim ve uluslararası kariyer fırsatlarına rağmen, toplumsal cinsiyet önyargısı, sınırlı kariyer gelişimi ve iş-yaşam dengesi kadınlar için engel teşkil etmeye devam etmektedir. Ayrıca, sektördeki dengesizlik erkek egemen bir şirket kültürü tarafından pekiştirilmekte, bu da haksız muameleye, eşitsiz karar alma uygulamalarına ve olumsuz işyeri ortamlarına yol açmaktadır. Doğum izni maliyetleri, evlilik tazminatı veya sosyal normlar gibi faktörlere ilişkin kaygılar işverenlerin kadınları istihdam etmekte tereddüt etmelerine neden olsa da vasıflı işgücü eksikliği işverenleri paradoksal bir “teknoerkil pazarlık” konumuna sokmaktadır. Diğer bir deyişle, sektördeki vasıflı

* Bu araştırma için Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 23 Haziran 2021 tarihinde ve 293-ODTU-2021 protokol numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

* Dr., Orta Doğu Teknik Üniv., zelal@metu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6839-8903>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 31.05.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 25.08.2023

işgücü eksikliği toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargıların varlığına rağmen kadınların BİT sektöründe istihdamını kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, BİT Sektörü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Teknoerkil Pazarlık, Türkiye.

ABSTRACT

This study, conducted within the framework of the EQUALS-EU project funded by the UFUK 2020 Program, aims to understand and explore the gender-based challenges faced by women working in the Information and Communication Technology (ICT) sector and how they experience gender inequality in the industry. Despite high salaries, prestige, access to the latest technology, and international career opportunities, gender bias, limited career development, and work-life balance continue to pose obstacles for women. Furthermore, gender imbalance in the sector is reinforced by a male-dominated corporate culture, leading to unfair treatment, poor decision-making practices, and negative workplace environments. Although there is a technical skills shortage in Turkey's ICT sector, many studies have shown potential for women to find opportunities in the sector. The shortage of skilled labor puts employers in a paradoxical “techno-patriarchal bargaining” position, even though employers' concerns about factors such as maternity leave costs, marriage compensation, or social norms may make them hesitant to employ women.

Keywords: Technology, ICT, Gender Equality, Techriarchal Bargain, Türkiye.

GİRİŞ

Teknoloji endüstrisi dünyayı nasıl değiştirdiği konusunda övünmekten hoşlanıyor. Ancak, cinsiyete dayalı kalıpyargılar ve alışkanlıklar teknolojinin bu olağanüstü para kazanma makinesini uzun süredir besliyor. Bu kalıplardan kurtulmak teknoloji sektörü için en yenilikçi hamle olacaktır (Margaret O'Mara, 2022).

Günümüzde kadınlar Bilgi Teknolojileri (BİT) alanında işgücünün küçük bir kesimini oluşturmaktadır. Eurostat (2021) verilerine göre, 2020 yılında kadınların

BİT sektöründe çalışma oranı Avrupa ülkeleri arasında ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Avrupa Birliği'nde, BİT sektöründe çalışan kadınların ortalama oranı %17'dir. Almanya, İsveç ve Finlandiya BİT sektöründe kadın çalışanların oranının en yüksek olduğu ülkelerdir ve bu oranlar sırasıyla %25, %23 ve %22'dir. Bununla birlikte kadınların BİT sektöründe çalışma oranı en düşük olan ülkelere Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dır ve bu oranlar sırasıyla %8, %9 ve %10 olarak kayda geçmiştir (Eurostat, 2021).

Türkiye'de de teknoloji sektöründeki cinsiyet farkı, dünya genelinde olduğu gibi hala önemli ölçüde devam etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020) tarafından yayınlanan son istatistiklere göre Türkiye'de BİT sektöründe çalışan kadınların oranı 2020 yılında %20,8 olmuştur. Bu oran, AB ortalamasından biraz daha yüksektir ancak Almanya, İsveç ve Finlandiya gibi lider ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Bunun yanı sıra yine dünyadaki eğilimlerle paralellik içinde Türkiye'de de BİT sektörü toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yıllar içinde önemli değişimler geçirmiştir. Geçmişte daha fazla kadın sektörde yer alırken sektör son yıllarda erkek egemen bir hale gelmiştir. Sektörün ilk yıllarında kadınlar kodlamada önemli roller oynamış ve 1960'larda ülkenin ilk bilgisayarının geliştirilmesinde aktif olarak yer almışlardır. 1990'ların başında kadınlar sektörel işgücünün yaklaşık %40'ını oluşturmakta iken bu denge sonraki on yılda erkekler lehine değişmiş ve 2005 yılına gelindiğinde kadınlar sektörün yalnızca yaklaşık %20'sini oluşturur hale gelmişlerdir (Özsoy ve Atlama, 2009). Günümüze kadar bu oran aşağı yukarı aynı kalmıştır.

Son yıllarda, birçok kalkınma aktörü tarafından önemli bir hedef olarak görülen toplumsal cinsiyet eşitliği, BİT sektöründe ekonomik büyüme ve sosyal gelişme için kritik bir önkoşul olarak görülmektedir. Birçok endüstrinin dijital dönüşümü için gereken BİT profesyonelleri sayısının yetersiz kalması, önemli bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda, sektörde kadınların katılımını ve liderliğini teşvik etmenin bu yetenek açığını kapatmaya ve yeniliği sürdürmeye yardımcı olabileceği giderek daha fazla kabul görmektedir. Kalkınma perspektifinden bakıldığında BİT sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir kalkınma, yoksulluk ile mücadele ve sosyal entegrasyon için kritik öneme sahip bir kolaylaştırıcı olarak değerlendirilmekte, ekonomik büyüme ve rekabetçiliğin ana itici güçlerinden biri olarak görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin Türkiye'deki ekonomik gelişme için önemli bir zorluk olduğu inkâr edilemez olsa da toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin, GSYİH artışına odaklanmanın ötesine uzandığına dikkat etmek önemlidir.

Feminist eleştiri, dar bir ekonomik kalkınma odaklı bu vurgunun, cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliğe katkıda bulunan daha geniş sosyal, kültürel ve siyasi faktörleri göz ardı ettiğini savunmaktadır (Kabeer, 1994). Bu feminist eleştiriden yola çıkarak, bu çalışma BİT sektöründeki ve genel olarak toplumdaki cinsiyet eşitliğinin temel bir insan hakkı olduğunu ve bunu sağlamak için, yapısal eşitsizlikleri, kalıplaşmış düşünceleri ve önyargıları ele alan kapsamlı bir yaklaşım gerektirdiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla, bu makalede, Türkiye'deki BİT sektöründeki kadınların durumu, kadınların sektördeki deneyimleri, algıları ve zorlukları dikkate alarak analiz edilmektedir. Bu çalışmanın ampirik kısmı iki aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada BİT sektöründe yer alan firmalarda uygulanan ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kurumsal veya sektör bazlı politikaları ve bunlara ilişkin farkındalıkları ortaya koymayı amaçlayan anket çalışması uygulanmıştır. İkinci aşamada ise sektörde çeşitli pozisyonlarda çalışan 30 kadınla gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Bu verilere dayanarak, makale, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin BİT sektöründe nasıl deneyimlendiğini göstermeye ve kadınların sektörde güçlenmelerini ve dahil olmalarını artırmak için olası stratejileri tanımlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, çalışma, Türkiye'deki BİT sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmek için daha kapsayıcı ve dönüştürücü stratejileri tanımlayan geniş bir feminist adalet gündemine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1. TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ulusal ve uluslararası kurumlar ve politika yapımcılar arasında kadınların ve kızların sosyal ve ekonomik ilerlemeye katkılarının hayati önem taşıdığına ilişkin anlayış giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır (Chant ve Sweetman, 2012; Malhotra ve ark., 2009). Bu artan ilgiye rağmen, kadınların güçlenmesi ve politikalarla ilişkisi tam olarak anlaşılammıştır (Batliwala, 2007; Cornwall ve Eade, 2011). Örneğin, Dünya Bankası (2008), “kadınlara toprak, işgücü, tarım ve finansal piyasalara daha iyi erişim sağlanması, üretkenlik ve gelirlerini artırarak ailelerine ve bütün ekonomiye fayda sağlayacaktır” diyerek kadınların güçlenmesini savunmuştur. Nitekim Batliwala (2007: 557), güçlendirme kavramının son 30 yılda kalkınma sözlüğüne girmiş olan “en yaygın kullanılan ve istismar edilen” moda kelime olduğunu belirtmektedir.

Bu anlayışta, kadınlar ve kızlar ekonomik büyümeye katkı sağlama yetenekleri ve kapasiteleri nedeniyle değerli kabul edilmektedirler. Benzer şekilde, son zamanlarda kadınların bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarına yönlendirilmesine ilişkin artan girişimler, kadınların sektörün gereksinim duyduğu eğitilmiş işgücü ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Eşitsiz güç

ilişkilerine meydan okumadan kadınların bu alanlardaki görünürlüklerini niceliksel artışa indirgeyen bu yaklaşım toplumsal cinsiyet eşitliği ve güçlenme kavramlarının eşitsiz güç ilişkilerini ortadan kaldırmak için benimsenmesi yerine bu eşitsizliklerin pekiştirebilecek şekilde anaakımlaştırılma riski taşımaktadır. Oysa Rowlands (1997) tarafından belirtildiği gibi, bu kavramlar, kalkınma söylemine toplumsal cinsiyet ve kalkınma çerçevesi bağlamında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan gücün daha eleştirel bir analizini teşvik etmek için bir araç olarak girmiştir.

Montgomery'nin (2016), sosyal inovasyon yaklaşımlarına ilişkin incelemesi, teknoloji ve toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye dair önemli tespitler sunmaktadır. Montgomery, bu konuda iki farklı yaklaşım tanımlamaktadır. Bunlar *teknokratik paradigma* ve *demokratik paradigma* olarak adlandırılır. Teknokratik paradigma, yukarıda bahsedildiği gibi, neoliberal temellerle sıkı bir ilişki içinde kök salar; toplulukların güçlenmesine dayalı retorığı savunurken dahi uzmanlık bilgisini yüceltir ve siyasi muhalefet alanını daraltmak için yönetim teknolojilerini kullanır. Katılımcılık çerçevesindeki iddialarına rağmen, sonuçları yalnızca toplumdaki mevcut dikey güç dağılımlarına hizmet eder (Montgomery, 2016: 18-19). Diğer bir deyişle, teknokratik paradigma her ne kadar güçlenme kavramını öne çıkarsa da aslında kadınların bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanında nicel artışına yoğunlaşır ama mevcut güç ilişkilerini değiştirmeyi hedeflemez.

Diğer yandan, demokratik paradigma, yalnızca toplulukların katılımını değil, aynı zamanda onlar tarafından üretilen bilginin "uzmanlar" tarafından üretilen bilgi ile eşit nitelikte olduğunu da kabul eder. Dahası teknoloji ve inovasyonu, neoliberalizmin depolitize etmeye çalıştığı alanları politize etmenin, toplumdaki dikey güç dağılımlarını sorgulamanın, bunları bozup yerine yatay alternatifler koymaya çalışmanın bir aracı olarak görür (Montgomery, 2016: 19).

Demokratik paradigma içerisinde yer alan yaklaşımlardan biri de feminist teknobilimdir. Feminist teknobilim çalışmaları toplumsal cinsiyet, cinsiyet, kesişen kimlikler, toplum, bilim ve teknolojiyi ele alırken sosyal yapılandırmacı yaklaşımlardan ilham almaktadır. Ancak, bu çalışmaların diğer materyalist ya da post-yapısalcı feminizm türleriyle birlikte (Lykke, 2010), sosyal yapılandırmacılığı da aşarak, söylemsel ve materyal yönleriyle sosyoteknik ilişkilerin ve maddeleşme süreçlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğuna dikkat çekerek ilerlediğini vurgulamak önemlidir (Åsberg ve Lykke, 2010: 300). Bu kapsamda, 1970'lerde başlayan feminist teknobilim kapsamında yeni üreme genetiği, üreme ve diğer tıbbi teknolojilerden yeni medya ve bilgi iletişim teknolojilerine kadar pek çok farklı türde teknoloji, bilim ve popüler bilim söylemi feminist bir bakış açısı ile

incelenmiştir. Feminist teknobilim kapsamında siborg feminizmi, siberfeminizm, posthuman feminizm, queer feminizm, postkolonyal ve anti-ırkçı feminizmler gibi çeşitli teorik ve metodolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir (Åsberg ve Lykke, 2010: 301).

Feminist teknobilim, toplumsal cinsiyet, teknoloji ve bilim arasındaki karmaşık ve çok yönlü ilişkiye derinlemesine bir perspektif sunarak bu üçünün birbirlerini nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlayan bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, teknoloji ve bilimdeki nötrlük veya nesnellik kavramını reddederek, bu alanların toplumsal normlarla sıkı sıkıya bağlı olduğunu vurgular. Teknoloji ve bilimin de sosyal ve kültürel değerler, güç ilişkileri ve tarihsel bağlamlar tarafından şekillendirildiği varsayımına dayanmaktadır (Costello ve Floegel, 2021). Bu nedenle, bu alanlara dair herhangi bir analizin, feminist perspektifle ele alınması gerektiğini vurgulayarak, cinsiyeti bu karmaşık etkileşimin anlaşılması için vazgeçilmez bir kategori olarak kabul eder. Feminist teknobilim çalışmaları, cinsiyet, ırk, sınıf ve diğer sosyal faktörlerin teknoloji ve bilimin tasarımı, geliştirilmesi, uygulanması ve kullanımı üzerindeki etkilerini araştırmaktadır.

Feminist teknobilim, cinsiyet eşitsizliklerinin sadece biyolojik veya bireysel farklılıklardan değil, sosyal olarak inşa edilmiş, kurumsallaşmış ve sürdürülen, “eril” ve “dişi” olarak neyin kabul edildiğine dair köklü inançlar tarafından desteklenen bir yapıdan kaynaklandığının da altını çizer (Wajcman, 2004). Feminist teknobilim, teknoloji ve bilimin cinsiyetli alt metinlerini tarihsel ve kültürel bağlamlarıyla anlamayı sağlayarak, cinsiyet eşitsizliğini sürdüren yapıları çözümlenebilecek bir yaklaşım sunar. Feminist bilim çalışmaları alanındaki gelişmelere paralel olarak, bilim fikirleri ve uygulamalarına feminist bir analiz uygulamanın, bilim ve toplum arasındaki ilişkiyi keşfetmek için gerekli olduğu savunulmaktadır. Bu çerçeve, kadınların BİT sektöründe temsil edilmesindeki azlığı ve yazılım algoritmalarında ve dijital platformlarda yerleşik olan cinsiyet önyargılarının kabul edilmesi ve ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, teknolojinin ve bilimin toplumsal cinsiyet normlarını ve kalıpyargıları sorgulama ve dönüştürme potansiyelini ve sosyal adalet ve eşitliği teşvik etme yeteneğini de kabul etmektedir.

Åsberg ve Lykke (2010), teknobilimsel düşüncelerin ve uygulamaların yaygın sosyal ve kültürel etkilerine rağmen, feminist teknobilim çalışmaların, genellikle insan ve sosyal bilimlerle ilgilenen feminist çalışmaların çeperinde kaldığını belirtmektedir. Yüksek saygınlığa ve uluslararası üne sahip feminist araştırmacıların bu alandaki çalışmaları, teknobilimsel uygulamalara dair

yaptıkları incelemeleri yerine, çoğu kez epistemolojik ve kültürel analitik müdahaleleri veya postpozitivist bilim eleştirileri nedeniyle ilgi odağı olmuştur.

Türkiye'deki çalışmalar da dünyadaki bu eğilimi yansıtmaktadır (Toprakçı ve Aksoy, 2021). Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında büyük oranda feminist teknobilimin öncü isimlerinin perspektifinin felsefe, sanat gibi alanlarla kesişiminden okunduğu ve feminist teknobilime ilişkin literatür çalışmalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir (bkz. Varol, 2014; Çelik, 2018; Toprak, 2022; Çaha, H. ve J. Turgunalı, 2016; Elnur, 2022; Dursun, 2020). Ampirik çalışmalar ise genellikle çeşitli kuruluşlarının yürüttüğü durum analizi raporlarla sınırlı kalmaktadır.

Türkiye'deki BİT sektörü bağlamında, feminist teknobilim, kadınların karşılaştığı toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve zorlukları hakkında eleştirel ve detaylı bir perspektif sağlama açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede, sektörde toplumsal cinsiyetin teknolojinin tasarımı, geliştirilmesi, uygulanması ve kullanımını nasıl şekillendirdiğini incelememize olanak tanımaktadır. Bu çalışma açısından daha da önemlisi, feminist teknobilim kadınların sektörde çalıştığı kültürel ve organizasyonel bağlamları analiz ederek, bu bağlamların katılım, dahil olma ve güçlenme açılarından ne kadar toplumsal cinsiyet temelli olarak kurulduğunun ortaya çıkarılmasına imkân tanımaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma, Türkiye'deki BİT sektöründeki kadınların durumunu feminist teknobilim yaklaşımını kullanarak analiz etmeyi ve anlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, teknoloji ve bilim alanlarına teknik ve araçsal yaklaşımların ötesine geçmemizi ve bunların içinde yer aldıkları daha geniş sosyopolitik bağlamı anlamamızı sağlayacaktır. Feminist teknobilim perspektifi ile sektörde çalışan kadınların deneyimleri, bakış açıları ve karşılaştıkları zorluklar incelenecektir. Bu çalışma, Türkiye'deki BİT sektöründeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda daha eleştirel, detaylı ve dönüştürücü bir anlayış geliştirmeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. BİLİM, TEKNOLOJİ VE KADIN

BİT sektörü, son yıllarda hızlı bir büyüme ve dönüşüm geçirerek, birçok ülkede ekonomik ve sosyal kalkınmanın ana unsuru haline gelmiştir. Ancak, bu ilerleme işgücündeki artan toplumsal cinsiyet dengesizliğini de beraberinde getirmiştir. Sektör, istihdam ve liderlik pozisyonlarında kadınların temsilinin düşük olduğu önemli bir cinsiyet dengesizliği ile karakterize olmaktadır. Bu yüksek düzeydeki kadın erkek dengesizliği, diğer birçok Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) alanındaki dengesizliğin de ötesine geçmektedir.

Kadınlar, bilgisayar teknolojisinin gelişiminde önemli bir rol oynadıkları 1940'lı ve 1950'li yıllara kadar bilgisayar alanından büyük ölçüde dışlanmışlardır. 1940 ve 1950'lerde ise kadınların sektördeki rolü ve sayısı artmış, ancak bu rol, erkek meslektaşları ve işverenleri tarafından genellikle tanınmamış ya da önemsenmemiştir (Science Museum, 2020; Vogel 2017; Fritz, 1996). Yazılım ve programlama bu dönemlerde neredeyse sadece kadınlara özgü bir meslek olarak görülmüş ancak bu, donanım tasarımı ve mühendislikle karşılaştırıldığında düşük statülü ve düşük becerili bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Vogel'e göre (2014), bilgisayar sektöründeki kadın sayısı 1971'den 1985'e kadar neredeyse üç kat artarak işgücünün %38'ini oluşturmuştur. Bu durumu destekleyici istatistikler Abbate'ın (2012) çalışmasında da ortaya konmuştur. Abbate, 1960 yılında kadınların tüm bilişim profesyonellerinin yaklaşık %30'unu oluşturduğunu öne sürmektedir. Ancak bu eğilim 20. yüzyılın sonlarında tersine dönmüş, bilgi işlem daha erkek egemen bir hale gelmiş ve kadın bilgisayar bilimleri mezunlarının oranı 1984 yılında yüzde 37 ile zirve yapmış ve daha sonra ise sürekli olarak azalmıştır (Cameron ve Martinez, t.y.). Bu dönemlerde kadın matematikçiler ve mühendisler, çeşitli hesaplamaları gerçekleştiren makineleri manuel olarak çalıştırmaktan sorumlu "bilgisayar operatörleri" gibi rollerde istihdam edilmekteydi. Ayrıca, tarihçi Nathan Ensmenger da BİT'in ilk yıllarında birçok programlama pozisyonunun kadınlar tarafından doldurulduğunu teyit ederek bu durumu yinelemektedir. Bu durumu söz konusu yıllarda, bilişim ve teknolojinin, problem çözme ve matematiksel yeteneklere vurgu yapan teknik alanlar olarak algılanmaması ile açıklamak mümkündür.

Ancak 1960'lı ve 1970'li yıllarda bu durumun değişmeye başladığı gözlenmektedir. Bu dönem, BİT sektöründe teknoloji patlamasının başlangıcını işaret eden ana bilgisayarların tanıtılmasına tanık olmuştur. Bilgisayar teknolojisi ilerledikçe, sektör giderek erkekler tarafından domine edilir hale gelmiştir. Bu değişime katkıda bulunan pek çok faktör vardır. Bunlar arasında eğitim süreci, kültürel kalıpyargılar, teknolojinin cinsiyet körü ve "liyakate" dayalı olduğuna ilişkin yerleşik inanç, önyargılı işe alım uygulamaları ve alandaki kadınlar için rol model eksikliği sayılabilir.

BİT sektöründe erkek hakimiyetine doğru olan değişimin temel nedenlerinden biri, bilgisayarın erkek egemen bir alan olarak algılanmaya başlamasıdır. Bu algı, medya tasvirleri, eğitim materyalleri ve hatta teknoloji ürünlerinin tasarımı dahil olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla sürekli olarak pekiştirilmiştir. Sektörün büyümesi ile, 1960'lar ve 1970'lerde bilgisayar firmaları, erkeklere yönelik artan pazarlama stratejileri geliştirmiş ve bilgisayar kullanımını 'doğal' olarak erkeklerin işi olarak lanse etmişlerdir. Reklamlar genellikle bilgisayarların birincil kullanıcılarını erkekler olarak gösterirken, kadınları erkek

meslektaşlarına destek sağlayan sekreterler veya asistanlar olarak tasvir etmiştir. Benzer şekilde, bilgi işlem ders kitaplarında ve eğitim materyallerinde kadınların temsili eksikliği de göze çarpmaktadır. Bu tür mesajlar, erkeklerin teknik dünyayı yönettiğini dair algıyı pekiştirirken kadınlar, bilgisayarlar ve BT sektörü arasında bir kopukluk yaratmış ve daha az kadının bu alanda kariyer yapmasına yol açmıştır (O'Mara, 2022; Vogel, 2017; Abbot, 2012).

Kişisel bilgisayarların ortaya çıkması, BiT sektörü içindeki cinsiyet kalıpyargılarını daha da pekiştirmiştir. 1980'lerde, ev kullanımı için bilgisayarlar yaygınlaşmaya başlamış ve kişisel bilgisayar üreten şirketler, reklam kampanyalarında genç erkeklere yönelerek, bilgisayarın eril bir uğraş olduğu mesajını yaymaya başlamıştır. Zaman içinde, BiT'e ilişkin mesleklerin de doğası gereği "erkekler" ait olduğu yanlışını güçlendirmiş ve bu alanın kadınlara uygun olmayan, teknik bir alan olduğu algısı yaratılmıştır. Bu algı, kadınların sosyal bilimler ve diğer teknik olmayan alanlara daha uygun olduğu yönündeki inançla desteklenmiştir. Sonuç olarak, kadın öğrenciler bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarında uygun eğitim ve rehberlik almamış, böylece teknik alanlarda rekabet etmeye daha az hazırlıklı olmuşlardır (O'Mara, 2022; Abbot, 2012; Vogel, 2017; Vogel, 2014; Cameron ve Martinez, b.t).

Bu kalıpyargılar, BiT sektöründe işe alım uygulamalarına yansımış ve işe alımlarda erkek adaylar avantajlı duruma gelmiştir. Pek çok çalışma, iş ilanlarının sıklıkla cinsiyete dayalı dil kullandığını ampirik olarak ortaya koymakta ve bu da sektördeki pozisyonlara başvuran kadın sayısını azaltmaktadır. Gaucher, Friesen ve Kay'in (2011) ve Snyder'in (2014) çalışmalarından elde edilen bulgular, BiT sektöründeki iş ilanlarında sıklıkla cinsiyetçi bir dil kullanıldığını göstermektedir. Bunlara ek olarak Horvath ve Sczesny (2016) tarafından yapılan araştırma ise, iş ilanlarındaki cinsiyetçi dil kullanımının, özellikle kadınları liderlik pozisyonlarına başvurmadan caydırma ihtimalini artırdığını göstermektedir. Tüm bu çalışmalar, iş ilanlarındaki cinsiyetçi dilin sektördeki kadınların başvuru kalıplarını önemli ölçüde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Dahası, bu kalıpyargılar, mülakat ve işe alım süreçlerinde de sürmekte ve BiT işgücündeki kadınlar aleyhine gelişen dengesizliğin artarak devam etmesinin önemli nedenlerinden biri haline gelmektedir.

Bugün gelinen noktada sektöre içkin bu cinsiyetleşme doğallaşmış durumdadır. Yani cinsiyetleşmenin tarihsel, sosyo-ekonomik süreçler sonucu gerçekleştiği ve dolayısıyla değişime açık olduğu unutulabilmektedir. Nitekim, BiT sektöründe başarılı bir kariyerin çalışkanlık, gerekli becerilere sahip olma ve

motivasyon gibi özelliklerle tanımlanması altta yatan sistemsel engelleri ve önyargıları göz ardı etmekte ve sorunu bireysel düzeye indirgemektedir.

Kadınların BİT alanındaki düşük temsil seviyesini anlamayı amaçlayan çalışmaların bazıları sıklıkla bu duruma katkıda bulunan faktörler arasında psikolojik ve/veya biyolojik cinsiyet farklılıklarını öne sürebilmektedir. Bu durum Correll (2001) tarafından ortaya konmuş ve cinsiyete ilişkin kültürel inançların geleneksel olarak erkek egemen alanlarda yeterlilik algılarını çarpıtabileceğini göstermiştir. Ayrıca Hill, Corbett ve St Rose (2010), doğuştan gelen biyolojik farklılıklara ilişkin yanlış kanıların, kadınların BİT dahil olmak üzere STEM alanlarına katılımını etkileyen ana faktör olarak nasıl yanlış bir şekilde atfedildiğini tartışmıştır. Toplumsal cinsiyet farklılıklarını biyolojik, psikolojik olarak etiketleyen bu yanlışlık kadınların düşük katılımının olası nedenleri olarak öne sürülebilmekte ve böylece sorun kadınlara yönlendirilmektedir. Bunun yanı sıra bu tür çalışmalar çözümü sosyal projeler, mentorluk ve rol modellerin önemi gibi mekanizmalarla kadınların BİT sektörüne adaptasyonu olarak sunmakta veya kadınlar arasında bilgisayar deneyimi veya özgüven eksikliği gibi psikolojik yönleri ele almaktadır. Tüm bu çalışmalarda öne çıkan sorun, dönüştürücü çözüm önerileri sunmak yerine kadınların içine girdikleri BİT sektörüne tek taraflı uyum sağlamasını öne çıkarmalarıdır (Björkman, 2005: 92). Ancak, mentorluk, rol modelliği ve benzeri yollarla erkek egemen alanlarda kadınları desteklemeye yönelik tüm çabaların özcü ya da "kadınları düzeltme" perspektifine sahip olmadığını açıklığa kavuşturmak önemlidir. Bunun yerine, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmek için bir politika ve uygulama repertuarı olarak hizmet etmektedirler. Björkman'ın (2005) belirttiği gibi, getirilen eleştiriler, bu çalışmaların BİT alanının kendisi için dönüştürücü çözümler sunmadan kadınların tek taraflı adaptasyon beklentisine katkıda bulunduğu altını çizmektedir. Dolayısıyla eleştiri, bu araçların (mentorluk vb.) varlığından ziyade nasıl seçildikleri ya da kullanıldıklarıyla ilgilidir. Amaç bu destekleyici eylemlere karşı çıkmak değil, BİT alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ele alınmasında daha geniş ve sistemik bir dönüşümü teşvik etmektir.

Wajcman, "bilginin sosyal içeriğinden arındırılarak saf bir mantıksal akıl yürütme yapılamayacağını savunur" (1991: 157) ve bunu bilgisayar programlamanın tarihsel olarak nasıl geliştiği ile örneklendirir: "Programlama başlangıçta düşük statülü, sıkıcı büro işi olarak görüldüğü için kadınlara verildi. Programlamanın karmaşık becerileri ve değeri giderek daha fazla tanındıkça, yaratıcı, entelektüel ve zorlu 'erkek işi' olarak kabul edilmeye başlandı. Dolayısıyla, duruma bağlı olarak, farklı bilişsel stiller, güç ve statüye göre 'eril' veya 'dişil' olarak karakterize edilebilir" (Wajcman, 1991: 158). Dolayısıyla, "toplumsal cinsiyet ve BİT ilişkilerini analiz etmek için teknoloji ve toplumsal

cinsiyeti sabit ve verili olarak değil, pazarlık, çekişme ve sonuçta dönüşüm içeren kültürel süreçler olarak anlamak gerekir” (Henwood, 1993: 44).

Toplumsal cinsiyet ve BİT üzerine yapılan araştırmaların kapsamı geniş ve çok yönlüdür. Bunlar, işgücündeki potansiyel eşitsizlikleri ve ayrımcılığı ele almak, BİT kullanım kalıplarındaki toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları analiz etmek ve teknoloji odaklı alanlara yönelik cinsiyetçi tutumları sürdüren tarihsel eğilimleri ve bağlamsal faktörleri araştırmak gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. Feminist bir perspektiften yola çıkan bu araştırmalar, erkekler ve teknik yeterlilik arasında yaygın olarak kabul gören bağlantıya neden olan karmaşık unsurları derinlemesine incelerken kadınların nasıl sosyal becerilerle eşleştirildiğini de göstermektedir (Faulkner, 2002).

Faulkner'ın bu sınıflandırmasına paralel olarak, Merete (2003) de bu konudaki araştırma alanlarının ilişkin bir tasnif sunmaktadır. Buna göre, eğitim ve öğretim de dahil olmak üzere birçok alanda derinlemesine çalışmalar yapılmış, araştırmacılar bilgisayar bilimi ve teknolojisinin cinsiyetçi bir bakış açısıyla nasıl temsil edildiğini incelemiştir. Bu çalışmalardaki bir diğer önemli alan da kadınların sektör içindeki konumlarıdır. Burada çalışma koşulları, istihdam kalitesi, kariyer ilerleme fırsatları ve sağlıklı iş-yaşam dengesinin sağlanması konularında kadınların karşılaştıkları potansiyel eşitsizlikler incelenmektedir. Üçüncü bir araştırma alanı, toplumsal cinsiyete dayalı dijital uçurumun kapsamlı bir incelemesi yoluyla dijital dışlanmaya karşı kapsayıcılığı araştırmaktadır. Buradaki amaç, BİT ile ilgili erişim ve kullanım kalıpları söz konusu olduğunda cinsiyete dayalı farklılıkları analiz etmektir. Son olarak, bazı çalışmalar, multimedya teknolojileri için yazılım arayüz tasarımları gibi eserler etrafında cinsiyet farklılıklarından doğal olarak etkilenebilecek potansiyel gizli nüansları vurgulamaya odaklanmaktadır (Merete, 2003).

Sonuç olarak, küresel düzeyde hızla büyüyen, yüksek kar oranları ve devasa gelirleriyle ön plana çıkarak hem yatırımcılar hem de iş dünyası açısından bir çekim gücü oluşturan BİT sektöründeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve erkek egemenliği sorunu toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının derinleşmesi, rol model eksikliği, önyargılı işe alım uygulamaları gibi pek çok faktörün birleşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ise sektörde çalışan kadınların bu sorunları nasıl algıladığı ve deneyimlediğini anlamaya çalışmakta ve Türkiye'deki BİT sektöründeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda daha eleştirel, ayrıntılı ve dönüştürücü bir anlayış geliştirmeye katkıda bulunmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma Avrupa Birliği UFUK 2020 Programı tarafından fonlanan “EQUALS-EU- ‘Dijital Çağda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Avrupa Bölgesel Ortaklığı” başlıklı proje kapsamında yürütülmüştür. EQUALS-EU projesi, Avrupa ve diğer ortak ülkelerde toplumsal cinsiyet açısından kapsayıcı bir inovasyon ekosistemi yaratmak için kapasite geliştirmeyi hedeflemektedir (Equals-EU, 2020). 2020 yılında başlayan ve Aralık 2023 tarihinde bitecek olan proje, Avrupa'daki BİT sektöründe kadınların deneyimlerine odaklanan bir araştırma programını da içermektedir. Bu araştırma programı, projeye katılan ortak ülkelerdeki BİT sektörünün mevcut durumuna ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ampirik bölümünü EQUALS-EU projesi kapsamında Türkiye'de yapılan odak grup görüşmeleri oluşturmaktadır. Araştırma, BİT sektöründeki kadınların farklı deneyimlere sahip, heterojen bir grup oluşturduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu nedenle çalışma, bu kadınların BİT işgücündeki deneyimleri arasındaki hem ortak noktaları hem de farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Daha incelikli bir analiz yapabilmek için, odak gruplara farklı yaş ve kariyerlerden kadınlar dahil edilmiştir. Toplamda, 25 ila 55 yaşları arasında 30 kadın, 5 farklı odak grup görüşmesine katılmıştır. Bu nedenle yaşları 25 ile 55 arasında değişen toplam 30 kadın, yürütülen 5 odak grup görüşmesine katılmıştır. Bu kadınlar arasında sektöre yeni başlayanlar olduğu gibi uzun zamandır sektörde çalışmakta olanlar da mevcuttur. Katılımcılar, BİT alanına yeni giren kariyerinin başındaki kişilerden, sektörde uzun yıllardır çalışan deneyimli profesyonellere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

BİT kariyerlerinin farklı aşamalarındaki kadınların bakış açılarını bir araya getiren odak grupları, erkek egemen bu sektörde çalışan kadınların çok yönlü deneyimlerine ilişkin daha zengin bilgi sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, sadece katılımcı grupların ortak zorluklarını değil, aynı zamanda BİT sektörünün farklı noktalarında kadınların karşılaştığı farklı sorunları da aydınlatacaktır. Deneyimlerin bu çeşitliliği, kadınların Türkiye'nin BİT sektöründeki konumlarına ilişkin daha kapsamlı bir anlayış geliştirmek için önem taşımaktadır. Odak grup bulgularının, Türkiye ve diğer ortak ülkelerdeki BİT işgücünde toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kapsayıcılığını geliştirmeyi amaçlayan potansiyel müdahalelere bilgi sağlaması hedeflenmektedir.

Odak gruplar, 5-6 kişilik gruplar halinde düzenlenmiş ve her görüşme yaklaşık 90 dakika sürmüştür. Görüşmelerde, katılımcıların sektöre girişte ve çalışma hayatında yaşadıkları deneyimler, karşılaştıkları zorluklar ve bu zorlukların nedenleri, bu zorluklarla baş etme yolları ve bu zorlukların aşılması

konusundaki önerileri hakkında sorular sorulmuştur. Katılımcılar, BİT sektörünün çeşitli alanlarından ve farklı ölçekteki firmalardan seçilmiştir. Bu, start-uplar, kuluçka merkezleri, üniversiteler ve büyük teknoloji şirketleri gibi çeşitli kurumları içermektedir. Bu çeşitlilik, sektördeki geniş yelpazeyi temsil etmek ve farklı deneyim ve bakış açılarını dahil etmek için sağlanmıştır. Bu süreç, katılımcıların BİT'te toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı görüngülerini detaylı olarak tartışmalarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmek için gerekli eylem alanlarını ve tavsiyeleri paylaşmalarını sağlamıştır.

Odak grup tartışmaları, feminist ilke ve hedeflerle uyumlu olması açısından feminist araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Odak grup tartışmaları katılımcıların çeşitli konulardaki deneyimlerini, görüşlerini, tutumlarını ve duygularını keşfetmenin yanı sıra yeni fikirler veya hipotezler üretmek için de kullanılabilir. Ayrıca katılımcıların bakış açılarını ve davranışlarını şekillendiren sosyal ve kültürel dinamiklerin zengin ve bağlamsallaştırılmış bir şekilde anlaşılmasını olanaklı kılar.

Feminist araştırmacılar, odak grupların ezilen ve ötekileştirilen gruplarla yapılan araştırmalar için özellikle uygun bir metodoloji olduğunu belirtmişlerdir. Odak grup tartışmalarının avantajı, gücü araştırmacıdan katılımcılara kaydırma potansiyeline sahip olmasıdır. Odak gruplar, katılımcıların özellikle hassas konulardaki deneyimlerini ve görüşlerini paylaşmaları için güvenli ve destekleyici bir alan yaratmaktadır. Odak gruplar aynı zamanda katılımcılar arasında kolektif kimlik ve güçlenme duygusunu da teşvik etme imkânı sağlar, çünkü katılımcılar birbirlerinden öğrenebilir, baskın söylemlere meydan okuyabilir ve alternatif anlatılar geliştirebilirler (Pollack, 2003; Wikinson, 1999; Pande, Liu ve Tseng, 2020).

4. BİT'TE KADIN OLMAK

Katılımcılara BİT sektörünü tercih etme sebepleri sorulduğunda, katılımcılar öncelikle sektörün dinamik ve sürekli dönüşen karakterini vurgulamışlardır. Diğer etkili faktörler arasında yüksek maaş ölçekleri, bilgisayar ve teknolojiye duyulan tutku, uluslararası kariyer olanakları, sektörün prestiji, son teknolojiye erişim ve iş güvenliği yer almaktadır.

“Ben güvenlik ağı proje yöneticisi olarak çalışıyorum ve sektörde bunu yapan çok az kadın var. Dolayısıyla, bir işten ayrıldığım anda, aynı alanda başka bir iş teklifi alıyorum.” (Katılımcı 9).

Diğer yandan, katılımcılar sektörün eksikliklerini yönetim tarzları, personel eksikliği, maaş ayrımcılığı ve sınırlı kariyer büyümesi olarak belirtmişlerdir. Dile getirilen diğer sorunlar aşırı çalışma saatlerinden kaynaklanan dengesiz iş-yaşam

denklemini ve ağırlıklı olarak erkek egemen bir kurumsal ortam konularında yoğunlaşmaktadır. Bu sorunların bir kısmı sektördeki tüm çalışanları etkilerken belirtilen dengesiz iş-yaşam denklemi ve erkek egemen kültür, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle önemli ölçüde ilişkilidir. Dengesiz iş-yaşam denklemi toplumsal normlar nedeniyle genellikle ev ve bakım işlerinin büyük bir bölümünü yüklenen kadınları orantısız bir şekilde etkilemektedir. Bu dengesizlik, kadınların sektöre girmelerini veya sektörde kalabilmelerini ya da daha yüksek seviye pozisyonlara ilerlemelerini engelleyebilmektedir.

Bir katılımcı bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sektörde bir arada verdikten sonra geri dönmek çok zor. Sürekli olarak çok çalışmalı, öğrenmeli, değişimi kucaklamalıyız. Bu, 'bir ara verip tekrar dönebilirim' lüksünün olmadığı bir sektör. Altı aylık bir doğum iznine çıktım ve bu altı ay içinde yeni bir teknoloji ortaya çıktı. Bu değişimi kaçırdığınızda ve geri döndüğünüzde, yeni bir dil konuşmanız gerekiyor.” (Katılımcı 12).

Sonuç olarak, BİT sektörü, hızlı değişimi ve sürekli öğrenme gerektiren dinamik yapısıyla, özellikle ev ve bakım sorumluluklarını üstlenen kadınlar için zorluklar oluşturmaktadır. Bu durum, sektördeki toplumsal cinsiyet dengesizliğini pekiştirirken, kadınların kariyer gelişimlerini sınırlayan ve iş-yaşam dengesini zorlaştıran bir etkiye sahip olmaktadır.

Katılımcılar tarafından özellikle vurgulanan sektördeki erkek egemen kurumsal kültür, bu engelleri daha da ağırlaştırmakta ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının sürdürülmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum, katılımcılar tarafından “çözülmesi zor bir döngü” olarak dile getirilmiştir. "Geride kalma", "güncel gelişmeleri takip edememe", "teknolojik gelişmelerden uzaklaşma" veya "sektörel yeniliklere ayak uyduramama" ise bu döngüyü açıklarken kullanılan ifadelerdir. Bakım yükümlülüklerinden dolayı izin alan kadınlar, yeni teknolojilere ayak uyduramayacak kadar uzun süreler dışarıda kaldıkları için sektördeki son gelişmelerden uzak kalabilmekte, bu ise ardından, 'kadınlar geride kalıyor' ifadesiyle dile getirilmektedir. Diğer bir deyişle, bu durumun sorumluluğu aslında toplumsal ve kurumsal düzeyde ele alınması gereken bakım yükünün eşit dağıtılmaması sorunundan ziyade bireysel olarak kadınlara yüklemektedir. Sektördeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürmekte hem kadınlara dair kalıpyargıları hem de kariyer gelişimini engelleyen bir yapıyı pekiştirmektedir. Bu durumun üstesinden gelmek için, bakım yükümlülüklerinin daha eşit bir şekilde paylaşıldığı ve kadınların sürekli değişen teknolojik gerekliliklere uyum sağlayabilecekleri esnek ve destekleyici çalışma koşullarının oluşturulması gerekmektedir.

Bu konuyla ilişkili katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer sorun da sektörün imajına ilişkindir. Katılımcılar, sektördeki kadınlara yönelik farklı algılar ve erkek egemen kültür hakkında şikayetçi olurken aynı zamanda sektörün sadece “geek”lerden¹ oluştuğu imajına da karşı çıkmaktadırlar. Bu durum, “her ne kadar sorunları olsa da” sektörün çeşitliliği ve kapsayıcılığı konusunda bir çelişki yaratmakta ve aynı zamanda sektörün genel imajını ve algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunu bir katılımcı şu şekilde dile getirmiştir:

“Bilgisayarın imajı değişmeli. Kız çocukları genellikle bilgisayar profesyonellerinin yalnız, sosyal olmayan ve hareketsiz bir dünyada yaşadığını sanıyorlar.” (Katılımcı 27).

Tüm katılımcılar, BİT sektöründe bir kariyerin sıkıcı ve hareketsiz olduğu ve alanın “geek”lerle dolu olduğu yönündeki hâkim kalıpyargılara katılmadıklarını belirtmiş ancak katılım dereceleri farklılık göstermiştir. Burada dikkat çeken nokta, iki katılımcının sektörün böyle bir imaja sahip olduğu görüşüne katılmaları ancak bu imajın neden oluştuğu ve daha fazla kadının neden sektöre girmediğine dair gözlemleridir. Bu iki katılımcı temel sorunun bu ayrımcılık anlatısı olduğunu belirtmiştir:

“Az sayıda kız BİT alanına giriyor diyoruz ve bu doğru. Ama bu muhtemelen insanların nasıl ayrımcılığa uğradıkları hakkında konuşmaya devam etmeleri nedeniyle oluyor.” (Katılımcı 11).

Bu alıntı, hem BİT endüstrisinde kadınların temsiliyetiyle ilgili endişeleri vurgulamakta hem de toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekme konusunda bir rahatsızlık hissini ima etmekte ve dolayısıyla BİT sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir gerilimin varlığını da yansıtmaktadır.

Bir yandan, sektörde kadınların yetersiz temsiliyeti konusunda geçerli endişeler olduğu kabul edilmekte öte yandan, sürekli olarak ayrımcılık ve zorluklar üzerine odaklanmanın sektöre katılmak isteyen kadın adaylar için caydırıcı olabileceğine dikkat çekilmektedir. Ayrımcılık hakkında bu anlatıda, kadınları sektörde kariyer yapmayı düşünmelerinde tereddüde düşmelerini sağlayacak bir kendi kendini gerçekleştiren kehanete dönüşebileceği belirtilmiştir. Bu durum, BİT sektöründe genel olarak toplumsal cinsiyet açığının var olduğu konusunda bir anlaşma olduğunu; ancak bu durumun neden var olduğu ve en iyi nasıl ele alınacağı konusunda daha az fikir birliği olduğunu göstermektedir.

¹ “Geek” ifadesi, Türkçe’ye “inek” veya “ahmak” olarak çevrilmektedir. Ancak bu çeviri orijinal dilin tam karşılığını vermemektedir. Bu sebeple akademik yazında da orijinal terim kullanıldığı için bu makalede de buna sadık kalınmıştır.

Çalışma sırasında bu konuyla ilgili olarak ortaya çıkan dikkat çekici bir diğer başlık karar alma mekanizmalarına katılımın sosyalleşme ile ilişkisine dairdir. Erkeklerin odalarında, “pub”larda veya spor etkinlikleri gibi iş saatleri dışında yapılan faaliyetler sırasında önemli kararlar alması (Armstrong, 2005; Grey ve Healy, 2004), genellikle kadınların iş koşulları, kariyer yönleri ve beklentileri ile ilgili konular ve uygulamalar üzerinde karar verme sürecine katılmalarını önemli ölçüde engelleyen bir pratiktir. Bu durum katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir:

“Her şeye maçta ya da işten sonra bir şeyler yaparken karar veriyorlar. Ben zaten geç çıkıyorum, çıkınca da eve gidiyorum. Çocuklar, yemek bir sürü şey var. Zamanım olsa da maça gitmem zaten.” (Katılımcı 7).

Sektörde hâkim olan kültür ve kadınların karar alma süreçlerine aktif olarak katılmalarını engelleyen belirli sosyal pratikler, kadınların kariyer gelişimlerini ve iş yerindeki deneyimlerini olumsuz yönde etkilemekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirebilecek bir döngü yaratmaktadır.

“Teknoerkil Pazarlık”²

BİT sektörü üzerine yapılan çalışmalar dünya çapında artan iş gücü eksikliklerine işaret etmektedir. Bu çalışmalar, birçok ülkenin BİT sektöründe yetenek eksikliği ile karşı karşıya olduğunu ve bu durumun global olarak diğer sektörlerde de büyüme ve iş yaratmayı kısıtlayacağına işaret etmektedir (ILO, 2019).

Türkiye de bu küresel trende benzer eğilimler sergilemektedir. BİT sektöründeki büyüme hızı ve istihdam dramatik bir şekilde artmasına rağmen, sektörün toplam istihdamdaki payı AB ve OECD ortalamalarının altında kalmaktadır (ILO, 2019). Çalışmalar (TÜBİSAD 2016; Özkan, 2016), Türkiye'nin teknik pozisyonlarda işgücü arzı açığı yaşadığını göstermektedir. Bu durum, BİT alanında yetişmiş kadınların tüm kalıpyargılara rağmen iş bulabilmesini kolaylaştırıcı etki yaratmaktadır. Hatta kadınların sektörde yaşadığı maaş ayrımcılığını azaltmaktadır.

Bu durum odak grup çalışması sırasında da öne çıkmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, BİT ürünlerine ve hizmetlerine yönelik tüketici talebinin yüksek olması ve özellikle teknik pozisyonlarda BİT becerilerinin kıtlığı nedeniyle, BİT sektöründe genel olarak diğer sektörlerle göre ücretlerin nispeten yüksek olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, katılımcılar kadın ve erkek arasında nispeten dar bir cinsiyet ücret farkı olduğunu altını çizmişlerdir. Şahin de Türkiye üzerine yaptığı

² Bu kavram, Deniz Kandiyoti'nin ataerkil pazarlık kavramından hareketle adlandırılmıştır.

çalışmada, bu durumu benzer şekilde, Türkiye'deki BİT sektöründe değer yaratan uzmanların azlığıyla açıklanabileceğini belirtmiş ve işverenlerin, piyasa dinamikleri nedeniyle kadın çalışanlarını erkek çalışanları ile aynı şekilde ödüllendirmeye zorlanabildiğini vurgulamıştır (Şahin, 2020: 215). Bu bulgular, sektördeki eleman eksikliğinin, Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret farkını daraltan önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Katılımcılar, işverenlerin beklenen kriterleri karşılayan adaylar kadın olduğunda, doğum izni maliyeti algısı, evlilik tazminatı yasının uygulanma olasılığı, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal normlar gibi ayrımcılık faktörlerini görmezden gelmek durumunda kaldıklarının altını çizmişlerdir. Bu durum, işgücü talebi ile arzı arasında bir paradoksa işaret ederken işverenlerin “teknoerkil bir pazarlığa” mecbur kaldıklarını da göstermektedir. “Teknoerkil pazarlık” kavramı, Deniz Kandiyoti tarafından kadınların erkek egemen bir sistem içinde bireysel güçlerini ve seçeneklerini en üst düzeye çıkarmak için benimsedikleri stratejileri tanımlamak için geliştirilen “ataerkil pazarlık” kavramından türetilmiştir (Kandiyoti, 1988). Teknoerkil pazarlık, kadınların genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ayrımcılık ve kalıpyargularla karakterize edilen BİT sektöründeki konumlarını ve rollerini müzakere etme yollarını ifade etmektedir. Kadınlar, kişisel ve mesleki hedeflerine, değerlerine ve koşullarına bağlı olarak BİT kültürünün baskın normlarına ve beklentilerine uymayı veya bunlara direnmeyi seçebilirler. Teknoerkil pazarlık, kadınların seçimlerinin tamamen özgür veya özerk olmadığını, daha ziyade BİT sektörünü şekillendiren yapısal ve kültürel faktörler tarafından kısıtlandığını ve etkilendiğini ima etmektedir.

Kandiyoti'nin teorisinin öne sürdüğü gibi, kadınlar ataerkil bir sistem içinde hayatta kalabilmek için stratejik olarak belirli toplumsal cinsiyet kısıtlamalarına boyun eğerken, diğerlerini başarılı bir şekilde kendi avantajlarına kullanırlar.

BİT endüstrisi bağlamında, teknoerkil pazarlık kadınların belirli tavizler vermesini içermektedir. Bunlar arasında erkek egemen çalışma kültürünü kabul etmek, kalıplaşmış eril davranış veya iletişim tarzlarına uymak veya erkek meslektaşlarına kıyasla iş-yaşam dengesindeki eşitsizliği kabul etmek sayılabilir. Ancak bunun karşılığında, teknoerkil pazarlığa katılan kadınlar sektörde kariyerlerini ilerletmek için fırsatlar elde ederler. Sektörün talep ettiği teknik yeterlilikleri karşıladıklarını ya da aştıklarını kanıtlayarak daha iyi iş rolleri arayabilir, terfiler için bastırabilir ya da rekabetçi ücretler talep edebilirler. İşgücü kıtlığının yaşandığı bir ortamda vazgeçilmezliklerini kullanarak pozisyonlarını güvence altına alabilir ve ilerlemelerin önünü açabilirler. Bir başka ödül de öncü olma, değişimi içeriden başlatma ve böylece sektörü giderek daha kapsayıcı hale getirme imkanıdır. Dolayısıyla, teknoerkil pazarlığın şartları zorluklarla dolu olsa

da kadınların bundan elde etmeyi başardıkları şey, bireysel gelişim ve sistemik reform için güçlü bir potansiyeli teşvik etmektedir.

Bu çalışmanın önemli bir bulgusu, kadınların sektördeki ayrımcılık faktörlerinin etkisini azaltarak kendi lehlerine kullanma potansiyeline sahip olduklarını işaret etmektedir. Kadınlar, bu ortamda işverenlerin talep ettiği yetkinliklere sahip olduklarını kanıtlayarak, pozisyon değişikliği veya terfi gibi fırsatları değerlendirmektedirler. Ancak bu pazarlık sürecinde, kadınların nelerden ödün verdiklerini- sistemik toplumsal cinsiyet önyargılarıyla müzakere etmek ve erkek egemen bir işgücünün normlarına uyum sağlamak da dahil olmak üzere nelere uymak veya neleri feda etmek zorunda kalabileceklerini vurgulamak çok önemlidir. Bunun karşılığında, kadınlar yetkinliklerini onaylatarak kariyerlerinde ilerleme, önemli pozisyonlar elde etme ve daha güçlü bir pazarlık pozisyonuna gelme şansına sahip olmaktadır.

Bu bağlamda, işverenler, işgücü talebi ve rekabet koşulları nedeniyle kadın çalışanları elde tutmak ve sektöre çekmek için daha eşitlikçi bir yaklaşım benimsemeye mecbur kalmaktadırlar. Bu da kadınların iş değiştirme veya kariyer gelişiminde daha güçlü bir konumda olabilecekleri bir dönüşüm potansiyeli sunmaktadır.

Cinsiyetleşen Beceriler

Çalışma sırasında ortaya çıkan bir diğer konu ise BİT becerileri üzerinedir. Von Hellens vd. (2004), BİT çalışmalarıyla ilgili beceri ve özelliklere ilişkin "toplumsal cinsiyete özgü ikilikleri" inceleyen bir çalışma yürütmüştür. Buna göre, ikilikler ya/ya da şeklinde toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilen beceri ve özellikleri yansıtmaktadır. Kelan (2008), BİT sektörünün duygusal ve sosyal becerileri "kadınsı" olarak sınıflandırarak daha düşük değerlendirdiğini ve aksine, "erkeksi" olarak sınıflandırılan akılcı ve teknik yetenekleri daha çok önemseydiğini belirtmektedir. Örneğin, dikkatli olma, "kadınlık" ile özdeşleştirilirken; iddialı olma "erkeklik" ile özdeşleştirilmektedir.

Türkiye'deki BİT sektörü bu tür özdeşleşmelerin yerleşik olduğu bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya katılan kadınların bu duruma ilişkin dile getirdikleri ilk konu sektörün bu açıdan ne kadar cinsiyetleşmiş olduğudur. 40-44 yaş aralığında olan ve yönetici pozisyonunda çalışan bir katılımcı bunu şu şekilde belirtmektedir:

“Burası rahatsız edici bir sektör. Sektörün hem dünyada hem Türkiye’de buranın bir erkek kulübü olarak biliniyor ki bu doğru. Kuralları da ona göre.” (Katılımcı 1).

Burada katılımcı iki yönlü bir erkek egemeliğinden bahsetmektedir. İki sektörde erkeklerin niceliksel olarak daha fazla olmasıdır. İkincise ise sektörde başarılı olmak için gereken özelliklerin yine erkekler tarafından tanımlanmasıdır. Bu noktada odak grup tartışmalarında beceri özellikle de teknik beceri kavramı oldukça öne çıkmıştır. Bu nedenle, özellikle "teknik beceri" kavramıyla ve bir becerinin teknik beceri olarak tanımlanarak erkeksi bir özellik haline gelmesi arasındaki güçlü bağlantıya dikkat çekmek önemlidir.

BİT sektöründe kadınlar için dezavantajlı bir çalışma ortamı yaratabilecek endüstri kültürü ve uygulamalarını belgeleyen geniş bir literatür bulunmaktadır. Birçok çalışma, BİT sektörünün birçok dalında, hiyerarşi, rekabet, mesafe ve kontrol gibi "hacker niteliklerini" kabul eden ve değer veren bir "erkekler kulübü" atmosferini ortaya koymaktadır (Berg vd., 2002). Bu atmosfer genellikle kadınların endüstriye getirdiği sosyal becerileri küçümsemekte veya değersizleştirmektedir (Woodfield, 2002). Wajcman (1991), teknik beceri ve erkeklik özdeşleşmesinin birbirlerini karşılıklı olarak kurduklarına dikkat çekmektedir. Grint ve Gill (1995: 9) ise benzer şekilde, kadın ve 'beceri' arasında diyalektik bir ilişki olduğunu savunur. Buna göre, çoğunluğu kadınların oluşturduğu mesleklerin, erkekler tarafından domine edilen mesleklere göre daha az beceri gerektirdiği düşünülmektedir. Grint ve Gill'e göre "beceri", nesnel olarak tanımlanabilir bir nitelik değil, daha ziyade ideolojik bir kategori olarak işlev görür. Kadınların yarışma haklarından mahrum bırakıldığı bir kategoridir.

Katılımcı 8, sektörde kadın olduğu için yaşadığı dışlanma deneyimini anlatırken bu konuya şu şekilde değinmiştir:

"Biz 7 kişilik bir ekibiz ve ben içlerindeki en iyi eğitimli mühendislerden biriyim. Ancak zaman içinde fark ettim ki mesela program geliştirme aşamasında bir sorun çıktığında kimse benim fikrimi sormuyor, ama takım içinde ya da müşterilerle anlaşmazlık yaşandığında hemen beni arıyorlar. Bazen kendimi anneleri gibi hissediyorum".

Bu katılımcı, özellikle BİT endüstrisine özgü olan çatışan cinsiyet ve sosyoteknik söylemleri vurgulamaktadır. Sektörde, teknik ve sosyal becerilere ve bu becerilerin erkek ve kadın nitelikleri taşımasına dair oldukça fazla mit mevcuttur (Woodfield, 2002). Bu tür bir sınıflandırma kadınlar tarafından ortaya konulan becerileri genellikle görünmez veya değersiz hale getirirken, mevcut toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıpyargıları pekiştirmektedir.

Bu durum, kadınların sektördeki pozisyonlarını ve algılanan değerlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Özellikle, sosyal becerilerin küçümsemesi ve kadınların profesyonel fırsatlardan dışlanması, kadınların sektörde kariyer

yapmalarını ve yükselmelerini engellemektedir. Bu durum, BİT sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşmak için hem kültürel değişikliklere hem de yapısal reformlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Görünürlük ve Savunmasızlık Sarmalı

Çalışmada, sektörde kadın temsilinin az olmasının yarattığı sorunlara ilişkin ortaya çıkan konulardan bir diğeri hiper görünürlüktür. Katılımcıların büyük çoğunluğu, meslekleri ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi temel alarak çalışma hayatının kendileri için ne anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir. Üniversite eğitimleri boyunca bilimin ve bilimin yapılış biçiminin objektif ve cinsiyetsiz olduğunu düşündüklerini belirten katılımcılar için iş hayatına giriş bu ilişkiyi yeniden düşünmeleri için bir eşik olmuştur. 56 yaşında üst düzey bir pozisyonda çalışan bir bilgisayar mühendisi katılımcı (Katılımcı 5) bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“İlk işe başladığımda şirkette sekreterler dışında sadece 2 kadındık ve hep göz önündeydik. Ama o zamanlar kadın olmamın bir konu olduğunu düşünmüyordum ve kadın erkek eşitliği meselesi bu kadar yaygın değildi. Herkes işini yapar ve ben de yaptığım sürece sorun olmaz sanıyordum. Şimdi dönüp baktığımda yaşadığım pek çok sorunun benden değil kadın olmamdan kaynaklandığını anlıyorum.”

Daha genç bir katılımcı ise, şöyle demiştir:

“Üniversitede zaten az sayıda kadın öğrenciydik. Bu da her zaman göz önünde olmamız anlamına geliyordu. Ama iş hayatı başka. Burada da hep göz önündesiniz ama en ufak bir hata yapma hakkınız yok. Siz bir hata yapınca ‘kadın’ olursunuz onlar yapınca ‘yorgun!’” (Katılımcı 21).

Kram ve Hampton (1998), bu durumu görünürlük-savunmasızlık sarmalı olarak tanımlamaktadır. Buna göre kadınların daha az temsil edildiği sektördeki veya iş yerindeki dinamikler kadınların aleyhine işler. Artan görünürlük iş performansının cinsiyetçi bir bakış açısıyla değerlendirilmesine neden olur. Bu ise kadınlar üzerindeki baskıyı artırarak hâkim olan kültür içinde asimile olma yönünde güçlü bir baskı oluşturur. Bu çalışmaya katılan kadınlar için de durum benzerdir. Kadınlar her ne kadar görünür olsalar dahi bu görünürlük mesleki kimliklerinden değil toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanmakta ve kadınların cinsiyetleri sebebiyle haksız muameleye ve eşitsizliğe maruz kalmalarına sebep olan bir baskı unsuruna dönüşmektedir.

Memnun Kadın İşçi Paradoksu

Bu çalışmanın ortaya koyduğu son bulgu, karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen sektördeki kadınların iş memnuniyeti düzeylerinin oldukça yüksek olmasıdır. Çarpıcı bir şekilde, tüm katılımcılar bir şans daha verilse yine aynı mesleği ve sektörü seçeceklerini belirtmişlerdir. Bu da bir paradoksu ortaya koymaktadır. Karşılaştıkları ayrımcılığa rağmen memnuniyet düzeyi sektörün dinamik yapısı nedeniyle kadınların, sektördeki toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın etkisini aşarak, kendi yeteneklerini sergileyerek ve fırsatları değerlendirerek ilerleme imkânı bulabilmeleri ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 1990'lardan itibaren çalışmalar (Buchanan, 2005) birçok kez işgücü piyasasındaki mevcut cinsiyet eşitsizliklerine rağmen erkeklere kıyasla kadınların iş memnuniyeti düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Crosby (1982) buna "memnun kadın işçi paradoksu" adını vermiştir. Bu paradoksun bu çalışmanın katılımcıları arasında da görülmesi dikkat çekicidir. Üzerinde düşünülmesi gereken nokta, bu paradoks ile teknoerkil pazarlık kavramı arasındaki ilişkidir. Kadınlar arasındaki bu yüksek memnuniyet seviyesinin başarılı teknoerkil pazarlığın doğrudan bir sonucu olabileceği düşünülebilir; bu sayede engelleri aşma, zorlu bir alanda kazanımlar elde etme ve çalışma alanlarında değişim yaratma hissi, alta yatan zorluklara rağmen yüksek iş memnuniyetine yol açmaktadır.

Bu çalışmanın katılımcıları açısından bakıldığında bahsedilen paradoksun katılımcıların yaşları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Yani, özellikle 30 yaş altı katılımcılarda genel bir memnuniyet düzeyi izlenmesine rağmen bu düzey 40 yaş üstü katılımcılara göre düşük kalmaktadır. Bu düşük memnuniyet düzeyinin nedenleri arasında ilk olarak genç katılımcıların iş hayatına girişle yaşadıkları zorluklar ve belirsizlikler sayılabilir. Bunun yanı sıra, genç katılımcılar arasındaki daha düşük memnuniyet seviyeleri, iş yerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizliklere yönelik artan farkındalık düzeylerini yansıtmaktadır.

5. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, toplumsal deneyimimizi düzenleme ve sınıflandırma şeklimizin temelidir, çünkü, Suchman (1994) tarafından belirtildiği gibi, kategorilerin politikası vardır. Özellikle cinsiyet, son derece politik bir sınıflandırma yöntemidir. "Erkek" olarak sınıflandırılan şey, genellikle "kadın" olarak kabul edilenden daha yüksek statüye sahip olarak kabul edilir (Evans, 1994). Bu durum özellikle erkek kulübü olarak karakterize edilen BİT sektörü için oldukça önem taşımaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de BİT sektöründe acilen ele alınması gereken önemli bir toplumsal cinsiyet uçuşumu vardır ve sektörde yer alan kadınlar çok boyutlu toplumsal cinsiyet temelli

ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Feminist teknobilim perspektifini benimseyen bu çalışma, UFUK 2020 Programı tarafından fonlanan EQUALS-EU başlıklı proje kapsamında yapılan anket ve odak grup çalışmaları doğrultusunda BİT sektöründe çalışan kadınların toplumsal cinsiyet temelli zorluklarını ve kadınların sektördeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl deneyimlediklerini anlamayı ve araştırmayı hedeflemiştir.

Sektörü cazip kılan yüksek maaş skalaları, prestij, en son teknolojiye erişim ve uluslararası kariyer fırsatlarına rağmen, toplumsal cinsiyet önyargısı, sınırlı kariyer gelişimi ve iş-yaşam dengesi gibi konular kadınlar için engel oluşturmaya devam etmektedir. Sektördeki cinsiyet dengesizliği, haksız muameleye, kötü karar alma uygulamalarına ve olumsuz bir çalışma ortamına yol açabilen erkek egemen bir şirket kültürü tarafından da pekiştirilmektedir.

BİT sektöründeki istihdamın önemli ölçüde artmış olmasına rağmen birçok araştırma, Türkiye'nin BİT sektöründe teknik uzmanlık açığı ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir; bu da kadınların karşılaşılabilecekleri birçok kalıpyargıya rağmen sektörde fırsat bulma potansiyelini vurgulamaktadır.

Türkiye'de BİT sektöründeki kadınlar üzerine yapılan bu araştırmanın bulguları, feminist teknobilim alanına ampirik ve teorik katkılar sunmakta; feminist teknobilim kuramındaki temel kavramlar için güçlü bir ampirik destek sağlarken aynı zamanda kuramın sınırlarını da genişletmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu ana temalardan biri, erkek egemen ortamlarda kadınların karşılaştığı eksik temsil ve aşırı görünürlük arasındaki diyalektiktir (Suchman, 1994). Katılımcılar tarafından tarif edilen görünürlük ve savunmasızlık sarmalı bunu özetlemektedir. Görünürlüğün önyargılı performans değerlendirmelerine ve normlara uyma yönündeki baskılara nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir. Görünürlüğün paradoksal olarak kadınların kendilerini hem teşhir edilmiş hem de susturulmuş hissetmelerine yol açtığını ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, teknik ve sosyal beceriler arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı ikilik, feminist teknobilimin teknik yeterliliğin erkeksi olarak kodlandığı argümanı ile uyumludur (Wajcman, 1991). Bu çalışma, Türkiye'de BİT sektöründe bunun nasıl ortaya çıktığını göstermekte ve kadınların becerilerinin, onların zararına olacak şekilde, nasıl göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Araştırma bulguları, bu cinsiyetçi beceri varsayımlarının kurum kültürü içinde kökleşmiş olduğunu ve kendi kendini pekiştirdiğini göstermektedir.

Bu çalışma, mevcut feminist teknobilim literatüründe mevcut olan kavramları teyit etmenin ötesinde, bu kuramı da genişletmektedir. Yaşanan ayrımcılık ile ifade edilen yüksek iş tatmini arasındaki paradoks, kadınların gerçekliklerindeki çok yönlülüğü ön plana çıkararak, mesleki tatmin ve kişisel anlamın toplumsal cinsiyet önyargılarıyla nasıl bir arada var olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Yüksek memnuniyet düzeyi eşitsizliklerin inkârından değil, teknoerkil pazarlığın sağladığı kendini gerçekleştirme ve öncü olabilme imkanından kaynaklanmaktadır. Bu da bizi kadınların yürüttüğü güç pazarlıklarını anlama ve kavramsallaştırmada teknoerkil pazarlık kavramına getirmektedir. Güç pazarlığının, geleneksel ataerkil pazarlıkla sürekliliği ortaya koyarken, aynı zamanda hızlı teknolojik değişim ve işgücü piyasası güçlerinin damgasını vurduğu bir sektörde aldığı farklı biçimleri de gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmanın bulguları küresel örüntülerle karşılaştırıldığında hem benzerlikler hem de farklılıklar görülmektedir. BİT alanında çalışan kadınlar için işyerinde karşılaşılan zorluklarla ilgili ortak noktalar olsa da Türkiye bağlamı özellikle pazarlık konusunda nüanslar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, toplumsal cinsiyet ve teknoloji etkileşiminin zengin ve bağlamsallaştırılmış bir resmini çizmektedir.

Özetle, bu araştırma feminist teknobilimi onaylayan ve genişleten kuramsal katkılarda bulunmakta ve feminist teknobilimdeki temel konuların Türkiye vakasında nasıl tezahür ettiğine dair ampirik anlayışı derinleştirmektedir.

KAYNAKÇA

Abbate, Janet (2012), *Recoding Gender. Women's Changing Participation in Computing* (Cambridge: MIT Press).

Adriany, Vina, Hani Yulindrasari ve Raden Safrina (2021), "Doing Feminist Participatory Action Research for Disrupting Traditional Gender Discourses with Indonesian Muslim Kindergarten Teachers", *Action Research*, 0 (0): 1-17.

Armstrong, Jennifer (2005), "Is IT Unfriendly to Women?", <http://techrepublic.com.com/5102-10878-5753934.html> (25.06.2022).

Åsberg, Cecilia ve Nina Lykke (2010), "Feminist Technoscience Studies", *European Journal of Women's Studies*, 17 (4): 299-305.

Batliwala, Srilatha (2007), "Taking the Power Out of Empowerment: An Experiential Account", *Development in Practice*, 17: 557-565.

Berg, Vivian, Helen Gansmo, Kristin Hestflatt, Merete Lie, Hege Nordli ve Knut Sorensen (2002), "Gender and ICT in Norway: an overview of Norwegian research and some relevant statistical information", Report for Strategies of Inclusion: Gender and the Information Society, [www.rcss.ed.ac.uk/sigis/public/deliverables D, 2](http://www.rcss.ed.ac.uk/sigis/public/deliverables/D_2) (22.04.2023).

Björkman, Christina (2002), *Challenging Canon: The Gender Question in Computer Science* (Licentiate Thesis) (Karlskrona: Blekinge Institute of Technology).

Buchanan, Tom (2005), "The Paradox of the Contented Female Worker in A Traditionally Female Industry", *Sociological Spectrum*, 25 (6): 677-713.

Cameron, Lori ve Michael Martinez (t.y.), "The Epic Journey of Women in Computing: Advances, Setbacks, and an Uncertain Future", <https://www.computer.org/publications/tech-news/research/history-of-women-programmers-in-computing-gender> (31.07.2023).

Chant, Sylvia ve Caroline Sweetman (2012), "Fixing Women or Fixing the World? "Smart Economics," Efficiency Approaches, and Gender Equality in Development", *Gender and Development*, 20: 517-529.

Cornwall, Andrea ve Deborah Eade (2011), *Deconstructing Development Discourse: Buzzwords and Fuzzwords*, Rugby (England: Practical Action).

Correll, Shelley (2001), "Gender and the career choice process: The Role of Biased Self-assessments", *American Journal of Sociology*, 106 (6): 1691-1730.

Costello, Kaitlin Light ve Diana. Floegel (2021), "The Potential of Feminist Technoscience for Advancing Research in Information Practice", *Journal of Documentation*, 77 (5): 1142-1153.

Crosby, Faye (1982), *Relative Deprivation and Working Women* (New York: Oxford University Press).

Çaha, Havva ve Jarkynay Turgunalı, (2016), "Women Engineering in Turkey", *Procedia Economics and Finance*, 38: 60 – 69.

Çelik, Ezgi Ece (2018), "Haraway'in Yoldaş Türleri ve Ağ Ören Anlatılar", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 26: 27-46.

Deloitte Turkey, (2021), "Women in Technology Study 2021", https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/Technology/MediaTelecommunication/TR_TMT_Women_in_Tech_Report_EN.PDF (30.05.2023).

Dursun, Ayça Nur (2020), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Bir Çözüm Olarak Siberfeminizm, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).

Elnur, Ahmet (2022), “Siberfeminizmden Teknofeminizme: Feminist Teknoloji Çalışmalarında Yaşanan Gelişmeler”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (32): 321-339.

Ensmenger, Nathan (2010), *The Computer Boys Take Over: Computers, Programmers, and the Politics of Technical Expertise* (MIT Press).

European Union (2022), *Approaches to Inclusive Gender Equality in Research and Innovation (R&I)* (Luxembourg: Publications Office of the European Union).

Equals-EU (2020), <https://equals-eu.org/the-project/> (02.02.2023).

European Institute for Gender Equality (EIGE) (2021), “Women and ICT in the EU”, <https://eige.europa.eu/publications/women-and-ict-eu> (21.01.2023).

Eurostat, (2021), “Women and Men in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) - Statistical Portrait - 2021 Edition”, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Women_and_men_in_science,_technology,_engineering_and_mathematics_\(STEM\)_statistics_-_statistical_portrait](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Women_and_men_in_science,_technology,_engineering_and_mathematics_(STEM)_statistics_-_statistical_portrait) (11.02.2023).

Evans, Judith (1994), *Feminist Theory Today: An Introduction to Second-Wave Feminism* (Sage Publications).

Faulkner, Wendy (2002), “Women, gender in/and ICT: evidence and reflections from the UK”, Report for Strategies of Inclusion, Gender and the Information Society, www.rcss.ed.ac.uk/sigis/public/deliverables/D02/1 (31 Mayıs 2023).

Fritz, Barkley (1996), “The Women of ENIAC”, *IEEE Annals of the History of Computing*, 18 (3).

Gaucher, Danielle, Justin Friesen ve Aaron Kay (2011), “Evidence that Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustains Gender Inequality”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 101 (1): 109-128.

Grint, Keith ve Rosalind Gill (1995), *The Gender-Technology Relation: Contemporary Theory and Research* (London: Taylor & Francis).

Grey, Susan ve Geraldine Healy (2004), “Women and IT Contracting work – a testing process”, *New Technology, Work and Employment*, 19 (1): 30-42.

Henwood, Flis (1993), "Establishing Gender Perspectives on Information Technology: Problems, Issues and Opportunities", Green, Eileen, Owen, Jenny and Pain, Den (Der.), *Gendered by Design* (London, Washington D.C.: Taylor and Francis): 31-49.

Hill, Catherine, Christianne Corbett ve Andresse St Rose (2010), "Why so few? Women in Science, Technology, Engineering, and Mathematics", American Association of University Women.

Horvath, Lisa Kristina ve Sabine Sczesny (2016). "Reducing women's lack of fit with leadership positions? Effects of the wording of job advertisements". *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25 (2): 316-328.

Kabeer, Naila (1994), *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought* (London: Verso Books).

Kandiyoti, Deniz (1988), "Bargaining with Patriarchy", *Gender & Society*, 2 (3): 274-290.

Kelan, Elisabeth (2008), "Gendered Practices in the IT Industry: The Role of Hegemonic Masculinity", *Gender, Work & Organization*, 15 (1): 1-14.

Kram, Kathy ve McCollom Hampton (2003), 'When women lead: The visibility-vulnerability spiral', Ely, Robin, Erica Foldy, Maureen Scully (Der.), *Reader in Gender, Work and Organization* (Malden, MA, USA: Blackwell Publishing Ltd): 211-223.

ILO (2019), "World Employment Social Outlook, 2018 Trends", https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/publ/documents/publication/wcms_615594.pdf (14.04.2023).

Lykke, Nina (2010), *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing* (New York: Routledge).

Malhotra, A., J. Schulte, P. Patel ve P. Petesch (2009), *Innovation for Women's Empowerment and Gender Equality*, <http://www.icrw.org/innovation/index.html> (14.04.2023).

Merete, Lie (2003), *He, She and IT revisited – New Perspectives on Gender in the Information Society* (Trondheim: Gyldendal Akademisk).

Montgomery, Tom (2016), "Are Social Innovation Paradigms Incommensurable?", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Non-profit Organizations*, 27 (4): 1979-2000.

O'Mara, Margaret (2022), "Why can't tech fix its gender problem?", MIT Technology Review, <https://www.technologyreview.com/2022/08/11/1056917/tech-fix-gender-problem/> (18.04.2023).

Özkan, Mehmet Ruchan (2016), "Bilişim Sektöründe Nitelikli İşgücü Problemi ve İşkur'un Rolü", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Ankara).

Özsoy, Ceyda ve Sevilay Atlama (2009), "An Analysis of Trends in Female Labor Force Participation in Turkey", Proceedings of the Challenge for Analysis of the Economy, the Businesses, and Social Progress.

Pande, Rekha, Wen Liu ve Hsunhui Tseng (2020), "Feminist Theory and Methodologies: Crossing Disciplinary Boundaries", Fenny Cheung ve Diane Halpern (Der.), The Cambridge Handbook of the International Psychology of Women (Cambridge University Press), 14-26.

Pollack, Shoshana (2003), "Focus-Group Methodology in Research with Incarcerated Women: Race, Power, and Collective Experience", Affilia-Journal of Women and Social Work, 18 (4): 461-472.

Rowlands, Jo (1997), Questioning Empowerment: Working with Women in Honduras (Oxford: Oxfam).

Science Museum (2020), <https://www.sciencemuseum.org.uk/objects-and-stories/women-computing> (01.08.2023).

Snyder, Kieran. (2014), "The Abrasiveness Trap: High-Achieving Men and Women are Described Differently in Reviews", Fortune.

Suchman, Lucy (1994), "Do Categories Have Politics? The Language/Action Perspective Reconsidered", L. Lamont ve M. Fournier (Der.), Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality (Chicago: University of Chicago Press): 189-213.

Şahin, Fadime (2020), The Gender Wage Gap in Turkey's ICT Sector (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (London: SOAS University).

Toprak, Feyza (2022), Feminizmin Doğa Bilimleri ile Buluşması: Kuantum Felsefesinden Yeni Materyalizm ve İnsan-Sonrası'na (Post-Human) Eleştirel Bir Okuma (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı).

Toprakci Alp, Gözde ve Beyhan Aksoy (2021), “Bilim, Teknoloji ve Kadın: Çalışmanın Geleceğine Dair Bir Değerlendirme”, Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 8 (1): 248-264.

Turkish Statistical Institute (2020), "Employment Statistics 2020. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=en> (24.02.2023).

TÜBİSAD (2016), “Türkiye Bilişim Sektörü Raporu”, <https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0> (31.05.2023.)

Valet, Peter (2018), “Social Structure and the Paradox of the Contented Female Worker: How Occupational Gender Segregation Biases Justice Perceptions of Wages”, *Work and Occupations*, 45 (2): 168–193.

Varol, Sibel Fügen (2014), “Kadınların Dijital Teknolojiyle İlişisine Ütopik Bir Yaklaşım: Siberfeminizm”, *International Journal of Social Science*, 27: 219-234.

Vogel, William (2017), "The Spitting Image of a Woman Programmer: Changing Portrayals of Women in the American Computing Industry, 1958-1985", *IEEE Annals of the History of Computing*, 39 (2): 49-64.

Vogel, William (2014), "Shifting Attitudes. Women in Computing, 1965-1985", SIGCIS 2014 Workshop, Dearborn MI, <https://www.sigcis.org/files/Vogel.pdf> (29.07.2023).

Wajcman, Judy (2007), “From Women and Technology to Gendered Technoscience”, *Information, Communication & Society*, 10 (3): 287-298.

Wajcman, Judy (2004), “Techno-feminism and the Role of Women in/inventing the Future”, *Social Studies of Science*, 34 (3): 377-400.

Wajcman, Judy (1991), *Feminism Confronts Technology* (Cambridge: Polity Press).

Wilkinson, Sue (1999), “Focus Groups: A Feminist Method”, *Psychology of Women Quarterly*, 23 (2): 221–244.

Woodfield, Ruth (2002), “Women and Information Systems Development: not Just a Pretty (Inter)face?”, *Information Technology & People*, 15 (2): 119-38.

World Bank (2008), “Gender Equality as Smart Economics: The Bank’s Gender Action Plan: A year later”, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/295371468315572899/gender-equality-as-smart->

economics-a-world-bank-group-gender-action-plan-fiscal-years-2007-10
(27.02.2023).

Yeganehfar, Masomeh, Atefeh Zarei, Alireza Isfandyari-Mogghadam ve Aliakbar Famil-Rouhani (2018), "Justice in Technology Policy: A Systematic Review of Gender Divide Literature and the Marginal Contribution of Women on ICT", Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 16 (2): 123-137.

**EKOFEMİNİST PERSPEKTİFTEN PARİS İKLİM
ANLAŞMASI'NIN ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRMESİ**

**A CRITICAL ASSESSMENT OF THE PARIS CLIMATE
AGREEMENT FROM AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE**

Duygu ÖZTÜRK* & Sezin İBA GÜR SOY**

ÖZ

İklim değişikliği, zamanımızın en büyük küresel, ekolojik ve çevresel sorunlardan biridir. Doğanın bir parçası olan insan, iklim değişikliğinden güvenlik, ekonomik, kalkınma ve insan hakları başta olmak üzere farklı alanlarda doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. En son olarak küresel çapta etkileri görünen COVID-19 salgını bir domino etkisi göstererek, doğa, çevre, insan ve kalkınmanın nasıl birbirleriyle karmaşık bir ilişkide olduğunu ve kalkınma modellerinin kırılma noktalarını göstermiştir. Ayrıca bu süreçte, neoliberal iklim yönetimi de daha fazla sorgulanır olmuş, alternatif yaklaşımların görünürlüğü artmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma iklim krizine doğa-kadın ilişkileri çerçevesinde bakmakta ve neoliberal yönetim olarak adlandırılan küresel iklim rejimi girişimlerine Paris Anlaşması özelinde ekofeminist perspektiften eleştirel bir değerlendirme sunmaktadır. Bu doğrultuda Paris Anlaşması *Wordcloud* yazılımı aracılığı ile içerik analizine tabi tutulmuş ve ekofeminist perspektiften değerlendirilmiştir. Anlaşma her ne kadar iklim değişikliği konusunda uluslararası

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniv., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, duyguozturk@medipol.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4012-2155>

** Doç. Dr., Kırklareli Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, seziniba@klu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5795-9982>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.04.2023

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 21.07.2023

girişimler arasında en çok umut vadeden adım olarak değerlendirilse de bu çalışma, Paris Anlaşması'nın daha önceki girişimlerden önemli bir farklılığının olmadığını ileri sürmektedir. Daha önceki girişimlerde olduğu gibi, Paris Anlaşması da ataerkil kapitalizmde yapısal bir değişiklik öngörmemekte, mevcut hiyerarşik ilişkiler içerisinde büyüme odaklı kalkınma politikalarının devam etmesi amacıyla uzaklaşmamaktadır. Sonuç olarak Paris Anlaşması toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını küresel iklim politikalarına entegre etmede zayıf bir iyi niyet düzeyinde kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, İklim Değişikliği, Kadın, Çevre, Paris Anlaşması.

ABSTRACT

Climate change is one of the biggest global, ecological, and environmental challenges of our time. As a part of the nature, human beings are directly and indirectly affected by the climate change in different areas, including security, economy, development, and human rights. Most recently, showing a domino effect, the COVID-19 pandemic, which has had global impacts, has demonstrated how nature, environment, people, and development are intricately interrelated and manifested the fragility of the development models. Furthermore, neoliberal climate governance has also become more questioned, and the visibility of alternative approaches has increased. In this context, this study considers the climate crisis within the framework of nature-women relations and presents a critical evaluation of the global climate regime initiatives, which are known as neoliberal governance, from an ecofeminist perspective with a special focus on the Paris Agreement. In this regard, a content analysis is conducted on the Paris Agreement using Word Cloud Software and analyzed from an ecofeminist perspective. Although the agreement is considered to be the most promising step among international initiatives on climate change taken so far, this study shows the Paris Agreement does not differ significantly from previous initiatives. Like previous initiatives, the Paris Agreement does not envision a structural change in patriarchal capitalism, nor does it move away from the aim of sustaining growth-oriented development policies within existing hierarchical relations. As

a result, the Paris Agreement remains at a weak level of goodwill in integrating a gender equality approach into global climate policies.

Keywords: Ecofeminism, Climate Change, Women, Environment, Paris Agreement.

GİRİŞ

Günümüz çevre meselelerinin en başında dizginlenemez şekilde ilerleyen ve tüm yaşamı tehdit eden iklim değişikliği gelmektedir. Artan sıcak hava dalgaları, sel, kuraklık, tayfun, orman yangınları, buzulların erimesi ve küresel ısınmadan dolayı yükselen deniz seviyeleri iklim değişikliğinin gözle görünen ve insan hayatını doğrudan etkileyen kanıtlardır. İklim denildiğinde “yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama durumu” (Türkeş, 2001: 187) akla gelirken; iklim değişikliği Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS-*Framework Convention on Climate Change* – UNFCCC) 1. Maddesinde; “karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” olarak tanımlanmaktadır.

İklimin günden güne değişmesi hem günümüz dünyasında yaşamı hem de gelecek nesilleri ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu durum iklim değişikliğine karşı acil aksiyon alınmasını gerektirmektedir. 1988'de kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC-*The Intergovernmental Panel on Climate Change*), iklim değişikliğine ilişkin bilimsel araştırmalar yapmakta ve insanlığı bekleyen iklim değişikliği kaynaklı tehlikeleri ortaya koymaktadır. IPCC yaptığı çalışmalar sonucu insan kaynaklı faktörlerin sanayi öncesi döneme kıyasla hava sıcaklığında 1°C'lik artışa sebep olduğunu belirtmektedir. Bu süreç aynı hızla devam ederse, yani sera gazı emisyonları aynı şekilde artmaya devam ederse, 2030-2050 yılları arasında sıcaklık artışının 1,5°C'yi geçmesi beklenmektedir. Bu artış ekolojik sistemler ve yaşam alanları üzerinde kalıcı etki ve tahribat oluşturabilecek düzeydedir. Bu tahribatın kalkınma ve yoksulluk üzerindeki muhtemel etkileri, böyle bir sıcaklık artışının kritik sınır olarak görülmesine sebep olmuştur. Ağustos 2021'de, IPCC tarafından yayınlanan Altıncı Değerlendirme Raporu küresel ısınmada insan faktörünün kesinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu rapor, 2011-2020 arası dönemde ortalama küresel sıcaklığın Sanayi Devrimi öncesi seviyelere kıyasla 1,09°C arttığını ve bu artışın neredeyse tamamının insan faaliyetlerinden kaynaklandığı belirtmektedir (IPCC, 2022: AR6).

İklim değişikliği tüm toplumları ve devletleri etkilemektedir. Fakat hem bu etkiler hem de devletlerin etkilerle baş etme kapasiteleri aynı değildir. IPCC'nin "İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Adaptasyon ve Kırılganlık" başlıklı raporunda, farklılaşan sosyo-ekonomik gelişme kalıpları, sürdürülemez okyanus ve arazi kullanımı, eşitsizlikler, marjinalleşme ve sömürgecilik gibi eskiden bu yana devam eden adaletsizlikler sonucu ortalama 3,3-3,6 milyar insanın iklim değişikliği ile mücadelede savunmasız ortam ve şartlarda yaşadığı belirtilmektedir (IPCC, 2022). Bilhassa gelişmekte olan Güney ülkelerinde kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yerliler, toprağa bağımlı topluluklar iklim değişikliğinden en fazla etkilenen gruplar olmaktadır. Kadınlar, biyolojik ve fiziksel belirleyicilerin ötesinde toplumsal ve kültürel normlar ve geleneklerin neden olduğu ekonomik ve sosyal eşitsizlikler sebebiyle söz konusu toplumlarda orantısız olarak en çok etkilenenlerin başında gelmektedir.

Bu çalışma, küresel iklim rejimi kapsamında imzalanan Paris Anlaşması'na ekofeminist perspektiften bakmaktadır. İklim-kadın-çevre ilişkisi üzerine oluşan ulusal yazına katkı sağlamayı amaçlayan çalışma, teorik bir perspektiften pratikte gerçekleşen gelişmelere eleştirel bir analiz sunmaktadır. Literatürde çevre-kadın üzerine çalışmalar olsa da iklim değişikliğiyle mücadelede atılan en ciddi adım olarak görülen Paris Anlaşması'nı bu perspektiften analiz eden çalışma konusunda boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma da ilgili boşluğun giderilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, küresel iklim rejiminin ne olduğu ve nasıl geliştiği tarihsel perspektiften anlatılmıştır. Bu bağlamda, üç uluslararası yasal bağlayıcı metin –1992 BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması– ortaya koyulmuştur. Sonrasında, ekofeminizm nedir, neyi savunur ve neyi amaçlar soruları ekseninde ekofeminist yaklaşım açıklanmıştır. Son bölümde ise Paris Anlaşması'nın metni ve anlaşmanın iklim krizine çözüm üretme potansiyeli ekofeminist perspektiften içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Paris Anlaşması içindeki en sık kullanılan kelimeleri ortaya çıkarmak için *Word Cloud* Programı kullanılmıştır. Bununla birlikte "toplumsal cinsiyet" ve "kadın" kavramlarının hem ne sıklıkla hem de hangi bağlamlarda anlaşma metni içerisinde geçtiği analiz edilmiştir. İçerik analizi için Paris Anlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yer alan Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularının ayrıntılı açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu analizler ile anlaşma metni içinde en fazla kullanılan kelimeleri görselleştirmek için kelime bulutu oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda görülen odur ki, Paris Anlaşması, neoliberal politikalar üzerine inşa edilmiş büyüme odaklı bir iklim anlaşmasıdır. Her ne kadar bu zamana kadar imzalanan iklim anlaşmaları

arasında en geniş küresel desteğe sahip olsa da doğa-insan ilişkisine bakışta hiyerarşik ilişki yapısının devam ediyor olması, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin eksikliği, eşitsizliklerin kalıcı olarak giderilmesi konularındaki yetersizlikleri nedeniyle, iklim değişikliği konusunda zayıf bir iyi niyet göstergesi olarak kalmaktadır.

1. KÜRESEL İKLİM REJİMİNİN GELİŞİMİNE KISA BİR TARİHSEL BAKIŞ

Paris Anlaşması Öncesinde Küresel Girişimler

İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının sıcaklığa etkileri uzun yıllar öncesinde kabul edilmiş olsa da iklim değişikliği kavramsal olarak uluslararası siyasi gündeme ancak 1970'lerin sonlarında girmiştir. İklim değişikliği ve etkilerinin devletler ve hatta bölgeler ötesinde görülüyor olması, iklim değişikliğine karşı küresel düzeyde ortak politikalarla hareket edilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. Bu düşünce devletleri uluslararası düzeyde girişimlere yönlendirmiştir. Dolayısıyla, iklim rejimi, sera gazlarının azaltılması için devletler arasında iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan normlar üzerine inşa edilmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca uluslararası düzeyde çevre, iklim ve sera gazı salınımı üzerine çeşitli toplantılar gerçekleşmiştir. Fakat küresel ölçekte, emisyonların azaltılmasını ve iklimin değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamayı amaçlayan uluslararası bir anlaşma çok daha sonra kabul edilmiştir. BM iklim rejimi ancak 1990'ların başında oluşmaya başlamış ve o zamandan itibaren yeni anlaşma ve protokollerin kabul edilmesiyle gelişmiştir.

BM İklim Rejiminin gelişimi Bodansky ve diğerlerinin (2017) öne sürdüğü üzere dört aşamada incelenebilir. 1990'lı yıllara kadar olan ilk süreçte, daha çok çevresel hasara odaklanılmış ve bu hasarın onarılması norm olarak gelişmiştir. Fakat bu dönemde uluslararası düzeyde ciddi bir girişim olmamıştır. İkinci aşamada, 1991 itibarıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bir çerçeve sözleşme müzakere süreci başlamış ve 1992'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşme, iklim değişikliğinin sebeplerinin ifade edilmesi, ortak mücadeleye duyulan ihtiyacı, bununla birlikte ülkelerin birbirlerinden farklılaşan şartları nedeniyle farklı mücadele kapasitelerinin olduğunu, iklim değişikliğiyle mücadelenin ilkelerini ve devletlerin genel yükümlülüklerini belirtmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, BMİDÇS'nin en üst karar alma organı olan ve her yıl düzenlenen "Taraflar Konferansı" (*Conference of Parties (COP)*) oluşturulmuştur. Bu toplantılar, tarafların bir araya gelip iklim değişikliğini değerlendirdikleri ve akabinde çeşitli kararlar aldıkları zirveler haline dönüşmüştür. Bu konferanslar çerçeve sözleşmesinin

uygulanması, ileriye taşınması ve yeni yükümlülüklerin belirlenmesi açısından bir platform olarak değerlendirilebilir (Özdemir vd., 2013: 5).

BM İklim Rejiminin gelişmesinde bir diğer önemli adım yaygın olarak Kyoto Protokolü adıyla bilinen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Protokolü'nün imzalanması olmuştur. Protokol, 11 Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen Taraflar Konferansı'nın üçüncü oturumunda (COP 3) kabul edilmiştir. Protokolün yürürlüğe girmesi 2005 yılını bulmuştur. Bu dönem, protokolün detaylandırılması ve işlevselleştirilmesine odaklanan düzenleyici bir dönem olmuştur. Kyoto Protokolü, karbondioksit ile sera gazı etkisinde bulunan diğer tüm gazların emisyonlarının azaltılmasını hedeflemiştir. Protokol, gelişmiş ülkelere emisyonlarını 2012 yılına kadar ortalama %5,2 oranında azaltma hedefi koymuştur. Ancak protokol küresel çapta beklenen etkiyi yaratamamıştır. Bunun en büyük nedeni, protokolün gelişmekte olan ülkeleri kapsamamasından ötürü dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı George W. Bush'un, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'ye karşı rekabet avantajı edineceği düşüncesiyle protokolü imzalamamasıdır. Protokolün ABD tarafından onaylanmaması ve Çin'in azaltım yükümlülüğünün olmaması Kyoto Protokolü'nün küresel çapta etkinliğine büyük zarar vermiş ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi geri götürmüştür. Bu durumun yanı sıra, Protokole katılanlardan sınırlı sayıda ülkenin sera gazı azaltım yükümlülüğü altına girmesi ve bağlayıcı hedeflerin sadece gelişmiş ülkeler için belirleyici olması, Kyoto Protokolü'nün olası etkilerini en başından kısıtlamıştır (Heywood, 2014: 474). Protokolü ilk imzalayan ülkelerden bazıları, Kyoto'nun ikinci taahhüt dönemine katkıda bulunma niyetinde olmadıklarını beyan etmişlerdir. Sonuçta, Kyoto Protokolü daha iyi bir sistem için umudu simgelese de iklim değişikliğiyle mücadelede büyük başarılar vaat edememiştir (Başaran, 2017: 108).

Paris Anlaşması

BM iklim rejiminin oluşturulmasında son aşama 2005'ten günümüze olan dönemdir (Bodansky vd., 2017: 100). Kyoto Protokolü'nün ilk taahhüt dönemi 2012'de tamamlanmış ve protokol geçerliliğini yitirmiştir. Paris Anlaşması (PA)'na giden yolda, 2007 Bali Eylem Planı aracılığıyla kapsamlı bir süreç başlatılmıştır. Bali Eylem Planı ortak bir vizyona dayalı olarak Kyoto Protokolü'nden daha kapsayıcı bir anlaşma geliştirmeyi amaçlayan iki aşamalı bir müzakere sürecini içermektedir (Christoff, 2016: 767). Ülkelerin ortak bir strateji üzerinde anlaşmaya varamadığı 2009'daki Kopenhag Konferansı'nın altı yıl ardından yapılan müzakereler sonucunda Aralık 2015'teki Paris COP21 toplantısında daha esnek ve bağlayıcı olmayan bir anlaşmaya ulaşılmıştır. BM İklim Konferansı, beklentileri düşürmek ama başarı olasılığını en üst düzeye

çıkarmak için tasarlanmıştır. Bu bağlamda Christoff (2016: 766) Kopenhag'dan çıkarılan derslerin Paris görüşmeleri öncesinde ve sırasında diplomatik davranışları disipline ettiğini öne sürmüştür.

Paris Anlaşması, taraf devletlerin iklim değişikliğine uyum ve adaptasyon süreçlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin farklılıklarını kabul ederek yerel iklim eylemlerinin güçlendirilmesi ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında teknoloji ve bilgi paylaşımı başta olmak üzere taraflar arasında iş birliklerini desteklemektedir. Paris Anlaşmasının 2. maddesinde belirtildiği üzere, temel amaç iklim değişikliği tehdidine yönelik küresel müdahaleyi güçlendirmektir. Bu amaç için küresel ısınma artışını sanayi öncesi döneme kıyasla 2°C'nin altında tutma hedeflenmiştir. Küresel ısınma artışını sınırlandırma çabasında devletlerin sunmuş oldukları ulusal katkı payları anlaşmanın temel aracını oluşturmaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 1).

Günümüzde Paris Anlaşması küresel iklim rejiminin en üst düzey belgesi niteliğindedir. Bunda anlaşmanın yerel çaba ile uluslararası girişimi bir araya getirmesi kadar, 197 ülke tarafından imzalanmış olmasının da etkisi vardır. Kyoto Protokolü ile kıyaslanacak olursa, Paris Anlaşması çok daha kapsayıcı ve genel kabul görmüş bir niteliktedir. Bunun arka planında Kyoto protokolü döneminde küresel iklim politikasına katkı sağlaması beklenmeyen çok sayıda gelişmekte olan ülkenin son 20 yılda dünyanın yükselen ekonomileri arasında yer almaları ve dolayısıyla küresel iklim politikasının hayata geçirilmesinde önemli rollere sahip olmaları yer almaktadır. Tam bu noktada, Paris Anlaşması'nın giderek daha acil hale gelen iklim değişikliğine karşı harekete geçilmesi için şu zamana kadar atılmış tarihi açıdan en kapsamlı ve başarılı küresel çaba olduğu yönünde yaygın bir görüş oluşmuştur (Harvey, 2015; Davenport, 2015; Friedman, 2015).

Küresel iklim rejiminde yeni dönem olarak değerlendirilen Paris Anlaşması, uluslararası çaba ile yerel politika ve eylemleri buluşturmaya çalıştırmakta ve bu sebeple daha önceki adımlardan daha etkili görülmektedir. Anlaşmanın daha önceki girişimlerden en önemli farkı, ortaklaşa geliştirilen sorumluluk oranları yerine devletlerin kendi taahhütlerine yani gönüllülüğüne dayanan bir sorumluluk girişimi olmasıdır. Diğer bir deyişle, devletler iklim değişikliğine karşı emisyonların azaltılması için neyi ne derece ve ne kadar sürede yapabileceklerine dair kendileri bir taahhütte bulunmakta ve kendi koydukları hedefleri gerçekleştirmeye odaklanmaktadırlar. Anlaşma, gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği politikaları oluşturmak için fon ve ekonomik teşviklerden yoksun olan ülkelerin çabalarının desteklenmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu öncelikle finansal ve teknolojik destek anlamına gelmektedir.

Bu iyimser bakış açısının yanı sıra, Paris Anlaşması'na yönelik çeşitli eleştiriler de dile gelmektedir. İklim finansmanının hala ekonomik büyümeyi desteklediği, finansal destek konusunda geçerli bir bilginin bulunmaması ve anlaşmada yasal olarak bağlayıcı emisyon hedefinin olmamasının emisyon ticareti ve doğanın metalaşmasını teşvik ettiği yönünde eleştiriler dile gelmektedir. Ayrıca anlaşma, belirli hedefler, tarihler veya etkili toplu sonuçlar elde etmek için ulusal katkıları koordine etme araçları da içermemektedir (Christoff, 2016: 776). Gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede talep ettikleri teknoloji ve kapasite geliştirme desteğinin belirsizlikleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine sert şekilde maruz kalan savunmasız ülkelerin kayıp ve zararlarının tazmini konusundaki süreçlerin muğlaklığı, “ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesinin zayıflatılmış olması ve iklim adaleti meselesine yeterince dikkat edilmediği Paris Anlaşması'nın en çok eleştiri aldığı noktalaradır.

2. EKOFEMİNİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

Ekofeminizmin Teorik ve Pratik Kökenleri

Her ne kadar “Ekofeminizm” veya “ekolojik feminizm” kavramının ilk kullanımı 1970’li yıllarda olsa da yaklaşımın kökenleri 1950’li yıllara kadar götürülebilir. İkinci Dalga Feminizmin önemli isimlerinden Simone de Beauvoir, *İkinci Cins* (1956) kitabında ataerkil sistemin kadın ve doğayı “öteki” olarak gördüğünü yazmıştır (aktaran: Demir, 1993: 15). Ekofeminizmin kavramsal olarak ilk kullanımı, 1974 yılında Françoise d’Eaubonne’nun “Feminizm ya da Ölüm” [*Le Féminisme ou la mort*] isimli çalışmasında görülmektedir. Ekofeminizmin temellerini oluşturan bu çalışmada, D’Eaubonne (1974), ekoloji ile feminizm arasında politik bir bağ kurmaktadır; kadınların erkek egemen sistem tarafından kontrol edilmesi ile yeryüzünün kapitalist sistemce sömürsünün aynı tahakküm mekanizmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. D’Eaubonne’a (1974) göre ataerkil sistem kadın ve doğa üzerinden insanlığa karşı çifte tehdit oluşturmakta ve bu tehdide karşı feminist ekolojik bir devrime ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde Rosemary Radford Ruether (1975), kadın ve çevrenin kaderini birbirinden ayrı görmemiştir. Ruether (1975: 204), temel ilişki modeli tahakküm üzerine kurulu olan bir toplumda kadının kurtuluşunun ve ekolojik krize çözümün olmadığını belirtir. Bu yıllar itibarıyla, ekofeminizm odaklı akademik çalışmalarda artış gözlenmiştir. 1974 yılında Berkeley Üniversitesi’nde “Kadın ve Çevre” konulu konferans, 1980’de Amherst (Massachusetts)’te “Yeryüzünde Kadın ve Hayat: 80’lerde Ekofeminizm” başlıklı konferans ve 1987’de Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde “Ekofeminist Yaklaşımlar: Kültür, Doğa ve Teori” başlıklı konferanslar düzenlenmiştir. Bu

akademik faaliyetlerde militarizm, cinsiyetçilik, ırkçılık ve çevre katliamı arasındaki kritik bağlantılara odaklanan tartışmalar yer almıştır (Lorentzen ve Eaton, 2002).

Ekofeminizm içerisine dahil edilebilecek ilk çalışmalar, düşünce akımları ve toplumsal hareketler Amerika, İngiltere, Latin Amerika ve Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda ekofeminist hareketler olarak tanımlanan toplumsal hareketler Marksizm'den anarşizme, feminizme, savaş karşıtlığı ve etnik hareketlere kadar geniş bir arka plana sahip olmuştur. Bu bağlamda dünyanın farklı yerlerinde kadınların başı çektiği nükleer karşıtı, savaş karşıtı, çevreci toplumsal hareketler meydana gelmiştir. Bu hareketlerin ilklerinden biri, 1973'te Kuzey Hindistan'da gerçekleşmiştir. Kadınlar bölgede ormanların ticari amaçlarla yok edilmesine karşı çıkmışlardır. Bu durumu ağaçlara sarılarak protesto etmişlerdir. Hinduca sarılmak anlamına gelen *chipko* kelimesiyle anılan bu eylem, kısa sürede Hindistan'ın farklı bölgelerine yayılmış, ağaçlara sarılma olarak başlayan eylem, yaşayan dağları ve suyu kucaklama şeklinde büyümüştür (Shiva ve Mies, 2014: 247). Sonuçta, kadınların barışçıl eylemleri, 12,000 kilometrekarelik bir ormanlık alanın yok edilmesini engellemiştir (Demir, 2013: 12). 1977'de Kenya'da kadınlar ormansızlaşma ve artan kuraklıkla mücadele etmek için 30 milyon ağaç dikmişlerdir. "Yeşil Kuşak Hareketi" olarak bilinen Kenyalı kadınların bu eylemi Tanzanya, Etiyopya ve Zimbabve başta olmak üzere farklı Afrika ülkelerine yayılmıştır.

Güney yarımküredeki kadınlar doğanın tahribata karşı örgütlenirken, Kuzeydekiler nükleer enerji ve savaş karşıtı eylemler düzenlemişlerdir. Bu bağlamda örneğin, yaklaşık 2000 kadın 17 Kasım 1980'de, Pentagon önünde barışı, adaleti ve yaşamı destekleyen, savaşa karşı çıkan protestolarda bir araya gelmiştir. Bu eylemler sonraki yıl da aynı yerde tekrarlanmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde farklı meselelere karşı mikro düzeyde örgütlenen kadınların bu eylemlerinin en temel ortak özellikleri şiddet içermeyen, militer olmayan, eril yöntemler kullanmayan eylemler olmalarıdır. Kadınlar protestolarında dans ve müzik başta olmak üzere farklı ritüelleri kullanmışlardır (Wilson vd., 2021a). Benzer şekilde, Türkiye'de de farklı dönemlerde kadınların başı çektiği çok sayıda çevre eylemleri gerçekleşmiştir. Kadınlar köylerinde kurulması planlanan hidroelektrik santralleri (HES'leri), açılacak maden ocaklarını, kurulacak nükleer santralleri, talan edilen orman ve tarım arazilerini, genetiği değiştirilmiş organizmalı (GDO'lu) tohumları ve ürünleri protesto etmişlerdir (Aslan ve Işıl, 2014; Bakan ve Kadirbeyoğlu, 2020; Demircan, 2020; Göker, 2020).

Tüm bu eylemler, ekofeminizmin hem pratikte hem teoride genişlemesi ve derinleşmesi için önemli katkılar sunmuştur. Fakat burada bir parantez açmak

gerekir. Bu eylemlerin aktörleri olan kadınların hepsini “ekofeminist” olarak tanımlamak doğru değildir. Çünkü, en temelde, bu eylemlerde bulunan kadınların hepsi kendilerini politik olarak “ekofeminist” diye tanımlayarak bu eylemlere girişmemişlerdir. Birçoğu için eylemler, yaşam alanlarını korumak, kaynaklara erişim haklarını savunmak, yaşadıkları köyün veya kentin suyuna, ormanına, toprağına, hava sahasına sahip çıkmak içindir. Eylemlere öncülük eden ya da katılan kadınlar her zaman aynı şekilde tanımlanmış bir politik perspektifle hareket etmemiş olsalar dahi, bu eylemler kadın ve doğa arasında kurulan çok boyutlu ilişkiyi göstermeleri açısından önemlidir ve ekofeminizmin gelişimine eşsiz katkı sunmaktadır.

Ekofeminizm en temelde çevrecilik ile feminizm arasında bir bağlantı kurar. Fakat bu bağ çevreye duyarlı bir feminizmden ya da kadın erkek eşitliğini destekleyen bir çevreci tutumdan öte bir yaklaşımdır. D’Eaubonne (1974) yeryüzünün kapitalist sömürüsü ile kadınlar üzerindeki ataerkil baskının aynı tahakküm mekanizmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Benzer şekilde Warren da kadının tahakküm altına alınması ile doğanın tahakküm altına alınması arasında bir ilişki olduğunu söyler ve bu ilişkinin mahiyetini anlamanın, kadın ve doğa üzerinde kurulan egemenliği anlamak için gerekli olduğunu belirtir (Demir, 2013: 16). Warren (aktaran: Glazebrook, 1996: 15), ormansızlaşma, su kirliliği, çiftçilik ve gıda üretimi, toksinler ve tehlikeli atıklar gibi çevresel meselelerin analiz ve çözümünün kadınların, beyaz olmayan insanların, yoksulların ve çocukların durum ve statülerinin anlaşılmasıyla bütünleşik olarak bağlantılı olduğunu söyler. Bu şekilde bir analiz ve anlama kavrayışı, ana akım çevre politikalarının ve uygulamalarının kadınların, beyaz olmayan insanların, alt sınıf insanların ve çocukların asıl ihtiyaç ve katkılarını görünmez kılan ve değersizleştiren politika ve uygulamaları nasıl yarattığını, pekiştirdiğini ve yeniden ürettiğini anlamaya da yardımcı olmaktadır (Glazebrook, 1996: 15).

Ataerkil sisteme içkin olan düalist yani ikici düşünce kurulan tahakkümün temelinde yatan düşüncedir. Bu düalist düşünce yapısının kökleri, Eski Yunan’a kadar götürülmektedir. Yahudi ve Hristiyan geleneklerinden aydınlanma dönemine ve sonrasında da günümüze kadar uzanmıştır. Tin ve beden arasında, beden ve maddi varlığın değersizleştirildiği, kontrol edildiği ve tahakküm altına alındığı hiyerarşik ilişkiler kurgulanmıştır. Bu ikici anlayış sosyal hiyerarşilerin de oluşmasının zeminini oluşturur. Bedenin ve maddi varlığın, tin ve zihne göre daha aşağı görülen ontolojik ve ahlaki özellikleri ile kadınların ve boyun eğdirilmiş sınıfların aşağı görülen psiko-biyolojik doğaları özdeşleştirilmiştir (Plumwood, 1986: 121). İkici düşünce dışlayıcıdır; bir tarafa ait özellikler, durumlar ve öznelere diğer tarafın karşısında veya dışında yer alır. Akıl, rasyonellik, insan ve kültür “erkek” ile veya “eril” olanla ilişkilendirilirken; duygular, doğa, hayvanlar

“kadın” ile veya “dişil” olanla ilişkilendirilir. İki taraf arasında hiyerarşik iktidar ilişkileri kurulur. Erkek ve kültür merkezde, özne, aktif ve değerli olan şekilde kurgulanırken, kadın ve doğa ikincil, edilgen, pasif ve aşağı olarak konumlandırılır. Böylece kadın, doğa ve onlarla ilişkilendirilenler ikincilleştirilir, araçsallaşır ve değersizleşirler. Daha üstün görülen eril olan veya erillikle ilişkilendirilenler, ikincilleştirilen kadın ve doğa üzerinde kontrol ve baskı kurarlar.

Hiyerarşik iktidar ilişkilerini içinde barındıran bu düalist düşünce yapısının içkin olduğu ataerkil sistem anlaşılacağı üzere, din, kültür, normlar, gelenekler, kapitalist sistem ve yasal yapılarca yüz yıllardır desteklenmektedir. Hatta onun da ötesinde, belirtildiği gibi, yaratılıştan veya doğadan gelen “doğal”, “normal” olan olarak sunulmaktadır. Böylece, eril olanın ve eril olmakla bağdaştırılanın kadın olan ve dişilikle bağdaştırılanlar üzerinde tahakkümü “doğal” olarak algılandığından kolaylaşmaktadır. Doğa efendisine yani insana daha doğrusu insan “oğlu”na hizmet için sınırsız bir kaynak olarak kabul edilir. Erkek egemen, militarist ve kendini ekolojik sistemin en tepesindeki efendi olarak gören bu anlayış, doğadaki bütün canlı ve cansız varlıkların insan(oğlu)a hizmet için var olduğu varsayımıyla hareket eder. Doğa alınıp satılabilen, kontrol edilen, parçalanan, bölünen, kar ve rant için yağmalanan, kullanılan, hiç tükenmeyecek, bedelsiz bir kaynak olarak görülmektedir. Madenler, orman arazilerinin yok edilmesi, dereler üzerine kurulan hidroelektrik santraller, tarımda kullanılan kimyasallar, inşaat sektörünün kontrolsüz ve rant odaklı büyümesi, aşırı tüketim alışkanlıkları bu bağlamda düşünülebilecek örneklerden bazılarıdır. Doğaya bakış, kadın için özellikle de kadın bedeni ve emeği için de geçerlidir. Doğanın kontrol altına alınmasında olduğu gibi, kadın bedeni, cinselliği, doğurganlığı ve emeği de kontrol edilmesi gereken bedelsiz kaynak olarak telakki edilir. Bertay (1996: 74) bunu kadın ve doğanın “dizginleştirilip ehlileştirilmesi” olarak ifade eder. Shiva ve Mies (2014: 93) de ataerkil kapitalizmin, desteklemiş olduğu sınırsız ilerleme düşüncesiyle parçası olduğumuz doğaya “tecavüz” edilebileceğini ve onun yok edilmesinin sonuçlarının bizleri etkilemeyeceğini varsaydığını öne sürerler.

Nasıl ki feminizm içerisinde farklı yaklaşımlar mevcutsa ve tek bir feminizmden söz etmek mümkün değilse, aynı durum ekofeminizm için de geçerlidir. Ekofeminizm içerisindeki yaklaşımlar sadece farklı “feminizmler”i (Liberal, Marksist, Radikal, Sosyalist, Üçüncü Dünya ve Siyah Feminizm vs.) değil, aynı zamanda kadın ve doğa arasında kurulan ilişkilere dair farklı görüşleri, çevre meselelerine farklı yaklaşımları ve farklı çözüm arayışlarını barındırmaktadır (Warren, 1998: 264). Birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, feminizm ve ekoloji arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair farklı ekofeminist yaklaşımlar (liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm,

vegan ekofeminizm gibi) bulunmaktadır. Ekofeminist perspektif içerisinde kadın ve doğa arasında kurulan ilişkiler bazen birbiriyle çatışan bazen de birbirlerini tamamlayan ve destekleyen vaziyettedir.

Ekofeminizm içerisinde en temel ayrımlardan biri, kadın ile doğa arasındaki ilişkinin mahiyeti üzerinedir. Bir kısım ekofeministler bunu kadın ve doğanın benzerliği üzerinden yani özcü bir taraftan açıklamaktadır. Kültürel ekofeminizm olarak da bilinen bu özcü yaklaşımda kadın ve doğa, özleri ve biyolojik yapıları nedeniyle benzer ve birbirine yakın görülmektedir. Bu sebeple her ikisinin de eril olan tarafından benzer sömürüsünün olduğu iddia edilmektedir. Özcü yaklaşımı benimseyen ekofeministler, çevre sorunlarının çözümü için, kadınsı değerleri yücelten bir anlayışa ihtiyaç olduğunu savunurlar (Çetin, 2005: 66). Diğer tarafta ise, özcü yaklaşıma kuşku ile bakan hatta bu yaklaşımın mevcut ikici tutumu ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiğini söyleyen ekofeministler bulunmaktadır. Bu yaklaşımda, kadın ve doğanın benzer şekilde sömürülmesinin maddi temellerini açıklamak için ideolojik yapılanma ve toplumsal süreçler incelenir (Çetin, 2005: 66). Kadın ve doğanın ortak sömürüsü, çağlar boyunca ataerkil sistem içinde inşa edilmiştir. Kadın daha doğrusu toplumsal cinsiyet ve doğa arasındaki ilişki, tarihsel baskı ve iş bölümü sömürüsüyle açıklanmaktadır. O nedenle kadın ve doğa arasında doğal bir yakınlık görmekten ziyade kadın ve doğanın toplumsal kategoriler olarak ortaya çıkışını sorgularlar.

Genelde ekofeminizm üzerine oluşan literatür bu iki akımda ele alınırken, Demir (2013), üçüncü bir akım olarak post-yapısalcı ekofeminizmden bahseder. Post-yapısalcı ekofeministler iki akımı birbirine yaklaştıran bir köprü gibi de düşünülebilir. Diğer ikisinden farklı olarak post-yapısalcı ekofeministler, hiyerarşik ilişkilerin temelinde yatan ikici düşünceyi hedef alırlar. Asıl sorun kadın-erkek, doğa-kültür gibi kurgulanan karşıtlıklardır. Bu karşıtlıklar arasındaki sınırları istikrarsızlaştırmayı ve belirsizleştirmeyi amaçlarlar (Demir, 2013: 34). Homojenleşmeye karşı, çoğulculuğu, farklılığı öne çıkararak hiyerarşik ilişkilerin kurulmasının önüne geçilebileceğini savunurlar.

Görüldüğü üzere, ekofeminizm içerisinde, kadın-çevre arasında kurulan ilişkide, çevreye ve doğaya bakışta, sorunların analizi ve çözüm önerilerinde farklılıklar bulunmaktadır. Farklı yaklaşımları ekofeminizm ortak çatısı altında bir araya getiren ise kadının ve doğanın tahakküm altına alınmaları ve sömürülmeleri arasında dikkate şayan bir bağlantının olduğudur (Warren, 1987).

Doğa Tahribatının ve İklim Değişikliğinin Toplumsal Cinsiyeti

Feminizm ile doğa arasındaki ilişki sadece teorik düzeyde kurulmamıştır. Çevreye ve doğaya verilen zararların kadınların ve diğer dezavantajlı grupların

hayatlarını nasıl etkiledikleri üzerine çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Biyolojik yapıları nedeniyle kadınlar çevre sorunları karşısında daha savunmasız olabilmekte ve bu sorunlardan daha fazla etkilenmektedirler (Demir, 2013: 16). Bununla birlikte çevre sorunlarının kadınlar üzerindeki etkileri sadece kadınların biyolojik özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Warren (1997) ağaçların tarım alanı açmak için yok edilmesini, küresel düzeyde suyun tüketim alışkanlığını, tarımsal gıda üretim pratiklerini ve onun teknolojilerini, çevresel toksinleri feminist meseleler olarak belirtir. Az gelişmiş çoğu ülkede kırsal bölgelerde hane ekonomisini yöneten kadınlar yakıt ve gıdaya ulaşabilmek için erkeklere kıyasla ağaç ve orman ürünlerine daha bağımlıdırlar. Örneğin, Yeni Delhi'de kadınlar yaşadıkları yerlerdeki ormanlık alanların talan edilmesi sonucu, evlerinde yakacak odun bulmak için üç dört günde bir on kilometre yol gitmekte, sonrasında buldukları odunları kendileri evlerine taşımaktadırlar (Warren, 1997: 5-6). Hem bu ilişkiler nedeniyle hem de gelenekler, tabular, yasal düzenlemeler ve zaman kısıtlamaları nedeniyle kadınlar erkeklere kıyasla çevre sorunlarından ve çevre tahribatından daha fazla etkilenmektedirler (Glazebrook, 1996: 16).

Farklı ülkelerde iklim değişikliğinden kaynaklı doğal felaketler ve krizler üzerine yapılan çalışmalar da doğal felaketlerde ve sonrası dönemlerde kadınların erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda olduklarını ve daha fazla olumsuzlukla mücadele ettiklerini göstermektedir. Bu bakımdan en çarpıcı veri, doğal felaketlerde kadınların ölüm oranlarının erkeklerin ölüm oranlarından daha yüksek olmasıdır. UNDP'nin yayınladığı istatistikler kadın ve çocukların doğal afetlerde erkeklerden 14 kat daha fazla ölme riski taşıdıklarını göstermektedir (Okai, 2022). 2004 yılında Hindistan'da yaşanan tsunamide hayatını kaybeden 230 bin kişinin yüzde 70'i kadınlardır (Okai, 2022). Bu durumun temel sebebi iddia edildiği gibi kadınların erkeklerden fiziksel olarak daha zayıf olmaları değildir. Fiziksel farklılıkların yarattığı dezavantajların ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha fazla kadın ölümlerinin yaşanmasının temel sebebidir. Örneğin 1991 yılında Bangladeş'te yaşanan kasırgada en az 138 bin kişinin hayatını kaybettiği kaydedilmiş ve ölenlerin önemli çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşmuştur (Ikeda, 1995: 177). Yaşanan kasırgada ve oluşan dev dalgalarda yaşlılar ve çocukların fiziksel sebeplerle hayatta kalma şanslarının daha düşük olması anlaşılırken yetişkin kadın ve erkeklerin ölüm oranları arasındaki uçurumun benzer şekilde açıklanması mümkün değildir (Ikeda, 1995: 178). Kadınların tek başlarına hareket etme alanlarının kısıtlanmış olması, geçimin sağlandığı hayvanlardan sorumlu olmaları nedeniyle onları bırakıp kaçmamaları, çocuklarını koruma ve kurtarmaya öncelik vermeleri ve de kadınların geleneksel kıyafetleri *sarinin* kadınların fiziksel hareketlerini kısıtlaması nedeniyle kadınların

yüzememeleri ve koşamamaları yaşanan doğal afette kadın ölüm oranlarının çok yüksek olmasının arkasında yatan temel nedenlerdir (Ikeda, 1995: 178-180).

İklim değişikliği ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere çeşitli sağlık sorunlarından da kadınlar sağlık imkânlarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikler nedeniyle daha fazla etkilenmektedirler. Bununla birlikte, BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün 2011 yılında yayınlanan raporunda, daha az toprağı ve ürünü olan, teknolojiye ulaşamayan kadın çiftçilerin erkek çiftçilere kıyasla iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiğı belirtilmiştir (Kızıldere, 2020: 92). Ayrıca iklim değişikliğinin sebep olduğu kuraklık, susuzluk ve onlardan kaynaklı ortaya çıkan olumsuz şartlarla daha çok kadınlar baş etmekte ve bu sebeple daha çok etkilenmektedirler. Bunun bir sebebi iklim kriziyle bağlantılı olarak ortaya çıkan olumsuz şartların özellikle kırsal alanlarda tarım ve çiftçiliğı etkilemesi nedeniyle erkeklerin iş olanakları için başka yerlere göç etmeleri ve kadınların geride kalarak yoksullukla tek başlarına mücadele etmek durumunda kalmalarıdır (Kızıldere, 2020: 92).

Gelişmekte olan ülkelerde, Batı çıkışlı kalkınma programlarının ortaya koyduğu politikalar kadın ve erkekleri aynı şekilde etkilememektedir. Cinsiyet körü politikalar, kadın ve erkeklerin imkân ve fırsatlardan eşit oranlarda faydalanmalarını engellemektedir. Kalkınma politikalarında beklenenin aksine, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu politikaların önemli bir kısmı kadınları ya olumsuz etkilemekte ya da hiç etkilememektedir. Örneğın, o zamana kadar toprakla doğrudan ilgilenen ve tarımsal üretimde olan kadınlar, tarımda makineleşme sonrasında o teknolojiyi kullanamamaları nedeniyle üretim dışına itilmektedir. Bu durum bir yandan kadınla toprak ve üretim arasındaki ilişkiyi kısıtlamakta veya koparmakta, bir yandan da yüzyıllardır biriken bilgi ve deneyimin üretim dışında kalmasına sebep olmakta ve dolayısıyla tarımdaki kadim bilginin sonraki nesillere aktarılmasına sekte vurmaktadır.

Ekofeminist Tahayyüller ve Düzen Arayışları

Hem teorik tartışmalar hem de kadın ve doğa ilişkisine dair saha araştırmalarına dayanan analizler ekofeminist yaklaşımların gelişmesine büyük katkı sunmaktadır. Ekofeminizm sadece durum analizleri yapmamakta, ortaya koyduğu eleştirilerin üstüne nasıl bir toplum ve yaşam idealize ettiğini de açıklamaktadır. Bu bakımdan, çeşitli aktörlerin savunduğı üzere, mevcut yapılar içerisinde, diğeri bir deyişle, ataerkil kapitalist toplum içerisinde kadınların farklı düzeylerde karar ve üretim mekanizmalarına katılımlarının desteklenmesine şüpheyle bakmaktadır. Hatta şöyle denebilir ki, ekofeminizm ikici düşüncenin içkin olduğu, hiyerarşik ilişkilerin kurulduğu, kontrol etme, ehlileştirme ve sömürüye dayalı bu sistem içerisinde kadınların ve diğeri dezavantajlı grupların

sisteme nicel katılımlarının artmasını anlamsız bulmaktadır. Berktaş (2020:17) bu bağlamda şöyle der:

“Kadınlar, son yıllarda yeryüzü yaşamından eşit pay almak için verdikleri mücadelede önemli kazanımlar elde etti; ama haklı olarak eşit bir biçimde paylaşmaya çalıştıkları dünya, her anlamda çürümekte olan bir dünya. Hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmanın ne kadar anlamı var? Bu soru, feminist teori ve pratiğin gündemine girmek zorundaydı ve nitekim girdi de: Ekofeminizm, bu soruya yanıt arama çabasının bir ürünü.”

Hem feminizm hem ekoloji, kendi somut bedensel varoluşumuz da dahil olmak üzere insan ile doğanın geri kalanı arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştırılmasını talep etmektedir (Berktaş, 2020: 19). İş birliği, karşılıklı özen ve sorumluluk bilinciyle, tüm ilişki ve baskı biçimlerinin dönüşeceği bir hayatı tahayyül ederler (Shiva ve Mies, 2014: 321). O sebeple Ekofeminizm kadınların çevre meselelerine hassasiyetlerinin, kadınların belli mekanizmalara niceliksel katılımlarının artırılmasının çok ötesinde bir yaklaşımdır. Hiyerarşik ilişki yapılarının olmadığı, birinin diğerinden daha önemli ve değerli görülmediği, birinin varlığının diğerinin varlığı için araçsallaştırılmadığı, doğanın canlı ve cansız tüm değer ve unsurlarını dikkate alan alternatifler geliştirmektedirler. Bu perspektifle kadınların doğa ve çevre faaliyet ve eylemlerine bakmak, onları anlamlandırmaya çalışmak önem teşkil etmektedir. Kadınlar, ekolojik yaşam dernekleri, kadın kooperatifleri, tohum takasları, permakültür ve *slowfood* çalışmaları ile alternatif yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Bunlarla birlikte, kadınların ormanları ve ağaçları koruma eylemlerine, nükleer ve termik santral ile baraj yapımları, maden arama, hayvan sömürsü ve hatta savaşımlara karşı tutumlarına ekofeminist perspektiften bakıldığında “basit” direnişler ve eleştiriler olmanın ötesinde bir anlam kazanmaktadır. Bu faaliyet ve eylemlerde kadınlar canlı ve cansız varlıklarıyla yaşamın bütünlüğüne işaret etmekte, insan dışındaki canlıların ve doğanın insana hizmet için var olan sınırsız kaynaklar olarak görülmesine karşı çıkmaktadırlar.

Ekofeminizm büyüme odaklı ekonomik anlayış ile sürdürülebilir bir çevreye ulaşmanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Neoliberal sistem içerisinde üretilen politikaların odağının sürdürülebilir ekonomi ve büyüme üzerine olması mevcut politikalarda amacın ekolojik sistemin korunmasından öte, kaçınılmaz son olarak belirlenen duruma gidişi yavaşlatmak olduğunu göstermektedir. Ekofeminizme göre hayatın, zamanın ve kaynakların sınırlı olduğu sınırlı bir evrende sonsuz bir ilerleme ve büyüme olamaz (Shiva ve Mies, 2014: 52). O sebeple, amaç kaçınılmaz sona gidiş hızını yavaşlatmaktan ziyade çöküşün sebeplerine odaklanmak ve ona göre politikalar üretmek olmalıdır. Bu

perspektiften değerlendirildiğinde, Ekofeminizm, sürdürülebilir kalkınma kapsamında sıkça başvurulan “yeşil” standartlar ve “yeşil” ekonomi politikalarına da şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu politikalarla çevre ve doğa korunmamakta, fakat çevre duyarlılığını yansıtan yeni terimlerle doğanın materyalleşmesi devam etmekte ve yeşil ekonomi politikaları “yeşil kapitalizm”e hizmet etmektedir (Değirmenci, 2020: 39-40). Bu nedenle, ekofeminizm yeşil kapitalizmin yeşil tüketim tuzaklarına düşmeden yeni üretim ve tüketim alışkanlıkları geliştirmenin peşindedir. Bu şekilde, atılan ve atılacak adımlarda temel odak mevcut zamandan öte, sonraki kuşaklar ve onların nasıl etkileneceği olmaktadır. Bunun için doğanın canlı ve cansız tüm varlıklarını dikkate alan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Ekofeministler ataerki ilişki yapıları kadar kapitalist sistemin devamlılığında kilit bir yere sahip olan tüketim alışkanlıklarını da sorgulamaktadır. Tekno-bilimsel erkeksi bilgiye meydan okumakta ve bu bakımdan “küçülme” (*degrowth*) yaklaşımı ile ortak bir zeminde buluşmaktadırlar (Wilson vd., 2021a).

3. PARİS ANLAŞMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ekofeminizmin ne olduğu üzerine detaylı bir tartışma sonrasında, bu bölümde ekofeminizmin temel ilkelerine dayanarak Paris Anlaşması'nın bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Daha önceden de belirtildiği üzere, ekofeminizm ataerki kapitalizmin kadınları ve doğayı ikincilleştirdiğini, değersizleştirdiğini ve her ikisini benzer şekilde sömürdüğünü söylemektedir. Ekolojik çöküşün failini ataerki kapitalizm olarak belirten Güzel (2020: 68), mevcut neoliberal ekonomi politikalarıyla sürdürülebilirlik kavramı altında yeryüzünün talan edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, küresel iklim rejiminin oluşmasında son girişim olan 2015 tarihli Paris Anlaşması'nın neoliberal politikalar üzerine inşa edildiği ve büyüme odaklı yaklaşımı koruyan bir iklim anlaşması olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Paris Anlaşması nitel araştırma yöntemlerinden içerik analiziyle ele alınmıştır. Son yıllarda içerik analizi, sosyal bilimlerde belirli bir konuda hakkında derinlemesine bilgi edinmesi için kullanılan önemli bir bilimsel yöntem haline gelmiştir. Bu çalışmada yaygın temaları öne çıkarmak ve değişiklikleri nesnel ve ölçülebilir bir şekilde analiz etmek için bilgisayar destekli bir içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analizden elde edilen verileri görselleştirerek daha anlaşılır hale getirmek amacıyla kelime bulutu tekniği kullanılmıştır. Kelime bulutları, giderek daha fazla yazılı materyalin odağını tanımlamak için yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Anlaşma metninin içerik analizine tabi tutulmasıyla, metin içerisinde en fazla tekrar edilen kelime ve

kavramlar ortaya çıkarılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Paris Anlaşması'nda en fazla tekrar edilen kelimelerin şunlar olduğu görülmektedir:

Tablo.1: Paris Anlaşmasında Öne Çıkan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

Kelime/Kavram	Tekrar sayısı
Gelişmekte	44
Uyum	44
İklim	38
Azaltım	22
Teknoloji	20
Ekonomi	19
Kalkınma	18
Sürdürülebilir	16
Sürdürülebilir Kalkınma	12
Ekosistem	5
Çevre	4
Hakkaniyet	4
Yerel	4
Adalet	2
Biyçeşitlilik	1
Ekoloji	1

Veri setinde tek tek kelimelerin sıklıklarının analiz etmek, bir metnin genel konusunu tespit etmeye yardımcı olur. Bu kapsamda sık kullanılan kelimeler, metinde yer alan önemli temaları bize sunarak analiz yapma imkânı sağlar. Paris Anlaşmasının içeriğinde hangi kavramın kaç kere tekrarlandığı üzerinden bir analiz yapılırsa “gelişmekte (44), uyum (44), iklim (38), azaltım (22), teknoloji (20), ekonomi (19), sürdürülebilir (17), sürdürülebilir kalkınma (12)” kelimelerinin öne çıkması dikkat çekicidir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine yönelik politikalarının ve alacakları aksiyonların anlaşma içinde en fazla üzerinde durulan konular olduğu söylenebilir. Bu durum şu şekilde yorumlanabilir: Anlaşmanın temel amacı her ne kadar iklim krizine bir çare olarak görülen emisyon azaltımı olsa da ülkelerin büyüme odaklı ekonomik kaygıları anlaşmaya hâkim olmuştur. Diğer bir deyişle, iklim değişikliğiyle mücadele temel olarak neoliberal kalkınma politikaları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bakımdan incelendiğinde Paris Anlaşması, iklim değişikliğine yönelik daha önceki uluslararası adımlardan önemli bir farklılık arz etmemektedir. Kavram ve temaların hangi bağlamlarda kullanıldığına bakılmadan, sadece metin içerisinde en fazla tekrar edilen kavramlar üzerinden bir analiz yapıldığında, iklim rejiminin

odak noktası, büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği ya da anlaşmada yoğun şekilde yer aldığı haliyle “sürdürülebilir kalkınma”nın devamlılığı kapsamında emisyon azaltılması veya kısıtlanmasıdır. Hangi kelimenin ne sıklıkta anlaşma metninde yer aldığını gösteren *Wordcloud* programı ile yapılan analizin kelime bulutu ise şu şekildedir:

Şekil.1: Paris Anlaşması’nda Öne Çıkan Kelimelerden Oluşan Bulut

Küresel iklim rejiminin oluşması için daha önceden atılmış olan adımların en çok eleştiri aldığı noktalardan bir tanesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki sanayileşme farkının göz ardı edilerek tüm taraflar için aynı kısıtlama ve azaltma adımlarının öngörülmesi olmuştur. Diğer bir deyişle, Sanayi devriminden itibaren, sanayileşmesini tamamlamış olan gelişmiş ülkelerle sanayileşme süreçleri devam eden gelişmekte olan ülkelerin oluşturulan iklim rejimi bağlamında emisyon azaltmaya yönelik çabalarında aynı kısıtlayıcı kurallara tabi tutulmaları eleştirilmiştir. Sera gazı salınımlarında etkisi olmasa da en savunmasız olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede iklim değişikliğini hafifletme ve uyum sağlamada karşılaşacakları maliyetleri nasıl yüklenecekleri ya da ne kadarını yüklenmelerinin adil olacağı sorgulanmaktadır. İklim adaleti tam da bu noktada gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin büyük ölçüde sebep

olmadıkları iklim değişikliği karşısındaki haklarını ortaya koyabilmeleri adına dile getirilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine ilişkin politikaların belirlenmesinde söz sahibi olmaları ve zararları ile kayıplarının karşılanması hususu iklim adaleti çalışmalarının odağında yer almaktadır. 2002 Bali İklim Adaleti İlkeleri bildirgesine göre iklim değişikliğinden orantısız olarak en çok küçük ada devletleri, kadınlar, gençler, kıyı halkları, yerel topluluklar, yerli halklar, balıkçılar, yoksullar ve yaşlılar etkilenmektedir (International Climate Justice Network, 2002). Savunmasız durumda bulunan ülkelerin iklim değişikliğindeki sorumlulukları, kalkınma düzeyleri düşünüldüğünde, BMİDÇS’de ifade edilen ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk kavramı ile de uyumlu olması gerekmektedir. Bu uyumlanma sürecine söz konusu ülkelerin aktif bir şekilde katılmaları, gelişmiş ülkelerin bu ülkelere olan ekolojik borçlarının bir uzantısı olan iklim borçlarının karşılanması beklenmektedir. Bu şekilde, bu ülke topluluklarının en temel yaşam haklarının korunacağı düşünülmektedir (International Climate Justice Network, 2002).

Paris Anlaşması iklim değişikliğiyle mücadelede gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma kaygı ve taleplerini göz önünde bulundurmaktadır. Anlaşmanın genelinde bu kaygı ve taleplerinin dikkate alındığı vurgulanmakta, emisyon azaltımı için anlaşmaya taraf gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan diğer taraf ülkelere azaltım ve uyum konusunda finansal ve teknolojik destek olmaları belirtilmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 9). Anlaşmanın en önemli özelliklerinden bir tanesi, uluslararası düzeyden ulusal ve yerel düzeye ortak sayısal hedeflerin konmamasıdır. Anlaşmanın 2. maddesinde, küresel ortalama sıcaklıktaki artışın sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2°C’nin oldukça altında tutmak ve sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin 1,5 °C üzeri ile sınırlandırmak için çaba gösterme amacı belirtilmektedir. Anlaşmanın 4. maddesinde bu amaca ulaşmak için gerekli olan emisyon azaltım uygulamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılaşacağı kabul edilmektedir. Söz konusu maddenin 2. paragrafında anlaşmanın tarafları ulaşmayı amaçladıkları ulusal katkıları hazırlayıp bu hedeflere ulaşmak için ülke içi azaltım tedbirleri alacaklarını taahhüt ederler. Bu süreçlerde gelişmiş ülkeler belirleyecekleri emisyon azaltım hedefleriyle diğer ülkelere liderlik ederken, gelişmekte olan taraf ülkeler de farklı ulusal koşullar altında azaltım çabalarını geliştirmeyi sürdürürler (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 3). Bu maddeler üzerinden değerlendirildiğinde Paris Anlaşması, ilk bakışta Kyoto Protokolü’nden ve BMİDÇS’den farklı olarak, insan haklarına, yerli halklara, savunmasız ülkelere ve iklim adaleti kavramına yer

vermesiyle ileri bir adım olarak düşünülse de bu farklılığın sadece retorik düzeyde kaldığı görülmektedir (Kaya, 2017: 100).

Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında kendi emisyon azaltım hedeflerini belirleyebilmeleri hem daha adil ve hakkaniyetli hem de gerçekçi düşünülebilir. Fakat bu durum, ekofeministlerin eleştirdiği gibi, asıl odağın iklim değişikliği değil büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği olduğunu göstermektedir. İklim krizine çözüm arayışlarında büyüme ve tüketimin alışkanlıklarının sorgulanmadığını, doğa ile kurulmuş hiyerarşik ilişkilerin yapısının değişmediğini ve değiştirme amacının olmadığını göstermektedir. Oysa ekofeministlere göre doğanın korunması ile ekonomik büyüme arasında “oksimoronik” bir ilişki vardır (Wilson vd., 2021b). Yani, doğanın korunması ile ekonomik büyüme özleri itibarıyla birbiriyle çekişen, birbirine zıt durumlardır (Shiva ve Mies, 2014: 270). Bunun yanı sıra, ekofeminist açıdan, “kirleten öder” yaklaşımı da sorunludur. Çünkü bu yaklaşım kirletene, ödemesi karşılığında kirletme payı vermektedir; odak iklim krizi ve doğanın korunması üzerinde değil, tüketim odaklı ekonomik büyümede kalmaktadır.

Ekofeminizm açısından Paris Anlaşması'nın bu genel değerlendirmesinden sonra hem Paris Anlaşması'nda hem de halefleri UNFCC ve Kyoto Protokolü'nde toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının ne derece yer aldığına bakmak gerekmektedir. Metin içerisinde kullanılan kavramlar üzerinden içerik analizi yapıldığında hem UNFCC hem de Kyoto'da “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kavramlarının hiç geçmediği görülmektedir. Paris Anlaşması metninde ise “toplumsal cinsiyet” kavramı üç yerde, “kadın” kelimesi ise sadece bir yerde (Anlaşma'nın Önsöz'ünde) geçmektedir. Sadece bu bilgi bile, anlaşmaya entegre edilen bir toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının olmadığını göstermektedir. Anlaşma metninde “toplumsal cinsiyet” kavramı, Önsöz'de, 7. ve 11. maddelerde geçmektedir. Paris Anlaşması'nın Önsöz'ünde şöyle demektedir:

“İklim değişikliğinin insanoğlunun ortak bir endişe konusu olduğunu ve Tarafların, iklim değişikliğinin ele alınması için harekete geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli bireyler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet konularına yönelik sorumluluklarına saygı göstermeleri, bunları teşvik etmeleri ve dikkate almaları gerektiği de göz önünde bulundurularak.....” [anlaşmaya varılmıştır.] (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 1).

Bu beyana rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi anlaşmaya hâkim olan bir yaklaşım değildir. Toplumsal cinsiyet kavramı anlaşma metninde önsöz

dışında iki yerde daha geçmektedir. 7. madde, anlaşmada ortaya konulan sıcaklık hedefine ulaşmak amacıyla yeterli düzeyde uyum müdahalelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda, tarafların uyum kapasitelerinin geliştirilmesi yani iklim değişikliğine karşı dirençlerin güçlendirilmesi ve iklim değişikliği karşısında tarafların hassasiyetlerinin azaltılması ele alınmıştır. 7. maddenin 5. paragrafında toplumsal cinsiyet kavramı şu şekilde yer almıştır:

“Taraflar, uygun şekilde, uyum konusunu ilgili sosyo-ekonomik politikalar ile çevre politikaları ve eylemlerine entegre etmek amacıyla, hassas grupları, toplulukları ve ekosistemleri göz önünde bulundurarak uyum eylemlerinin ülkeye özel, toplumsal cinsiyete duyarlı, katılımcı ve tamamen şeffaf bir yaklaşım takip etmesi, mevcut en iyi bilim ve uygun durumlarda geleneksel bilgiye, yerli halkın bilgisine ve yerel bilgi sistemlerine dayanması gerektiğini kabul eder” (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 6).

Paris Anlaşmasının 11. maddesi ise tarafların kapasite geliştirmeleriyle ilgilidir. Bu bağlamda, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden farklı düzeylerde etkilendikleri kabul edilmiştir. Hem ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı dirençlerinin artırılması hem de iklim değişikliği konusunda etkili eylemlerde bulunabilmeleri için kapasite ve kabiliyetlerinin güçlendirilmesinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin yaygınlaştırılması, kamu farkındalığının artırılması, bilginin ve bilgilendirme süreçlerinin şeffaflığı, ülkeler arasında kapasite gelişimini destekleyecek iş birliğinin, teknoloji ve bilgi paylaşımlarının artırılması, kapasite geliştirmeye yönelik eylem ve tedbirlerin düzenli olarak tebliğ edilmesi vurgulanmıştır. Toplumsal cinsiyete bu maddenin 2. paragrafında şu şekilde yer verilmiştir:

“Kapasite geliştirme çalışmaları ülkeye özel, ulusal ihtiyaçlara dayanan ve bunları karşılayan nitelikte olmalıdır ve ulusal, alt-ulusal ve yerel düzeyler dahil olmak üzere özellikle gelişmekte olan Taraf ülkeler açısından Tarafların sahiplenme yaklaşımını teşvik etmelidir. Kapasite geliştirme çalışmaları, Sözleşme kapsamındaki kapasite geliştirme faaliyetlerinden edinilenler dahil olmak üzere, alınan dersler temelinde yönlendirilmeli ve katılımcı, farklı alanlarla ilişkili ve toplumsal cinsiyete duyarlı, etkili ve tekrarlayan bir süreç olmalıdır” (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 10).

“Toplumsal cinsiyet” kavramının anlaşma metni içerisinde yer alışı şekli, anlaşmanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini benimsemekten oldukça uzak olduğunu göstermektedir. “Toplumsal cinsiyet” kavramının geçtiği maddelerde de toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesi ve aksiyonların alınmasının

cesaretlendirilmesi, mevcut politikalara toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın entegre edilmesi çok sığ kalmaktadır. Bu durum, anlaşmanın uygulanmasında üretilecek politikalarda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın kolaylıkla göz ardı edilebileceği riskini beraberinde getirmektedir.

Paris Anlaşması'nın mevcut haline toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi ve kadınlar ile savunmasız ve dezavantajlı gruplara daha fazla yer verilmesi, ekofeminizm açısından yine de çok anlamlı olmayacaktır. Bunun sebebi, Berktaş'ın yukarıdaki ifadesinde dile getirilmiştir. Diğer bir deyişle, ekofeminizm açısından kadınların ataerkil kapitalist sistemin hiyerarşik ilişkilere dayanan yapıları içerisinde üretilen politikalara ne derece katıldıkları gibi sorulara odaklanmak ve kadınların bu sistem içerisinde sayısal varlıklarını arttırmaya çalışmak bir şey ifade etmemektedir. Bu bakımdan, kadınların politika yapım ve uygulama süreçlerine katılımları ikili hiyerarşik ilişkilerde bir dönüşüm veya değişim varsa anlamlı olmaktadır. Amacı bu ekolojik yok oluşu önlemekten ziyade ekonomik büyümenin sürdürülmesi olan bu sistem içerisinde kadınların, dezavantajlı grupların, yerel ve yerli halkların farklı düşünce ve yaklaşımlarını masaya getiremedikleri sürece onların sayısal olarak dahil edilmeleri farklılık yaratmamaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzün en acil önlem gerektiren meselelerinden biri olan iklim değişikliği insan hayatını doğrudan ve dolaylı olarak tehdit etmektedir. Bu tehdit karşısında devletler bireysel önlemlerin ötesinde küresel önlemlere olan ihtiyacı fark etmişler ve 20. yüzyıl içerisinde iklim değişikliğine karşı bir dizi girişimde bulunmuşlardır. Fakat artan sıcaklıklar, kuraklık, doğal afetler, orman yangınları ve buzulların erimesi gibi iklim değişikliğinin gözle görülen ve hissedilen sonuçları devletlerin iklim değişikliği politikalarını daha çok sorgular hale getirmiştir. Bu konuda en dikkat çekici eleştirilerin bir kısmı ekofeministlerden gelmektedir. 1970'lerde ikinci dalga feminist hareket sırasında ortaya çıkan ekofeminizm doğanın sömürülmesi ile kadının sömürülmesinin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda ekofeminizm, kadınların ezilmesi ile toprağın ve diğer kaynakların aşırı sömürsünün ataerkil kapitalizmin bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Ekofeminizme göre çevre meselelerinin ve iklim değişikliğinin en temelinde hiyerarşik kurulmuş ilişkiler ve bu çerçevede çevre ve doğaya bakış yer almaktadır. Doğanın insana hizmet için sınırsız bir kaynak, aynı zamanda kontrol ve alt edilmesi gereken bir olgu olarak görülmesi temel meseledir. Bu çalışma, iklim krizi ve küresel iklim rejimini Paris Anlaşması özelinde ekofeminist perspektiften analiz etmiştir. Öncelikli olarak küresel iklim rejiminin 1970'li yıllardan itibaren gelişimi kısaca incelenmiştir, sonrasında

ekofeminist yaklaşımın nasıl ortaya çıktığı, temel argümanları ve nasıl bir dönüşüm öngördüğü tartışılmıştır. Son bölümde ise, küresel iklim rejiminin son basamağı olan Paris Anlaşması analiz edilmiştir.

Analiz için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Paris Anlaşması'nın hangi konulara değindiğini, hangi meselelere vurgu yaptığını anlamak için metin içerisinde en sık geçen kelimelere odaklanılmıştır. Bunun içinse *Wordcloud* programı kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda anlaşma metni içerisinde en sık geçen kelimeler “gelişmekte” (44), “uyum” (44), “iklim” (38), “teknoloji” (20), “ekonomi” (19), “kalkınma” (18), “sürdürülebilir” (16) ve “sürdürülebilir kalkınma”dır (12). Bununla birlikte, anlaşma içerisinde ekosistem 5, çevre 4, hakkaniyet 4, adalet 2, biyoçeşitlilik 1 ve ekoloji 1 yerde geçmiştir. Söz konusu kavramların hangi bağlamda geçtiklerine dahi bakmadan, sadece kelime sıklıkları üzerinden şöyle bir yargıya varılabilir: Her ne kadar anlaşmanın hedefi emisyon azaltımı olsa da anlaşmaya hâkim olan tarafların büyüme odaklı ekonomik kaygıdır. Bu bağlamda, anlaşmada öne çıkan iklim değişikliğinin önüne geçilmesinden ziyade, ülkelerin ekonomik büyüme politikalarının ve iklim değişikliği ile “uyum”laşması olmuştur. Diğer bir deyişle, Paris Anlaşması'nın odak noktası büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği ya da anlaşmada sık sık tekrar edildiği haliyle “sürdürülebilir kalkınma”nın devamlılığı kapsamında emisyon azaltılması veya kısıtlanmasıdır.

Bu çalışma açısından önemli olan sorulardan bir tanesi anlaşmanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine ne derece sahip olduğudur. Bunu anlamak için öncelikli olarak “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kavramlarının ne sıklıkla geçtiğine bakılmış ve sonrasında da hangi bağlamda kullanıldıkları incelenmiştir. İklim krizine yönelik küresel girişimlerin metinlerinde yer almayan bu kavramların, Paris Anlaşması içerisinde çok sınırlı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. “Kadın” kelimesi sadece 1 kere, “toplumsal cinsiyet” kavramı ise anlaşma metni içerisinde 3 kere geçmektedir.

Dolayısıyla “gelişmekte, uyum, iklim” gibi kavramların daha fazla kullanılması ve “kadın/toplumsal cinsiyet” kavramlarının az kullanılması anlaşmaya entegre edilen bir toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının olmadığını göstermektedir. Bağlam olarak değerlendirildiğinde, kadınların güçlendirilmesi ilkesi gözetilerek, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesinin desteklendiği belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının anlaşmanın bütününe entegre edilmemiş olması, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesinin birkaç madde içerisinde desteklenmesi, zayıf bir iyi niyet göstergesinden öteye geçmemektedir.

Paris Anlaşması iklim değişikliğine çözüm konusunda ne derece umut vadediyor sorusuna ekofeminist perspektiften yanıt arayan bu çalışma, anlaşmanın daha önceki girişimlerden çok farklılaşmadığını göstermiştir. Bu durumun temel sebepleri, Paris Anlaşması'nın daha önceki girişimlerde olduğu gibi, büyüme ve kalkınma odaklı yaklaşımı koruyor olması, ataerkil kapitalist ilişkilerin oluşturduğu yapısal çerçevede herhangi bir değişim amacının olmaması, insan-doğa arasında kurulan ikici hiyerarşik ilişkilerin devam etmesidir. Belirtildiği üzere, doğanın korunması ile ekonomik büyüme arasında "oksimoronik" bir ilişki bulunmaktadır, ekonomik büyümeye odaklanıldığı sürece ne doğa ne de iklim konusunda gerçek bir sürdürülebilirliğe ulaşmak mümkün görünmemektedir.

İklim değişikliği ile mücadelede çözüm için ekofeminizmin ileri sürdüğü gibi öncelikli olarak ikici bakış açısının değişmesi gerekmektedir. Hiyerarşik kurgulanmayan, insanları doğanın efendisi değil de onun bir parçası olarak gören ve odağın doğa ve tüm ekosistemin sürdürülebilirliğine yönelik bir yaklaşımla iklim krizine çözüm aranmalıdır. Dolayısıyla tüm bu sistemde ciddi bir dönüşüme ihtiyaç olduğu ortadadır. Ekofeminizm iklim değişikliğini bir "toplu yok oluş" tehlikesi olarak ifade etmektedir. Bu bakış açısı ile mevcut iklim rejimi değerlendirildiğinde akla gelen soru, asıl amacın bu yok oluşu önlemek mi yoksa yavaşlatmak mı olduğudur. Bu bakımdan mevcut politikaların en temelde, toplu yok oluşu önlemekten ziyade yavaşlatmak niyetinde olduğu ileri sürdüğü sürülebilir. Oysa ekofeministlere göre ataerkil kapitalizmin getirmiş olduğu hiyerarşik ilişkiler, doğanın sürekli ve sonsuz kullanılabileceği, kontrol altına alınabileceği ve ona karşı mücadele edilebileceği fikri ve tüketim odaklı sürekli büyüme hedefinin bir kenara bırakılması gerekmektedir. Hiyerarşik ilişkileri besleyen ikici tutumdan vazgeçilmeli ve asıl odağın insanın da parçası olduğu tüm ekosistemin canlı ve cansız varlıklarıyla sürdürülebilirliği olmalı, bu yaklaşımla iklim krizine çözümler aranmalıdır. Kadınların politika oluşturma ve uygulama süreçlerine katılımları, yapılan ve yapılacak iklim anlaşmalarına toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin hâkim olması da bu yaklaşımdan değerlendirilmelidir. Çünkü mevcut haliyle ataerkil kapitalist yapı içerisinde kadınların nicel katılımların arttırılmasının anlamlı bir katkısı bulunmamaktadır. Benzer durum tüm dezavantajlı grupların karar alma süreçlerinde temsiliyetleri için de geçerlidir. Küresel iklim krizinin temelini oluşturan köklü yapısal eşitsizlikler ele alınmadan, doğa ile insan, insan ile insan arasında kurulan hiyerarşik ilişki yapısı değişmeden üretilen politikalar sadece gidişatı yavaşlatmakta ama muhtemel felaketin önüne geçilmesini sağlayamamaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, Özlem ve Özlem Işıl (2014), “HES Direnişindeki Karadenizli Kadın Temsilleri Üzerine Bir Deneme”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 22: 40-48.

Bakan, Ronay ve Zeynep Kadirbeyoğlu (2020), “Küresel Sermaye, Yerel Direnişler: Ekolojik Hareketlerde Kadınların Vatandaşlık Talebi”, *Emet Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 73-84 <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf> (03.07.2023).

Başaran, Zerrin (2017), “A Brief Assessment on the Paris Climate Agreement and Compliance Issue”, *Uluslararası İlişkiler*, 14 (54): 107-125.

Berktaş, Fatmagül (1996), “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimsizliği”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4: 73-76.

Berktaş, Fatmagül (2020), “Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor”, *Emet Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 17-20, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf> (03.07.2023).

Bodansky, Daniel, Jutta Brunnée ve Lavanya Rajamani (2017), *Introduction to International Climate Change Law* (Oxford: Oxford University Press).

Davenport, Coral (2015), “Nations Approve Landmark Climate Accord in Paris”, <https://www.nytimes.com/2015/12/13/world/europe/climate-change-accord-paris.html> (04.07.2023).

Christoff, Peter (2016), “The Promissory Note: COP 21 and the Paris Climate Agreement”, *Environmental Politics*, 25 (5): 765-787.

Çetin, Oya Beklan (2005), “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”, *Sosyoekonomi*, 1: 61-76.

D’Eaubonne, Françoise (1974), *Le Féminisme ou la Mort* (Paris: Pierre Horay).

Değirmenci, Emel (2020), “Ekolojik Feminizm Penceresinden Büyümeme (Degrowth) Ekonomisine Bir Bakış”, *Emel Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 29-44, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020->

[02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf](#)

(03.07.2023).

Demir, Metin (2013), “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm”, *Doğu Batı*, 63: 10-44.

Demircan, Pınar (2020), “Nükleer Karşıtı Hareket İçinde Kadının Yeni Dünyayı İnşa Etme İmkânı”, *Emet Değirmenci (Der.)*, *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 29-44,

[https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-](https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf)

[02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf](#)

(03.07.2023).

Friedman, Thomas L. (2015), “Paris Climate Accord Is a Big, Big Deal”,

<https://www.nytimes.com/2015/12/16/opinion/paris-climate-accord-is-a-big-big-deal.html> (26.06.2023).

Glazebrook, Trish (1996), “Karen Warren’s Ecofeminism”, *Ethics and the Environment*, 7 (2): 12-26.

Göker, Gamze (2020), “Uygarlığın Tohumu Köylü Kadının Sandığında”, *Emet Değirmenci (Der.)*, *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 99-110,

[https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-](https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf)

[02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf](#)

(03.07.2023).

Harvey, Fiona (2015), “Paris Climate Change Agreement: The World’s Greatest Diplomatic Success”,

<https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/13/paris-climate-deal-cop-diplomacy-developing-united-nations> (30.06.2023).

Heywood, Andrew (2014), *Küresel Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları) (Çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir).

Ikeda, Keiko (1995), “Gender Differences in Human Loss and Vulnerability in Natural Disasters: A Case Study from Bangladesh”, *Indian Journal of Gender Studies*, 2 (2): 171-193.

International Climate Justice Network (2002), “Bali Principles of Climate Justice”, <https://www.corpwatch.org/article/bali-principles-climate-justice> (05.07.2023).

IPCC (2022), “Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”,

https://report.ipcc.ch/ar6/wg2/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
(05.07.2023).

Kaya, Hulusi Ekber (2020), “Kyoto’dan Paris’e Küresel İklim Politikaları”, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 4 (10): 165-191.

Kızıldere, Menekşe (2020), “İklim Değişikliği ve Kadınların Adalet Mücadelesi”, Emek Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV): 17-20, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf>.
(02.07.2023)

Lorentzen, Lois Ann ve Heather Eaton (2022), “Ecofeminism: An Overview”, https://skat.ihmc.us/rid=1174588237625_665601541_9501/ecofeminism.pdf
(20.06.2023).

Okai, Asako (2022), “Women Are Hit Hardest In Disasters, So Why Are Responses Too Often Gender-blind?”, <https://www.undp.org/blog/women-are-hit-hardest-disasters-so-why-are-responses-too-often-gender-blind> (01.07.2023).

Özdemir, A. Deniz, Dilek Demirel Yazıcı ve M. Sait Tahmiscioğlu (2013), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sürdürülen Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi, II. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi- TIKDEK (İstanbul): 1-17.

Plumwood, Val (1986), “Ecofeminism: An Overview And Discussion of Positions and Arguments”, Australasian Journal of Philosophy, 64 (1): 120-138.

Ruether, Rosemary Radford (1975), New Woman/New Human Liberation (New York: Seabury Press).

Shiva, Vandana ve Maria Mies (2014), Ecofeminism (London: Zed books).

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2016), Paris Anlaşması <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf> (30.06.2023).

Türkes, Murat (2008), “Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler”, İklim Değişikliği ve Çevre, 1 (1): 26-37.

Warren, J. Karen (1987), “Feminism and Ecology: Making Connections”, Environmental Ethics, 9 (1): 3-20.

Warren, J. Karen (1997), “Taking Empirical Data Seriously: An Ecofeminist Philosophical Perspective”, Karen J. Warren (Der.), Ecofeminism: Women, Culture, Nature (Indiana: Bloomington): 3-20.

Wilson, Bethany, Carol Bardi ve Rosalie Le Grelle (2021a), “An Ecofeminist Take on The Paris Agreement- Part I”, <https://degrowth.info/en/blog/an-ecofeminist-take-on-the-paris-agreement> (02.07.2023).

Wilson, Bethany, Carol Bardi ve Rosalie Le Grelle (2021b), “An Ecofeminist Take on The Paris Agreement- Part II”, <https://degrowth.info/en/blog/an-ecofeminist-take-on-the-paris-agreement-part-ii> (02.07.2023).

**SU GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA NİL HAVZASI
GİRİŞİMİ'NİN (NHG) İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE
YÖNELİK UYUM VE AZALTIM STRATEJİLERİ**

**CLIMATE CHANGE ADAPTATION AND MITIGATION
STRATEGIES OF THE NILE BASIN INITIATIVE (NBI) IN
THE CONTEXT OF WATER SECURITY***

Hasan İLKBAHAR*

ÖZ

İklim değişikliği, insanoğlunun karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle iklim değişikliğine yönelik acil çözümler küresel siyaset gündemini meşgul etmiştir. Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması önemli gelişmeler olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bölgesel örgütler de iklim değişikliğinin ele alınmasında önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda, 1999'da kurulan Nil Havzası Girişimi (NHG) genellikle bölgedeki adil su paylaşımı, kullanımı ve yönetimi ile ilgilenmiş olsa da, iklim değişikliği ve bunun havzadaki su, gıda ve enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerini de gündemine almıştır. Bu nedenle, NHG'nin yeni oluşturulan stratejileri çoğunlukla su güvenliği temelinde iklim değişikliğine uyum ve azaltım konularını içermektedir. Bununla birlikte NHG'nin bu politikalarının yeterince başarılı olmadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, NHG tarafından yayınlanan politika

* Bu çalışma, 20-21 Mart 2023 tarihlerinde Florida International University tarafından düzenlenen "2023 International Conference on the Nile River Basin and The Sudd Wetlands: Climate Change Adaptability and Sustainability" kongresinde, "Nile Basin Initiative (NBI) and Its Climate Change Adaptation Strategies" başlığıyla sunulmuştur.

* Arş. Gör., Düzce Üniv., Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hasanilkbahar@duzce.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3482-1048>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.04.2023

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 21.07.2023

belgeleri, dokümanlar ve raporlar ile üye devletlerin politikaları üzerinden söz konusu başarısızlığın nedenlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Su Güvenliği, İklim Değişikliği, Nil Havzası Girişimi (NHG), Uyum ve Azaltım Stratejileri.

ABSTRACT

The Climate Change is seen as one of the most significant problems experienced by human being. Therefore, emergent solutions for the climate change have occupied the agenda of global politics. Kyoto Protocol and Paris Climate Agreement are regarded significant developments. However, regional organizations have also played significant role to address the climate change. In this regard, the Nile Basin Initiative (NBI), established in 1999, has generally been concerned about equitable water sharing, utilization and management in the region; however, it has also dealt with the climate change and its negative impacts on water, food and energy security in the basin. Therefore, NBI's newly formulated strategies mostly focus on climate change adaptation and mitigation based on water security. However, it is observed that these policies of the NBI have not been sufficiently successful. In this context, this paper aims to analyze reasons for the failure through policy papers, documents and reports published by the NBI and the policies of the member states.

Keywords: Water Security, Climate Change, Nile Basin Initiative (NBI), Adaptation and Mitigation Strategies.

GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği insanoğlunun karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buzulların erimesi, çölleşmenin yaygınlaşması, kuraklığın artması ve tatlı su kaynaklarının zarar görmesi gibi çevresel faktörler, küresel iklim değişikliğinin etkileri olarak görülmektedir. Bu durum ise devletler arasında ortak bir anlayışın geliştirilmesine yol açmış ve iklim değişikliğiyle mücadelenin kolektif bir şekilde yürütülmesi gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda, 1992'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997'de hazırlanıp 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ve son olarak 2015'te

hazırlanıp 2016'da yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması, iklim değişikliğiyle mücadelede oluşturulan temel politika belgeleridir.

İklim değişikliğiyle mücadele, sadece uluslararası örgütlerin politikalarını ve stratejilerini belirlemekle kalmamış aynı zamanda bölgesel örgütlerin de ana gündem maddelerinden biri olmuştur. Bu noktada, 1999'da kurulan ve Eritre haricinde havzadaki tüm ülkelerin üye olduğu Nil Havzası Girişimi (NHG) de iklim değişikliğine yönelik çeşitli uyum ve azaltım stratejileri belirlemiştir. Tarihsel süreçte havzada kurulmuş en kapsamlı örgüt olan NHG, özellikle 2010'lu yıllarla birlikte iklim değişikliğini ve bu durumun havzadaki su kaynaklarına yönelik etkilerini değerlendirmeye başlamıştır. Bu bağlamda havzada bulunan tatlı su kaynaklarının güvenliğini merkeze alarak iklim değişikliğinin etkilerine yönelik stratejiler belirlemiştir. Ancak NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikalarında yeterince başarılı olamadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma sorusu, NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikalarında neden başarılı olamadığıdır. Bununla birlikte tarihsel süreçte Nil Havzasında kurulan örgütler ve NHG arasındaki benzerlikler ve farklılıklarla birlikte NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikalarının neler olduğu ve bu politikaların nasıl evrildiği çalışmanın alt soruları olarak belirlenmiştir.

Betimleyici ve açıklayıcı bir yöntemle kaleme alınan çalışmada kullanılan kavramsal çerçeve ise Zeitoun (2011) tarafından geliştirilen ve su güvenliği literatürüne eleştirel bir biçimde yaklaşan Ulusal Su Güvenliğinin Küresel Ağı (USGKA) yaklaşımıdır. Nitekim Zeitoun'a göre su güvenliği literatürü, yalnızca su kaynakları güvenliğine önem vermiş ancak su güvenliğinin iklim, çevre, gıda ve enerji gibi diğer güvenlik alanlarıyla olan ilişkisini göz ardı etmiştir. Bu bağlamda Nil Havzasında bulunan 11 devletin kaynağa olan bağımlılığın ekonomik ve gündelik nedenlerden ötürü giderek artması ve iklim değişikliğinin Nil Nehri'ne yönelik olumsuz etkileri sebebiyle kaynağın giderek azalması sonucunda su, enerji, gıda ve çevre güvenliği sorunları karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada USGKA modelinde su güvenliği ve iklim güvenliği arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda havzada NHG'nin su güvenliği temelinde bir iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikaları geliştirmiş olduğu söylenebilir.

Buradan hareketle çalışmada kullanılan kaynaklar üç şekilde kategorize edilmiştir. İlk olarak NHG tarafından yayınlanan ve iklim değişikliğine uyum ve azaltım politikalarını içeren politika belgeleri, strateji belgeleri, durum değerlendirme raporları ve bilgilendirme notlarından yararlanılmıştır. İkinci olarak çalışmada Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayınlanan belgeler kullanılmıştır. Örneğin tartışmalı bir kavram olan su güvenliğinin tanımı

yapılırken BM'nin su güvenliği kavramına yer verilmiştir. Üçüncü olarak NHG üyelerinin ulusal düzeydeki iklim politikalarına değinilirken bu devletlerin yayınlamış oldukları resmi politika belgeleri üzerinden analiz yapılmıştır. Ayrıca devlet başkanlarının söylemlerinin kullanıldığı çalışmada ulusal ve uluslararası medya organlarının haberlerine atıfta bulunulmuştur. Son olarak adı geçen birincil kaynakların yanı sıra çalışmada kitap ve makalelerden oluşan çeşitli ikincil kaynaklara yer verilmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmada ilk olarak su güvenliği kavramına değinilerek su güvenliğinin gıda, enerji, çevre ve iklim güvenliğiyle olan yakın ilişkisi vurgulanacaktır. Ardından tarihsel süreçte Nil Havzası'nda kurulan işbirliği örneklerine odaklanarak NHG'nin temel özelliklerinin yanı sıra havzada kurulan diğer işbirliği örneklerinden farkları ortaya konulacaktır. Son olarak NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve adaptasyon politikaları tanımlanacak ve NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikalarında neden yeterince başarılı olamadığının üzerinde durulacaktır.

1. SU GÜVENLİĞİ VE SU-ENERJİ-GIDA-İKLİM İLİŞKİSİ

Güvenlikle doğrudan ilişkisi bulunan savaş ve barış, çatışma ve işbirliği, askeri tehdit, strateji gibi çeşitli kavramlar uzun yıllar boyunca siyasi düşünür ve filozofların gündeminde yer almıştır. Ancak Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Çalışmaları akademik bir uğraş alanı olarak 1940lı yıllarda oluşmaya başlamıştır (Baysal, 2022: 7). İkinci Dünya Savaşı sonrasında çift kutuplu sistemin uluslararası siyasete hâkim oluşu ve devletlerin artan güvenlik endişeleri, güvenlik tanımında da bir değişikliğe sebep olmuştur. Bu dönemde güvenlik kavramı, “uluslararası sisteme, bölgesel sisteme, egemen devletlere ve bireylere yönelik düzen ve istikrar tehdidinin yokluğu” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca güvenlik, “ulusal güvenlik” ile birlikte kullanılarak Soğuk Savaş'ın şiddetinin arttığı dönemlerde egemen devletlerin en önemli amaçlarından biri haline gelmiştir (Swain ve Jägerskog, 2016: 2).¹

Bu dönemde, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin hâkim kuramı olan Realizm, ulusal güvenlikle yakın ilişki içinde bulunan askeri konuları yüksek politika (*high politics*) içine dâhil ederken; ticaret, ekonomi, teknoloji, sağlık ve çevre gibi konuları alçak politikanın (*low politics*) ilgilenmesi gereken alanlar olarak görmüştür. Buna mukabil Liberal Uluslararası İlişkiler teorisyenleri ise alçak

¹ Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde Güvenlik kavramı askeri güvenlikle eşanlamli olarak kullanılmaya başlamıştır. Yapısal Realizmin kurucusu olan Kenneth W. Waltz'un ilk olarak 1959'da yayınlanan *Man, the State and War* (Waltz, 1959) ve 1979'da yayınlanan *Theory of International Politics* (Waltz, 1979) isimli kitapları Uİ disiplini içindeki Güvenlik Çalışmalarını oldukça etkilemiştir.

politika konularının da yüksek politika konuları kadar önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte, yüksek politikanın önemli bir unsuru olan ve geleneksel güvenlik olarak da adlandırılan askeri güvenlik anlayışı, 1970'li yıllarla birlikte eleştirilmeye başlanmıştır. Askeri güvenliğin yanı sıra insanı, toplumu ve çevreyi referans nesnesi olarak kabul eden bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen Sektörel Güvenlik; askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik olmak üzere güvenliği beş farklı sektöre ayırmıştır (Buzan vd., 1998: 7-8). Bununla beraber güvenlik kavramının referans nesnesi yalnızca devlet ve uluslararası sistemle sınırlı kalmamış aynı zamanda bireyin güvenliği de ön plana çıkmıştır (Swain ve Jägerskog, 2016: 3). Ayrıca 1994'te Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayınlamış olduğu "insan güvenliği" kavramı, güvenliğe yeni bir boyut katarak devlet merkezli güvenlik anlayışını insan merkezli olarak yeniden tanımlamıştır. Bu doğrultuda insan güvenliği kavramının yedi temel unsuru tanımladığı söylenebilir: ekonomi güvenliği, gıda güvenliği, kişisel güvenlik, toplumsal güvenlik, sağlık güvenliği, çevre güvenliği ve siyasi güvenlik (United Nations Development Programme, 1994: 24-25).

BM Kalkınma Programı'nın geliştirmiş olduğu insan güvenliğinin önemli unsurlarından birini çevre güvenliği oluşturmaktadır. Çevre güvenliği, aynı zamanda Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen Sektörel Analiz'in de önemli bir boyutudur. Ancak çevre sektörünün çok farklı sorunlardan dolayı karmaşıklaştığını belirten Kopenhag Okulu, çevre sektörünü farklı sektörlerinde ilgilenmiş olduğu çeşitli güvenlik sorunlarıyla birlikte incelemeye çalışmıştır. Bu güvenlik sorunlarına ekosistemlerin bozulmaya başlaması, enerji, nüfus, gıda sorunları, ekonomi ve iç savaşlardan kaynaklı sorunlar örnek olarak verilmiştir (Buzan vd., 1998: 74-75). Öte yandan BM Kalkınma Programı, İnsan Güvenliği raporunda çevre güvenliği başlığı altında gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli çevresel güvenlik sorunlarından biri olarak "su" gösterilmiştir. Buna ek olarak su kıtlığı, etnik sebeplerden kaynaklanan iç çatışmaların ve siyasi gerginliklerin temel sebeplerinden biri olarak da görülmüştür (United Nations Development Programme, 1994: 28-29).

Sektörel Analiz bağlamında çevre sektöründe; çevre güvenliğinden kaynaklı gıda sorunlarının aynı zamanda fakirlik, kıtlık, aşırı tüketim ve bunlara bağlı oluşan salgın hastalıkların yaygınlaşması, verimli toprakların ve su kaynaklarının azalması göze ilk çarpan çevre güvenliği sorunları arasındadır (Buzan vd., 1998: 75). Bu bağlamda hem BM Kalkınma Programı'nın hem de Sektörel Analiz yaklaşımının çevre güvenliği ile bağlantılı olarak su kaynaklarının azalmasına ve nüfus artışına paralel olarak çevre güvenliği kavramına su sorununu dâhil ettikleri

görülmektedir. Ayrıca yeryüzünde azalan su kaynaklarına ve nüfus artışına paralel olarak, su kaynaklarının paylaşımı konusunda devletler arasında anlaşmazlıkların, çatışmaların ve hatta savaş² ihtimalinin belirmiş olması (Starr, 1991), su kaynaklarına verilen önemin artmasına sebep olmuş ve “su güvenliği” kavramını ortaya çıkarmıştır.³ Bu doğrultuda, su güvenliğini sağlamak küresel düzeyde en önemli zorluklardan biri haline gelmiştir (Swain ve Jägerskog, 2016: 65).

Dahası su güvenliği kavramının iklim, enerji ve gıda gibi çevresel güvenliğin diğer önemli unsurlarıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, Zeitoun (2011) tarafından geliştirilen “Ulusal Su Güvenliğinin Küresel Ağı (USGKA)” modeli, su güvenliğinin iklim, enerji ve gıda güvenlikleri ile arasındaki yakın ilişkiyi açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre, ulusal su güvenliğine ilişkin toplumsal ve fiziksel süreçler eş zamanlı olarak gerçekleşmekte olup aynı anda birden fazla güvenlik alanını etkilemektedir. Bu doğrultuda küresel su güvenliği yaklaşımının tanımlamış olduğu güvenlik alanları şunlardan oluşmaktadır: su kaynakları güvenliği, gıda güvenliği, enerji güvenliği, iklim güvenliği, insan güvenliği, toplum güvenliği ve ulusal güvenlik. Bu güvenlik alanlarından su kaynakları, gıda, enerji ve iklim güvenlikleri fiziksel süreçlerle ilişkiliyken; insan, toplum ve ulusal güvenlik ise sosyal grupların güvenliği şeklinde tanımlanmaktadır. Nihayetinde USGKA modeli, fiziksel ve sosyal güvenlik alanlarının birbiriyle ilişkili olduğunu ve mevcut su güvenliği literatürünün bu ilişkiyi göz ardı ettiğini vurgulamaktadır (Zeitoun, 2011: 290-293).

USGKA yaklaşımının da belirttiği üzere, su güvenliği kendi içinde eş zamanlı olarak diğer güvenlik alanlarını da barındırmaktadır. Bu bağlamda temiz su yokluğunda toplumların temel işlevlerini yerine getirmeleri zorlaşacağı gibi gıda ve enerji üretiminin de doğrudan ya da dolaylı olarak tatlı su kaynaklarına bağlı oluşu su kaynaklarının güvenliğine yönelik gereksinimi arttırmıştır. Ayrıca sağlık hizmetlerinin de korunaklı ve temiz suya ihtiyaç duyması ve havza bölgelerinde geçimini sağlayan insanların ekonomik ve toplumsal kalkınmalarının

² Su savaşları literatürüne meydan okuyan ve yeryüzünde vuku bulmuş su kaynaklı çatışmalara yönelik önemli bir çalışma için ayrıca bkz. Wolf, 1998.

³ 2000li yılların başından itibaren akademik çalışmalarda ve siyasi tartışmalarda önem kazanan “su güvenliği” kavramı; tarım, mühendislik, çevre bilimi, hidroloji, coğrafya, antropoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerin ilgi odağı olmuştur (Cook & Bakker, 2012: 94). Bununla birlikte, birçok disiplin tarafından ele alınması ve tartışmaya açık geniş bir kavram olmasından dolayı su güvenliğine yönelik birbirinden farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. Ancak burada Birleşmiş Milletler (BM) Su Ajansı’nın “su güvenliği” tanımına yer verilecektir. BM Su Ajansı’na göre su güvenliği; “bir topluluğun yaşamını insan refahını ve sosyo-ekonomik kalkınmayı devam ettirmek; su kaynaklı kirlilik ve suyla ilgili felakete karşı koruma sağlamak; barış ve siyasi istikrar ortamında ekosistemleri korumak için yeterli miktarda ve kabul edilebilir kalitede suya sürdürülebilir erişimi güvenceye alma kapasitesi”dir (UN Water, 2013: 1).

bölgedeki su kaynaklarına bağlı oluşu (Swain ve Jägerskog, 2016: 66) küresel su güvenliği ağı yaklaşımını örneklendirmektedir. Benzer bir biçimde, su kıtlığının ortaya çıktığı durumlarda tarım ve sanayi üretimi de doğrudan etkilenmektedir. Bu durumun sonucu olarak işsizliğin, fakirliğin, göçün, çevresel bozulmaların artması, ölümcül hastalıkların yaygınlaşması, hatta su kaynaklarını kontrol etme çabasına bağlı olarak silahlı çatışmaların yaşanması ihtimali (Sinaei, 2011: 116) küresel su güvenliği ağı yaklaşımını örneklendirmektedir.

Su güvenliğiyle yakın ilişkisi olan bir diğer unsur ise iklim güvenliğidir. İklim değişikliğinin güvenliğe etkilerini, doğal kaynakların ve toplumun güvenliğine etkileri olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Doğal kaynaklar üzerindeki etkileri tatlı su kaynakları, karasal ve tatlı su ekosistemleri, kıyı sistemleri, düşük tabanlı alanlar ve deniz sistemleri şeklinde ele alınmaktadır. Toplum üzerindeki etkileri ise gıda güvenliği ve gıda üretim sistemleri, kentsel alanlar, kırsal bölgeler, ekonomik sektörler ve hizmetler, insan sağlığı, geçim ve yoksulluk şeklinde değerlendirilmektedir (Vural, 2018: 61-68). Buradan hareketle küresel iklim değişikliğinin yalnızca doğanın yapısını değişime uğratmadığı aynı zamanda insanların, toplumların ve devletlerin güvenliğini tehdit ettiği söylenebilir (Atvur ve Vural, 2022: 318). Dolayısıyla insan güvenliğinin yanı sıra sosyo-ekonomik güvenliği tehdit etmesi nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadelenin devletler arası işbirliğiyle ele alınması gerekmektedir (Gönenç ve Kıbaroğlu, 2017: 5).

Bu bağlamda 11 ülkeye dokunan ve bu ülkelerdeki halklar için adeta bir can suyu olan Nil Nehri, iklim değişikliğinden oldukça etkilenmektedir. Havzada yaşayan insanların geçim kaynaklarının büyük oranda tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi sektörler oluşu ve bu sektörlerin de Nil Nehri'ne bağımlı olması; Nil Havzasında su güvenliği temelinde iklim değişikliği politikalarının belirlenmesine neden olmuştur. Havzanın tarihsel süreci içerisinde kurulan en kapsamlı örgüt olan Nil Havzası Girişimi'nin (NHG) odaklandığı politikalardan biri de havzada iklim değişikliğiyle mücadele olmuştur. Su güvenliğini arttırarak iklim değişikliğinin Nil üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlayan örgüt, su güvenliği temelinde iklim değişikliğinin etkilerine yönelik politikalar belirlemiştir. Bu durum ise yukarıda özetlenen ve Zeitoun (2011) tarafından geliştirilen USGKA modeline bir örnek sunmaktadır. Nihayetinde iklim değişikliğinin bölgedeki su kaynaklarına yönelik olumsuz etkisinden ötürü bölge ülkeleri ve NHG, su güvenliği temelinde iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım politikaları belirlemiştir. Bir sonraki kısımda NHG'nin iklim politikalarına yer vermeden önce havzada kurulan işbirliği örneklerinin kısa bir tarihine ve NHG'nin temel özelliklerine değinilecektir.

2. TARİHSEL SÜREÇTE NİL HAVZASINDA İŞBİRLİĞİ ÖRNEKLERİ VE NİL HAVZASI GİRİŞİMİ (NHG)

Tarihsel süreçte Nil Havzası'nda devletler arasında kurulan işbirliği örnekleri genellikle suyun paylaşılmasıyla ilgilidir. Modern dönemde bu durum, Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edildiği 1882 tarihine kadar uzanmaktadır. Nil sularını etkin bir şekilde kullanmayı düşünen İngilizler, Hindistan sömürgesinden konunun uzmanı su mühendislerini ve su bilimcilerini Mısır'a davet etmişlerdir (Collins, 2008: 111). Uzmanların hazırladığı raporlar doğrultusunda İngilizler, Yukarı Nil bölgesine baraj inşa ederek Nil sularından aktif ve etkin bir şekilde yararlanma yoluna gitmişlerdir (Tvedt, 2016: 24-27). Bununla birlikte İngiltere, Nil sularının güvenliğini sağlamak ve Mısır'daki pamuk üretimini arttırmak amacıyla bölgede etkin olan İtalya ve Fransa gibi büyük güçlerin yanı sıra Etiyopya ve Bağımsız Kongo Devleti'yle anlaşmalar imzalamıştır. İngiliz-İtalyan Protokolü (1891), Etiyopya Kralı II. Menelik ile İngiltere arasındaki anlaşma (1902), İngiltere-Fransa-İtalya arasındaki üçlü anlaşma (1906), İngiltere-Bağımsız Kongo Devleti anlaşması (1906) ve son olarak da İngiltere-İtalya anlaşması (1925) bu tür girişimlere örnek olarak verilebilir (Kasimbazi, 2010: 720-722). Bu anlaşmalar aracılığıyla İngiltere, taraf olan devletlerin Nil Nehri sularının akışını kesecek ve böylece Mısır ve Sudan'daki pamuk üretimini engelleyecek sulama ve kanal projelerini hayata geçirmelerini engellemiştir.

Havzadaki işbirliğine yönelik girişimler 1929'da Mısır ve İngiltere arasında imzalanan anlaşmayla devam etmiştir. İngiltere bu anlaşmayı sömürgesi durumunda olan Sudan ve Beyaz Nil üzerindeki diğer Ekvatorial Nil bölgeleri adına imzalamıştır. Bu anlaşmayla birlikte Mısır ve Sudan arasındaki su kullanımının yasal zemini oluşmuştur (Mills, 2015: 42). İngiliz su mühendislerinin hazırladığı raporlar doğrultusunda anlaşmaya uygun ve Mısır'ın su güvenliğini tehdit etmeyecek biçimde Yukarı Nil bölgesine Sennar, Cebel Evliya ve Owen Şelaleleri barajları inşa edilmiştir. Anlaşmayla birlikte Mısır'a Yukarı Nil bölgesindeki hidrolojik faaliyetleri denetleme ve veto hakkının verilmiş olması (Waterbury, 1979: 67) havzada Mısır hegemonyasının oluşmasına yol açmıştır. Ancak imzalandığı dönemde birçok Beyaz Nil ülkesinin bağımsız olmaması daha sonra anlaşmanın yasal zemindeki meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Havzadaki işbirliğine yönelik bir diğer önemli adım ise 1959'da Mısır ve Sudan arasında imzalanan "Nil Sularının Tam Kullanımı Anlaşması"dır. Tıpkı 1929 anlaşmasında olduğu gibi havzadaki diğer ülkeler burada da göz ardı edilmiştir (Collins, 1996: 272). Tana Gölü aracılığıyla Mavi Nil Havzasındaki suyun yaklaşık %86 sına kaynaklık eden Etiyopya ise Mısır-Sudan arasındaki bu anlaşmaya taraf olmak istemiş ancak reddedilmiştir (Arsano, 2010: 174). 1959

anlaşmasıyla birlikte Nil Havzasındaki toplam su miktarı 84 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda Mısır'ın 55,5 milyar m³, Sudan'ın ise 18,5 milyar m³ su kullanmasında karar kılınmış, geriye kalan su ise buharlaşma miktarı olarak hesaplanmıştır (Okidi, 2008: 333-334).

1959 Anlaşmasının en önemli noktalarından bir diğeri ise havzadaki barajların ve sulama kanallarının inşasını kontrol edecek, su kullanımını düzenleyecek ve diğeri hidrolojik çalışmalara yön verecek teknik bir komisyonun kurulmuş olmasıdır. "Daimi Ortak Teknik Komisyon" (*Permanent Joint Technical Commission-PJTC*) olarak adlandırılan komisyon, İngiltere sonrası dönemde Nil sularının kullanımını düzenleyen ilk yapı olmuştur. Komisyona Mısır ve Sudan'dan dörder temsilci katılmış ve diğeri kıyıdaş ülkelerden herhangi bir temsilci kabul edilmemiştir. İdari merkez ve sekreteryaya olarak Hartum belirlenmiş ve komisyon 1960'ta çalışmalarına başlamıştır (Collins, 1996: 273-274; Okidi, 2008: 334-335). Teknik Komisyonun Nil Havzasında daha sonra kurulacak olan Hidro-Meteorolojik Araştırma (*Hydro-Meteorological Survey*)⁴, Undugu, TECCONILE ve Nil Havzası Girişimi (NHG) gibi yapıların altyapısını oluşturduğu söylenebilir. Ancak 1959 anlaşmasının yalnızca Mısır ve Sudan arasında gerçekleşmiş olması ve diğeri kıyıdaş ülkelerin su kullanım haklarının göz ardı edilmiş olması 1960'lı yıllarla birlikte havzada bağımsızlığını kazanan diğeri devletlerin eleştirisine neden olmuştur.

Mısır ve Sudan arasında imzalanan 1959 Anlaşmasının ardından Nil Havzası'nda Mısır'ın kontrolü artmıştır. Ancak Cemal Abdülnasır döneminde Beyaz Nil Havzası'nda bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte 1929 ve 1959 anlaşmaları eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle 1961 yılında bağımsızlığını kazanan Tanzania'nın ilk devlet başkanı Julius Nyerere, bağımsızlığını kazanan devletlerin kolonyal dönemde imzalanan anlaşmalara uyması gerektiği anlayışını reddetmiş ve Nyerere Doktrini'nin temelini oluşturmuştur (Ngowi, 2010: 60). Adı geçen anlaşmalar arasında 1929'da Britanya ve Mısır arasında imzalanan Nil Suları Anlaşması'nın da var olması, havzada Mısır hegemonyasına karşı artan eleştiri zincirinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Etiyopya'nın ise ABD ile birlikte Mavi Nil Havzası üzerinde baraj inşa edebilmek için araştırmalarını sürdürmesi Mısır açısından bir diğeri tehdidi oluşturmuştur (Arsano, 2010: 167). Ancak havzadaki etkinliğini ve hegemonyasını sürdürmek isteyen Mısır ise havzada geniş çaplı örgütlerin kuruluşuna öncülük ederek bu rolünü sürdürmek istemiştir.

⁴ Bundan sonraki kısımlarda "Hidromet" şeklinde kullanılacaktır.

Hidromet serisi bu girişimlerden ilki olarak gösterilebilir. 1959'da Mısır ve Sudan arasında imzalanan anlaşmayla birlikte kurulan "Daimi Ortak Teknik Komisyon" üyeleri 1961'de Tanzanya, Uganda ve Kenya temsilcileriyle bir araya gelmiş ve Viktorya, Kyoga ve Albert Gölleri üzerinde bir araştırma projesi hazırlamayı teklif etmişlerdir. 5 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (BMKP) desteğiyle 1967'de projeye başlamıştır. Projenin başlıca amacı, Yukarı Nil havzasında bağımsızlığını kazanan ülkelerin su kaynaklarını korumalarına ve planlamalarına yardımcı olmak ve suyu depolamalarına, düzenlemelerine ve kullanmalarına ilişkin hükümetler arası bir işbirliği oluşturmak şeklinde belirtilmiştir (Elemam, 2010: 227). 1967'de başlayan birinci araştırma aşaması 1974'te sona ermiş ve yine aynı yıl başlayan ikinci araştırma aşaması ise 1981'e dek sürmüştür. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde projeye teknisyen ve mühendis desteği sağlamışlar ve havzadaki işbirliğine destek olmuşlardır (Waterbury, 2002: 77). Projenin genişlik kazanmasıyla birlikte Ruanda, Burundi ve Kongo da BM'den destek isteyerek projeye dâhil olmuş (Elemam, 2010: 227), Etiyopya ise Mısır öncülüğünde başlatılan projeye gözlemci statüsüyle katılmış ve projeye yönelik çekimser bir tavır almıştır (Waterbury, 2002: 77).

Hidromet'in sona ermesinin ardından, dönemin Mısır Dışişleri Bakanı ve daha sonra BM Genel Sekreteri olan Boutros Boutros-Ghali öncülüğünde Mısır, havzadaki işbirliğine önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda, Boutros-Ghali su sorununu gerek Mısır gerek havzadaki diğer ülkeler açısından en önemli sorun olarak nitelendirmiştir. Ghali aynı zamanda Nil Nehri'ne kıyıdaş ülkelerin bir araya gelerek taşımacılık, turizm, kamu sağlığı, kıyıdaşlar arası yatırım ve bölgesel güvenlik gibi konulara odaklanmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Ek olarak, Mısır'ın Etiyopya gibi ülkelere su haznesi aracılığıyla yerel bölgelere su arzını arttırması noktasında yardım etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu gibi sebeplerle Boutros-Ghali'nin öncülüğünde oluşturulan Undugu⁵ Grubu 1983'te faaliyetlerine başlamıştır. Ancak Undugu Grubu, Hidromet projesine benzer biçimde Etiyopya tarafından çekimser olarak karşılanmış ve Mısır'ın havzadaki "Truva Atı" olarak nitelendirilmiştir (Waterbury, 2002: 78). Mısır, Sudan, Uganda, Zaire (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ve Orta Afrika Cumhuriyeti Undugu Grubu'nun üyeleri olurken, 1988'de Ruanda 1990'da ise Burundi Undugu Grubu'na dâhil olmuştur. Etiyopya, Kenya ve Tanzanya ise Undugu Grubu'na katılmamışlardır (Elemam, 2010: 228). Havzadaki tüm ülkelerin gruba katılmaması ve özellikle de Etiyopya'nın gruba karşı aldığı pozisyonundan ötürü Undugu Grubu'nun başarılı olamadığı söylenebilir. Ayrıca Mısır 1959

⁵ Svahili dilinde "Kardeşlik" anlamına gelmektedir.

anlaşmasıyla kazandığı haklarını diğer kıyıdaş ülkelere kabul ettirememiş (Waterbury, 2002: 78) ve anlaşmanın meşruluğu sorgulanmaya devam etmiştir.

1991’de Etiyopya’daki sosyalist rejimin sona ermesiyle birlikte Etiyopya aynı yıl Sudan ile 1993’te de Mısır ile anlaşma imzalamış ve bu anlaşmalarla birlikte Nil Havzası’nda geniş çaplı bir işbirliği sürecinin önü açılmıştır. Özellikle Undugu Grubu’nun başarısız olmasının ardından Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı, BM Kalkınma Programı, Gıda ve Tarım Örgütü ve Dünya Bankası’nın destekleriyle Hidromet’in yerini alacak ve havzadaki tüm ülkelerin dâhil olacağı geniş kapsamlı bir işbirliği örgütü kurulması planlanmıştır (Waterbury, 2002: 78). Bu bağlamda, Aralık 1992’de Mısır, Sudan, Ruanda, Tanzanya, Uganda ve Kongo’nun Su Kaynakları Bakanlarının Kampala’da bir araya gelmesiyle “Nil Havzası’nın Kalkınma ve Çevresel Korumasının Geliştirilmesine Yönelik Teknik İşbirliği Komitesi” (*Technical Cooperation Committee for the Promotion of Development and Environmental Protection of the Nile Basin-TECCONILE*) kurulmuştur (Swain, 2002: 301-302). Yukarıda adı geçen devletlerin yanı sıra Etiyopya, Kenya, Eritre ve Burundi gözlemci statüsünde TECCONILE’e katılmışlardır (Waterbury, 2002: 78).

Merkezi Uganda’nın Entebbe kenti olan TECCONILE, 1993’te işlevsellik kazanmış ve havzaya ilişkin veri tabanının kurulması, havzadaki su kullanımı hususunda plan ve projelerin oluşturulması, havzada işbirliği sağlanması ve kurumsal bir çerçevenin oluşturulması amaçlanmıştır. TECCONILE’e ek olarak her yıl havzadaki ülkelerden birinde “Nil 2002” konferans serileri düzenlenmeye başlanmıştır. Konferanslarla birlikte kıyıdaş ülkeler arasındaki diyalogun artırılması ve havzadaki devletlerle uluslararası toplum arasında fikir alışverişi sağlanması amaçlanmıştır (Elemam, 2010: 228). Ancak havzadaki sorunların çözümüne yönelik olan bu girişimler, devletler arasındaki diyalogu arttırmaktan öteye geçememiş (Salman, 2020: 158-159) ve son olarak Dünya Bankası’nın katkılarıyla 1998’de Tanzanya’nın Arusha kentinde düzenlenen konferans neticesinde, Nil sularının paylaşımı ve kullanımı konusunda yeni bir gündem belirlenmesi gerektiği üzerinde anlaşılmıştır (Swain, 2008: 209).

TECCONILE ve Nil 2002 konferansları neticesinde Nil Havzası Girişimi (NHG)’nin kurulmasına karar verilmiş ve NHG 1999’da TECCONILE’in yerini alarak Uganda’nın Entebbe şehrinde faaliyetlerine başlamıştır. Eritre’nin haricinde havzadaki tüm devletler NHG’ye aktif bir şekilde üye olmuşlardır. Gözlemci statüsünde bulunan Eritre’nin yanı sıra 2011’de bağımsızlığını elde eden Güney Sudan ise 2012’de NHG’nin aktif üyesi olmuştur (Salman, 2020: 159). Bu bağlamda, Tarihsel süreçte havzada kurulmaya çalışılan işbirliği temelli anlaşmalar, çalışmalar ve örgütlerin yanı sıra Eritre dışında tüm devletlerin

NHG'ye üye olduğu düşünüldüğünde, NHG'nin havza tarihinin en geniş kapsamlı işbirliği örgütü olduğu söylenebilir.

“Tek Nehir, Tek Halk, Tek Vizyon” sloganıyla hareket eden NHG'nin en temel amacı “ortak Nil Havzası su kaynaklarının hakkaniyetli kullanımı ve yararlanması yoluyla sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamak” olarak tanımlanmıştır (NBI, 2022a). Ek olarak Nil Havzası Girişimi'nin beş temel hedefi olduğundan da bahsedilebilir. Bu hedefler arasında Nil Havzası'nda yaşayan halkların refahını, barışını ve güvenliğini sağlamak için havzanın su kaynaklarını sürdürülebilir ve adil bir biçimde geliştirmek, verimli bir su yönetimi ve su kaynaklarının ideal bir biçimde kullanılmasını sağlamak, kazan kazan stratejisi doğrultusunda kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğini ve ortak hareket etmelerini sağlamak, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve ekonomik entegrasyonu teşvik etmek, programın bir planlama sürecinden eylem sürecine geçişini hedeflemek bulunmaktadır (NBI, 2022d). NHG'nin açıklamış olduğu temel hedeflerden de anlaşıldığı üzere, havzada işbirliği temelinde su yönetimi ve devletler arasında suyun etkin bir şekilde kullanılması öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte bu hedeflerin yanı sıra NHG'nin Etiyopya öncülüğünde 1929 ve 1959 anlaşmalarının yerini alacak yeni bir işbirliği Çerçeve Anlaşması'nın imzalanmasını amaçladığı da söylenebilir. Nitekim uzun yıllar süren müzakere sürecinin tamamlanmasının ardından bahsi geçen anlaşmanın taslak metni hazırlanmış ve nihayetinde 2010 yılında NHG üye ülkelerinin imzasına sunulmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ön koşulu olarak ise üye ülkelerden en az altı tanesinin onaylaması şeklinde belirtilmiştir (Kılıç, 2011: 13). Anlaşmanın hakça ve makul kullanım ilkesine yer veren 4.maddesi ile su güvenliği kavramına yer veren ve havzadaki tüm ülkelerin Nil sularına güvenilir bir şekilde erişim hakkına sahip olduğunu belirten 2. maddesi (Cooperative Framework Agreement, 2010) göz önünde bulundurulduğunda, tarihsel süreçteki Mısır hegemonyasına karşı önemli adımlar olduğu söylenebilir. Bu sebepten ötürü Ibrahim (2011), işbirliği Çerçeve Anlaşması'nı “Mısır'ın hidro-politik hegemonyasının sonunun başlangıcı” olarak tanımlamıştır. Ancak 2023 yılına dek anlaşmanın Etiyopya, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Kenya ve Burundi tarafından imzalanmış olmasına karşın yalnızca Etiyopya, Ruanda, Tanzanya ve Uganda tarafından onaylanması yürürlüğe girmesini engellemiştir.

Bununla birlikte Mısır ve Sudan, işbirliği Çerçeve Anlaşması'nın imzaya sunulmasının ardından NHG üyeliklerini askıya almışlardır (Reuters, 2010). Bu gelişme ise işbirliği Çerçeve Anlaşması temelinde havzada yeni bir düzen oluşturmayı amaçlayan Etiyopya'nın tek taraflı hareket etmesine yol açmıştır. İşbirliği Çerçeve Anlaşması'na ek olarak Mısır'ın havzadaki uzun dönemli

hegemonyasına karşı itiraz niteliğinde olan bir diğer önemli gelişme ise Etiyopya'nın 2011'de Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nı inşa edeceğini açıklaması olmuştur. Etiyopya başlarda Milenyum Barajı olarak bilinen ancak daha sonradan Büyük Etiyopya Rönesans Barajı ya da kısaca Rönesans Barajı olarak adlandırılan projeyi İşbirliği Çerçeve Anlaşması temelinde hayata geçirmeyi arzulamıştır. Ancak gerek Mısır ve Sudan'ın anlaşmaya yönelik olumsuz tutumları ve NHG üyeliklerini askıya almaları gerek anlaşmayı onaylayan üye sayısının yetersiz oluşu Etiyopya'nın tek taraflı olarak hareket etmesiyle sonuçlanmış ve Mısır'ın tarihsel süreçteki tek taraflı kullanımına karşı bir cevap olarak görülmüştür (Turhan, 2021: 75). Baraj, havzadaki uzun dönemli Mısır hegemonyasına karşı meydan okuduğundan ötürü ezber bozan (*game changer*) (Tawfik, 2016: 1033) bir gelişme olarak görülmesine neden olmuş ve hatta Afrika'nın en eski jeopolitik mücadelesini sonlandırıp sonlandırmayacağı da tartışma konusu olmuştur (Gebreluel, 2014). Etiyopya'nın baraj inşasını açıklamasının ardından ise gerek Mısır-Etiyopya ikili ilişkileri gerekse de Mısır, Sudan ve Etiyopya arasındaki ilişkiler oldukça kötü etkilenmiştir.

Yukarıda da değinildiği üzere havzadaki diğer ülkeler gerek NHG'nin kuruluşunu gerekse de İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nı desteklemişlerdir. Benzer biçimde havzadaki diğer ülkeler Etiyopya'nın Rönesans Barajı inşasını da desteklemişler (Casão ve Nicol, 2016: 558) ve bir anlamda Mısır ve Sudan'ın Rönesans Barajı konusunda yalnız kalmalarına sebep olmuşlardır. Bununla birlikte Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in 2012'de Rönesans Barajı'nı desteklediğini açıklaması (Sudan Tribune, 2012) Mısır'ın baraja yönelik sert bir tutum almasını engelleyerek havzada yalnızlaşmasına yol açmıştır. Her ne kadar Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında 2015'te Hartum'da imzalanan İlkeler Deklarasyonu havzadaki en önemli sorunun çözümüne dair umutların artmasına yol açsa da 2019'da Etiyopya'nın barajı doldurmaya başlamasıyla birlikte Mısır ve Sudan'a giden su miktarında azalma gözlenmesi ilişkileri tekrar sekteye uğratmıştır. Ömer el-Beşir'in 2019'da devrilmesinin ardından Sudan ve Mısır arasında özellikle Rönesans Barajı konusunda benzer söylemlerin kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte Mısır, havzadaki diğer ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmeye odaklanmış ve Sudan, Burundi, Kenya, Uganda, Tanzanya ve Güney Sudan gibi ülkelerle çeşitli askeri ve ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Öte yandan Eritre ve Cibuti gibi ülkelerle de ilişkilerini geliştiren Mısır, başta havza ülkelerinden olmak üzere Rönesans Barajı konusunda destek talebinde bulunmuştur (Soliman, 2021). Sonuç olarak Mısır'ın bu çabalarıyla İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nı imzalayan ve onaylayan ülke sayısının artmasının önüne geçmeye çalıştığı ve böylece adı geçen anlaşmanın bağlayıcı bir nitelik kazanmasını engellediği söylenebilir. Bu durumun ise özelde İşbirliği Çerçeve

Anlaşması'nın genelde ise NHG'nin temel amacı olan Nil sularının havza ülkelerinin tamamı tarafından hakkaniyetli bir biçimde kullanımının önüne geçtiği söylenebilir.

Örgütsel yapı açısından NHG; Nil Havzası Ülkeleri Su İşleri Bakanlar Konseyi (Nile-COM), Teknik Danışma Komitesi (Nile-TAC) ve Sekretaryadan (Nile-SEC) oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi, girişimin en üst düzey organını oluşturmakta ve girişimin politikalarına yön vermektedir. Öte yandan Teknik Danışma Komitesi her üye devletin ikişer resmi görevli tayin etmesiyle toplamda 20 üyeden oluşmakta ve Bakanlar Konseyini desteklemektedir. Nil Havzası Girişimi amaçlarını gerçekleştirebilmek için ayrıca iki farklı yardımcı kuruluşa sahiptir. Bunlardan birincisi Mısır, Sudan ve Etiyopya'dan oluşan Doğu Nil (EN-SAP) ve Etiyopya haricinde diğer üye devletlerden oluşan Nil Ekvator Gölleri Bölgesi'dir (NEL-SAP). Bu derece kapsamlı bir yapının finansal desteğini ise Dünya Bankası'nın öncülüğünde Nil Üzerinde Uluslararası İşbirliği Konsorsiyumu (ICCON) sağlamaktadır (Swain, 2008: 209).

Nil Havzası Girişimi'nin özünü oluşturan asıl fonksiyonel alanları havza genelinde işbirliğine olanak sağlamak, su kaynaklarının yönetimini sağlamak ve su kaynaklarının geliştirilmesini sağlamak olarak tanımlanmıştır (NBI, 2022b). Bu amaçlara destek olması adına 2011 yılında Su İşleri Bakanları Konseyi tarafından Nil Havzası Sürdürülebilirlik Çerçevesi oluşturulmuş ve girişimin temel hedeflerine ulaşması noktasında hizmet etmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda dört önemli stratejik hedef belirlenmiştir. Bu hedefler arasında suya ilişkin sosyo-ekonomik kalkınma, su kaynakları plan ve yönetimi, çevre ve suya ilişkin doğal kaynakların yönetimi ve iklim değişikliğinin etkilerine yönelik uyum ve azaltım bulunmaktadır (NBI, 2011). Bu çerçevenin yanı sıra NHG, Toplumsal Cinsiyeti Yaygınlaştırma Politikası ve Stratejisi, İklim Değişikliği Stratejisi, Bilgi Açıklama Politikası, Çevre ve Sosyal Politika, İletişim ve Paydaş Katılımı Politikası, Nil Havzasında Çevresel Akışların Yönetimi Stratejisi ve Sulak Alanların Yönetimi Stratejisi belirlemiştir (NBI, 2022c).

Fonksiyon alanını giderek genişleten Nil Havzası Girişimi 2017'de, 2017 ve 2027 yılları arasını kapsayan 10 yıllık bir strateji belgesi yayınlamıştır. Strateji belgesi üç temel meseleye odaklanmaktadır: havzanın gelecek on yılda hangi sorunlarla karşılaşacağı, NHG'nin bu sorunlarla hangi yöntemlerle başa çıkacağı ve etkin bir biçimde görevini ifa edebilmek için NHG'nin kendisini nasıl konumlandıracağıdır (NBI, 2017: 4). Bu bağlamda Nil Havzası'nın gelecek yıllarda yüzleşmesi muhtemel olan altı farklı zorluk tanımlanmış ve strateji belgesinde bu sorunların nasıl çözüleceği ifade edilmiştir. Tanımlanan bu altı zorluğun arasında su güvenliği, enerji güvenliği, gıda güvenliği, sürdürülebilir

çevre, iklim değişikliği ve sınıraşan su yönetişimi bulunmaktadır (NBI, 2017). Strateji belgesinde de belirtildiği üzere karşılaşılması muhtemel sorunların belirlenmesi sürecine üye ülkeler, NHG yönetişimi, NHG uzmanları, havzadaki bölgesel aktörler, NHG paydaşları ve NHG geliştirme ortakları dâhil olmuştur (NBI, 2017). Ancak dikkat çeken hususlardan bir tanesi danışma sürecine Mısır'ın dâhil olmaması ve bunun da belgede açık bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır.⁶

Tarihsel süreçte Nil Havzası üzerinde yapılan anlaşmalar ve işbirliği çabalarının tamamı göz önünde bulundurulduğunda, NHG'nin en geniş çaplı örgüt olduğu söylenebilir. Gerek üye devletlerinin sayıca fazla oluşu ve havzanın geneline hitap etmesi gerek ele aldığı konuların çeşitlilik göstermesi açısından NHG oldukça farklılık göstermektedir. 20. yüzyılda imzalanan anlaşmalar ve işbirliği girişimleri ağırlıklı olarak su kullanımını ve paylaşımını ele alırken NHG, su yönetimini ve su güvenliğini doğrudan etkileyen çevre gıda, enerji ve iklim gibi alanlarla da ilgilenerek tek yönlü bir örgüt olmadığını göstermiştir. Bu bağlamda NHG, insanoğlunun karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan iklim değişikliğine ve etkilerine yönelik su güvenliğini merkeze alarak çeşitli stratejiler belirlemiştir. Bir sonraki bölümde Nil Havzası Girişimi'nin iklim değişikliğine yönelik ne tür politikalar geliştirdiği açıklanacaktır.

3. NHG VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ UYUM POLİTİKALARI

2010'lu yıllara gelindiğinde Nil Havzası Girişimi faaliyet alanlarını arttırmış ve bu doğrultuda politikalar üretmeye başlamıştır. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere 2011'de Nil Havzası Sürdürülebilirlik Çerçevesi hazırlanmış ve bu çerçeve içerisinde belirtilen dördüncü anahtar hedef ise iklim değişikliğine uyum ve azaltım olmuştur. Hazırlanan bu sürdürülebilirlik çerçevesiyle birlikte Girişim, iklim değişikliğinin havzadaki etkilerini en aza indirebilmek ve hafifletebilmek için tüm havzanın dâhil olduğu acil bir eylem planı oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak iklim değişikliğinin havzadaki su kaynaklarını doğrudan etkileyerek havzada kuraklığı ve selleri arttırması devletlerin tek başlarına bir çözüm üretmesinden ziyade kolektif bir çözüm sunulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Girişim, iklim değişikliğine uyum ve azaltım stratejisi, suyla ilişkili yatırımlarda iklim değişikliğine uyum yönergeleri, havzadaki su kaynaklarının iklim değişkenliği ve değişikliği karşısında savunmasızlığının analiziyle birlikte yatırım programları ve projelerde iklim değişikliğine uyum önlemlerinin arttırılması gibi politikalar belirlemiştir. Bununla birlikte iklim değişikliğine uyum noktasında siyasi iradenin desteklenmesi, NHG

⁶ Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri 2010'da işbirliği Çerçeve Anlaşması'nın imzaya sunulmasının ardından Mısır'ın NHG üyeliğini dondurmuş olmasıdır.

merkezlerinin kapasitelerinin artırılması ve temiz kalkınma mekanizmalarıyla birlikte iklim değişikliği üzerine bilgi paylaşımı ve yayılımının desteklenmesi de ileri dönemli politikalar olarak belirlenmiştir (NBI, 2011: 15). Sürdürülebilirlik Çerçevesinin sunmuş olduğu iklim politikaları değerlendirildiğinde, su kaynaklarının güvenliğini merkeze aldığı ve bu doğrultuda politikalar geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.

İlk olarak 2012 yılında yayınlanan ve her üç yılda bir yayınlanması planlanan Nil Havzası Durum Raporu'nda, havzadaki su ve çevresel kaynaklarının durumu, nüfus artışının oluşturduğu fırsatlar ve tehditler, gıda güvenliği, havzanın hidroelektrik potansiyeli gibi temel konuların yanı sıra iklim değişikliğinin Nil Havzası üzerindeki olası etkilerine de değinilmiştir. Raporda iklim değişikliği Nil Havzası için yeni ortaya çıkan bir tehdit olarak tanımlanmış ve havzanın iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı savunmasız olduğu ifade edilmiştir. İklim değişikliğiyle mücadelenin kısıtlı imkânlarla gerçekleştirildiğini vurgulayan rapor, bu durumu etkileyen yedi farklı unsura dikkat çekmiştir. Bunlar arasında havzanın üçte ikisinin kurak ve yarı kurak alanlardan oluşması; ağırlıklı geçim kaynağının iklim değişikliği karşısında hassas olan tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleri oluşu; hızla artan nüfus; doğal afetler, sel ve kuraklık sayısındaki artış; yıllık yağış miktarındaki değişimler; Aşağı Nil bölgesinde tarımın tamamen Nil sularına bağımlı oluşu ve havzadaki enerji üretiminin hidroelektrik üretime olan bağımlılığı bulunmaktadır (NBI, 2012: 205-210).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (*Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC*), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (*United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC*) ve Kyoto Protokolü gibi iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında uluslararası toplumun önemli sayılabilecek adımlarına değinen rapor, Nil Havzasındaki ülkelerin bireysel çabalarına da yer vermektedir. Bu kapsamda, havzadaki ülkeler ilk olarak Ulusal Uyum Eylem Planlarını (*National Adaptation Plans of Action-NAPA*) ardından daha kapsamlı olan Ulusal Uygun Azaltım Eylemini (*National Appropriate Mitigation Action-NAMA*) hazırlamışlardır. İklim Dirençli Yeşil Ekonomi girişimini başlatan Etiyopya, iklim değişikliğiyle ulusal mücadele noktasında iyi bir örnek olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte iklim değişikliğiyle mücadelenin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için mevcut planların ve ulusal kalkınma programlarının genişletilmesi gerektiğini vurgulayan rapor, Nil Havzası'ndaki ülkelerin bu konuda önemli adımlar attığının altını çizmiştir. Ancak havzanın birbirinden farklı çeşitli alt havzalara sahip oluşu ve bu havzalarda iklim değişikliğine yönelik farklı stratejiler belirlenmesi ya da belirlenmemesinin havzanın iklim değişikliği ile mücadelesini zayıflattığı vurgulanmıştır. Sonuç olarak raporda, havza devletlerinin iklim değişikliğiyle mücadele noktasında özverili bir biçimde hareket

ettiğini ancak mevcut plan ve programların iklim değişikliğiyle kapsamlı bir mücadele için oldukça yetersiz olduğu belirtilmiştir (NBI, 2012: 214-215).

2012’de hazırlanan durum raporunda Nil Havzası Girişimi’nin iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında ne tür bir katkı sunduğu da açıklanmıştır. Bu doğrultuda havzadaki iklim çeşitliliği ve iklim değişikliğine yönelik uyum ve esnekliği artırma noktasında NHG, beş temel faaliyette bulunmuştur. İlk olarak havzadaki bilgi açığını kapatmaya çabalayan NHG, çeşitli alt-havzalar ile birlikte tüm havza boyunca su kaynakları ve sosyo-ekonomik durumun iklim değişikliğine yönelik savunmasızlığın anlaşılması noktasında ve iklim değişikliğiyle mücadelede uygun başa çıkma yöntemlerinin belirlenmesi hususunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. İkinci olarak havza izleme ve planlama araçlarının geliştirilmesi konusunda NHG önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda hidro-meteorolojik araştırmaları arttıran NHG, Mavi Nil Havzasında su taşkın tahmini ve erken uyarı sistemi işletmektedir. Üçüncü olarak NHG, bilim ve politika yapıcılar arasındaki diyalogu desteklemektedir. Bu doğrultuda her iki yılda bir olmak üzere Nil Havzası Kalkınma Forumu düzenleyen Girişim, pek çok alandan bilim insanını ve karar alıcıları bir araya getirmektedir. 2012’de hazırlanan raporun aktardığına göre son forum 2011’de Kigali’de düzenlenmiş ve forumun en temel konusu olarak iklim değişikliği ve havzaya yönelik olası etkileri tartışılmıştır.⁷ Dördüncü olarak Girişim, havzanın su ve elektrik altyapısının genişletilmesi noktasında çeşitli olanaklar sağlamıştır. Bu kapsamda Girişim, Yardımcı Eylem Programları aracılığıyla bölgenin ekonomik altyapısını arttırmayı ve iklim değişikliğine yönelik uyum kapasitesini güçlendirmeyi amaçlayan yatırım projelerinin belirlenmesi, hazırlanması ve uygulanmasını desteklemektedir. Son olarak Girişim, havza yönetimini desteklemiş ve tüm üye ülkelerde mikro ölçekli projeler yürütmüştür. Bu bağlamda Doğu Nil havzasında ve Nil Ekvatorial Göller bölgesinde Yardımcı Eylem Programları aracılığıyla ağaç dikme ve drenaj yönetimi gibi faaliyetlerde bulunmuştur (NBI, 2012: 222-223). Bu

⁷ Üçüncüsü 2011’de Ruanda’nın başkenti Kigali’de düzenlenen ve ana teması iklim değişikliği olan Nil Havzası Kalkınma Forumu’nun ilki 2006’da fakirlik ve ekonomik kalkınma temasıyla Addis Ababa’da düzenlenmiştir. İkinci Nil Havzası Kalkınma Forumu ise 2008’de çevre, su kaynakları yönetimi ve bölgesel işbirliği temasıyla Hartum’da düzenlenmiştir. Dördüncü Nil Havzası Kalkınma Forumu ise 2014’de havzada sürdürülebilir işbirliği temasıyla Nairobi’de gerçekleşmiştir. Beşinci Nil Havzası Kalkınma Forumu ise 2017’de bir kez daha Kigali’de gerçekleşmiş ve forumun ana teması su güvenliği ve havzadaki işbirliği olmuştur (NBI, 2019: 25). Altıncı Nil Havzası Kalkınma Forumu 2021’de “Nil Havzası’ndaki Yatırımları Yeniden Düşünmek” temasıyla Etiyopya’da düzenlenmiştir. Ana teması iklim değişikliği olan Üçüncü Kalkınma Forumunun yanı sıra Altıncı Nil Havzası Kalkınma Forumu’nun odaklandığı konulardan biri de iklim değişikliği olmuştur (NBI, 2021: 2). Yedinci ve son Nil Havzası Kalkınma Forumu’nun ise Ekim 2023’te “Nil İşbirliğini Derinleştirmek: Değişen İklimde Stratejik Kalkınma Amaçlarının Gerçekleşmesini Hızlandırmak” temasıyla Uganda’da düzenlenmesi planlanmıştır.

tür faaliyetlerden de anlaşılacağı üzere, iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum ve adaptasyonda NHG, su güvenliğini merkeze almıştır.

Yukarıda detaylarına değinilen gelişmeler doğrultusunda NHG Haziran 2013'te İklim Değişikliği Stratejisi'ni açıklamıştır. Yayınlanan belgede su; havzada kentsel hizmetler, sanayi, enerji, toprak yönetimi, tarım, balıkçılık ve çevresel hizmetlerin de dâhil olduğu tüm sektörler için hayati bir kalkınma unsuru olarak tanımlanmaktadır. İklim değişikliğinin havzadaki su kaynakları üzerindeki etkisinden hareketle, bölgenin ekonomik kalkınmasına yoğun bir zarar verdiği ifade edilmektedir. Strateji belgesi havzadaki ülkelerin bireysel çabalarını memnuniyetle karşılamakla birlikte bu durumun yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Nil Havzası'nda iklim değişikliğiyle mücadelede kapsamlı bir işbirliğinin gerekliliği vurgulanmıştır (NBI, 2013: 1-4). Ancak iklim değişikliğiyle mücadelede Nil Havzası'nın karşılaştığı çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar arasında veri ve bilgi akışının yetersiz oluşu, hidroelektrik üretimi ve tarımsal sulamada Nil suyuna olan talebin artmasına paralel olarak kaynağın giderek azalması, kısıtlı kurumsal kapasite, iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin bölgesel çalışmalar, havza ülkeleri arasındaki koordinasyon eksikliği⁸ ve mali imkânların yetersiz olması yer almaktadır (NBI, 2013: 5-7).

Bu tür güçlüklerin ve meydan okumaların karşısında Nil Havzası Girişimi'nin 2013'te yayınladığı İklim Değişikliği Strateji belgesinin nihai amacı, havzanın iklim değişikliğinin etkilerine yönelik dayanıklılığını arttırmak ve havzadaki su kaynaklarının yönetimini iklimle uyumlaştırmak olmuştur. Bununla birlikte Girişim beş farklı stratejik hedef belirlemiştir. Birinci hedef “iklim değişikliği riskleri ve su kaynakları, ekosistemler ve Nil Havzasının sosyo-ekonomik sistemi üzerindeki etkilerine ilişkin ortak anlayışı geliştirmek için bilgi tabanını güçlendirmek”tir. İkinci hedef ise “ulusal ve sınıraşan düzeyde Nil havzasındaki iklim risklerini ve belirsizliğini ele alan uzun dönemli kapasiteleri güçlendirmek”tir. Üçüncü hedef olarak “NHG programlarındaki iklim risklerini ve belirsizlikleri ele alan iklim planlama ve uygulamasının desteklenmesi” olarak belirlenmiştir. Dördüncü hedef ise “temiz enerji kullanımı ve kalkınmanın yanı sıra sulak alanların korunması gibi alanlarda sınır-ötesi işbirliğini arttırarak düşük karbonlu kalkınmayı desteklemek”tir. Girişimin beşinci ve son hedefi ise “havza çapında iklim finansı erişimini ve Nil Havzasındaki makul projelerin gelişim

⁸ Afrika kıtasında iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliğiyle mücadele konusunda önemli adımlar atılmaktadır. Bunlar arasında Afrika-AB İklim Ortaklığı, Afrika Su İklim ve Kalkınma Programı, Nairobi Çalışma Programı gibi girişimler bulunmaktadır. 2013'de yayınlanan strateji belgesi havza ülkelerinin bu tür girişimlerle arasında koordinasyon eksikliği olduğunu belirtmektedir.

kapasitesini güçlendirmek”tir (NBI, 2013: 8). Strateji belgesinin amaç kısmında da belirtildiği üzere NHG, iklim değişikliğinin havzadaki su kaynakları üzerindeki olumsuz etkisini azaltmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda NHG’nin su güvenliği temelinde bir iklim değişikliği politikası geliştirdiği söylenebilir.

Strateji belgesinin ikinci ek kısmında NHG’ye üye olan ülkelerin ulusal düzeyde iklim değişikliğine yönelik geliştirmiş oldukları politikalar, kanunlar ve yönetmeliklerle birlikte uluslararası ve bölgesel düzeylerde imzalamış oldukları sözleşmeler, anlaşmalar ve protokollere yer verilmiştir. Bu noktada tüm ülkelerin ulusal düzeyde politikalar belirlediği, uluslararası ve bölgesel düzeylerdeki sözleşme, anlaşma ve protokollere imzacı oldukları gözlemlenmektedir. Burada dikkat çeken en önemli husus ise Güney Sudan hariç tüm üye ülkelerin Kyoto Protokolü’nü imzalamış olmalarıdır.⁹ İkinci bir diğer önemli nokta ise NHG üyelerinin benzer bölgesel ve uluslararası sözleşme, anlaşma ve protokollere imzacı olduklarıdır. Bu bağlamda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü öne çıkmaktadır. Ayrıca Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya ve Uganda gibi Beyaz Nil Havzası ülkelerinin Doğu Afrika Topluluğu İklim Değişikliği Ana Planı 2011-2031 (*East African Community Climate Change Master Plan*) ve Doğu Afrika Topluluğu İklim Değişikliği Politikası (*East African Community Climate Change Policy*) gibi iklim değişikliğiyle mücadelede bölgesel girişimlere taraf oldukları görülmektedir. Üçüncü ve son önemli nokta ise Mısır hariç¹⁰ tüm NHG üye ülkelerinin ulusal düzeyde birden fazla politika, kanun ve yönetmelik belirlemiş olduğudur (NBI, 2013). Sonuç olarak, strateji belgesinin de altını çizdiği üzere, iklim değişikliğiyle mücadelede NHG üye ülkeleri ulusal düzeyde çeşitli girişimlerde bulunmalarına rağmen kolektif bilincin yerleşmesi ve kolektif hareketin yaygınlaşması gerekmektedir. Havzadaki mevcut su kaynakları birden fazla devlet tarafından kullanıldığından ötürü gerek su kaynaklarının korunması gerek iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkisinin azaltılması için tüm devletlerin ortak bir çatı altında politika belirlemeleri gerektiği söylenebilir.

2015’te NHG’nin yayınlamış olduğu bilgilendirme notu, Girişimin kurulumundan itibaren iklim değişikliği konusunda yapmış olduğu faaliyetlere ve

⁹ Bu noktada, strateji belgesine göre BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde gözlemci statüsünde olan Güney Sudan, Kyoto Protokolünü imzalamamış görünmektedir. Bununla birlikte 2011’deki bölünmeden önce 2004’de Sudan Kyoto Protokolü’nü imzalamıştır. Ancak Güney Sudan’ın Kyoto Protokolü’nü imzalamadığı görülmektedir (United Nations Treaty Collection, 2023).

¹⁰ Strateji belgesine göre Mısır, 2010’da BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne ikinci bildirim yapmıştır ve ulusal düzeyde başka herhangi bir faaliyeti görülmemektedir. Ancak belgenin 2013’de yayımlandığı ve Mısır’ın 2022’de “Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi 2050” politika belgesini açıkladığı göz önünde bulundurulmalıdır (AfricaNews, 2022).

Girişimin iklim değişikliğiyle mücadele noktasında hangi politikaları izlediğine değinmektedir. Bilgilendirme notunda dikkat çekici hususlardan bir tanesi, iklim değişikliği sorununun Nil Havzası Girişimi'nin kurulduğu tarih olan 1999'da açık bir şekilde ilgilenilen alanlardan biri olmadığı ancak yıllar geçtikçe hem havzadaki ülkeler hem de havzanın kendisi için ciddi bir sorun teşkil etmeye başladığının ifade edilmesidir. Bu bağlamda NHG'nin çalışmaları doğrultusunda iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin daha fazla veri sağlamakta ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltacak ve iklim değişikliğine uyumu arttıracak projelere öncelik verilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca düşük karbonlu elektrik üretimiyle iklim değişikliğinin etkileri azaltılmakta ve erken uyarı sistemi ve taşkın hazırlığı gibi projelerle havzada yaşayan insanlara iklim değişikliğiyle başa çıkabilecekleri çeşitli imkânlar sunulmaktadır (NBI, 2015).

NHG'nin iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum noktasında 2017 yılının dönüm noktası olduğu ifade edilebilir. Bir önceki kısımda da değinildiği üzere NHG, üye devletler ve Girişimde çalışan uzmanlarla birlikte 2017 ve 2027 yıllarını kapsayacak şekilde on yıllık bir strateji hedefi açıklamıştır. Yayınlanan strateji belgesinde belirtilen amaçlar arasında iklim değişikliğine yönelik uyumun artırılması noktasında hedefler belirlenmiştir. Bu doğrultuda su, "iklim değişikliğinin hissedildiği birincil ortam" olarak belirtilmiş ve iklim değişikliğinin sel ve kuraklığa neden olarak havzada etkisini gösterdiği ifade edilmiştir. Su kaynaklarının zarar görmesi, sellerin artması ve kurak bölgelerin yaygınlaşması sonucunda tarımsal üretimin azaldığı belirtilmiş ve aynı zamanda bu durumun ekonomileri de etkilediği vurgulanmıştır (NBI, 2017: 9). Bu doğrultuda strateji belgesinin su güvenliğini merkeze alarak gıda güvenliği, ekonomik güvenlik, enerji güvenliği ve iklim güvenliğini sağlama çabasında olduğu ifade edilebilir.

2013'te yayınlanan İklim Değişikliği Strateji belgesinin ardından, iklim değişikliğine uyum ikinci kez bir strateji belgesinde kendisine yer bulmuştur. İklim değişikliği konusu 2017-2027 yılları arasını kapsayan strateji belgesinin beşinci hedefi olarak belirlenmiş ve "havzanın iklim değişikliğinin etkilerine karşı direncini arttırmak" olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda beş ana hedefin olduğundan bahsedilebilir. İlk olarak Nil Havzası Girişimi İklim Bilgilendirme Servisi'nin kurulması kararlaştırılmış ve bu servisin iklim değişikliği karşısında su kaynaklarının doğru bir şekilde yönetimi ve planlaması için gerekli bilgi ve verileri hazırlaması amaçlanmıştır. İkinci olarak NHG, havzada iklim risklerini ve iklim belirsizliklerini ele almak için hazırlanan ortak plan, çalışma ve analizlerin hazırlanmasını desteklemesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak bölgesel ve ulusal düzeyde iklim değişikliğine uyum sağlama noktasında bölgesel politika ve

planlamaların geliştirilmesi ve desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Dördüncü olarak havza ülkelerinin sel ve kuraklığa karşı hazırlık durumlarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Beşinci ve son olarak ise mevcut iklim değişikliği finansmanlarından yararlanabilmek için çeşitli güvenilir projelerin hazırlanması desteklenmektedir (NBI, 2017: 9). Belirlenen birinci amaç göz önünde bulundurulduğunda, NHG'nin su güvenliğini merkeze aldığı ve bu doğrultuda iklim değişikliğinin etkilerine yönelik politikalar belirlediği söylenebilir.

Açıklanan strateji belgesi doğrultusunda 2018'de Nil Havzası ülkelerinin iklim hizmetleri değerlendirme raporu yayınlanmıştır. Raporda NHG üyesi on ülkenin iklim değişikliği ve iklim hizmetleri altyapıları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ancak bazı ülkelerin yeterince veri paylaşmadığı bazılarının ise verilerini paylaştığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda; Burundi, Kongo, Kenya, Etiyopya, Ruanda, Sudan, Güney Sudan ve Uganda'nın paylaştığı veriler doğrultusunda detaylı bir analiz yapıldığı gözlemlenirken; iklim değişikliğinin Mısır ve Tanzania'ya yönelik etkileri konusunda yeterli veri ve bilgi akışı sağlanmadığı için etkin bir analiz yapılamamıştır.¹¹ Ayrıca hazırlanan raporda, Mısır ve Tanzania haricinde veri paylaşımında bulunan diğer ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum noktasında aktif rol oynayan kurum ve kuruluşlarına yer verilmiştir. Bu noktada uluslararası, bölgesel ve ulusal aktörlerin yanı sıra özel şirketlerin de rol oynadığı görülmektedir (NBI, 2018). Ancak Nil Havzası Girişimi'nde iklim değişikliğine yönelik ortak bir program hazırlanmasına rağmen üye devletlerin aynı oranda katılım göstermedikleri göze çarpmaktadır.

Nil Havzası Girişimi'nin iklim değişikliğine uyum stratejilerini ve iklim değişikliğinin bölge üzerine yönelik etkilerini ele alan bir diğer belge ise 2021'de yayınlanan "Nil Nehri Havzası'nın Durumu: Nil Havzasında Su Güvenliği 2021" başlıklı rapordur. "İklim Değişikliğinin Etkilerine Karşı Dayanıklılığın Arttırılması" başlıklı bölümden aktarıldığı üzere kuraklığın artması, yüksek sıcaklıklar, sellerin ve kuraklıkların sıklığında ve şiddetinde gözlemlenen artışlar ve yağış miktarında yaşanan değişimler iklim değişikliğinin Nil Havzasındaki etkilerinin örnekleri olarak verilmiştir (NBI, 2020: 185-186). Havzada, 1960-1989 arası dönemdeki yıllık ortalama sıcaklıklar ile 1990-2018 arası dönem karşılaştırıldığında, sıcaklıkların ortalama 0.5-1.1 arasında değişerek arttığı

¹¹ Raporda belirtildiğine göre Mısır ve Tanzania'nın Ulusal Meteoroloji ve Hidroloji Servisleri NHG tarafından gönderilen anketleri yanıtızsız bırakmışlardır. Bu noktada 2010'da NHG üyeliğini donduran Mısır, her ne kadar 2017 sonrasında NHG'nin çeşitli aktivitelerine katılmaya başlamış olsa da hala tam bir katılım göstermemekte ve üyelik durumunu güncellememektedir. Sonuç olarak Mısır, iklim değişikliği gibi kolektif bir uğraş gerektiren hususlarda dahi NHG çalışmalarına aktif olarak katılmamaktadır.

gözlemlenmektedir. Aynı dönemdeki kuraklığa ilişkin veriler incelendiğinde Nil Havzası'nın bütününde biyokütle ve tarımsal üretimi derinden etkileyecek bir kuraklık durumunun göze çarpmadığı ifade edilmiştir. Belirlenen dönemdeki yağış miktarı noktasında ise belirli bölgelerde yağışlar artarken belirli bölgelerde düştüğüne değinilmiştir. Özellikle Nil Havzası'nın kuzeyini oluşturan bölgede yağışların azalması dikkat çekerken Uganda ve Sudan'da ise artış göstermiştir (NBI, 2020: 187-189).

Rapor aynı zamanda hidro-elektrik üretiminin, yağmura dayalı tarımın, sulama sektörünün, hayvancılığın, karasal ekosistemler ve tatlı su ekosistemleri üzerindeki su ile ilgili iklim etkilerini analiz etmektedir. Ardından havzanın iklim değişikliğinin etkilerine yönelik direncini arttırmak için Bilgi, Kurumlar ve Altyapı düzeyinde ayrı ayrı çözüm önerileri sunulmaktadır (NBI, 2020: 198-212). Örneğin enerji sektörü ve iklim değişikliği özelinde Etiyopya, Uganda ve Sudan'ın hidro-elektrik enerjiye bağımlı olduğuna dikkat çekilerek jeotermal, güneş ve rüzgâr gibi alternatif enerji kaynakları, daha fazla su depolanması ve Doğu Afrika Enerji Havuzu gibi ara güç bağlantılarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Sulama konusunda ise daha fazla su depolanması planlanırken daha etkin isale sistemi, sulama sistemi ve drenaj sistemi oluşturulması tavsiye edilmiştir. Yağmura dayalı tarım konusunda ise yerel ve ulusal düzeylerde mikro, küçük ve orta boyutlarda su depoları ve gıda depolarının inşa edilmesi iklim değişikliğine yönelik potansiyel uyum için altyapı olarak önerilmiştir (NBI, 2020: 205-207). Raporun geneli incelendiğinde ise Nil Havzasının iklim değişikliği karşısında ve iklim değişikliğiyle mücadele noktasında oldukça savunmasız ve hazırlıksız olduğu ifade edilmektedir (NBI, 2020: 213-214).

Nil Havzası Girişimi'nin iklim değişikliğine yönelik politikaları, uyum stratejileri ve değerlendirme raporları incelendiğinde, Girişimin altını çizdiği en önemli konunun kolektif bir strateji belirlenmesi gerektiğidir. Tarihsel süreç içerisinde uzun bir dönem boyunca havzadaki su kullanımı ve su paylaşımına ilişkin anlaşmazlıkların varlığı, havza ülkelerinin arasındaki işbirliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda Hidromet, Undugu Grubu ve TECCONILE gibi örgütler, havzada kapsamlı bir işbirliğinin gerçekleşmesinde başarısız olmuşlardır. Ancak 1999'da kurulan NHG ile birlikte gerek su kullanımı ve paylaşımı gerek su, gıda, enerji ve iklim gibi çevresel güvenliğin başat unsurları hususunda havzada kapsamlı bir işbirliği oluşmuştur. Ancak Girişim ilk olarak 1929 ve 1959 anlaşmalarının yerini alacak yeni bir işbirliği Çerçeve Anlaşması'nın hazırlanmasına öncelik vermiştir. Bununla birlikte anlaşmanın hazırlık müzakereleri sürecinde havza ülkeleri arasındaki ilişkiler gerilerek kopma

noktasına gelmiştir. Toplamda 6 bölüm ve 45 maddeden oluşan anlaşma¹² 2010'da imzaya sunulduğunda Mısır ve Sudan su güvenliği gerekçesiyle NHG üyeliklerini askıya almışlardır (Reuters, 2010).¹³ Bu bağlamda Nil Havzasındaki anlaşmazlığın temel nedeninin su paylaşımı olduğu ve özellikle Mavi Nil Havzasında Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında işbirliği Çerçeve Anlaşması ve Rönesans Barajı'nın inşasıyla birlikte ciddi bir anlaşmazlık ortaya çıktığı düşünüldüğünde, Girişim'in işbirliği noktasında önemli bir yara aldığı ifade edilebilir.¹⁴ Bu durum ise Girişim'in çevresel güvenliğe ait su, gıda, enerji ve iklim politikalarını da etkileyerek etkin ve güçlü bir işbirliğinin oluşmasının önüne geçmiş ve su paylaşımı devletler arasındaki temel anlaşmazlık olmaya devam etmiştir.

Bu durumla doğrudan bağlantılı olarak NHG'nin yayınlamış olduğu strateji ve politika belgeleriyle birlikte durum değerlendirme raporları incelendiğinde tüm üye ülkelerin veri ve bilgi paylaşımı konusunda ortak hareket etmediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise Girişim'in diğer uluslararası örgütlerin de desteğiyle hazırlamış olduğu durum değerlendirme raporlarını doğrudan etkileyerek iklim değişikliği mücadele ve uyum noktasında havzanın direncini arttıracak gerekli önlemlerin alınmasını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte havzadaki tüm ülkelerin iklim değişikliği konusunda ortak hareket etmesi beklenirken Mısır 2022'de "Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi 2050" belgesini yayınlamıştır. Strateji belgesi incelendiğinde Nil Havzası'na çok az değinildiği ve NHG'nin iklim değişikliğine uyum politikalarına ise hiç yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte belgede açıklanan amaçlardan bir tanesi ise Mısır'ın diğer ülkelerle, uluslararası mali kuruluşlarla ve Nil Havzasında bölgesel aktörlerle ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi olmuştur (Arab Republic of Egypt - Ministry of Environment, 2022: 42). Bu bağlamda NHG'nin yayınladığı belgeler göz önünde bulundurulduğunda Mısır'ın veri paylaşımında ve iklim stratejisinin belirlenmesinde aktif bir rol oynamadığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü

¹² Anlaşmanın maddeleri incelendiğinde iklim değişikliğinin etkilerine yönelik herhangi bir madde bulunmadığı görülmektedir (Cooperative Framework Agreement, 2010).

¹³ Sudan 2013'te Girişim'e tekrar dönerken Mısır Sulama Bakanı ise Ocak 2017'deki NHG Bakanlar Konseyi'nin yirmi dördüncü yıllık olağan toplantısına katılmıştır (Ahrım Online, 2017).

¹⁴ Bu durumun havzanın geleceğinde de hakkaniyetli ve adil kullanım ilkesine zarar vereceği söylenebilir. Her ne kadar NHG Mısır hegemonyası karşısında diğer kıyıdaş devletlerin de Nil sularından hakkaniyetli bir şekilde yararlanmasını arzulasa da gerek Mısır'ın uzlaşmaz tutumu gerek Etiyopya'nın tek taraflı girişimleri anlaşmazlık düzeyini arttırmış ve NHG'nin bu anlamda başarısız olmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Mısır'ın havzadaki hegemonyasını sekteye uğratan asıl önemli gelişmenin NHG'den ziyade Rönesans Barajı'nın inşası olduğu söylenebilir. Bu sebepten ötürü havzanın geleceğinde Mısır hegemonyasının kırılarak hakkaniyetli ve makul su kullanımının ortaya çıkıp çıkmayacağını cevabı Etiyopya ve Mısır'ın Rönesans Barajı konusunda anlaşıp anlaşmayacakları sorusuyla ilişkili olduğu söylenebilir.

2050'ye yönelik iklim değişikliği strateji belirleyen Mısır'ın NHG ve özellikle havza ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir.

NHG'nin iklim değişikliğine yönelik uyum politikalarına ilişkin önemli bir diğer sorun ise havzanın oldukça geniş ve çeşitli iklim, coğrafya ve çevreye sahip oluşudur. Bu durum ise strateji belgelerinde açıkça belirtilerek iklim değişikliğinin tüm havzayı aynı oranda etkilemediğine değinilmiş ve özellikle havzanın kuzeyi ile güneyi arasındaki farklara dikkat çekilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere örgütsel yapısını EN-SAP ve NEL-SAP olarak ikiye ayıran Girişimin, iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum noktasında da benzer ayrımlara gitmesi gerekmektedir. Bu durum havzanın iklim değişikliğiyle mücadelesi noktasında doğru teşhisler yapılmasını ve gerekli bölgelere gerekli önlemlerin alınmasını mümkün hale getirecektir. Girişim'in iklim değişikliğiyle mücadele noktasında karşılaştığı ve yayınlanan raporlarda da belirtildiği üzere en önemli sorunlardan bir diğerinin ise finansal ve mali koşullar olduğu söylenebilir. Bu durumda ise Girişim'in uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla olan ilişkilerini geliştirmesi ve iklim değişikliği konusunda bu kuruluşların finansal desteğinden yararlanması, havzanın iklim değişikliğiyle mücadelesinde gerekli mali desteği mümkün hale getirecektir.

Son olarak ise Nil Havzası Girişimi'nin temel kuruluş gerekçesi havza ülkeleri arasında işbirliğini arttırarak su kaynaklarının etkin ve adil bir şekilde kullanımını sağlamaktı. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere su paylaşımı ve kullanımı havzanın temel sorunu haline gelmiştir (Atvur, 2019: 238). Devletlerin ekonomik kalkınmaları büyük oranda Nil sularına bağımlı olmasından ötürü su, Nil Havzasının esas unsuru haline gelmiştir. Bu durum ise sınıraşan sular sorununda devletlerin sıklıkla kullandığı bir araç olan su güvenliği-ulusal güvenlik ilişkisini (Swain, 2001: 770 ve 780) gündeme getirerek özellikle Mısır ve Sudan'ın suyu ulusal güvenlik meselesi olarak görmelerine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Etiyopya'nın 2011'de Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nı inşa edeceğini açıklamasıyla başlayan süreç Mısır, Sudan ve Etiyopya arasındaki anlaşmazlığı üst düzeye çıkararak suyun güvenleştirilmesiyle¹⁵ sonuçlanmış ve nihayetinde tarafların birbirlerine düşmanca bir tavır sergilemelerine yol açmıştır (Turhan, 2021: 80). Büyük bir oranda inşası tamamlanan baraj Mısır ve Sudan tarafından ulusal güvenlik tehdidi ve varoluşsal sorun olarak değerlendirilirken (Al-Monitor, 2021; Daily News Egypt, 2013) Etiyopya ise konuyu ekonomik kalkınma ve egemenlik açısından açıklamıştır (Berhane, 2014). Bu tür açıklamalar ise taraflar arasında tansiyonu yükselterek işbirliği olasılığını azaltmıştır. Öte yandan suyu ulusal güvenlik tehdidi ya da egemenlik meselesi olarak tanımlamak

¹⁵ Rönesans Barajı'na ilişkin güvenleştirme pratikleri için ayrıca bkz. Hussein vd., 2022.

yerine, tarafların kolektif bir bilinçle hareket ederek iklim değişikliğinin su kaynaklarına yönelik etkisini göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekmektedir. Bu durum ise gerek havzanın gerek NHG'nin iklim değişikliğine yönelik strateji belirlemesinde ve belirlenen stratejilerin uygulanması noktasında elini güçlendirecektir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, su güvenliği temelinde Nil Havzası Girişimi (NHG)'nin iklim değişikliğine yönelik uyum ve azaltım stratejilerini analiz etmiştir. Bu bağlamda tarihsel süreçte Nil Havzası'nda kurulan en kapsamlı örgüt olma özelliğine sahip olan NHG, ilk olarak 1929 ve 1959 Anlaşmalarının yerini alacak bir İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın hazırlanmasına odaklanmıştır. Bununla birlikte havzada devletler arasındaki işbirliğini arttırmayı ve geliştirmeyi amaçlayan örgüt, su güvenliğini temel alarak gıda güvenliği, çevre güvenliği, enerji güvenliği ve iklim değişikliğine uyum noktasında çeşitli stratejiler belirlemiştir. Bu bağlamda havzanın tarihinde kurulan Hidromet, Undugu Grubu ve TECCONILE gibi diğer yapılar ve bu yapıların yalnızca havzadaki su kaynakları paylaşımına ve kullanımına odaklandıkları göz önünde bulundurulduğunda, NHG'nin çevre, gıda, enerji ve iklim gibi konularla da ilgilenmesi NHG'nin kapsamının diğerlerine göre oldukça geniş olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede NHG'nin iklim değişikliğini ve iklim değişikliğinin havzaya yönelik etkilerini tanımlaması ilk olarak 2011'de hazırlanan Nil Havzası Sürdürülebilirlik Çerçevesi'yle gerçekleşmiş ve NHG acil eylem planı hazırlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak 2011'de Kigali'de düzenlenen Nil Havzası Kalkınma Forumu'nun temel odak noktası iklim değişikliği olmuştur. Hazırlanan Sürdürülebilirlik Çerçevesi doğrultusunda 2013'te NHG, iklim değişikliği stratejisini açıklamıştır. Yayınladığı strateji belgesiyle iklim değişikliğinin etkilerine yönelik havzanın direncini arttırmayı hedefleyen NHG, su güvenliğini öncelemiş ve su politikalarının iklim değişikliğine uyum ve azaltım stratejileriyle uyumlu olması gerektiğinin altını çizmiştir. Ardından 2017 ve 2027 yılları arasını kapsayan on yıllık bir strateji belgesi açıklayan NHG'nin belirlemiş olduğu stratejilerin beşincisi iklim değişikliğine uyum olmuştur. Bu bağlamda su kaynaklarının iklim değişikliğinden oldukça olumsuz etkilendiğini belirten belge, havzanın iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele noktasında kapsamlı bir işbirliğine gereksinim duyduğunun altını çizmiştir. Ancak iklim değişikliğinin etkilerine yönelik NHG'nin hazırlamış olduğu strateji belgeleri ve havza durum değerlendirme raporları incelendiğinde, bu durumun altının sıklıkla çizildiği görülmektedir.

Tarihsel süreçte havza ülkeleri arasında temel sorunun Nil sularının paylaşımı konusunda olması ve bu durumun kolonyal döneme kadar dayanması, devletler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Günümüzde baraj inşaatlarından ve sulama projelerinden kaynaklanan sorunlar, havzadaki işbirliği olasılığını azaltmış ve bu durum yalnızca devletler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemekle kalmamış aynı zamanda iklim değişikliğinin etkilerine yönelik kolektif bir mücadelenin oluşmasını engellemiştir. Nil Havzası'nda iklim değişikliğiyle mücadelede bir diğer önemli sorun ise finansal yetersizlik oluşturmuştur. Bu bağlamda yayınlanan strateji belgeleri ve durum değerlendirme raporlarında altı sıklıkla çizilen bu durum için hem havza ülkelerinin hem de NHG'nin bölgesel ve küresel örgütlerle yakın ilişkiler kurarak gerekli finansal desteği temin etmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, NHG'nin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkabilmesi için en temel ihtiyacı havzada kapsamlı bir işbirliğidir. Bu doğrultuda devletlerin baraj inşaatlarını, sulama projelerini ve havzadaki su kullanımını ulusal güvenlik tehdidi olarak görmek yerine iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkisini güvenlik tehdidi olarak algılamaları gerekmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım havzadaki işbirliğini arttırarak iklim değişikliğiyle mücadelede etkin bir strateji belirlenmesinin önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

AfricaNews (2022), "Egypt Launches National Climate Change Strategy 2050", <https://www.africanews.com/2022/05/20/egypt-launches-national-climate-change-strategy-2050/> (20.02.2023).

Ahram Online (2017), "Egypt's Thawing Relations with the Nile Basin Initiative: What You Need to Know - Politics - Egypt", <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/256450/Egypt/Politics-/Egypths-thawing-relations-with-the-Nile-Basin-Initi.aspx> (05.04.2023).

Al-Monitor (2021), "Egypt to Security Council: Ethiopian dam an 'existential threat'" <https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/egypt-security-council-ethiopian-dam-existential-threat> (28.03.2023).

Arab Republic of Egypt - Ministry of Environment (2022), Egypt National Climate Change Strategy (NCCS) 2050, <https://www.eea.gov.eg/Uploads/Topics/Files/20221206130720583.pdf> (29.03.2023).

Arsano, Yacob (2010), "Institutional Development and Water Management in the Ethiopian Nile Basin", Tvedt, Terje (Der.), The River Nile in the post-Colonial

Age: Conflict and Cooperation in the Nile Basin Countries (New York: I.B. Tauris): 161-178.

Atvur, Senem (2019), "Transboundary Rivers within Ecological Security Perspective: The Nile River Case", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 35: 227-243. <https://doi.org/10.30794/pausbed.426426>

Atvur, Senem ve Çağla Vural (2022), "Çevresel Güvenlik", Baysal, Başar (Der.), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 309-320.

Baysal, Başar (2022), "Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü", Baysal, Başar (Der.), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları): 3-10.

Berhane, Daniel (2014), "Ethiopia rejects Egypt's offer to finance the Renaissance dam", <https://hornaffairs.com/2014/04/08/ethiopia-reject-egypt-finance-renaissance-dam/> (25.03.2023).

Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde (1998), Security: A New Framework For Analysis (London: Lynne Rienner).

Cascão, Ana Elisa ve Alan Nicol (2016), "GERD: New norms of cooperation in the Nile Basin?", Water International, 41 (4): 550-573.

Collins, Robert O. (1996), The Waters of the Nile: Hydropolitics and the Jonglei Canal, 1900-1988 (Princeton, NJ: Markus Wiener Publishers).

Collins, Robert O. (2008), "History, Hydropolitics, and the Nile: Nile Control: Myth or Reality?", Howell, Paul. P. ve Allan, J. Anthony (Der.), The Nile: Sharing a Scarce Resource: An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues (Cambridge: Cambridge University Press): 109-135.

Cook, Christina ve Karen Bakker (2012), "Water security: Debating an emerging paradigm", Global Environmental Change, 22 (1): 94-102.

Cooperative Framework Agreement (2010), "Agreement on the Nile River Basin Cooperative Framework, Nile Basin Initiative", <https://www.nilebasin.org/index.php/nbi/cooperative-framework-agreement> (20.02.2023).

Daily News Egypt (2013), "Ethiopian dam "a matter of life or death": PM.", <https://dailynewsegypt.com/2013/06/10/ethiopian-dam-a-matter-of-life-or-death-pm/> (20.02.2023).

Elemam, Hosam E. Rabie (2010), "Egypt and Collective Action Mechanisms in the Nile Basin", Tvedt, Terje (Der.), *The River Nile in the post-Colonial Age: Conflict and Cooperation in the Nile Basin Countries* (New York: I.B. Tauris): 217-236.

Gebreluel, Goitom (2014), "Ethiopia's Grand Renaissance Dam: Ending Africa's Oldest Geopolitical Rivalry?", *The Washington Quarterly*, 37 (2): 25-37.

Gönenç, Defne ve Ayşegül Kibaroglu (2017), "İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri", *Alternatif Politika*, 9, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayı: 1-26.

Hussein, Hussam, Ahmet Conker ve Mattia Grandi (2022), "Small is Beautiful But Not Trendy: Understanding the Allure of Big Hydraulic Works in the Euphrates-Tigris and Nile Waterscapes", *Mediterranean Politics*, 27 (3): 297-320.

Ibrahim, Abadir M. (2011), "The Nile Basin Cooperative Framework Agreement the Beginning of the End of Egyptian Hydro-Political Hegemony", *Missouri Environmental Law and Policy Review*, 18 (2): 284-312.

Kasimbazi, Emmanuel B. (2010), "The Impact of Colonial Agreements on the Regulation of the Waters of the River Nile", *Water International*, 35 (6): 718-732.

Kılıç, Seyfi (2011), *Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler* (Rapor No: 42), Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).

Mills, David E (2015), *Dividing the Nile: Egypt's Economic Nationalists in the Sudan 1918-56* (Cairo: The American University in Cairo Press).

Ngowi, Honest Prosper (2010), "Unlocking Economic Growth and Development Potential: The Nile Basin Approach in Tanzania", Tvedt, Terje (Der.), *The River Nile in the post-Colonial Age: Conflict and Cooperation in the Nile Basin Countries* (New York: I.B. Tauris): 59-71.

NBI (2011), *Nile Basin Sustainability Framework* (Entebbe).

NBI (2012), *State of the River Nile Basin 2012* (Kampala).

NBI (2013), *Climate change Strategy 2013* (Entebbe).

NBI (2015), *Briefing Note 3: Building Climate Resilience* (Entebbe).

NBI (2017), *NBI Strategy 2017-2027: Abridged Version* (Entebbe).

NBI (2018), *Climate Services for Infrastructure Baseline Assessment Report for the Nile Basin Countries* (Entebbe).

NBI (2019), A Long River Journey: 20 Years of Cooperation under the NBI (Entebbe).

NBI (2020), State of the River Nile Basin: Water Security in the Nile Basin 2021 (Entebbe).

NBI (2021), 6th Nile Basin Development Forum: Re-thinking Regional Investments in the Nile Basin—Forum Report (Entebbe).

NBI (2022a), “Nile Basin Initiative (NBI) Shared Vision”, <https://nilebasin.org/> (15.02.2023).

NBI (2022b), Our Core Functions, <https://www.nilebasin.org/index.php/what-we-do/what-we-do> (15.02.2023).

NBI (2022c), Transboundary Policies, <https://www.nilebasin.org/index.php/transboundary-policies> (15.02.2023).

NBI (2022d), “Who we are”, <https://www.nilebasin.org/index.php/nbi/who-we-are> (15.02.2023).

Okidi, Okidi (2008), “History of The Nile and Lake Victoria Basins through Treaties”, Howell, Paul P. ve J. Anthony Allan (Der.), The Nile: Sharing a Scarce Resource: An Historical and Technical Review of Water Management and of Economical and Legal Issues (Cambridge: Cambridge University Press): 321-350.

Reuters (2010), “Nile agreement countries reject Egyptian pressure”, <https://www.reuters.com/article/ozatp-africa-nile-20100628-idAFJ0E65R08D20100628> (15.02.2023).

Salman, Salman M. A. (2020), “Agreement on Declaration of Principles on the GERD: Interdependence or Leveling the Nile Basin Playing Field?”, Choudhury, Enamul ve Islam, Shafiqul (Der.), Complexity of Transboundary Water Conflicts: Enabling Conditions for Negotiating Contingent Resolutions, (London: Anthem Press): 145-172.

Sinaei, Vahid (2011), “Hydropolitics and Human Security: Water Cooperation in Relations between Iran, Afghanistan and Turkmenistan”, Iranian Review of Foreign Affairs, 2 (3): 111-134.

Soliman, Mohammed (2021), “Egypt’s Nile Strategy”, Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/egypts-nile-strategy> (07.07.2023).

Starr, Joyce R. (1991), “Water Wars”, Foreign Policy, 82: 17-36.

Sudan Tribune (2012), “Sudan’s Bashir Supports Ethiopia’s Nile Dam Project”, <https://sudantribune.com/article41261/> (08.07.2023).

- Swain, Ashok (2001), "Water Wars: Fact or Fiction?", *Futures*, 33: 769-781.
- Swain, Ashok (2002), "The Nile River Basin Initiative: Too Many Cooks, Too Little Broth", *SAIS Review*, 22 (2): 293-308.
- Swain, Ashok (2008), "Mission Not Yet Accomplished: Managing Water Resources in the Nile River Basin", *Journal of International Affairs*, 61 (2): 201-214.
- Swain, Ashok ve Jägerskog, Anders (2016), *Emerging Security Threats in the Middle East: The Impact of Climate Change and Globalization* (London: Rowman & Littlefield Publishers).
- Tawfik, Rawia (2016), "Reconsidering Counter-Hegemonic Dam Projects: The Case of the Grand Ethiopian Renaissance Dam", *Water Policy*, 18 (5): 1033-1052.
- Turhan, Yunus (2021), "The Hydro-Political Dilemma in Africa Water Geopolitics: The Case of the Nile River Basin", *African Security Review*, 30 (1): 66-85.
- Tvedt, Terje (2016), *The River Nile in the Age of the British: Political Ecology and the Quest for Economic Power* (London: I.B. Tauris).
- United Nations Development Programme (1994), *Human Development Report 1994* (New York).
- United Nations Treaty Collection (2023), *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*.
- UN Water. (2013), *Water Security & the Global Water Agenda: A UN-Water Analytical Brief* (United Nations University Press).
- Vural, Çağla (2018), "Küresel İklim Değişikliği ve Güvenlik", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1): 57-85.
- Waltz, Kenneth N. (1959), *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press).
- Waltz, Kenneth N (1979), *Theory of International Politics* (Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company).
- Waterbury, John (1979), *Hydropolitics of the Nile Valley* (New York: Syracuse University Press).
- Waterbury, John (2002), *The Nile Basin: National Determinants of Collective Action* (London: Yale University Press).

Wolf, Aaron T. (1998), "Conflict and Cooperation Along International Waterways", *Water Policy*, 1 (2): 251-265.

Zeitoun, Mark (2011), "The Global Web of National Water Security", *Global Policy*, 2 (3): 286-296.

**BİR İÇ GÜVENLİK AKTÖRÜ OLARAK ORDU:
İNGİLTERE, FRANSA, MEKSİKA VE TÜRKİYE
ÖRNEKLERİ**

**THE MILITARY AS AN INTERNAL SECURITY ACTOR:
THE CASES OF ENGLAND, FRANCE, MEXICO, AND
TURKEY**

Ayfer GENÇ YILMAZ*

ÖZ

Sağlıklı bir biçimde işleyen asker-sivil ilişkilerinin oluşması için gerekli başlıca unsurlardan biri polis ve ordu arasındaki iş bölümüdür. Kamu güvenliğinin sağlanmasında askeri personelin kullanılması asker-sivil ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Buna rağmen, ordular her zaman iç güvenlik meselelerine dâhil olmuştur. Demokratik veya demokratikleşmekte olan ülkelerdeki ordular örgütlü suçla savaşım, kalkışmaların bastırılması ve terörizmle mücadele amacıyla ülke sınırları içerisinde kullanılmaktadır. Bu çalışma, iç güvenlik ile ilişkili askerin göreve çağrılmasına dair yasaları ve askerin kullanımının nasıl işlediğini analiz etmek niyetindedir. Meksika, Türkiye, Fransa ve Birleşik Krallık örneklerinin karşılaştırmalı analizi üzerinden çalışma, orduların iç güvenlik alanına dahil olmasının mikro ve makro düzeydeki nedenlerini anlamak niyetindedir. Karşılaştırmalı analizin gösterdiği üzere, yerel veya küresel terörizm ordunun içeride kullanımı için bir fırsat penceresi açmaktadır. Ancak, güvenlik aygıtının yapısı ve asker-sivil ilişkileri örüntüsü, her

* Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniv., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, agenc@ticaret.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4714-0639>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 15.03.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 30.06.2023

ikisi de ordunun içeride kullanımının seviyesi üzerinde kayda değer bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ordu, iç Güvenlik, Meksika, Türkiye, Fransa, İngiltere.

ABSTRACT

The division of labor between the police and the military is a significant factor in establishing healthy civil-military relations in a country. The military's involvement in the provision of public security would create negative impacts on civil-military relations. Although these assumptions are the core arguments of civil-military relations literature, militaries have always been involved in domestic security affairs. Militaries in democratic or democratizing countries are deployed inside national borders to combat organized crime, encounter insurgencies, or fight against terrorism. This paper aims at analyzing military call-out legislation and *mise en oeuvre* of military deployment in domestic security through a comparative analysis. In this context, the paper analyzes the cases of England, France, Turkey, and Mexico to determine the reasons and the degree of the military's involvement in domestic security. As the comparative analysis demonstrates, terrorism –local or global- opens a window of opportunity for the use of the military inside state borders. Yet, the structure of the internal security apparatus and the pattern of civil-military relations, both have a considerable impact on the level of military involvement in domestic security.

Keywords: Military, Domestic Security, Mexico, Türkiye, France, England.

GİRİŞ

Devletin güvenlik aygıtlarının sınırlarının ve niteliklerinin belirlenmesi şiddetin düzenlenmesi süreçlerinin temelini oluşturmaktadır. Şiddetin örgütlenmesine dair genel geçer bir dikotominin evrensel düzeyde benimsendiği belirtilmelidir (Wendt ve Narnett, 1993). Buna göre, ordu dışarıda ve ülke sınırlarına yönelik düşmanlarla mücadele ederken, polis içeride kamu düzenini sağlamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda, ordunun ülke sınırları dışında

kullanımının istisnası olmayan bir kural haline gelmesi beklenmektedir. Diğer bir deyişle, demokratik bir düzende asker ülke sınırları içerisinde ve kamu düzeni ile ilişkili polislik işlerinde kullanılmamalıdır. Savaşmak ve düşmanı öldürmek *ethosu* ile hareket eden ve ağır silahların kullanımında eğitilmiş askerin toplum karşısında ve asayişin sağlanması işlevinde kullanılması insan hakları başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda sorunlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda, askerin toplumsal hareketlerin bastırılması amacıyla sokakta görevlendirilmesi onun politizasyonuna da neden olabilmekte ve bu bakımdan ordunun sivil irade karşısında darbe yoluyla iktidarı ele geçirmesine zemin hazırlayabilmektedir.¹ Bu nedenle, tüm demokrasilerde ülke içerisindeki kamu düzeni ve asayiş işlerinin temel aktörü olarak orantılı güç kullanma kapasitesi ve hukuk düzeni tarafından kısıtlanması nedeniyle polislik görevlendirilmesi öngörülmektedir (Huntington, 1956). Modern devletin temeline yerleşen bu ayrımın uygulamada en somut tezahürünü oluşturan ABD anayasasının 1878 tarihli *Posse Comitatus Act* adlı hukuki düzenlemesidir. İlgili yasa ile ABD’de polislik ve ordu ayrımı anayasal zeminde güvence altına alınırken, söz konusu ayrım konsolide demokrasilerin ve objektif işleyen asker-sivil ilişkileri örüntüsünün de merkezine yerleşmektedir.

İdeali yansıtan bu ayrım üzerinde siyaseten ve akademik olarak layıkıyla durulmasına ve söz konusu ayırdan sapılmasının demokratik düzen açısından getireceği olası tehlikelere işaret edilmesine rağmen, küresel düzeyde farklı ülkelerde asker, polisle birlikte ve bazen polisin yerine ülke sınırları içerisinde görev almaya devam etmektedir. Üstelik, daha çok gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere atfedilen polislik işinin ordu tarafından yürütülmesi meselesi -dozu giderek artmak suretiyle- Avrupa ve Amerika’nın konsolide demokrasilerinde de tarih boyunca var olan ve günümüzde daha sık rastlanılan bir uygulama haline almıştır. Soğuk savaş ertesinde yeniden dizayn edilen güvenlik ortamında ve özel olarak 11 Eylül saldırıları ertesinde küresel düzeyde birincil tehdit haline gelen terörizmle mücadele ordunun içeride kullanılmasının başlıca gerekçelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bove vd., 2020). Öte yandan, çok yakın zamanda, askeri personelin ülke sınırları içerisinde polislik işlerini –

¹ Latin Amerika ve Afrika’da ordunun toplumsal hareketlerin bastırılmasında kullanılmasının orduyu darbe yapıcı aktör haline getirmesi üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır. Örneğin Liebenow (1981), Liberya’da Tolbert hükümetinin askerleri sokak hareketlerinin bastırılması için kullanılmasının orduyu bir kurum olarak nasıl siyasallaştırdığını analiz etmektedir. Buna göre, ordu Monrovia’daki pirinç kalkışmasında göstericilere ateş açmayı reddetmiş ve arkadaş ve akraba olarak nitelendirdiği kalkışan kesimlerle bir sempati kurduğunu göstermiştir. Kalkışmacılara silahla ateş açma görevini hükümetin emirlerini yerine getirmek istemeyen ordu yerine polis üstlenmiştir.

polisin yanında veya onunla birlikte– üstlenmesi COVID-19 pandemisi süresince ve sonrasında sıkça tartışılmıştır (Genç Yılmaz, 2020).²

Yakın geçmişte yaşanan bu dönüşüm ile paralel seyreden biçimde ordunun asayiş görevlerini analiz eden genişçe bir literatür oluşmaya başlamıştır.³ Flores-Macias ve Zarkin (2021), ordunun polislik faaliyetlerine yönelik müdahalesine sıkça rastlanan Latin Amerika ülkeleri örneğinden yola çıkarak konuyu iç güvenliğin militarizasyonu üzerinden tartışmaktadır. Bove vd. (2020) ise yükselen terörist tehdidin bir sonucu olarak ordunun ülkenin iç sınırlarına müdahalesinin artışı incelemektedir. Onlara göre terörizm aslında orduların iç politikaya müdahalesini kolaylaştıran bir fırsat penceresi açmaktadır. Ruffa (2018), Fransa örneği üzerinden içerisi ve dışarıyı arasında kalan ordunun rolünün hukuk devleti ilkesi dahilinde nasıl yeniden tasarlanması gerektiğine yönelik bir yol haritası oluşturmaya çalışmaktadır. Stevenson (2005) İngiltere’de terörizmle mücadele kapsamında ordunun artan biçimde içeriye yönelik kullanımını tartışmaktadır. Son olarak, Collins ve Archala-Hall (2022) konuyu farklı ülke örnekleri üzerinden analiz etmektedir. Ordunun göreve çağırılma (*call out*) mekanizmasının işletilmesi ile içeride göreve çağırılmasının hukuksal zemini ve pratik uygulamaları tek tek ülke örnekleri üzerinden incelenmektedir.

Bu çalışma, ordunun polislik işi ile hukuk ve düzenin sağlanması görevini yürütür hale gelmesini farklı asker-sivil ilişkileri örüntüsüne ve çeşitli güvenlik mimarisi tasarımına sahip örnekler üzerinden incelemek suretiyle terörizm ve örgütlü suç gibi güvenlik tehditlerinin ordunun içeride kullanımına yönelik etkisini anlamaya çalışmaktadır. Bu analizin gerçekleştirilebilmesi için İngiltere, Meksika, Fransa ve Türkiye örnekleri seçilmiştir. Bu sayede, söz konusu ülkelerde bu meselenin hukuksal düzeyde nasıl düzenlendiği ve uygulamada sahada nasıl işlerlik kazandığı karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir.

Çalışma, metodolojik olarak denetimli karşılaştırmalı analiz yöntemini kullanmaktadır. Karşılaştırmalı analize tabi tutulacak örnek ülkelerin hepsi, tarihsel süreç içerisinde terörist tehditle karşı karşıya kalmıştır. Örnek ülkeler seçilirken, iki adet kriter ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi, araştırmanın konusunu oluşturan ülkelerin takip ettiği asker-sivil ilişkileri örüntüsünün nesnel demokratik denetime tabiliğidir. Bu dört farklı örnekte, askerinin sivil otorite

² Farklı coğrafyalardan örneklerle COVID-19 ile mücadelede polislin rolü ve polislik işi için bkz. Den Boer vd. (2023).

³ Konuya dair literatür son dönemde akademik ilgiyi üzerine daha fazla çekiyor olsa da erken tarihli çok sayıda çalışmada da ordunun polislik rollerine odaklanılmıştır. Önemli bir örnek olarak Stepan’ın erken tarihli çalışması (1973) burada zikredilmelidir. Latin Amerika ülkeleri üzerinden ordunun iç güvenlik ve kalkınma odaklı rollerine dikkat çekmektedir. Stepan, ordunun bu tarz rolleri için “yeni profesyonellik” kavramını kullanmaktadır.

tarafından denetiminin farklı seviyeleri gözlemlenmektedir. İlk iki Avrupa örneğinde, asker-sivil ilişkilerinin nesnel biçimde ilerlediği bir örüntü gözlemlenirken, Meksika ve Türkiye örneklerinde ise asker-sivil ilişkileri dengesi büyük ölçüde birincisinden yana bir tutumun ön planda olduğu bir başka modellemeye denk gelmektedir. İkinci kriter ise araştırma alanı olarak seçilen ülkelerde güvenliğin kurumsal mimarisinin nasıl organize olduğu ve özellikle askeri kolluk statüsüne sahip jandarmanın bulunma(ma)sı durumudur. Güvenlik yapısının farklı niteliklere sahip olduğu bu örnekler arasından Fransa'da askerin ülke sınırları içerisinde terörle mücadele için kullanılması daha çok operasyonlar kapsamında söz konusu olurken, İngiltere'de ordunun SAS (*Special Air Service*) ve SBS (*Special Boat Service*) gibi birimlerinin terörle mücadele için uzmanlaşmış ve yetkilendirilmiş kurumlar olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Güvenlik mimarisinin farklı biçimlerde dizayn edilmiş olması, jandarma teşkilatının ordunun polislik işlerinde kullanımına yönelik etkisinin de analize dahil edilmesini gerektirmektedir. Son olarak, çalışmada askerin polislik işlerinde kullanımını hem operasyonel hem de hukuki düzenlemeler bağlamında incelenmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE: ASKERİN POLİSLİK İŞLERİ

16. yüzyıl ile birlikte Batıda, şiddet tekeli meşru bir biçimde ele geçirmeye başlayarak oluşan modern devlet yapısı, bir sonraki aşamada, güvenlik aygıtında yaşanan bölünme ve uzmanlaşma ile varlığını konsolide eder. Bu süreçte, devletin iç güvenliği ve dış güvenliği arasına bir ayırım yerleşir. Buna göre ordu, dışarıda ülkenin güvenliğini sağlarken, polis içeride kamu düzeninin sağlanması işinde uzmanlaşır. Modernleşme süreçleri ile birlikte çizilen bu ayırımın, pratikte, ordu ve polis güçlerinin işleyişinden mesleki *ethos*larının oluşumuna değin birçok konuda etkileri olmuştur.⁴ Ancak, askerin ülke sınırları içerisinde kullanımını aslen asker-sivil ilişkilerine yönelik etkisi bakımından tartışılmıştır.

Asker-sivil ilişkileri literatürü, ilk aşamada, askeri alan ile sivil alan arasındaki ayrımı sorunsallaştırır. Lasswell (1941), askerin sivil alanda artan rolünün tehlikelerine işaret etmiş ve güvenlik kadrolarının siyaseten güç kazanacağını iddia etmiştir. Ona göre, yakın gelecekte oluşması muhtemel garnizon devletlerde sivil siyasal aktörlerin rolünün azalması muhtemeldir. Huntington (1957) askeri ve sivil alanın mutlak suretle ayrılması gerektiğini vurgular. Ordu, askeri alanda profesyonelleşmeli ve siyasal karar alma mekanizmalarının dışında kalmalıdır. Ona göre, siviller askerin uzmanlık alanından uzak durmalı ve

⁴ Polis ve ordu arasındaki ayırım modernleşmenin bir sonucudur ve modernleşme öncesi polislik işi genel olarak ordular tarafından yerine getirilmiştir. Bu konuda tarihsel ve teorik bir tartışma için bkz. Tilly (1986)

asker de sivillerin siyasal karar alma süreçlerine katılmamalıdır. Sivil siyasetçilerin askerin uzmanlığına başvuracağı tek alan güvenliğe ilişkin karar alanıdır. Janowitz'in (1971) savunduğu ve askeri eğitimin askerlerin inisiyatifine bırakılmasının sağlıklı işleyen bir asker-sivil ilişkisi örüntüsü için büyük bir tehdit oluşturacağı argümanı ise farklı bir çerçeve sunmaktadır. Buna göre, askerin kendi alanında topyekûn bir özerklik kazanması, onun siyasete olan müdahalesinin de önünü açacaktır.

Asker-sivil ilişkileri literatürü kapsamında ordunun iç güvenlik işlevlerine ayrıca eğilen çalışmalar da bulunmaktadır. Stepan (1973), “yeni profesyonellik” (*new professionalism*) olarak adlandırdığı ve Latin Amerika ülkelerinde gözlemlediği ordunun, iç güvenlik ve ulusal kalkınma gibi roller üstlenmesinin, onun, bir siyasal karar alıcı olarak manevra alanını sivil irade aleyhine genişlettiği sonucuna ulaşmaktadır. Desch'e göre (1999) ise askerin siyasete müdahalesini ve sivil denetimin derecesini belirleyen temel faktörler, iç ve dış tehditlerin yoğunluğudur. Güvenlik çevresi, sivil denetimin derecesini belirleyen temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış tehditlerle meşgul olan ordu, siyasete etkide bulunmak istemeyecektir. Hem dış hem de iç tehdidin düşük olduğu güvenlik çevresinde ise sivil denetim hakkında net bir tablo ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Dış tehdidin bulunmadığı Latin Amerika ülkeleri gibi coğrafyalarda, ordu içerisi ile daha sık meşgul olmaktadır. Bu durum, askerin siyasete müdahalesini yoğunlaştıran bir gelişmedir.

Genel olarak, askerin polislik işinde kullanılması eleştirel bir perspektiften ve sağlıklı işleyen asker-sivil ilişkisinin önünde bir engel olarak tasvir edilse de son dönemde güvenlik alanında yaşanan değişimler ile birlikte bunun bir gereklilik halini aldığını iddia eden araştırmacılar da mevcuttur. Askerin polislik işleri sorunsalı üzerine çalışan birçok araştırmacı da güvenlik alanında yaşanan değişim -ve dönüşümlerin- ortaya çıkardığı yeni tehditlerin sadece polis teşkilatları ile engellenemeyeceğini savunmaktadır. Örneğin Pion-Berlin'e (2019) göre, “*mid-level challengers*” olarak adlandırılan orta-seviye birtakım tehditler sadece polis gücü ile üstesinden gelinemeyecek büyüklük ve derinliktedir. Latin Amerika'da örgütlü suçla mücadele örneklerinde görüldüğü üzere, bazı tip operasyonlarda ordunun kullanımı yararlı olmaktadır. Ayrıca, bir başka bakış açısından değerlendirildiğinde birçok araştırmacı iç güvenlik ve dış güvenlik arasındaki ayrımın da büyük ölçüde eridiğini savunmaktadır (Weiss, 2011; Campbell ve Campbell (2010). Bu sava göre, transnasyonal suç veya küresel terörizm gibi sınırları aşan ve tek bir ülke sınırlarına sığmayacak kadar gelişmiş ağlara sahip olan örgütlenmelerle ve sorunlarla ulusal polis teşkilatlarının baş etmesinin mümkün görünmemesidir. Başka bir grup araştırmacı ise ordu ve polis arasındaki rol dağılımının tarihsel süreç içerisinde büyük ölçüde ideali yansıtan bir

dikotomiden ibaret olduğunu, böyle bir ayrımın hiçbir zaman tam anlamıyla var olmadığı argümanını savunmaktadır (Succi Junior, 2023). Bu noktada, önemli olan ordunun içeride ve polislik işinde kullanılması değil de nasıl ve ne kadar süre ile kullanıldığıdır.

Staniland'ın (2008) savunduğu üzere, ordunun içeride kullanımının asker-sivil ilişkilerine doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Ancak Desch'in (1999) vurguladığı iç ve dış güvenlik tehditlerinin askerin polislik işinde kullanımına yönelik etkisi, farklı asker-sivil ilişkileri örüntüsünü takip eden ülkelerde ve yine iç güvenlik kurumunun tasarımına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Burada önemli olan nokta, askerin içeride kullanımının ne şekilde dizayn edildiği ve bu kullanımın ne kadar süre ile sınırlandırıldığı ya da bir sınırının olup olmadığıdır. Bu açıdan, makro düzeyde yaşanan ve küresel güvenliğe yönelik tehditlerin asker-sivil ilişkileri üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu iddia edilmektedir. Onun yerine, ülke içi dinamiklerin askerin içeride kullanımını "sorunlu" ya da "kabul edilebilir" hale getirdiği tezi savunulmaktadır. Harig ve diğerlerinin (2021) "role conception" adlı kavramsallaştırmasının, iç tehditlerin nasıl da askeri vesayeti ortaya çıkaran ve asker-sivil ilişkilerinin olumsuz seyrine neden olan dinamikleri doğurduğunu açıklamakta işlevsel bir kavramsal zemin oluşturduğu da çalışmanın bir başka argümanını oluşturmaktadır. Türkiye ve Meksika gibi ordunun ulusal tehditler karşısında iç güvenlik amacıyla kullanımının bizzat ordu tarafından kendi görevi olarak kabul edildiği ülkelerde, bu kamu düzeni rolleri asker-sivil ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu rolü, tarihsel süreç boyunca üstlenen orduların içeride kullanımı hem muğlak hem de belirsiz hukuksal zeminlerde dizayn edilmiş ve kurumsallaşarak süreklilik kazanmıştır. Oysa orduların böyle bir rol üstlenmediği ülkelerde, küresel çapta gerçekleşen değişimler karşısında ve onlara bir tepki olarak sınırlı ve sınırları iyi çizilmiş bir askeri kullanım söz konusudur. İşte bu kullanımın asker-sivil ilişkileri üzerinde kalıcı ve olumsuz bir etkisi olmadığı gözlemlenmektedir.

2. ÜLKE ÖRNEKLERİ

İngiltere

İngiltere'de ordunun kamu düzeni ve asayişin sağlanması alanında kullanımına dair hem hukuki hem de operasyonel bir analiz yapılması gerekmektedir. İlk olarak, İngiltere'de askeri personelin içeride kullanımı belirsiz ve karmaşık bir hukuki düzenlemeye yaslanmaktadır. 20. yüzyılın hemen başında, ekonomik kriz yıllarında artan işçi hareketliliğiyle mücadelede askerin kullanımının önünü açan bir yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. 1920 tarihli Acil Güç Yasası (*Emergency Power Act*) hükümetlere, orduyu işçi hareketleri ve özellikle

grevler sırasında göreve çağırma hakkını vermiştir. Bu yasal düzenleme sayesinde asker eliyle grevlerin bastırılması için hükümetlere yetki alanı açılmıştır. Yine de Birleşik Krallık yasaları, askerin içeride istisnai dönemlerde ve sınırlı biçimde kullanılmasını önermektedir (De Vore ve Finnegan, 2022: 218).

İngiltere’de Soğuk Savaş dönemi boyunca ordunun birincil rolü NATO’nun parçası olarak SSCB tehlikesine karşı ülkenin savunulması olmuştur. Dolayısıyla bu dönem süresince İngiliz ordusu büyük ölçüde dış tehditleri ön plana alan bir stratejiye sahiptir. Bununla birlikte, terörizmle mücadele İngiltere için yeni bir mevzu olarak nitelendirilemez. Ülke, 1969 yılından itibaren düşük yoğunluklu gerilla kalkışması olarak nitelendirilebilecek IRA (*Irish Republican Army*) ile Kuzey İrlanda’da mücadele etmektedir. Bu nedenle de ABD’deki Posse Comitatus Act benzeri bir hukuki düzenlemeye İngiltere’de rastlanmamaktadır (Stevenson, 2005: 122). 1969 tarihinden itibaren kendini gösteren ve Kuzey İrlanda’da hâkim olan IRA örgütünün terörist faaliyetleriyle mücadelede İngiliz hükümeti askeri de ülke topraklarında yoğun bir biçimde kullanmıştır. Burada İngiltere’de güvenlik sektörünün terörizmle mücadele bağlamında yeniden yapılanmasına dair yaşanan bir dönüşüme işaret edilmelidir. IRA’ya karşı mücadele için İngiliz hükümetinin 1976 tarihinde Kuzey İrlanda Polis Gücü’nü (*Royal Ulster Constabulary, RUC*) öne sürmesine değin terörizmle mücadelede ağırlık İngiliz ordusunda olmuştur. RUC’un işlevsel hale getirilmesi ve IRA terör örgütüyle mücadelede başlıca güvenlik aygıtı haline gelmesi, askerin terörizmle mücadeledeki rolüne ise tümenden son vermemiştir. İngiliz ordusunun hükümet tarafından terörizmle mücadele için göreve çağrılan birlikleri RUC ile birlikte ortak devriyeler gerçekleştirmiştir. Yine bu dönem boyunca SAS, IRA’ya karşı gizli -istihbarata dönük- eylemler gerçekleştirirken, İngiliz ordusunun da Kuzey İrlanda’da yaklaşık 20.000-30.000 adet asker bulundurduğu bilinmektedir. 1998 Belfast Antlaşması (*Good Friday Agreement*, İyi Cuma) imzalandıktan sonra İngiliz ordusunun rolü görece azalmış ve Kuzey İrlanda’daki varlığı da 10.000 sayısına gerilemiştir. 1998 yılında Dışişleri Bakanı Cook’un ordunun bundan sonra riskleri ülke sınırlarına ulaşmadan önüne geçme stratejisini açıklamasıyla birlikte de tümüyle demilitarize bir iç güvenlik anlayışının İngiltere’de egemen hale geldiği söylenebilir (Stevenson, 2005: 122-123).

İyi işleyen ve demokratik bir asker-sivil ilişkileri örüntüsüne sahip olan İngiltere’de IRA ile mücadelenin sona ermesi ve iç güvenliğin topyekûn demilitarizasyonuna yönelik siyasal irade beyan edilmesine ve bu doğrultuda adımların hızlandırılmasına rağmen 2000’li yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte ordunun içeride kullanımı farklı biçim ve yoğunluk kazanmaya başlamıştır. 2001 yılında gerçekleşen ve küresel düzeyde bir dönüşüm başlatan 11 Eylül saldırıları ile birlikte artan küresel terör tehlikesi İngiliz ordusunun da içeride görev

yapmasının hem hukuki hem de operasyonel anlamda önünü açmıştır. Küresel terörizmle mücadele edebilmek için İngiltere, güvenlik sektörünü hukuksal, kurumsal ve operasyonel anlamda yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. 2003 yılında yaklaşık bin kişilik bir askeri ekip Heathrow havalimanının korunmasında polisle birlikte görev almıştır (Stevenson, 2005: 126). Havaalanı operasyonu, 11 Eylül sonrasında, ülke içerisinde asker ve polisin birlikte düzenlediği ilk operasyon olması bakımından önemlidir. Operasyonel birlikteliğin ardından gerçekleşen hukuksal düzenlemeler ise askerin iç güvenlik alanındaki rolünü pekiştirmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren *Civil Contingencies Act* (CCA) ordunun içeride kullanım alanını genişletirken, hukuksal zemini de elverişli hale getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde EPA'nın başarılı olarak nitelendirilebilecek görevler üstlenmesi CCA için de elverişli ortamı hazırlamıştır. Aslında, CCA düzenlemesi 11 Eylül saldırıları ve Avrupa'nın farklı ülkelerinde gerçekleşen saldırılar neticesinde oluşan tedirgin ortamda EPA'nın yetkilerinin ve alanının genişlemesi olarak nitelendirilebilir. Bu da askerin terörizmle mücadele adı altında ülke sınırları içerisindeki kullanımına elverişli ortam hazırlayan bir hukuksal zemin oluşturmuştur.

İngiltere'yi diğer Avrupa demokrasilerinden farklı kılan önemli bir nitelik ise terörizmle mücadele etmek için aslen dışa-dönük bir askeri birim olarak SAS'ın⁵ görevlendirilmesi olmuştur (Salt ve Smith, 2005). SAS, İngiliz ordusunun terörizmle mücadele, rehin kurtarma ve doğrudan aksiyonu da içeren farklı alanlarda uzmanlaşmış bir birimdir. İngiltere'de askerin terörizmle mücadele için kullanılması sadece SAS operasyonları ile sınırlı değildir. Operasyonel düzeyde, 2012 Londra Yaz Olimpiyatları sırasında İngiltere'de ordu eşine az rastlanır bir mobilizasyon sürecine girmiştir. Olimpiyatların güvenliğinin sağlanması hedefiyle gerçekleşen operasyonlarda ordu, polis ve istihbarat altyapısının birlikte hareket ettiği gözlemlenmiştir. Son olarak, yakın tarihte, yine operasyonel düzeyde askeri personel iç güvenlik alanında kullanılmıştır. 2021 tarihinde düzenlenen *Exercise Octacine* adındaki müdahale kapsamında polisle ortak operasyonlar düzenlemek suretiyle İngiliz ordusu, kamu düzeni alanında görev yapmıştır ("Troops and Police Train Together to Hunt Down Terrorists", 2021).

Sonuç olarak, uzun yıllar IRA terör örgütüyle mücadele eden Birleşik Krallık'ın hukuken ve operasyonel anlamda diğer ülkelere kıyasla ordunun içeride kullanımını konusunda tecrübesinin çok daha fazla olduğu belirtilmelidir. Buna

⁵ ABD'ye yönelik gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları ertesinde İngiltere, terörizmle mücadele kapsamında Afganistan'a yönelik deniz aşırı operasyonlarında SAS ve SBS özel birimlerini kullanmıştır. Ancak bu iki birim arasında zamanla yetki karmaşası ortaya çıkmış ve iki kurum bir rekabet sürecine girmiştir. Sorun, 2005 yılına gelindiğinde Afganistan'da terörle mücadelede SBS'nin ve Irak'ta SAS'ın görevlendirilmesiyle çözümlenebilmiştir (Katsuya, 2022).

rağmen, ülkenin hukuksal yapısı ve ordusunun savunma doktrinleri, ikisi birlikte, terörizmle mücadelede sivillere ağırlık vermeye devam etmektedir. Askerin dahil olduğu operasyonlarda dahi sivil güvenlik güçlerinin ve mekanizmalarının denetçi bir rol üstlendikleri belirtilmelidir. Bununla birlikte 11 Eylül saldırıları ile birlikte daha görünür ve somut bir tehdit haline gelen küresel terörün daha yıkıcı ve kimyasal silahlara da dayanan saldırı gücü, askerin hem istihbarat hem de insan gücü olarak daha fazla dahil olacak biçimde bir iç güvenlik mekanizması geliştirilmesine yol açmıştır.

Fransa

Fransa'nın tarihsel süreç boyunca genel olarak sağlıklı biçimde işleyen bir demokratik asker-sivil ilişkileri patikasını takip ettiği gözlemlenmektedir. Buna rağmen, Fransa'da asker-sivil ilişkileri zaman zaman krize girebilmektedir. 1960'lı yıllarda Vietnam ve Cezayir'deki dekolonizasyon süreçleri asker-sivil ilişkilerinin krize girdiği dönemlerdir (Venesson, 2003: 131). Söz konusu krizler ertesinde Fransız ordusu içeriye dönük roller üstlenmekten kaçınmış ve kamusal alandan uzak durmayı tercih etmiştir. 2021 yılında 1000 emekli Fransız askerinin imzaladığı ve Cumhurbaşkanı Macron'u Fransa'nın parçalanması tehdidinde yönelik uyarı mektup da ülkedeki asker-sivil ilişkilerine dair yakın tarihli krizlerden bir diğeridir.⁶ Yine de asker-sivil ilişkilerinin nesnel denetimine dayalı bir yapıyı benimsemiş olan ülkede emekli askerlerin siyasi görevlerde bulunmaları pek de tercih edilmeyen bir pratik haline gelmiştir (Ruffa ve Levy, 2021). Genel olarak, Fransız ordusu sivil iradenin emirleri ve denetimi doğrultusunda; ancak kendi uzmanlık alanını ilgilendiren konularda özerk bir manevra gücüyle hareket etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde terörist tehdidin ön plana çıkması, terörizmle mücadele kapsamında askerin, ülke sınırları içerisinde daha fazla rol almasının önünü açmıştır. Bu minvalde, Fransız ordusu 1990'lı yıllar ile birlikte iç güvenlik alanında ve toplum nezdinde daha fazla görünür hale gelmiştir. Fransa'da ordunun ülke sınırları içerisinde kullanılmasının miladı olarak 1995 yılı gösterilmektedir. Paris metrosuna yönelik terörist saldırıların hedefi olan ülkede, *Operation Vigipirate* adıyla bir terörizmle mücadele stratejisi uygulamaya geçirilmiştir. Operasyon kapsamında askeri birlikler Fransız kamusal alanlarında ve terörizmle mücadele amacıyla daha sık görünür hale gelmiştir. İngiltere örneğinde gözlemlendiği üzere, bu operasyonlar kapsamında ordunun istisnai ve sınırlı kullanımına izin vermiştir. Süreç boyunca ordunun içeride kullanımı

⁶ İlgili mektubun kamuoyunda ortaya çıkardığı tartışmalardan ve Le Pen gibi aşırı sağ siyasilerden aldığı desteğe de yanıt olarak Genel Kurmay Başkanı'nın siyasallaşma süreçlerinden kaçınmak amacıyla bir adım geride duracağını açıklaması krizi sönmüştür (Ruffa ve Levy, 2021).

personel sayısı bakımından kısıtlı kalmış ve tüm bu operasyonlarda yaklaşık bin adet askeri personel görev almıştır. Operasyon bittikten sonra ordunun içeride kullanımına yönelik herhangi bir yapısal ya da kurumsal dönüşüm gerçekleştirilmemiştir (Tenenbaum, 2016).

Fransa'da ordunun ulusal sınırlar dahilinde kullanılması bağlamında ve terörizmle mücadele kapsamında, asıl dönüm noktası 2015 saldırıları ertesinde yürütülen *Operation Sentinelle* olmuştur. Operation Sentinelle kapsamında yaklaşık 30 bin adet Fransız asker görev almıştır (Tenenbaum, 2016). Bu operasyon her ne kadar geçici bir önlem olarak kurgulanmış olsa da bu defa bir önceki operasyondan farklı olacak biçimde, askerin varlığı daha sonraki Nice ve Paris terörist saldırılarını da kapsayacak biçimde daha kalıcı hale gelmiştir. 2016 yılına gelindiğinde görev yapmakta olan asker sayısı 7 bin seviyesine düşürülmüşse de iç güvenlik vesilesiyle kullanımları devam etmiştir. Üstelik bu askerler arasından yaklaşık 3 bin tanesinin çabuk reaksiyon ekibi (*quick reaction force*) haline getirilmesi sağlanmıştır.⁷ Dolayısıyla, 2015 sonrasında Fransa'da da askerin iç güvenlik rolünün kurumsallaştığı ve konsolide bir hal aldığı gözlemlenmektedir. Fransa örneğinde askerin iç güvenlik alanında aktif kullanımının seviyesini anlamak adına gerçekleştirilecek bir analiz durumu daha net bir biçimde ortaya koyacaktır. Fransa'nın 2017 yılı itibariyle gerçekleştirdiği askeri operasyonlarının sayısı bakımından içerisi ve dışarısı arasında bir eşitlik olduğu resmi olarak açıklanmıştır. 2017 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Emmanuel Macron, bir önceki Cumhurbaşkanı Hollande gibi ordu personelini polislik işinde kullanma eğilimini devam ettirmiştir. 2017 yılı itibariyle Fransız ordusunun ülke içi operasyonlarda kullanılmak üzere 7 bin-10 bin adet askeri bulunmaktadır (Hémez, 2017). 2019 yılı sonu ve 2020 yılı ocak ayında tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan COVID-19 ile mücadele bu açıdan bir dönüm noktası niteliğindedir.

Fransa'da ordunun polislik işinde kullanılması İngiltere'den farklı pratikler üzerinden işlemektedir. Bunun en önemli nedeni Fransa'da askeri kolluk statülü bir polis gücü olarak jandarmanın (*gendarmerie nationale*) bulunmasıdır. Fransa'da jandarma kurumunun hibrid nitelikli bir kolluk gücü olarak varlığını sürdürmesi

⁷ Fransa'da askeri yapıya dair gerçekleştirilen reformlardan en önemlisi zorunlu askerliğin (*levée en masse*) kaldırılmasıdır. Bundan sonraki süreçte de savunma alanında askeri personelin kademeli olarak azaltılması devam etmiştir. Bu bakımdan 2015 tarihi bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. 2015 yılında Paris'te gerçekleşen terörist saldırıların ertesinde cumhurbaşkanı olarak görev yapan François Hollande bir süredir devam eden personel azaltma sürecini dondurmıştır. Bunun en önemli nedeni gerçekleşen terörist saldırılar karşısında askeri personele ihtiyaç duyulan yüksek operasyonel gücü sağlamaktır. 2016 yılında, Fransa'nın Nice şehrinde meydana gelen terörist saldırılardan sonra ise 14.000 yeni personel işe alan Fransız ordusu böylece ülkedeki kurumlar arasında en büyük işe alım sıçramasını gerçekleştiren kurum haline gelmiştir (Hémez, 2017: 104).

ordunun içeride kullanımını sınırlı kılan önemli bir nedendir (Hémez, 2017). Fransa'nın kendi tarihsel-toplumsal tecrübelerinin Fransız jandarmasının polis ve ordudan ayrı bir güvenlik aktörü olarak ortaya çıkışındaki rolü de burada not edilmelidir. Fransa'da jandarma her ne kadar devrim sonrasında ve devrimci kadrolar tarafından oluşturulmuş olsa da aslında, daha 14. yüzyılda temel işlevi askeri birlikleri kontrol etmek amacıyla kurulmuş olan mareşallerin yetkisi altındaki asayiş zabıtasının bir devamıdır (Luc, 2009: 20). Fransa'da İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapmakta olan jandarma terörizmle mücadelede askeri statülü kolluk gücü olarak kilit bir role sahiptir. Güncel işleyişinde, Fransız Jandarması'nın *Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale* (GIGN) adlı birimi, kriz yönetiminde uzmanlaşmış profesyonel bir jandarma birliği olarak terörizmle mücadelede önemli bir role sahiptir (Gregory, 2003).

Sonuç olarak, askeri statülü kolluk kuvveti olarak jandarmanın varlığına rağmen, Fransa'da da askerin polislik işinde kullanılması özellikle 2015 yılı ve sonrasındaki terörist saldırılara cevaben ve sınırlı süreli operasyonlar düzeyinde gerçekleşmiştir. İngiltere'deki gibi daimî bir askeri kurumsal yapının polislik işini üstlenmesinden farklı olarak Fransa'da çeşitli operasyonlar vesilesi ile ordu polislik işlerini gerçekleştirmiştir.

Meksika

Latin Amerika ülkeleri her ne kadar bağımsızlıklarını görece erken bir tarihte, 19. yüzyılın başında, kazanmış olsalar da kıtadaki demokratikleşme süreci ağır ve sancılı ilerlemiştir. Sömürgeci güçlerden kurtuluş mücadelesi birçok ülkede askeri liderlerin önderliğinde gerçekleşmiştir. Üstelik bağımsızlığın erken yıllarında liberallerin eşitlik söylemi sömürgecilikten miras kalan kast sisteminin varlığını büyük oranda sürdürmesi neticesinde politik bir hayal olarak kalmış ve heterojen toplumsal yapıda *Americano* söylemi geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu dönemde kurumların inşası zaman alırken ekonomik kaynak azlığı kurulan siyasal rejimleri zayıf kılmıştır. Bu ortamda, himaye etmek ya da özel ordu beslemek için kişisel kaynaklarını kullanan büyük toprak sahipleri olarak *caudillo* yönetimleri ağırlık kazanmıştır. Toplumsal yapının heterojen karakteristiği de toplumsal kırılganlığı arttırırken güçlü tek adam rejimlerinin ön plana çıkmasını mümkün kılan zemini de hazırlamıştır. 20. yüzyıl ile birlikte herkes Latin Amerika ülkelerinde *caudillo* döneminin tümüyle sona erdiğini düşünürken, bu defa, kıtanın en büyük ülkesi Brezilya'da 1964 yılında askeri darbe gerçekleşmiş ve yaklaşık 30 yıl sürecek askeri rejimler dönemi açılmıştır (Loveman, 2001). 1980'li yıllara değin birçok ülkede⁸ askeri darbeler siyasetin

⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca Brezilya'da, Arjantin ve Şili başta olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde çok sayıda darbe gerçekleşmiştir. Bunlar arasında en bilinenleri Brezilya'da

temel belirleyeni olmuştur (Rouquié, 1986). Üstelik, Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda asker, darbe ertesinde kışlaya dönmemiş ve bu durum uzun süreli askeri diktatörlüklerin Latin Amerika ülkelerini yönetmesi ile sonuçlanmıştır.⁹ ABD'nin Latin Amerika ülkelerine yönelik olarak Monroe Doktrini'nden bu yana farklı biçimlerde sürdürdüğü müdahale siyasetinin bir uzantısı olarak askeri rejimlere verilen destek de kıtada askeri darbelerin önünü açan bir diğer neden olmuştur.

1980'li yıllarla birlikte kıtada sivilleşme ve demokratikleşme döneminin başlamasıyla askerin sivil denetiminin sağlanması için çeşitli siyasal adımlar atılmıştır. Bugün birkaç istisna dışında¹⁰ kıtada askerin doğrudan siyasete müdahalesinden söz etmek mümkün olmasa da asker halen önemli bir aktör olmaya devam etmekte ve siyaseten aktif konumunu dolaylı yollardan korumaktadır.¹¹ Bu noktada askerin iki farklı yoldan hala siyaseten varlığını muhafaza ettiği söylenebilir. Bunlardan birincisi askeri liderlerin sivil siyasette önemli roller üstlenmeye devam etmesidir. Özellikle emekli askerlerin, Brezilya ve Jair Bolsonaro başkanlığı (2019-2023) örneğinde olduğu gibi bakanlar kurulunda yer alıyor olması siyasetin tam anlamıyla sivilleşmemesinin önemli göstergelerinden biridir. Bir diğer gelişme de askeri darbelerin yokluğunda, askerin polislik işlerinde ve iç güvenliğe yönelik roller üstlenmeye devam etmesidir. Meksika, Bolivya, Venezüella ve Kolombiya (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 75) örneklerinde de görüldüğü üzere asker başta uyuşturucu ile mücadele olmak üzere kamu güvenliği görevlerinin temel aktörü konumundadır.

Pion Berlin ve Martinez (2022: 32), Latin Amerika genelinde askerin yerel polislik işlerinde kullanımının kıta ülkelerine özgü genel bir nitelik olduğunu belirttikten sonra, kıta ülkelerini kabaca üç farklı kategoriye ayırırlar. Buna göre, Meksika ile birlikte Kolombiya, Ekvador, El Salvador anayasaları bakımından ordunun içeride kullanımını teşvik eden ülkeler arasında yer almaktadır. İkinci kategoride yer alan Brezilya, Nikaragua, Bolivya ve Peru gibi ülkelerde silahlı

1964 yılında gerçekleşen askeri darbedir. Aynı zamanda Arjantin'de ve nihayetinde Şili'de Allende iktidarına son veren Pinochet darbesidir.

⁹ Pion Berlin'e göre (2011) bu durum Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki en önemli farklardan birini oluşturmaktadır. Türkiye'de asker, kamu düzenini sağladıktan hemen sonra kışlaya geri dönme pratiğine sahipse de Latin Amerika ülkelerinin birçoğu uzun süren askeri diktatörlüklerle yönetilmiştir.

¹⁰ Haiti'de 2004 yılında bir askeri darbe gerçekleşmiştir. Darbe ile başkanlık görevini yürütmekte olan Jean-Bertrand Aristide görevden ayrılmıştır.

¹¹ Bu konuda verilebilecek en güncel örnek Brezilya'nın 2019-2023 yılları arasında görev yapan Başkan Jair Bolsonaro'dur. Bolsonaro 2022 yılında başkanlık seçimlerini kaybedene dek ülkeyi yönetirken bakanlıkların birçoğunu kendisi gibi emekli asker olan kişiler arasında dağıtmıştır. Bolsonaro'nun son seçim yenilgisinden sonra görevi bırakmayacağı ve seçimlerin galibi konumundaki Lula da Silva'nın başkanlık görevine başlamasının Bolsonaro yanlısı bir askeri darbe yoluyla engelleneceğine dair söylentiler ağırlık kazanmıştır (Meyerfeld, 2023).

kuvvetlerin iç güvenlik alanında kullanımı teşvik edilmemekle birlikte esnek bir mekanizmaya tabidir. Arjantin ve Şili gibi ülkeler ise ordunun içeride kullanımını anayasaya göre ancak istisnai ve olağanüstü şartlar altında kabul etmektedir.

Meksika’da askerin rolünün tarihsel gelişimine baktığımız zaman ordunun çok sayıda iç güvenlik işlevinin olduğu gözlemlenmektedir. 1913 yılında kuruluşundan bu yana Meksika Ordusu’nun temel operasyonel rolü iç güvenlik olmuştur (Moyano, 2020: 5). Meksika ordusu, toplumsal hareketlerin bastırılmasından, polis devriyelerine katılım sağlanmasına, uyuşturucu karşıtı operasyonlarda yer almaktan, doğal felaketlerin yaralarının sarılmasına kadar çok sayıda işlevi yürütmüştür (Pion-Berlin ve Martinez, 2022: 47). Meksika Ordusu’nun 4 adet ulusal planı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi (DN-I) dış tehditlere yönelik iken, diğer üç tanesi tümüyle iç güvenlik ile ilişkilidir. DN-II, kalkışmaların bastırılması, DN-III doğal afetlere Meksika Ordusunun müdahalesi ve son olarak DN-IV ise ordunun uyuşturucu ile mücadele alanında rol üstlenmesinin zeminini oluşturmaktadır (Pion-Berlin ve Martinez, 2022: 49). Ancak tüm bu çeşitli rol ve işlevler arasında, uyuşturucu ticareti ile mücadele Meksika ordusunun başlıca uğraşısı olarak ön plana çıkmaktadır.

Meksika Ordusu, Başkan Lazaro Cardenas uyuşturucu ticaretini devlet kontrolü altına alma kararını verdiği 1938 yılından bu yana uyuşturucu karşıtı operasyonlarda temel aktör konumundadır (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 67). 1970 yılında uyuşturucu ticareti bir ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlanmış ve 1987 yılında Başkan Miguel de la Madrid uyuşturucu ticareti ile mücadelenin bir devlet meselesi olduğuna dikkat çekmiştir. 1990’lı yıllarda Yüksek Yargının verdiği bir karar ile birlikte ordunun sadece uyuşturucu ile mücadelede değil, doğal afetlerle mücadeleden aşı denemelerine kadar birçok alanda kamu güvenliği maksadıyla kullanılabilmesi yasal zeminde kabul edilmiştir. 1996 yılında Canador Planı kapsamında askerin yoğun bir biçimde uyuşturucu karşıtı operasyonlarda kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu operasyon kapsamında 1500-3000 kişilik askeri birlikler iç güvenlik amacıyla görev almıştır (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 68). 2000 yılı sonrasında görev yapan başkanlar yeni bir hibrid güvenlik kurumu oluşturmak suretiyle bir taraftan polisteki yozlaşma ile mücadele etmek, aynı zamanda da ordunun iç güvenlik rolünü sınırlandırmak istemiştir. İlk olarak Başkan Vicente Fox (2000-2006) yönetiminde *Policia Federal Preventiva* polis ve ordu personelinden oluşan hibrid bir yapı olarak kurulmuştur. Fox’un yerine iktidarı ele geçiren Felipe Calderon (2006-2012) iktidarı dönemi askerin ülke sınırları içerisinde kullanımı ve iç güvenliğin militarizasyonu süreçleri bakımından bir milad olarak nitelendirilebilir. Calderon ordunun uyuşturucu ile mücadelede ve içeride kullanımını teşvik eden bir yeni siyasal anlayış ortaya koymuştur. Ona

göre federal, sivil ve yerel polis teşkilatları hazır ve güvenilir hale gelene değin, uyuşturucu ticareti ve organize suç örgütleri ile mücadelede ordunun kullanılması bir gerekliliktir. 2007 yılında ordu göreve çağrılmış ve 10.000 kişilik bir birim olarak *Fuerzas de Apoyo a la Seguridad Publica* (FASP-Federal Public Security Support Forces) oluşturulmuştur. Büyük ölçüde özel kuvvetlerden oluşan bu yeni yapı, kartellerle mücadelede devletin temel organı haline gelmiştir (Moyano, 2020. 8).

2012 yılında *Partido Revolucionario de México* (PRI) iktidara geri dönünce ilk iş olarak 2014 yılında askeri kolluk statülü bir güvenlik teşkilatı olan *Gendarmerie*'yi oluşturmak suretiyle güvenlik aygıtını yeniden yapılandırmıştır. Bundan sonraki süreçte *Gendarmerie* güvenlik sektöründe kendi konumunu bulabilmek için büyük çaba sarf etmiştir. *Gendarmerie*'nin hibrid bir güvenlik aygıtı olarak oluşturulması, askerin içeride kullanımını azaltmamıştır. 5 bin personel ile sınırlı kalan *Gendarmerie* varlığını Federal Polisin ve askerin operasyonel gücünün sürekliliğinde ancak sınırlı bir düzeyde sürdürmüştür. 2016 yılı itibarıyla Meksika'nın başkent dahil 31 eyaletinden 23 tanesinde asker örgütlü suçla mücadelede görev yapmaya devam etmektedir. Üstelik ordunun operasyonel anlamda devam eden aktif durumu karşısında siyasal iktidarlar, yasal bir zemin oluşturma gayreti içinde olmuştur. Başkan Pena Nieto (2012-2018) döneminin sonlarında başlayan ve Andres Manuel Lopez Obrador (AMLO) döneminin henüz başında ancak somutlaşan ordunun iç güvenlik rollerinin hukuksal zemini temel siyasi mesele haline gelmiştir. 2017 yılında *Ley de Seguridad Interior* (İç Güvenlik Yasası) ordunun iç güvenlik operasyonları için meşru bir hukuksal zemin oluşturmak adına Meksika Kongresi'nin temel tartışma konularından biri olmuştur (Meyer ve Suarez-Enriques, 2020). 30 Kasım 2017 tarihinde kabul edilen yasa ile kamu güvenliğinden sorumlu olan devlet kurumlarından birinin de silahlı kuvvetler olduğu teyit edilmiştir. 2018 tarihinde yaşanan yönetim değişikliği ertesinde Obrador iktidara gelince, askeri-polis niteliklerine sahip yeni bir hibrid güvenlik kurumu oluşturmuştur. Obrador, güvenlik sektörünü yeniden yapılandırırken bu defa İspanya'nın *Guardia Civil* adlı askeri statülü kolluk gücünden esinlenmiştir. Meksika'nın hibrid karakteristiğe sahip bu yeni güvenlik kurumunun adı *Guardia Nacional* olmuştur (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 72). 2019 yılında ulusal polis işlevlerine sahip jandarma benzeri bir yapı olarak kurgulanan *Guardia Nacional*, ordunun kamu güvenliği ile ilgili işlevlerini devralmak yerine, büyük ölçüde, ülkenin Guatamala sınırında göçmenlerle mücadele eden bir birlik haline gelmiştir. Dolayısıyla, *Guardia Nacional*'in oluşturulması, Meksika'nın başlıca güvenlik meselesi olan uyuşturucu ticareti ve örgütlü suçla mücadelede ordunun yeri ve rolünü azaltacak büyük bir etki yaratmamıştır.

Sonuç olarak, tarihsel analizin de gösterdiği üzere Meksika’da ordunun asli işlevinin iç güvenlik olduğu belirtilmelidir. Ülkeyi tehdit eden bir dış düşmanın yokluğunda ve geniş çaplı iç güvenlik meselelerinin karşısında, ordu içeriye dönük bir rol üstlenmiştir. Ülkenin uzun yıllar organize suç kaynaklı şiddet ile mücadelesi de ordunun kendini iç güvenlikten sorumlu bir rolde tanımlamasını meşrulaştıran operasyonel zemin haline gelmiştir. Yine Meksika’da ordunun yerine getirdiği toplumsal hareketlerin bastırılmasından terörle mücadeleye değin işlevlerin çeşitliliği de onun kendini bu iç güvenlik rolü üzerinden tanımlama eğilimini yeniden doğrulamaktadır.

Türkiye

Türkiye’de Kurtuluş Savaşı’nın lideri ve cumhuriyet rejiminin kurucusu olan askeri kadrolar, yeni kurulan devletin konsolidasyon sürecinde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) çatısı altında sivil siyasete geçmişler ve ülkeyi Demokrat Parti (DP) zaferine değin yönetmişlerdir. Tek Parti dönemi süresince bir askeri darbeden söz edilemeyecek olsa da 1950 yılında hükümeti kuran DP, 1960 darbesiyle birlikte iktidardan uzaklaştırılmış ve bundan sonra Türkiye siyasetinde askeri darbeler dönemi başlamıştır. Gerek doğrudan veya dolaylı yoldan gerçekleştirdiği askeri müdahaleler aracılığıyla gerekse anayasanın sağladığı yasal zeminde kurumsallaşmış Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve benzeri mekanizmalar sayesinde ordu siyasete dahil olmuş ve siyasetin karar verici aktörlerinden biri haline gelmiştir (Kars Kaynar, 2018). Türkiye’de uzun on yıllar boyunca askeri vesayet rejiminin hüküm sürdüğü ve asker-sivil ilişkilerinin sivil denetimine müsaade etmeyen bir patikada ilerlediği söylenebilir. Konsolide bir demokratik rejime sahip olmayan Türkiye’de, asker-sivil ilişkilerinde 2010’lu yıllara değin büyük ölçüde birinciden yana bir güç dengesi hâkim olmuştur.

Türkiye’de iç güvenlik hizmeti başlıca üç kurum -Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı- tarafından sağlanmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin iç güvenlik alanındaki hizmetlerinin hukuksal zeminini ise sırasıyla 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 2692 Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve diğer kanunlar (Türk Ceza Kanunu, Çevre Kanunu ve İl İdaresi Kanunu gibi) oluşturmaktadır (Cerrah, 2008: 73; Arslan, 2018: 182). Türkiye’de ordunun iç güvenlik aktörü olarak meşru bir biçimde hareket etmesini sağlayan başlıca hukuksal zemin 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İç Hizmet Kanunu’dur. 1960 askeri darbesini takip eden süreçte gerçekleştirilen yasal değişiklik sonrası hazırlanan TSK İç Hizmet Kanunu 35. Madde, TSK’ya iç güvenlik alanında neredeyse sınırsız bir görev alanı tedarik etmiştir. İlgili maddeye göre, TSK’nın

vatanı koruma ve kollama görevi anayasal bir zeminde tanımlanmıştır. 2013 yılındaki değişiklik gerçekleşene kadar, bu kanun hem ordunun içeride görev yapması için meşruiyet zemini olarak işlevselleştirilmiş hem de bu uğurda TSK'nın askeri müdahalelerinin yolunu açmıştır (Genç Yılmaz ve Ağkaya, 2022: 186-187).

Türkiye'de ordunun iç güvenlik alanında rahat hareket edebilmesi ve buradaki iktidar mücadelesinden galip kurum olarak çıkmasını sağlayan en önemli unsurlardan bir diğeri de kolluk gücünün iki ayaklı yapısı olmuştur. Türkiye'de kolluk görevi uzun yıllar İçişleri Bakanlığı'na bağlı polis teşkilatı ile Jandarma arasında paylaşılmıştır. Kırsal alanda hareket eden jandarmanın ülke topraklarının çoğuna egemen olması ile askeri vesayetin uzun on yıllar boyunca sürmesi jandarmayı polisle rekabet halinde ve kimi zaman da bu rekabetten galip çıkmakta başarılı bir kurum haline getirmiştir. Askeri vesayet altında, iç güvenlik alanında, sivil iktidarın denetimindeki polis yerine büyük ölçüde Genelkurmay Başkanlığına bağlı hareket eden ve onun denetimindeki jandarma çok daha meşru bir aktör olarak nitelendirilmiştir.¹²

Türkiye, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca hem sağ ve sol ideoloji kaynaklı siyasal şiddet ile hem de Soğuk Savaş ve sonrasında devam eden etnik ve ayrılıkçı PKK terörü ile mücadele etmiştir. PKK ile mücadele 1984 yılında başlamış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde terörist örgüt devletin varlığına yönelik başlıca tehdit olarak nitelendirilmiştir (Ülman, 1998). Konu üzerine çalışan birçok araştırmacı, Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin demokratik olmayan bir yörünge izlemesini 1980'li yıllarla birlikte başlayan ve 1990'lı yıllarda ciddi bir tehdit haline gelen PKK terörüyle ilişkilendirmektedir.¹³ Terörle mücadele, bir taraftan askeri kadroları karar alıcı konumuna getirirken, aynı zamanda, ordunun içeride de bir güvenlik aktörü olarak meşru bir konum elde etmesine imkân tanımıştır. 1999-2004 yılları arasında devam eden kısa süreli barış süreci sayılmazsa (İmset, 1992: 9) ülkede uzun yıllar devam eden PKK terörü ile mücadelede de asker temel aktör konumunda olmuştur.¹⁴ Terörle mücadele edebilme yeteneğine layıkıyla sahip olan tek kurum olarak ordunun ön plana çıkması PKK terörünün ciddiyeti ve

¹² Türkiye'de kolluk gücünün iki unsurlu yapısının ortaya çıkardığı çelişkilerin tarihsel analizi için bkz. Haklı (2022).

¹³ Bu argümanın eleştirel bir analizi için bkz. Kayhan Pusane (2016).

¹⁴ PKK terörü ile mücadelede sivil iktidarın inisiyatifi ele aldığı bir ara dönem olarak Turgut Özal'ın ANAP genel başkanlığı dönemi not edilmelidir. Bu dönemde tek başına iktidarı elinde bulunduran güçlü bir lider olarak Özal, Avrupa Topluluğu ile devam etmekte olan sürecin gerektirdiği demokratikleşme baskısı ile kısa süreliğine de olsa terörizmle mücadelede karar verme merci görevini sivil iktidarın eline geçirebilmiştir. Bunda partinin 1983 seçimlerinden tek başına iktidarı ele geçirerek çıkması ve Özal'ın güçlü liderli kişiliğinin de etkileri olmuştur. Konuya dair önemli bir tartışma için bkz. Kayhan Pusane (2016: 269-273)

uluslararası niteliği ile açıklanabilir. Turgut Özal gibi siyaseten güçlü lider ve hükümetlerin terörle mücadele için polisi güçlendirme ve profesyonelleştirme çabaları söz konusu olsa da 1990'lı yılların zayıf koalisyonlarında sivil iktidarların terörle mücadele sorumluluğunu orduya yükleme eğiliminde oldukları da iddia edilebilir (Satana ve Tijen-Demirel, 2020). Böylece, ordunun kaynak ve personel bakımından yetersiz olarak nitelendirilen polis karşısında terörle mücadelede çok daha etkili bir aktör olarak öne çıkması sürekli bir hal almıştır. Burada, terör tehdidinin büyüklüğü ve sivil iktidarların zayıflığı kadar, ordunun da bizzat bir karar verici haline geldiğini not edebiliriz.

Türkiye'de asker-sivil ilişkilerine yönelik dönüşümler, her ne kadar Türkiye'nin 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday ülke olarak ilan edilmesini takip eden süreçte yerine getirdiği reformlarla başlamış olsa da asıl dönüşüm çok yakın geçmişte –2010'lu yıllarda– yaşanmıştır. Asker-sivil ilişkilerinde sivil iradenin denetimini ön plana koymak amacıyla Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), askerinin iç güvenlik rolünün azaltılmasını siyasi programının en başına yerleştirmiştir. Bu bağlamda, 1997 tarihinde gerçekleşen ve Türkiye tarihinde “post-modern darbe” olarak anılan askeri müdahalenin ardından işlevsellik kazanan EMASYA (Emniyet Asayiş Yardımlaşma) Protokolü 2010 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Yürürlükten kaldırılana dek, EMASYA Protokolü orduya kamu güvenliğine dair görevlerde istediği zaman ve istediği şekilde yer alma imkânı tanımıştır. EMASYA Protokolü, askerinin içeride kullanımını kararının sivil otorite yerine doğrudan askerinin iradesine devretmesi bakımından uzun yıllar askerinin sivil denetiminin önündeki en büyük engellerden biri haline gelmiştir. Üstelik EMASYA Protokolü, orduya PKK ile mücadelede olağanüstü hâl rejiminin sıkıyönetimin yerini almasıyla kaybettirdiği gücü de geri iade etmiştir. Elde ettiği bu imtiyazla, TSK'nın güvenlik sektörünün bir numaralı aktörü haline geldiği söylenebilir (Genç Yılmaz, 2022: 10). Ardından, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen başarısız darbe girişimi ile birlikte Türkiye'de asker ve sivil ilişkileri tümüyle yeniden dizayn edilmiştir. Bu tarihten başlayarak ordunun sivil denetime tabi olduğu yeni bir güç dağılımı ortaya çıkarken, en önemlisi, ordunun iç güvenlik alanında önemli bir aktör olmasının önünü açan jandarma teşkilatı tamamen İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Jandarmanın sivil otoritenin denetimi altına girmesi, askerinin iç güvenlik alanındaki ve kamu düzenine dair olan konsolide varlığına son vermiştir.

Dolayısıyla Türkiye'de askeri statülü bir kolluk teşkilatı olarak jandarmanın varlığı, terörle mücadelede ordunun rolünü kısıtlayan değil, tam tersine bu rolü arttıran bir işlev üstlenmiştir. Jandarma, askerinin asayiş işlerine müdahalesini engellemek bir yana, uzun süre ordunun sivil iktidarın denetimi altında olarak nitelendirdiği polis teşkilatının yerine kullandığı bir güvenlik aygıtı konumunda

olmuştur. Bu açıdan, Türkiye örneği, Fransa örneğinden ve jandarma benzeri hibrid güvenlik kurumlarının oluşturulması tartışmalarının devam ettiği Meksika'dan büyük ölçüde ayrılmaktadır.

3. ANALİZ VE SONUÇ

Ordunun polislik işinde kullanılması tarihsel perspektiften incelendiğinde sıkça karşılaşılan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern devletin güvenlik aygıtının parçalarından biri olarak ordu, kamu düzeni ve asayişin sağlanmasında tarihsel süreç içerisinde önemli bir aktör olagelmıştır. Farklı asker-sivil ilişkileri örüntüsüne sahip ülkelerde, ordu, polislik işinde ve ülke içinde rol üstlenmiş ve üstlenmeye de devam etmektedir. Bununla birlikte, tarihsel süreçte daha çok grevlerin engellenmesi ve terörizmle mücadele alanlarında görece olarak geçici veya sınırlı görevler üstlenen ordu personelinin, son birkaç on yıldır, başta küresel terörizm olmak üzere çeşitli gerekçelerle polislik işinde süresiz ve kurumsallaşmış bir varlık geliştirdiği gözlemlenmektedir.

Öncelikle iç güvenlik aygıtının nasıl tasarlandığı mevzuu ordunun içeride kullanımının yoğunluğunu belirlemede çok önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere IRA terörizmi ile mücadelesinde iç güvenlik aygıtını yeniden tasarlama yoluna gitmiş ve önce RIC ve sonrasında RUC aracılığıyla militarize polislik pratiklerini İrlanda'da uygulamıştır. Jandarma tipi militarize polislik aygıtının kurulması sayesinde İngiliz ordusunun IRA ile mücadeledeki rolü görece sınırlı kalmıştır. Öte yandan, İngiltere, içeride Fransız tipi bir jandarma teşkilatının kurulmasından özellikle kaçınmış ve militarize polislik anlayışını İrlanda topraklarıyla sınırlı tutmuştur.¹⁵ Ayrıca, İngiltere merkezinde görev alan hizmet anlayışı ile hareket eden sivil bir polis gücü ile Birleşik Krallık topraklarında hüküm süren güç odaklı polislik birbirinden tümüyle ayrı polislik uygulamaları olarak yer bulmuştur (Sinclair, 2008). Ancak İngiltere'de önce RIC (ve sonra RUC)'un varlığı, Fransa'da ve Türkiye'de olduğu gibi ikili bir kolluk gücü uygulamasına dayanan bir iç güvenlik mekanizması inşasına yol açmamıştır. Öte yandan, İngiltere'de ordunun bir parçası olan SBS ve SAS'ın, 11 Eylül ertesinde, doğrudan bir terörizmle mücadele organı olarak kurumsallaşmış olması ise ordunun terörle mücadele rolünü kalıcı hale getirmiştir. Fransa ve Türkiye örneklerinde uzun tarihsel süreç içerisinde güvenlik yapısının vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiş olan jandarma teşkilatına rastlanmaktadır. Türkiye'de jandarmanın 2016 yılında gerçekleşen yasal düzenlemelere değin Genelkurmay Başkanlığına bağlı görev yapması, iç güvenliğin demilitarizasyonunun önüne set çekmiş ve askerinin iç güvenlik alanındaki rolünü

¹⁵ İngiliz gözüyle Fransa tipi jandarma teşkilatının nasıl görüldüğüne dair tarihsel bir analiz için bkz. Emsley (2019).

konsolide hale getirmiştir. Fransa'da ise İçişleri Bakanlığına bağlı bir jandarma teşkilatının bulunması askerin iç güvenlik alanına müdahalesini sınırlı tutmakta bir işleve sahip olmuştur. Fransa'da askeri birliklerin belirli operasyonlar kapsamında geçici süreyle küresel terörle mücadele için kullanılmış olması bir yönüyle jandarmanın varlığının sağladığı bir ortamda mümkün olabilmektedir. Meksika örneğinde ise iç güvenliğin demilitarizasyonu için çalışan siyasi liderlerin jandarma ve *guarda nazionale* adıyla hibrid güvenlik yapıları oluşturma çabaları kısa sürede askerin güvenlik sektöründeki hegemon pozisyonu altında büyük ölçüde başarısızlığa uğramıştır.

Meksika ve Türkiye örneklerinde ise ordular iç güvenliğin temel aktörü olarak uzun on yıllar boyunca pozisyonlarını konsolide etmiştir. Bu ülkelerde ordunun, iç güvenlik alanında üstlendiği rolün değişimi ve dönüşümünde doğrudan 11 Eylül saldırıları ve artan küresel terörist tehdidin önemli bir etken olduğu söylenemez. Bu ülkelerde, ordunun rolü daha çok iç dinamiklerle ve ordusiyaset ilişkisini belirleyen tarihsel paradigmalara şekillenmiştir. Meksika ve Türkiye örneklerinde kilit mesele ordunun kendi rolünü kavrayış biçimidir. Örneğin, Meksika'da ordunun artan kamu güvenliği görevleri ve güvenlik reformu çabalarının başarısızlığı ülkenin birincil iç dinamiği olarak uyuşturucu ticareti ve organize suçla mücadele üzerinden anlaşılabilir. Türkiye'de benzer şekilde uzun yıllar süren askeri vesayet ve PKK terörü ile mücadele de ordunun rolünü iç güvenlik ile özdeşleştirmesinde etkili olmuştur. Yine de tüm bu ülkelerde, terörizmle mücadelenin ordunun güvenlik sektöründeki alan ve gücünü genişlettiği belirtilmelidir. Bove ve diğerlerinin (2020) belirttiği gibi terörizmle mücadele, ordular için siyasete nüfuz etmeye yönelik kapasite artırıcı bir fırsat penceresi sunmaktadır. Bu pencerenin açılması ile birlikte hem İngiltere hem de Fransa örneklerinin gösterdiği üzere, bu demokrasilerde, istisnai olan ordunun iç güvenlik amacıyla kullanımı sürekli ve konsolide bir hal almıştır. Fransa'da terörle mücadele operasyonları sona erse de ordu halen kamusal alanda görünür olmaya devam etmektedir. İngiltere'de de terörle mücadele ordunun yerel düzeyde kullanılmasının önünü açacak yasal düzenlemelerin kapsamını genişletmiştir.

Askeri vesayetin uzun on yıllar boyunca devam ettiği ve siyasal yapının önemli bir bileşenini oluşturduğu Türkiye'deki EMASYA benzeri bir uygulamaya diğer ülkelerde rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, EMASYA'nın mümkün kıldığı asker-sivil ilişkilerinde ordu lehine oluşan iradenin sürekliliği ve konsolide durumu Türkiye'yi diğer örneklerden farklı bir pozisyona yerleştirmektedir. Ordunun bizzat siyasi karar alıcı pozisyonuna yerleşmesi, onun devletin koruyucusu rolünü de sürekli olarak yeniden üretmektedir. Meksika'da EMASYA benzeri olarak nitelendirilebilecek ve askerin içeride kullanımında iradeyi topyekûn ordunun eline veren bir ters hiyerarşik karar alma mekanizmasından

bahsedilemez. Ancak Meksika’da da ordunun, sivil iradeye bağılı olacak biçimde tasarlanan jandarma tipi bir örgütlenmenin kurulmasına yönelik direniş gösterdiği ve bu tür yeni oluşacak bir başka kuruma bütçe aktarılmasından rahatsızlık duyduğu bilinmektedir (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 71). Bu nedenle, ordunun içeride kullanımının ortaya çıkarabileceği tehditlerin anlaşılmasında ülkedeki karar alma mekanizmasının nasıl kurgulandığının da analize dâhil edilmesi gerekmektedir.

Hukuki ve kurumsal süreçlerin analizi çalışmaya konu olan ülkelerin karşılaştırmalı incelemesi bakımından önemli olsa da Meksika ve Türkiye’nin karşı karşıya olduğu tehditlerin ciddiyeti bu iki ülkeyi ve ordularını iç güvenlik alanına müdahalesi bakımından ayrı bir sınıflandırmaya yerleştirmektedir. Meksika, sadece 2018 yılında 35 bin öldürme olayı yaşamıştır. Bu sayısının büyük çoğunluğunun örgütlü suç ve uyuşturucu kartelleri ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir (Sanchez Lara ve Romero, 2020: 74). Benzer biçimde, Türkiye’nin PKK ile mücadelesinin başladığı yıl olan 1984 tarihinden 2012 tarihine kadar geçen sürede yaklaşık 13 bin kişinin terör nedeniyle öldüğü açıklanmıştır (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2013). Yakın zamanda, 2015-2023 tarihleri arasında, ise Türkiye’de PKK terörü nedeniyle yaklaşık 6 bin kişi hayatını kaybetmiştir (International Crisis Group, 2023). Dolayısıyla, bu iki ülkede örgütlü suç ve terörizmle mücadelede askerin edindiği rol, yerel dinamiklerin de bir sonucu olarak görülmelidir. Meksika’da polisin yozlaşmış karakteristiği örgütlü suçlarla mücadelede orduyu ön plana yerleştirmiştir. Üstelik, örgütlü suçların ve kartellerin güçleri ve sahip oldukları şiddet gücünün yüksekliği, onlarla mücadelenin ordu eli ile yürütülmesini bazı noktalarda gerekli hale getirmektedir. Türkiye’de de polisin kapasitesinin görece eksikliği ve profesyonelleşme süreçlerinin gecikmeli başlaması askeri terörle mücadelede temel aktör haline getirmiştir. Ayrıca, PKK ile mücadelenin ortaya çıktığı ilk yıllarda özellikle kırsal bölgelerde yürütülmesi uzun süre Genelkurmay Başkanlığına bağılı görev yapmakta olan jandarmayı ve dolayısıyla askeri de önemli bir aktör konumuna yerleştirmiştir. Son olarak, Suriye ve Irak gibi komşu ülkeleri de içine alan PKK terörünün uluslararası niteliği, Türkiye’nin uzun yıllar terörle mücadelede ordu ve jandarmayı ön plana çıkarmasını gerektirmiştir.

Meksika örneğinde olduğu gibi jandarmanın ayrı bir kurumsal yapı olarak oluşturulma isteği ise sadece ülkeye özgü siyasi ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak görülmemelidir. Jandarmalar, terörizmin küresel bir tehdit haline gelmesi ve örgütlü suç gibi diğer küresel tehditlerle eklemlenmeye girmiş olması gibi güvenliğin dönüşümüne yönelik gelişmelerin bir sonucu olarak güvenlik alanında özel bir konuma yerleşmeye başlamıştır (Lutterbeck, 2013). Jandarmaların hibrit nitelikleri, bu kurumları terörle ve örgütlü suçlarla

mücadelede başat aktör haline getirdiği müddetçe orduların iç güvenliğe doğrudan müdahil olma gerekliliğini de bir nebze ortadan kaldırmaktadır.

İlerleyen dönemde ve özellikle iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinin artışı ile birlikte orduların içeride ve iklim değişikliği kaynaklı doğal afetlerle mücadelede çok daha etkili ve aktif bir aktör haline geleceği şimdiden öngörülmektedir. Bu doğrultuda, iklim değişikliğinin askerin içeride ve ulusal güvenlik alanında kullanılması bakımından küresel terörizmden sonra yeni bir dalga yaratabileceği iddia edilebilir. Jandarma tipi askeri statülü kolluk güçlerinin de bu güvenlik ortamında biraz daha fazla öne çıkabileceği ön görülebilir. Yine de jandarmaların orduların içeride kullanımını konusunda ne tür sınırlayıcı bir etkiye bulunacağına yönelik bir analiz yapılması önemli bir sorunsalı tartışmaya açacaktır. Bu durumun asker-sivil ilişkilerine yönelik etkisi de gelecek akademik çalışmaların konusunu oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mustafa (2018), “İdari Kolluk Uygulamalarında Kolluk Kuvveti Anlayışından Kolluk Hizmeti Anlayışına Geçiş”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52: 175-196.

Bove, Vincenzo, Mauricio Rivera ve Chiara Ruffa (2020), “Beyond Coups: Terrorism and military involvement in politics”, European Journal of International Security, Special Issue 26 (1): 263-288.

Campbell, Donald J. ve Kathleen M. Campbell (2010), “Soldiers as Police Officers/Police Officers as Soldiers: Role evolution and revolution in the United States”, Armed Forces and Society, 36 (2): 327-350.

Cerrah, İbrahim (2008), “İç Güvenlik Sektöründe Zihinsel Modernizasyon ve Demokratik Gözetim”, Cizre, Ümit ve İbrahim Cerrah (Der.), Güvenlik Sektörü Yönetişimi: Türkiye ve Avrupa (İstanbul: TESEV Yayınları): 73-100.

De Vore, Marc ve Patrick Finnegan (2022), “Britain’s Army at Home”, Collins, Pauline ve Rosalie Arcala Hall (Der.), Military Operation and Engagement in the Domestic Jurisdiction, Comparative Call-Out Laws (Leiden: Brill Nijhoff): 210-242.

Desch, Michael C. (1999), Civilian Control of the Military, The Changing Security Environment (US: The John Hopkins University Press).

Den Boer, Monica, Eric Bervoets ve Linda Hak (2023), *Plural Policing, Security and the COVID Crisis, Comparative European Perspectives* (London: Palgrave Macmillan).

Emsley, Clive (2019), "The French Gendarmerie Through British Eyes", *Revue Historique des Armées*, 2 (295): 12-24.

Flores Macias, Gustavo ve Jessica Zarkin (2021), "The militarization of law enforcement: Evidence from Latin America", *Perspectives on Politics*, 19 (2): 519-538.

Genç Yılmaz, Ayfer (2020), "Pandemi ve Güvenlik, Covid-19 ile Mücadelede Polis ve Ordu", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37): 30-39.

Genç-Yılmaz, Ayfer (2022), "The Missing Piece of the Puzzle: The EMASYA Protocol and Civil-Military Relations in Turkey", *Armed Forces & Society*, 49 (2): 470-488.

Genç Yılmaz, Ayfer ve Onur Agkaya (2022), "Military Call-Out Powers and Civil-Military Relations: The Case of Turkey", Collins, Pauline ve Rosalie Arcala Hall (Der.), *Military Operation and Engagement in the Domestic Jurisdiction, Comparative Call-Out Laws* (Leiden: Brill Nijhoff): 180-209.

Greener-Barcham Beth K (2007), "Crossing the Green or Blue Line? Exploring the Military-Police Divide", *Small Wars & Insurgencies*, 18 (1): 90-112.

Gregory, Shaun (2003), "France and the War on Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 15 (1): 124-147.

Guittet, Emmanuel-Pierre (2008), "L'implication de l'armée dans la lutte antiterroriste: le cas français", Bigo, Didier, Bonelli, Laurent ve Thomas Deltombe (Der.), *Au nom du 11 Septembre, Les démocraties à l'épreuve de l'antiterrorisme* (Paris: La Découverte).

Haklı, Salih Zeki (2022), "Erken Cumhuriyet Döneminde Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 24 (1): 4-30.

Harig, Christoph, Nivole Jenne ve Chiara Ruffa (2021), "Operational Experiences, Military Role Conceptions, and Their Influence on Civil-Military Relations", *Introduction to the Special Issue, European Journal of International Security*, 7 (1): 1-17.

Hémez, Rémy (2017), "The French Army at a Crossroads", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 47 (1): 103-112.

Huntington, Samuel P. (1956), "Civilian Control of the Military: A Theoretical Statement", Eulau, Heinz, Samuel J. Eldersveld ve Morris Janowitz (Der.), *Political Behavior: A Reader in Theory and Research* (Glencoe: Free Press).

Huntington, Samuel P. (1957), *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge: Harvard University Press).

İmset, İsmet G (1992), *The PKK: A Report on Separatist Violence in Turkey (1973-1992)* (İstanbul: Turkish Daily News Publications).

International Crisis Group (2023), "Grafik ve Haritalarla Türkiye'de PKK Çatışması", <https://www.crisisgroup.org/tr/content/grafik-ve-haritalarla-turkiyedeki-pkk-catismasi> (15.03.2023).

Janowitz, Morris (1971), *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* (New York: Free Press).

Kars Kaynar, Ayşegül (2018), "Making of Military Tutelage in Turkey: The National Security Council in the 1961 and 1982 Constitutions", *Turkish Studies*, 19 (3): 451-481.

Katsuya, Mathias (2022, 1 Eylül), "Defending the Realm, A Historical Overview of UK Special Forces Involvement in Domestic Terrorism, Action on Armed Violence", <https://aoav.org.uk/2022/defending-the-realm-a-historical-overview-of-uk-special-forces-involvement-in-domestic-counterterrorism-pt-2/> (15.03.2023).

Liebenow, J. Gus (1981), "The Liberian Coup in Perspective", *Current History*, 80 (464): 101-105, 131-134.

Loveman, Brian (2001), "Historical Foundations of Civil-Military Relations in Latin America", David Pion-Berlin (Der), *Civil-Military Relations in Latin America* (The University of North Carolina Press).

Luc, Jean-Noel (2009), "Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi", Noémi Lévy, Nadir Özbek ve Alexandre Toumarkine (Der.), *Jandarma ve Polis, Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları): 20-37.

Lutterbeck, Derek (2013), *The Paradoxes of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization, and Dissolution* (Ubiquity Press).

Meyer, Maureen ve Ximena Suarez-Enriquez (2017, 8 Şubat), "Mexico's Law on Internal Security: Turning a Blind Eye to Military Abuses in Public Security Operations, WOLA, Advocacy of Human Rights in the Americas",

<https://www.wola.org/analysis/mexicos-law-internal-security-turning-blind-eye-military-abuses-public-security-operations/> (15.03.2023).

Meyerfeld, Bruno (2023), "Brazil: The limits of Lula's Army purge after the January 8 Riots", https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/01/21/brazil-the-limits-of-lula-s-army-purge-after-the-january-8-riots_6012502_4.html (15.03.2023).

Moyano, Inigo Guevara (2020), "Mexico's National Guard: When Police are not Enough", Wilson Center, Mexico Institute.

Pion Berlin, David (2017), "A Tale of Two Missions: Mexican Military Police Patrols Versus High Value Targeted Operations", *Armed Forces & Society*, 43 (1): 53-71.

Pion-Berlin, David (2011), "Turkish Civil-Military Relations: A Latin American Comparison", *Turkish Studies*, 12 (2): 293-304.

Pion Berlin, David ve Rafa Martinez (2022), "The legal regulation of missions in Latin America", Collins, Pauline ve Rosalie Arcahala Hall (Der.), *Military Operation and Engagement in the Domestic Jurisdiction, Comparative Call-Out Laws* (Brill Nijhoff): 31-56.

Pion Berlin, David (2019), "Military Use in Public Security Operations: Is It Ever Advisable?", *Revista IUS*, 13 (44): 13-28.

Pusane, Özlem Kayhan (2016), "Turkey's Struggle with the PKK and Civilian Control Over the Turkish Armed Forces", *Conflict, Security & Development*, 16 (3): 263-287.

Rouquié, Alain (1986), *Latin Amerika'da Asker ve Devlet* (İstanbul: Alan Yayıncılık).

Ruffa, Chiara (2018), "L'Armée Entre Menaces Intérieures et Extérieures? Enjeux et Défis en Perspective Comparée", *Champs de Mars, Science Po, Les Presses*, 30: 79-87, DOI : 10.3917/lcdm.030.0163.

Ruffa, Chiara ve Yagil Levy (2021, 23 Haziran), "The Shifting State of French Civil-Military Relations, The Political Violence at a Glance", <https://politicalviolenceataglance.org/2021/06/23/the-shifting-state-of-french-civil-military-relations/> (15.03.2023).

Salt, James ve M. I. R. Smith (2005), "Reassessing Military Assistance to the Civil Powers Are British Anti-terrorist Responses Still Effective", *Law Intensity Conflict & Law Enforcement*, 12 (3): 227-249.

Sanchez Lara, Gerardo R. ve Maria Paula Montserrat Aguilar Romero (2020), “The Mexican Armed Forces Public Security: Path Dependence and Power Conflicts”, *Revista de Relaciones Internacionales*, 15 (1): 61-78.

Satana, Nil ve Tijen Demirel-Pegg (2020), “Military Counterterrorism Measures, Civil-Military Relations, and Democracy: The Cases of Turkey and the U.S”, *Studies in Conflict and Terrorism*, 43 (9): 815-836.

Sinclair, Georgina (2008), “The Irish policeman and the Empire: influencing the policing of the British Empire-Commonwealth”, *Irish Historical Studies*, 36 (142): 137-187.

Staniland, Paul (2008), “Explaining Civil-Military Relations in Complex Political Environments: India and Pakistan in Comparative Perspective”, *Security Studies*, 17 (2): 322–362.

Stepan, Alfred (1973), “The New Professionalism of Internal Warfare and Military Role Expansion”, Stepan, Alfred (Der.), *Authoritarian Brazil Origins, Policies, and Future* (1. Baskı, Yale University Press): 47-68.

Stevenson, Jonathan (2005), “The Role of the Armed Forces of the United Kingdom in Securing the State against Terrorism”, *Connections*, 4 (3): 121-133.

Succi Junior, David P. (2023), “What is Blurred? Legitimizing Domestic Military Operations in Contemporary Brazil”, *Critical Military Studies*, DOI: 10.1080/23337486.2023.2201983.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2013), *Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu*, 23. Dönem, 3. Yasama Yılı, <https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/belge/TERÖR%20VE%20ŞİDDET%20OLAYLARI%20KAPSAMINDA%20YAŞAM%20HAKKI%20İHLALLERİNİ%20İNCELEME%20RAPORU.pdf> (15.03.2023).

Tenenbaum, Elie (2016), “La sentinelle égarée? L’armée de Terre face au terrorisme”, *Focus stratégique* 68, Paris: IFRI.

Tilly, Charles (1986), *The Contentious French* (Cambridge: Cambridge University Press).

“Troops and Police Train Together to Hunt Down Terrorists”, *Army Be the Best*, 1 Aralık 2021, <https://www.army.mod.uk/news-and-events/news/2021/11/counter-terrorism-exercise-with-police-and-military/>

Ülman, Burak (1998), “Doksanlarda Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve ‘Bölücülük’”, Özcan, Gencer ve Sule Kut (Der.), *Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve*

Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl (İstanbul: Boyut Kitapları): 101-134.

Vennesson, Pascal (2003), "Civil-Military Relations in France: Is There a Gap?", *Journal of Strategic Studies*, 26 (2): 29-42.

Weiss, Tomas (2011), "The Blurring Border between the Police and the Military, A debate without foundations", *Cooperation and Conflict*, 46 (3): 396-405.

Wendt, Alexander ve Michael Barnett (1993), "Dependent State Formation and Third World Militarization", *Review of International Studies*, 19 (4): 321-347.

**BİR BENLİK KRİZİ OLARAK POST-TRUTH:
RASYONEL BATI VE DUYGUSAL ÖTEKİ ARASINDAKİ
FARKIN SEYRELMEŞİ**

**POST-TRUTH AS AN ONTOLOGICAL CRISIS:
DILUTION OF THE DIFFERENCE BETWEEN
RATIONAL WEST AND EMOTIONAL EAST**

Nail TANRIÖVEN*

ÖZ

Post-Truth, Uluslararası İlişkiler’de önemsenmese de disiplininin ikili (*dyadic*) yaklaşımı, Batı-Öteki ilişkilerinde ve kavramın özündeki duygular ve duyguların kamusal alana yansımaları açısından alternatif bakış açıları sağlamaktadır. Post-Truth farklı anlamlarda veya farklı bağlamlarda kullanılsa da bu çalışmada, kavramın özünün duyguların rasyonalitenin karşısında bir gerçeklik referansı olarak alınması olduğu ileri sürülmüştür. Post-Truth’un gözlemlenebilen bir sürecin sonunda, Batı’nın kendini bir varoluşsal krizde bulması olduğu söylenebilir. Bunun temelinde, duyguların artık siyasette görünür halde olduğu iddia edilebilir. Dünyanın birçok noktasındaki gibi Batı’da kamusal alan sosyal medya ile genişlemiş ve bireyler hayatlarının neredeyse her alanını, duyguları baskın olduğu bir biçimde kamusal alana taşımaya devam etmektedirler. Post-Truth’tan önceki yılın sözcüklerinin de gösterdiği üzere, bireyler, iletişim araçlarının duyguların ifade edilmelerini sağlayacak şekilde evrimleşmeleri sonucu siyasal alanda duyguların görünür olduğu bir yapının gelişimini sağlamıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nail@erciyes.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2572-3013>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.04.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 21.09.2023

Duyguların kendilerini biçimlendirmediğini savunan ve bunu kendisini ötekisinden farklı ve üstün kılan bir varoluşsal varsayım olarak içselleştiren toplumlar artık ötekisine benzemekte ve aradaki farklılıklar bulanıklaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-Truth (Hakikat-Ötesi), Duygular, Uluslararası ilişkiler, Ötekileştirme, Batı-Doğu.

ABSTRACT

The discipline of International Relations has not shown much attention to Post-Truth. However, alternative perspectives could be developed by adopting the dyadic approach of International Relations –familiar with the phenomena in the proxies of Post-Truth– with a focus West-East (or Others) relationship, and the emotions as the basis of Post-Truth and the public life. Although Post-Truth is used in different meanings or contexts, this study argues that the essence of the concept is emotions as opposed to rationality as a reference point for defining reality. Post-Truth is a consequence of the observable process of an existential crisis. The basis of this is the fact that emotions become more visible in public life. The public sphere in the West has expanded with social media, and individuals continue to carry almost every aspect of their lives –including their emotions– to the public. As the preceding words of the year give clue, individuals contributed to the evolution of a structure where emotions are more visible in politics. Societies assuming emotions as not effective and maintaining this as one of their superior ontological assumptions have found themselves resembling their other, and the demarcation has begun to blur.

Keywords: Post-Truth, Emotions, International Relations, Otherization, West-East.

GİRİŞ

Sosyal Bilimlerde veya daha özelde Uluslararası ilişkiler alanında, yeni bir dönemin başladığı veya açıklanması gereken bir *Yeni*'nin ortaya çıktığı düşüncesi zaman zaman ileri sürülür. Bu yeni başlangıçlar, heyecan uyandıran yeni araştırma konularını beraberinde getirirken, bazen de akademinin

marjinalleştirilmiş veya ana akım yaklaşımları tarafından genelde değersiz veya bilim-dışı olarak nitelendirilmiş ontolojik, epistemolojik ve/ya aksiyolojik varsayımların –kısaca metodolojilerin– geri dönüşünü beraberinde getirmiştir.

Post-Truth kavramının –tartışmanın ilerleyen kısımlarından da anlaşılacağı üzere ve her ne kadar Türkçe karşılığını bulmuş kabul edilse de bu çalışmada kavram bir özel isim olarak kabul edildiğinden kavramın herhangi bir Türkçe karşılığı kullanılmamaktadır– 2016 yılında Oxford İngilizce Sözlüğü tarafından yılın sözcüğü olarak ilan edilmesi ve kavramı popülerleştiren siyasi olayların yoğunluk kazanmasıyla birlikte Post-Truth Çağı olarak ifade edilen bir *Yeni* gündeme gelmiştir. Akademisyenler tarafından uzman olarak görülmeyen, özellikle *New York Times En Çok Satanlar* gibi listelerde yer alan çalışmaların yanı sıra, Felsefe, Siyaset Bilimi gibi alanlarda da Post-Truth (Çağı) dikkatleri üzerine az da olsa çekmiştir. Fakat Uluslararası ilişkiler disiplini, Post-Truth kavramına benzer ilgiyi göstermemiştir veya disiplinde yakın zamanda yayınlanan kısıtlı yaklaşımlardan öteye geçilmemiştir (örneğin McGlinchey vd., 2022). Post-Truth ekseninde olduğu ileri sürülebilecek, gerçeği saptıran veya gizleyen kavramlara –örneğin *Fake News* (Yalan Haber) veya *Covert Action* (Üstü Kapalı Hareket)– dünya siyasetinde yabancı olunmayışı bu ilgisizliğin temel nedenleri arasında görülebilir. Bunun yanında disipline hâkim olan Realist yaklaşımlara göre, devlet bekası için normatif kaygıların göz ardı edilebileceğini ileri süren Hobbesian bir dünya görüşü de Post-Truth kavramını Uluslararası ilişkiler disiplini için çok çekici hale getirmeyen faktörler arasında olabilir. Her ne kadar, bu iki olası ilgisizlik kaynağı tam olarak anlaşılması zor birer varsayım veya zayıfça desteklenmiş önerme gibi dursalar da Post-Truth kavramının genel geçer kullanım veya tanımı dikkate alınınca, aslında temellendirilebilir birer bakış açısı oldukları anlaşılacaktır.

Uluslararası İlişkiler'in ilgisizliğine rağmen, Post-Truth kavramının benzerlerine alışık olduğu varsayılabilir bu disiplinin ikili (*dyadic*) bakış açısından yola çıkarak, Batı-Doğu veya Batı ve diğerleri arası ilişkiler nezdinde incelenmesi farklı bir bakış açısı geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu ilişkileri, özellikle varoluşsal (ontolojik) varsayımlar doğrultusunda, Post-Truth'un temelini oluşturduğu iddia edilebilecek duygular ve duyguların kamusal alana yansımaları açısından ele alarak, Post-Truth kavramına getirilen mevcut yaklaşımlara alternatif bir bakış açısı geliştirilebiliriz. Her ne kadar konunun güncelliğinin yavaş yavaş kaybolduğu ileri sürülebilse de tarihsel süreç analizinin parçası olarak Post-Truth kavramına getirilecek farklı disiplinler yaklaşımlar olgunun daha ilginç bulunabilecek dinamiklerini açığa çıkaracaktır.

Post-Truth'un ampirik olarak gözlemlenebilen bir sürecin sonunda, Batı'nın kendini, varoluşsal varsayımlarını rahatsız eden bir şok içerisinde bulması durumu

olduğu ileri sürülebilir. Uzun süredir kendini rasyonel varsayımlar üzerinden inşa eden ve bunu net bir üstünlük olarak tanımlayan Batı düşünce tarzı yakın zamandaki gelişmeler ile üstünlük kurduğu toplumlardan kendini ayırt eden özelliklerinden (veya ontolojik varsayımlardan) yoksun kalmaya başlamıştır. Kendini bir nevi ontolojik güvenlikten yoksun bulmuştur. Bunun da temelinde, duyguların artık siyasette göz ardı edilemeyecek faktörler olarak daha görünür hale gelmesinin yer aldığı iddia edilebilir. Bu doğrultuda Post-Truth araştırmaları için yeni fikirler üretilebilir veya Post-Truth çağı daha genel bir olgunun ayrıntılı bir vaka çalışması olarak ele alınabilir. Duyguların araştırma konularına dahil edilmesi tartışmaları yeni olmasa da işin ‘nasıl’ kısmı konusunda derin farklılıklar ve uyuşmazlıklar söz konusu olduğundan Post-Truth, örneğin, genel Duygu-Siyaset ikilisi açısından aydınlatıcı çalışmalara olanak sağlayabilir. Bu yüzden, bu makaledeki tartışmanın, daha çok yeni çalışmalara öncülük edecek gelenekselci veya teorik nitelikte olduğunu ve çalışmada daha ayrıntılı bir ampirik bir yaklaşımın öncülüğünü yapacağına inanılan sadeleştirilmiş bir tarihsel süreç analizinin yapıldığını en baştan vurgulamak faydalı olacaktır.

1. POST-TRUTH: DUYGULARIN YARATTIĞI BİR BATI KRİZİ

Her yıl farklı İngilizce sözlükleri tarafından yılın kelimeleri ilan edilir. Bunlar içerisinde en fazla dikkat çekenlerden biri şüphesiz Oxford İngilizce Sözlükleri tarafından 2016 yılında *Alt-Right* gibi politik içerikli sözcüklerin önüne geçerek yılın sözcüğü ilan edilen (Schuessler, 2016) ve “Belirli bir konu üzerinde-hakkında kamuoyunu oluşturmada nesnel hakikatlerin, duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” (Oxford-Dictionaries, 2016) olarak tanımlanan Post-Truth olmuştur. Sözcüğün Türkçe karşılığı olarak çoğunlukla Hakikat Sonrası, Gerçek Ötesi veya Gerçek Sonrası kavramları kullanılmaktadır. Hatta, kavramın ne olduğunun ayrıntılı olarak tartışıldığı çalışmalarda kavramın özünün, “karşıdakini manipüle etmek için veya yalan söyleyen kişinin kendi çıkarı için yalanı kullanması, doğrunun önemsiz hale getirilmesidir ve bu çıkarlar için ortaya atılan söylemlerin –eğer duygusal olarak iyi hissettiriyorsa– teyit edilmeden, araştırılmadan doğru kabul edilmesi” iddiası ile Post-Truth’un, “Çıkarıcı Doğruluk Çağı” olarak Türkçe karşılığı bile önerilmektedir (Arkan, 2022: 13). Bunun yanında Türkçe literatür gözden geçirildiğinde küçümsenmeyecek sayıda çalışmanın (örneğin Gür vd., 2022; Sarıhan ve Taşcıoğlu, 2022; Özer, 2023) ısrarla Post-Truth kavramını birebir İngilizce olarak kullandığı görülmektedir ki bu tarz genelde Türkçe olarak tam karşılığı verilemeyen kavramların en yaygın kullanım şeklidir.

Kelimenin içindeki, Truth ve tanımında yer alan (*objective*) *fact* kelimeleri zaten var olan ontolojik tartışmaların ve Felsefede doğrunun doğası ile ilgili

sorgulamaların özünü oluşturmaktadır. Bundan dolayı, kelimenin doğduğu dil, toplum veya söylemler içerisinde Post-Truth zaten oldukça tartışmalı bir kavram olarak görülmektedir. Bu yüzden, konuyu daha iyi anlamak, kapsamlı bir açıklama verebilmek için gerçeklik hususunda çağdaş felsefeye kadar gelen gerçekçilik adı altında anılan görüşleri mutlaka incelemek gereklidir (Selim, 2023: 503). Fakat konunun Uluslararası İlişkiler disiplini özelinde ele alınmasından dolayı bu çalışmada, Post-Truth'un Arendt görüşleri özelinde teorik temeller üzerinden ele alındığı (Mertek, 2020) veya tarihsel olarak felsefi tartışmalar ışığında ayrıntılı bir şekilde çeviri analizinin yapılması (Selim, 2023) gibi ayrıntılı bir tartışması yapılmayacaktır. Bunun yerine belirli başlı tartışmalar ekseninde Siyaset ve Hakikat konusuna değinilerek Hakikat Türleri, kendini, duygusal öteki üzerinden ontolojik olarak güvenleştiren veya üstün kılan toplumun krizi açısından ele alınacaktır.

Uluslararası İlişkiler içerisinde Post-Pozitivist çalışmaların da ortaya koyduğu şekilde, hakikat veya *truth* politik toplulukları oluşturan süreçlerden bağımsız olarak ele alınamaz (Fluck, 2017: 184). Dolayısıyla her ne kadar Türkçe'de "Gerçeklik-Ötesi olarak doğru karşılığını bulmuş olarak" (Köktürk, 2020: 41) düşünülse de Post-Truth, belirli bir duruma denk gelen özel bir isim olarak kullanılmalıdır. Bahsedileceği üzere, kavram belirli bir Bilgi-İktidar veya Hakikat-Rejimi yörüngesinde, Batı olarak ifade edilen toplumlar ile ilişkilendirilmelidir. Bu toplumların siyasal olarak sınırları çizilen alanlarının, toplumların biz anlayışlarına zıt bir şekilde dönüşüm geçiriyor olmasından ötürü bu kavramın, bir özel isim olarak kullanılması –en azından şu anki zaman ve mekân değişkenleri içerisinde– isabetli bir karar olacaktır.

Belirtilen tanımsal kaygılara ek olarak kelimenin Türkçe'de farklı anlamlar içerme riskini taşıyan şekillerde kullanılması ve bu riskin belki de diğer dillerde de var olma olasılığı, kavramın akademinin ihtiyacına göre daha fazla durum veya vakayı kapsayacak şekilde kullanılmasına neden olabilir. Kavramın ampirik olarak gözlemlenebilmesi veya her şeyden öte işlemselleştirilmesi söz konusu olduğunda, kavramın özünden uzaklaşarak muğlak bir çerçevede hareket edilmesi ile karşı karşıya kalınabilir. Bu durum, kısaca "Kavram Esnemesi" (*Conceptual Stretching*) (Sartori, 1970; 1984) yaratacak ve kelimenin ortak payda ve atayanlarının belirsiz bir hal alması riskini doğuracaktır.

Post-Truth tanımlarında geçen, kamuoyu oluşturulması ile duygular ve kişisel kanaatler ifadeleri kavramın temel yapı taşlarındandır. Post-Truth tanımı "nesnel gerçeklik ve akıl kavramının karşısına duygu kavramını getirmektedir" (Arkan, 2022: 6). "Her zaman sosyal bilimlerde kullanılan 'öteki' kavramı, bir olgunun karşısındaki ters olgu, zıddı anlamına gelmektedir ve Post-Truth

bağlamında, ‘öteki’ olarak aklın ötekisi, aslında duygunun ta kendisi olduğu söylenebilir” (Arkan, 2022: 6). Her ne kadar yaygın bir şekilde sıfat olarak belirtilse de Köktürk’ün (2020: 41) de ifade ettiği gibi, Post-Truth, “Genel karakteristik özellikler bütününe sahip bir niteleyici olarak değil, bir durum ifadesi olarak kullanılır.” Kısaca, bu makalede de vurgulandığı üzere bir varoluş veya Çağ ile isim tamlaması oluşturduğunda bir dönemdir. Peki bu durum veya dönem nedir veya ne değildir? Sosyo-politik veya kültürel ve ekonomik gibi diğer çevresel faktörlerden bağımsız şekilde, bir vakumda ortaya bir anda mı çıkmıştır? Post-Truth bir durum ifade ediyorsa ve eğer bir anda ortaya çıkmadıysa nasıl bir süreç sonucu ortaya çıkmıştır? En önemlisi, benzer kavramlar daha önce kullanılmışken, neden şimdi böyle bir kavram veya durum dikkatleri üzerine çekmiştir?

2. YOK SAYILAN DUYGULAR, BİREY VE SİYASAL ALAN

İlk kez Steve Tesich (1992) tarafından kullanılan Post-Truth, 2016 sonrası Ralph Keyes’in (2004) çalışması ile daha da popülerleşmiş veya “popülerleştirilmiştir” (Köktürk, 2020: 40). Peki, bu popülerlik, kavrama olan ilginin artışı neden 2016 yılı sonrası ve kavramın ilişkilendirildiği siyasi olaylara – örneğin Trump başkanlığı veya Brexit– bakılacak olursa, Batı’da gerçekleşmiştir? Bu sorulara cevap verebilmek ve Batı’nın kendisini neden/nasıl Post-Truth krizi içinde bulduğunu anlamak için bahsi geçen değişimlerin gerçekleştiği sürece bakmak faydalı olacaktır. Ayrıca bu süreç boyunca, Batı’nın kendini ve ötekini nasıl tanımladığına değinmek Post-Truth’un ve Post-Truth çağının nasıl bir *Yeni* olarak karşımıza çıktığını vurgulamamızda veya nedensellik mekanizmaları oluşturmamızda kuşkusuz büyük önem taşıyacaktır.

Öncelikli olarak, duygular ile kişisel inançların kamuoyu belirlemesi noktasında veya kamusal alan yani siyasal olanla duyguların ilişkisi açısından, Batı’nın kendini uzun yıllar nasıl gördüğüne veya inşa ettiğine bakmak önemlidir. Çünkü Post-Truth’un aslında bu kadar dikkat çekmesi, Batı dünyasının tam kalbinde, kişisel inançların ve duyguların siyasal olan yani kamusal alanda veya kamuoyu görüşünün inşasında etkili olduğunun kabulü ile gerçekleşmiştir. Belki de duyguların etkisinin kabul gördüğünü söylemek iddialı ve ampirik teste tutulmamış bir yargı veya kim tarafından kabul gördüğünün belirsizliğinden dolayı ayrıntılı ele alınması gereken bir konu olarak algılanabilir. Örneğin siyasal elitlerin mi yoksa genel kamuoyunun mu böyle bir durumu kabul ettiği sorulabilir ve toplumların ajandalarının hangi aktör tarafından belirlendiğinin belirsizliğinden ötürü, bilimsel olarak sorgulanması gereken bir yargı olarak ele alınabilir. Bu yüzden, duyguların varlığının rahatsız edici bir şekilde alternatif bir durum olarak ortaya çıkmış olması ve hali hazırda hakkında kesin yargılara

ulaşılamayacak veya detaylı çalışmalar ile anlaşılması gereken bir durum ile karşı karşıya olduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

Birçok araştırmacı, sosyal kurumların ve siyasetin duyguları bünyesinde barındırdığını (Crawford, 2014: 535-557) veya duyguların sosyal olduklarını çünkü kültürün duyguların deneyimlenmesi ve ifade edilişlerini etkilediği ve kim olduğumuzun ne hissettiğimize bağlı olduğunu vurgulamışlardır (Mercer, 2014: 515-535). Her ne kadar Post-Truth kavramı, *Post-Truth Politics* (Post-Truth siyaseti), yani Bilgin'in (2017: 55) de belirttiği gibi, "Gerçek sonrası siyaset, politikacılar ve uzmanlar tarafından 'siyaset yapma'nın özel bir stili" olarak nitelendirilerek gündeme gelmiş olsa da siyaset yapıcıların salt aktörler oldukları bir durumdan öteye geçilmiştir. Klasik politika teorileri tarafından politik aklın karşısında nitelendirilen ve yok sayılan (Maiz, 2011) ve bilişsel (*cognitive*), değer biçici (*evaluative*), güdüsel (*motivational*) ve duygusal (*sensitive*) olmak üzere dört boyutu olduğu ileri sürülen duyguların (Ben-Ze'ev, 2000) kamusal yani politik alanda etkili olduğu bir döneme geçilmiş veya en azından bunun varlığı daha da görünür hale gelmiştir.

Post-Truth tartışmalarında belirtilen, yalanların söylenmesi veya gerçekliklerin çarpıtılması için özünü saptırmaktadır ve "Post-Truth'un en yanlış kullanım şeklidir" (Köktürk, 2020: 41). Aslında, işin özünde konunun ileri gelen düşünürleri tarafından belirtildiği üzere duyguların gerçeklik anlayışında diğer ölçütlerin önüne geçmiş olması bulunmaktadır (McIntyre, 2018). Ayrıca yalanlar ve gerçekliklerin çarpıtılması, Amerikan başkanlık seçimlerinde de örneği görüleceği üzere, zaten var olan bir strateji veya bir olgudur (McIntyre, 2018: 10). Yani, çalışmanın en başında işaret edilen bir *Yeni* değildir. Yeni olarak nitelendirilmesi gereken şey, duygular ve kişisel inançların siyasal alanda belirgin bir şekilde etkili olmaya başlaması, çok net bir şekilde görünür olması veya rahatsızlık uyandıracak bir durum olarak ortaya çıkmasıdır.

Post-Truth kavramı dikkatleri üzerine çekmeden önce, halbuki, benzer olduğu düşünülebilecek bir durum zaten Amerikan siyaseti özelinde kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. 2005 yılında Stephen Colbert, George W. Bush'un Irak savaşı ve kitle imha silahları gibi konularda aşırı derecede iç güdülerine güvenmesine cevap olarak, "gerçeklerle desteklenmemiş olsa bile bir konuda doğru olduğu hissedildiği için ikna olma durumu' anlamına gelen *truthiness* kelimesini" (McIntyre, 2018: 15) ortaya koymuştur. Ancak, kavram Post-Truth'a her ne kadar benzese de Post-Truth kadar popülerlik kazanmamıştır. Bunun nedeni, iki kelimenin genel geçer olduğu seviyenin, başka bir deyişle gözlemlendiği toplumsal alanın farklı olmasından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle, *truthiness* kelimesi ile Post-Truth'ta ele alınan referans veya analiz birimleri

birbirinden farklıydı. İlkinde konu veya özne birey iken ikincisinde genel kamuoyu veya toplumun geniş bir kısmıydı. *Truthiness* kelimesi, duygular ve kişisel inançların siyasal alanda sistematik ve yapısal olarak etkili bir şekilde var olduğunu ileri sürmekten ziyade, tek bir kişiye ait bir normalden sapma veya bozukluk-kuralsızlık (*anomaly*) eğilimlerini ortaya koymuştur. Büyük olasılıkla da bu yüzden kayda değer bulunmamıştır. Yani, geçmişte hakikatin bizzat kendisine yönelik yorumlanabilecek ciddi meydan okumalar görülmüş fakat bu başkaldırlar hiçbir zaman açık açık bir siyaset stratejisi olarak kullanılmamıştır veya kabul edilmemiştir. Dolayısıyla Post-Truth konusunda çarpıcı olan, hakikate kafa tutulması değildir. Her ne kadar bazı kesimler tarafından “siyasi hakimiyet için bir mekanizma olarak doğruya başkaldırılması” (McIntyre, 2018: 10) olarak nitelendirilse de burada çarpıcı olan duyguların ve kişisel inançların kamusal alanda, yani siyasal alanda, etkili hale gelmesidir. Yalandan ziyade, kitlelere veya kişisel alana ait olduğu düşünülen duyguların tanıma eklenmesi Post-Truth’u benzeri kavramlardan ayıran en temel özellik-unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Halbuki, zaten belirtildiği üzere, her ne kadar çoğu kez bireysel seviyede deneyimlense de duygular özünde sosyal ve ilişkiseldir (Fattah ve Fierke, 2009: 10). Dolayısı ile sosyal ve ilişkiyel olan kamusal alanın duygulardan arındırılmış bir aktörler topluluğu olabilmesi pek mümkün olmayan bir gerçeklik olarak değerlendirilebilir. Peki neden Post-Truth ile duyguların varlığı siyasal alanda bir kere daha vurgulanınca dikkatler bu denli böyle bir olguya odaklandı?

Post-Truth’u anlamak için ortaya konulan yaklaşımlardan biri elitlerin çatışmasında bir strateji olarak, elitlerin farklı söylemler üzerinden yaptıkları mücadelede gerçeklerin saptırılması fikridir (bkz. Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020). Halbuki, biraz önce belirtildiği üzere, bu zaten, *Yeni*’den ziyade, olağan bir durum değil midir? En azından çoğunlukların inandığı ve sosyal olarak inşa ettikleri bir zihinsel kısa yol değil midir? Örneğin, birey seviyesinde, ABD başkanı veya başkanlık adaylarının birçok kez gerçekleri saptırdığı ileri sürülen veya gündeme gelen bir husustur. Bu yüzdendir ki, Post-Truth’u anlamak için siyasi elitlerin ötesinde, toplumun genelinin ve siyasi alanın ne durumda olduğuna bakmak faydalı olacaktır. Yani, Batı olarak adlandırılan toplum veya toplumlar, duygular ile kamusal olanın arasındaki ilişki söz konusu olduğunda nasıl bir değişim geçirmiş olabilir? Bu sorulara cevaplarını tam olarak vermeden önce belki de hakikat siyasetine ve toplumsal alanda ne tür hakikatlerin üstünlüğü için güç mücadelesi verilebiliyor olmasına bakmak konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacak.

3. HAKİKAT(LER) SİYASETİ

Post-Truth olgusu hakikat ile ilişkili olarak kaçınılmaz şekilde yaygın olarak irdelenmiştir. Kavramın yeni bir olguya denk gelmediği konusunda bu çalışma ile hem fikir veya siyasi ve epistemolojik olarak başarısız bir kavramsallaştırma girişimi olduğunu ileri süren bazı çalışmalar, hakikatin doğası veya hakikat-siyaset ilişkisini bu fikirlerini temellendirmek veya güçlendirmek için kullanmaktadır.

Siyaset-hakikat ikilisi veya sadece hakikatin üzerine bırakın yeni bir tartışmayı açmak, mevcut yaklaşımların çok kısıtlı bir kısmını özetlemek bile bu çalışmanın amaç ve kapsamını aşacaktır. Nitekim, sadece Uluslararası İlişkiler'de bile hakikatin veya bilginin doğası hakkında farklı iki ontolojik varsayımlar sistemine sahip Pozitivist ve Post-Pozitivist yaklaşımlar arasındaki tartışmalar bile bilginin/hakikatin öznel veya nesnel olması konusunda iki farklı yaklaşım olarak özetlenebilse de epistemolojik varsayımların benzer yaklaşımlar içerisindeki çeşitliliği gibi unsurlar göz önüne alınınca böyle bir özet bu her iki yaklaşım için de haksız bir basitleştirme olarak kalacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Post-Truth kavramı ile alakalı olarak hakikat siyaseti hakkında geliştirilmiş ayrıntılı tartışmalara haksızlık yapma olasılığı da göz önüne alınarak, Post-Truth'un yeni bir olgu olmayışı ve duyguların görünür olmasından dolayı rasyonel benliğin, duygusal ötekisi karşısında kendisini içinde bulduğu bir varoluşsal kriz görüşü ile ilgili olduğu düşünülen birkaç noktaya değinilecektir.

Konu ile alakalı olarak, görecelik tartışmalarının, Post-Truth ile ilişkilendirilmesi karşımıza çıkmaktadır. Hakikatin düşünülmesinin en temel kaygısı olan Felsefenin, Post-Truth'a yeteri kadar ilgi göstermediği eleştirisi ile yola çıkan Read ve Uçan (2019: 5), bunun sebebi olarak belki de felsefecilerin Post-Truth gibi bir kavramı belki de kendilerinden daha aşağıda değersiz bir kavram olarak görmelerinden kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir. Yazarlar, bu göz ardı edişin, daha sonra Felsefenin siyasal kültür tarafından göz ardı edilebileceğini ve Felsefenin meşruluğunun kaybolmasına neden olabileceğini, bu yüzden de Felsefenin belki de Post-Truth gibi kavramlara ilgisinin devam etmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Read ve Uçan, 2019: 5-6). Bu bağlamda yazarlar, kısaca şu görüşü önermektedirler: "Hakikat sonrasında bahsetmek, belki de sadece eski görecelikleri süslemenin yeni bir yolu ve kökten yeni bir şeyin başladığını gayri meşru bir şekilde öne sürmenin bir yolu gibi görünüyor" (Read ve Uçan, 2019: 7).

Başka bir çalışmada yine Post-Truth döneminin bir *Yeni* olmadığını ileri süren (Vogelmann, 2018), bunun nedenleri arasında Post-Truth çağdan önce bir Hakikat döneminin olması gerektiğini aksi halde Hakikat sonrası gibi bir

dönemim tarihsel olarak mümkün olmadığını göstermektedir (Vogelmann, 2018: 21-22). Bu nedene ek olarak, yazar hakikatin doğası ve hakikate ulaşma konusunda epistemolojik tartışmalara vurgu yaparak (Vogelmann, 2018: 21-24), yine göreceliğe dikkatlerimizi çekerek Arendt düşünceleri ekseninde Post-Truth kavramının başarısız bir girişim olduğunu tartışmaktadır.

Benzer şekilde, hem Post-Truth'un bu çalışmanın da katıldığı gibi belirli bir vakum içerisinde doğmadığını savunan hem de olgunun arka planında belirli bir entelektüel altyapı olduğunu ileri süren Suveren (2023) McIntyre (2019)'a atıfla dikkatlerimizi Foucault gibi düşünürlere veya bilgi veya doğrunun göreceliğini ileri süren söylemlere çekmektedir. Fakat, Foucault ve aynı düşünce okulu altında sıralanan düşünürlerin Post-Truth'un doğmasında entelektüel altyapıyı oluşturduğu görüşüne katılmayarak, Post-Truth olgusunun doğmasına neden olan görüşlerin ele alınan yapıların (hakikat rejimlerinin) doğru veya yanlış olmalarıyla ilgilenmedikleri aksine sadece yapıların kendileri ile ilgilendiği ileri süren Prozorov, "Foucault'nun hakikatin siyasi tarihi projesinin hakikat sonrası eğilimden tamamen farklı olduğunu ve dahası post-hakikat eğiliminin eleştirisinde harekete geçirilebileceğini göstermektedir" (Prozorov, 2019: 2).

Demirkol (2022)'un da özetlediği gibi literatürde birçok çalışmada ve bu çalışmaların temelinde yatan felsefi tartışmalarda Post-Truth çok daha derin ve uzun süredir devam eden, Aydınlanma veya Modernleşme gibi süreçlerin doğurduğu birer semptom olarak görmektedir. Demirkol (2022)'un net bir şekilde özetlediği Baudrillard, Nietzsche, Adorno ve Horkheimer gibi düşünürlerin hakikat, Aydınlanma ve Modernleşme gibi görüşleri veya bu görüşlerin farklı yorumları dikkate alındığında Post-Truth yeni bir olgudan ziyade Batı demokrasinin toplumsal sorunlara verdiği sözlerin yerine getirememesi gibi nedenlerden dolayı hakikat veya nesnel olduğu iddia edilen bilginin işlevsizliği görüşünün etkili olmasının bir sonucudur. Bu da Demirkol (2022: 155-156)'un Tesich (2021: 25)'e atıfta bulunarak aktardığına göre bir "rejim değişikliği" olarak algılanabilir. Başka bir deyişle, insanların herhangi bir yalan veya hakiki olmayana aldanmasından ziyade Post-Truth daha çok "toplumsal belirlenmişlikler doğrultusunda hakikatin seçilimine duyulan bir ihtiyaç" (Demirkol, 2022: 157) olarak karşımıza çıkabilir. Bu noktada, "toplumsal belirlenmişlikler" vurgusu, aktör-yapı ikilisi içinde (toplumsal) yapının etkisini ön plana çıkarırken, Post-Truth tanımındaki daha uzunca süredir birey kaynaklı olduğu düşünülen duyguların geri plana atılmasına neden olabilir. Bunun yanında, "(hakikat) rejim değişikliği" kavramının tek bir hakikat türü olduğu izlenimi yaratmasından dolayı, Post-Truth ekseninde hakikat rejimi kavramı da sorunsallaştırılmalıdır.

“Günümüzün karakteristik hakikat rejimleri”nin “Foucault'nun kabul ettiğinden daha geniş, iktidarla ilişkilerinin daha çeşitli ve tarihselliklerinin daha karmaşık” olduğunu ileri süren Weir (2008: 367), “Çağdaş hakikat rejimimiz, farklı geçmişleri ve iktidarla ilişkileri olan, radikal biçimde heterojen hakikat bilgilerinden (bilim, yönetim, din/siyaset ve ortak kültür) oluştuğunun ileri sürmektedir” (Weir, 2008: 367). Weir (2008: 385)'e göre hakikat rejimlerinin bileşenlerinin heterojen olarak teorileştirilmesi, hakikatin ve gücün, kaçınılmaz olarak karşılıklı olarak pekiştirici olmak yerine, değişken olası ilişkilere sahip olduğu analizi için bir alan açar. “Sıradan Gerçeklik” (Weir, 2008: 378) gibi farklı rejim bileşenlerini oluşturan çeşitli hakikat veya gerçeklik türlerinden bahseden yazar, bunların normatif veya duygusal faktörler doğrultusunda etkinlik alanlarının farklı olabileceğini belirterek, Post-Truth çalışmalarında daha etkili çalışmalar için aslında bir kapı aralamaktadır. Eğer hakikat rejimleri tek bir tip hakikat türünden oluşmuyorsa, sadece güç-bilgi karşılıklı etkileşimi sonucu biçimlenmiyorsa ve hakikat türlerinin hâkim veya kabul edilir olmaları konusunda farklı değişkenler söz konusu ise, duyguların bazı geçerli görülen hakikatler konusunda ve siyasal alanda belirli süreçler sonunda etkili olmaları muhtemel bir çalışma alanı olarak değerlendirilmesi isabetli bir karar olacaktır. Bu sonuç, literatürde yaygın bir şekilde ele alınan Arendt'in ileri sürmüş olduğu hakikat türleri ile yalan ve Frankfurt tarafından dikkatlerimizin çekildiği “Bullshit” (Saçmalık) kavramı ile ilişkilendirilirse Post-Truth tartışmalarını duygular merkeze alınarak çalışılmasına yardımcı olacaktır.

Arendt'in görüşlerini Post-Truth dönemde eleştirinin önemini açıklamak, günümüzde yeniden oluştuğu iddia edilen ideolojilerin (veya daha özelden totaliter rejimlerin) söylemlerinin analizi için yeniden hatırlatan Schindler (2020) veya Önder (2022)'in çalışmalarının yanında, Arendt'in Siyasal alan, hakikat, yalan gibi kavramlarını yeniden gözden geçiren fakat Post-Truth açısından herhangi bir düşünce belirtmeyen Beiner (2008)'in çalışmaları şüphesiz Post-Truth çalışan akademik çevrenin dikkatinde kaçmamıştır. Bu ve benzeri çalışmaları veya Arendt'in sayısız yeniden okuma çabasına bu çalışma da girmek yersiz olacaktır. Fakat, yalan kavramını Harry G. Frankfurt'un *On Bullshit* (Saçmalık Üzerine) eserine (bkz. Frankfurt, 2005) paralel olarak ele almak, Duygu ve Hakikat arasında yeni fikirler edinmemize yardımcı olacaktır.

Frankfurt (2005: 1), “Kültürümüzün en göze çarpan özelliklerinden biri, çok fazla saçmalığın olmasıdır. Bunu herkes biliyor. Her birimiz kendi payına düşeni yapıyoruz” demektedir. Saçmalık kavramının özelliklerinin analizi yapan düşünür, daha sonra yalan söylemekle saçmalık arasında önemli bir ayrım yapmaktadır. Yalan, gerçeğe önem veren bir ifade biçimidir çünkü yalan söyleyen doğrunun ne olduğunu bilmeden yalan söylememektedir. Yalan söylemek,

“bilerek” yalan söylemektir. Öte yandan saçmalık, söylenenlerin gerçekle ilişkisi sorgulanmadan ve doğrulukları konusunda endişe duymadan ilerleyen bir tür söz eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Frankfurt, 2005: 51). Frankfurt (2005: 63; 64-65), saçmalıkların, yani doğru kaygısı olmadan veya hakikatin ne olduğu konusunda fikir sahibi olunmadan gerçekleşen konuşma eylemlerinin sonuçları, günümüzde özellikle kamusal alanda artmasının nedeni olarak konuşmacıların uzmanlık sahibi olmadıkları konularda söz söylemek zorunda olmaları ve günümüz toplumlarında veya demokrasilerinde bireylerin her bir konuda fikir sahibi olma zorunluğu içerisinde hissetmelerine bağlamamaktadır.

Frankfurt’un çalışmasının bizi ilgilendiren en önemli noktalardan bir tanesi hiç şüphesiz kamusal alanda uzmanlık konusu dışında söz söyleme zorunluluğu içerisinde bulunan aktörlerin varlığı olmalıdır. Kısıtlanmış ve rasyonalite çerçevesinde kontrol edilen kamusal alanlarda konuşma zorunluluğu içerisinde bulunacak aktörlerin sayı ve nitelikleri de kontrol mekanizması geliştiren bu mekanizmanın kontrolünü sağlayan iktidar tarafından disiplin edilecektir. Fakat, genişleyen ve kontrolü zorlaşan kamusal alanlarda söz söyleyen aktörlerin ve bu aktörlerin etkiledikleri dinleyicilerin veya takipçilerin sayı, nitelikleri ve yorumlama (veya değerlendirme) çeşitlilikleri paralel bir şekilde artma olasılığı göz ardı edilmemelidir. Frankfurt’un tartışmasında bizi ilgilendirecek bir diğer husus ise değişen söz söyleme araç nitelikleri ve artan sayılarının yanında, bu araçların üzerinde hakimiyet kuran aktör sayı ve niteliğindeki değişiklik dikkate alındığında, günümüz toplumlarında—özellikle daha özgürlükçü olduğu iddia edilen liberal demokrasilerde—bireyler kendilerini kontrol edilen kamusal alanlara göre daha fazla konu ve hakikat hakkında fikir sahibi olma, değerlendirme ve bir doğru sonucuna varma zorunluluğunda hissedebilir. Başka bir deyişle, Weir (2008)’in ortaya koymuş olduğu heterojen ve hakikat rejimi dinamik bir şekilde genişlemekte ve kontrolü daha zor bir hale gelebilmektedir.

4. RASYONEL BİZ, DUYGUSAL ÖTEKİSİNE KARŞI

Batı olarak adlandırılan toplum genel olarak, belli başlı ayırt edici özelliklere sahip olduğunu iddia eden, kara sabanın bulunması ve sonrasında ekonomik üstünlüğü ele geçirecek, toplumsal olarak iyi organize ve yıkıcı silah üstünlüğüne sahip olacak şekilde geçirdiği tarihsel süreç sonunda dünyanın geri kalanını kendi hakimiyetine almış bir toplum olarak tanımlanır (McNeil, 2004). Bu oluşum çerçevesinde, Batı’nın kendine ait olduğunu iddia ettiği ayırt edici özellik veya üstünlüklerden birinin duyguların kamusal alandaki yoksunluğu, görünmezliği veya etkisizliği olarak tanımlanması, özellikle Post-Kolonyal ve Feminist tartışmalar içerisinde çoğu kez altı çizilen bir noktadır. Duygu kavramı Batı’da “uzun zamandır kişisel olanla, beden ve feminen ile ilişkilendirilmiştir.

Dolayısıyla Batı'nın ikili (*binary*) düşünme biçiminde, 'Mantık' (ve buna ek olarak nesnel olanın, aklın ve maskülenin) karşısında oluşturucu 'ötekisi' olan 'duygu' kadını ve feminen olanı, siyaset veya siyasal alanlardan uzak tutmaya yarayan bir siyaset strateji olmuştur" (Åhäll, 2018: 37). Görüldüğü üzere,

"Siyaset daima duygusal bir unsura sahip olsa da duygular genelde siyasi nüfusun sadece bir kısmına ait olarak düşünülmüştür. Başka bir deyişle, duygular genelde siyasi yönetime tabi olanlara—yani kamuoyu—ait karakteristikler olarak ele alınmış, aslında siyasi çoğunluğa aitken, siyasi elitlere ait görülmemiştir. Kamuoyunun veya kalabalıkların, siyasi alanda daha çok ast oldukları veya siyasi elitlerin etkisi altında oldukları ve bu yüzden de siyasi alanda o kadar da etkili inisiyatif sahibi olmadıkları düşünüldüğü için, siyasal alanda kamuya ait olan fakat elitlerde var olduğu düşünülmeyen duygular siyasi analizde çok da ciddiye alınmamıştır" (Barbalet, 2006: 31-32).

Benzer bir durum Uluslararası İlişkiler'in akademik ve siyaset üretimi alanlarının temelinde de yatmaktadır. Örneğin, "göz ardı edilen durumlardan biri, French Court'un diplomasi veya medeni diplomasi pratikleri konusunda 18. yüzyıl başlarında standart belirlemiş olmasıdır" (Linklater, 2014: 574). Bu standartlar, nefret veya şiddet eğilimi içeren duyguların üzerinin örtülmesi gerektiğine dair bir durum oluşturmuş ve Batı açısından duyguların etkisinden uzak karar aldıklarının göstergesi olarak bir üstünlük haline dönüşmüştür. Batı kendi olgunluğuna erişmediğini düşündüğü kolonileri veya günümüz ötekilerini ikili ilişkilerin duyguları ile hareket eden, öfke kontrolünden veya rasyonaliteden uzak ve dini motiflerin etkisi altında mantıksız hareket eden aktörleri olarak tanımlamakta istikrarlı davranmıştır. Bu düzenli ötekileştirme motifi, Batı'nın kendi varoluşsal varsayımlarının içerisinde özellikle uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda en belirleyicilerinden bir tanesi olmuştur. "Giderek-pasifize edilen (sakinleştirilen) toplumlarda duygu yönetimi, şiddete yol açabilen" (Crawford, 2014: 535-537) ve savaş durumu ile ilişkilendirilen, hatta "artan risk alma davranışına neden olan öfkenin açık bir şekilde ortaya çıkışının bastırılmasını içermektedir" (Linklater, 2014: 574). Bu noktada, Batı'nın kendini tanımlaması ve siyasi olanı anlama veya analiz etme çabası da benzer benlik varsayımları doğrultusunda biçimlenmiştir.

"Politika analizi tipik olarak üç inşa üzerinden gerçekleştirilir. Bunlar çıkarlar, fırsatlar ve normlar/değerlerdir" (Barbalet, 2006: 33). Benzer şekilde, "Uluslararası ilişkiler teorilerine de sonuç ve uygunluk mantıkları hükmetmektedir. Fakat Max Weber, bunlara ilave olarak alışkanlık ve etki (duygusal) mantıklarını da sıralamıştır" (Hopf, 2010: 539). "Özellikle alışkanlık mantığı rasyonalitenin, aktörün davranışlarının (*agency*–eylemlilik) ve belirsizliğin

önüne geçer. İşbirliği, güvenlik, ikilemler, devam eden düşmanlıklar ve güvenlik cemaatleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olunmasını sağlar” (Hopf, 2010: 539). Bu çerçevede, alışkanlık mantığı yavaş yavaş dikkatleri üzerine çekmeye başlamış olsa da alışkanlıkların aksine tanımlanması, sınıflandırması ve tahmin edilmesi sıkıntılı görülen duyguların öncülük ettiği düşünülen mantık, analizlerde hala eksik kalmaktadır. Varlığının kabul edildiği durumlar ise genelde, az önce de belirtildiği Merkez’in Çevre’yi tanımlaması veya anlama çabalarına –çoğunlukla sözde– denk gelmektedir.

11 Eylül saldırısı sonrası Amerika gündemine, “Bizden neden bu kadar nefret ediyorlar?” sorusu hükmetmiştir (Fattah ve Fierke, 2009: 68). Halbuki benzer soruyu Batının öteki diye tanımladığı da soruyor olmalıydı. “Karikatür krizinde bireyler kendi şahıslarına saldırıdan ötürü değil, Müslüman bakış açısına saldırı olduğu için sinirlenirken, Amerikalılar da aslında birey olarak kendilerine değil Amerika’ya saldırı olduğu için sinirlenmişlerdi” (Sasley, 2011: 452). Yani belirli kriterlere göre duygular artık toplumsal ölçekte hissedilmeye, en azından öteki söz konusu olduğunda dikkatleri çekmeye başlamıştır denilebilir.

Her ne kadar, “artıları ve eksileri sıralayan ve değerlendiren ‘iktisadi insan’ (homoeconomicus) hiçbir zaman var olmasa da” (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 88) Batı böyle bir kalıp veya nitelikler sıralamasına uymayan aktörleri genelde birer bozukluk veya normale uymayanlar olarak tanımlama eğiliminde olmuştur. Bunun en belirgin örneklerinden biri, başka bir çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan (Tanrioven, 2016), Paranoyak sıfatının öteki için yaygın olarak kullanılmasıdır.

Paranoya kavramını Siyaset Bilimi içinde ilk kullananlardan Hofstadter (1964), *The Paranoid Style in American Politics* adlı eserinde Amerika’daki siyasetin sınırlı kafa yapılarına uygun ve özellikle sağ uç kanatlarda yaygın olduğunu vurgulamıştır. Bu yapıya sahip aktörlerin ise, sayıca küçük azınlıkların tutkularını kullanarak nasıl siyaset yaptıklarına değinmiştir. Bu tarz bir kafa yapısının ötesinde daha farklı bir grup yer alır ki, onlar da paranoyak bakış açısına sahip aktörler olarak nitelendirilir ve bu aktörlerin temel özellikleri arasında “hararetli veya heyecanlı abartma, kuşkuculuk ve komplocu fanteziler”e (Hofstadter, 1964: 77) göre hareket etmenin var olduğu belirtilir. Hofstadter’in analiz veya tanımlarına bakılacak olursa, bu şekilde ele alınan aktörlerin ötekileri ile olan ilişkilerinde söz konusu olan baskın motifler, genelde güçlü duyguları yöneten veya kullanan ve aynı zamanda duygular tarafından yönlendiren politik adımlardır (Hofstadter, 1964: 83). Bunlara ek olarak Marcus, paranoyak bakış açısını bir kişinin varsayımlarının doğruluğunu ispatlamak için kanıt toplaması veya üretmesi ile ilişkilendirir (Marcus, 1999: 5). “Kişisel bir bozukluk” (Robins

ve Post, 1997: 3) olarak da tanımlanan paranoya ile ilişkilendirilen diğer anahtar kelimeler ise “duygular”, “göreceli-güç” ve “zayıflık” / “göreceli güç kaybı” (Mirowsky ve Ross, 1983; Robins ve Post, 1997) olarak ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli nokta, Batı’nın kendi içerisinde bir bozukluk veya aşırılık olarak tanımladığı paranoya kelimesi veya paranoyak siyaset yapımının, Post-Truth kavramının da temelini oluşturan anahtar kelimeler ile ilişkilendirilebileceğidir. Yani, Post-Truth’un getirdiği kriz veya içerdiği nitelikler, zaten Batı tarafından sistematik bir biçimde reddedişe maruz kalmıştır. Bu noktada, her ne kadar kendi içerisinde anormal olarak kabul edilse de bu tarz nitelikler, belirli ölçüde biz olmanın gerekliliği olarak ötekinin normallerine dönüştürülmüştür. Çünkü ötekisi olmayan bir benlik söz konusu değildir.

Yine paranoya kavramına odaklanarak ve duygularıyla hareket eden sosyal insan modeli üzerinden ilerleyerek, Batı’nın ötekisini, Post-Truth durumuna benzer koşullarda nasıl konumlandığı görülebilir. Birçok düşünür, ilginç bulmayacak olsa da şunu belirtmekte gerekir. Batı’da paranoya veya duygular üzerinden siyaset yapımı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Batı içerisinde birey veya gruplar analiz birimi iken, konu Batı’nın öteki olarak ifade ettiği Doğu olduğunda, genelde analiz seviyesi veya birimleri Toplum, hatta medeniyet, kadar geniş kalın fırça darbeleri ile boyanmış ayrıntısız bütünler veya düzenlilikler olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok örneğin arasında Daniel Pipes’in *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy* (1996) kitabı, genel olarak Batı perspektifinde, Ortadoğu’nun hem özel hayatta hem de kamusal alanın veya siyasalın en üste seviyelerinde nasıl Batı’nın aksine ters, inatçı, huysuz veya çarpık, bozulmuş bir düşünme veya doğrulara inanma biçimlerine sahip olduğunu gösteren en klasik örneklerden biridir (Pipes, 1996: 1-2). Genel anlamda akademi artık, Batı’nın ötekisinin duyguları ile hareket ettiğini ve çocuksu davranışlar sergilediğini iddia eden genel söylemlere yabancı değildir. Nasıl ki zamanın kolonileri bakıma muhtaç çocuklar olarak nitelendirildi ise Batı’nın öteki toplumlarında kendine ait olmayanların çocuksu, olgunlaşmamış ve çoğunlukla mantık ölçütlerinde açıklanamayan davranışları Batı’nın gözünde istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

İşte bu genel tasvirleri bir ikilik içerisinde değerlendirmek Post-Truth’u anlamak için alternatif bir yol sunmaktadır. Bir tarafta kendini, en azından, siyasal alanda duygulardan arındırılmış olarak daha üstün kabul eden, bu tanıma uymayan örnekleri kendi toplumunun farklıları olarak değil de aykırı-bozukluk olarak açıklayan Batı yer almaktadır. Diğer yanda ise tarihsel güç dağılımına bağlı, göreceli olarak zayıf olan veya görülen ve genel olarak Batı’nın kamusal alanda sergilenmesini tercih etmediği duygular üzerinden tanımlanan “ötekisi” bulunmaktadır. Bu noktada, biz olmanın gerekliliklerinden biri olarak kabul edilen ve yer yer dünya üzerinde hibrit kimliklerin de oluşmasına neden olarak

Biz'in öteki ile ortak özelliklere sahip olma durumundan kaynaklanabilecek varoluşsal sorunlar (krizler), aslında Post-Truth'u anlamayı kolaylaştırıcaktır. Bir tarafta duyguları marjinalleştirilmesi Aydınlanma dönemine kadar götürülebilen (Ost, 2004: 231) ve Linklater (2014) tarafından özetlendiği biçimde kendi medeni görüntüsü ile çeliştiğine inandığı duyguları göreceli olarak daha fazla kontrol altında tutan Batı ve genel yapının dışından kalan veya kalması gereken Ötekisi, aslında Post-Truth çağında yakınlaşmışlardır. Zaten, her ne kadar benzer veya yakın bir şekilde ele alınmamış olsa da Post-Truth modernleşme ve onun ötekisi Post-Modern ile ilişkilendirilmiştir (Güven, 2020; Arkan, 2022; Selim, 2023). Duygular bazında veya duyguların kamusal alandaki varlıkları üzerinden belirlenen katı sınırlar, yavaş yavaş silikleşmiş ve benzer imajlardan ötürü varoluşsal bir kriz ortaya çıkmıştır.

Batı'da, Trump'ın başkanlık seçimleri veya Brexit ile ilgili tartışmalar başlamadan önce neler değişmişti? Şu anda Post-Truth çağ içerisinde yaşadığını iddia eden veya burada belirtildiği üzere Post-Truth krizi içerisinde olan Batı'da bu durum bir anda bir vakumda mı gerçekleşti? Aslında iletişimin ve özellikle kamusal alanların genelde çevrimiçi sosyal ağlar sayesinde değişmesi şu anda içinde bulunulan durumun erken safhalarıydı denilebilir. Post-Truth bir anda ortaya çıkan bir kriz olmaktan ziyade, tek tek ele alındığında önemsiz değişimler gibi durabilecek birden fazla yenilenmenin sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Bu durumu daha iyi anlamak için Post-Truth kadar dikkat çekmeyen ve yılın sözcüğü ilan edilen diğer örneklerin neler olduğuna ve nasıl bir süreci işaret ettiklerine bakmak faydalı olabilir.

5. KRİZE GİDEN YOL: ARTAN AKTÖR ÇEŞİTLİLİĞİ, BİREYSEL İLETİŞİM KONTROLÜ VE DEĞİŞEN KAMUSAL ALAN

American Dialect Society tarafından, 2005 ve 2017 yılları arasında yılın sözcükleri olarak ilan edilen ve Post-Truth çağını anlamaya yardımcı olacak kelimelerden bazıları *Truthiness*, *Tweet*, *App*, *Occupy*, *Hashtag* ve *Fake-News*'dir. Oxford İngilizce Sözlükleri tarafından 2013-2016 seneleri arasında ilan edilen yılın sözcükleri ise *Selfie*, *Smiley-Crying Emoji* ve bu çalışmanın konusu olan Post-Truth'dur. Bu kelimelerin, yılın sözcükleri olarak ilan edilmeleri ilk bakışta anlamsız veya araştırma konusu olarak değersiz görülebilir. Hatta bu kelimeler yılın sözcükleri olarak, Post-Truth gibi dikkatleri çekmemiş bile olabilir. Fakat, bu kelimeler Batı'nın Post-Truth çağı olarak adlandırılan noktaya kadar geliş süreci, duygular, doğruluk ve kamusal alan hakkında kesinlikle ipucu vermektedir.

American Dialect Society'nin ilan ettiği sözcükler, öncelikli olarak zaten yıllardır tartışılan, anlaşılmaya veya açıklanmaya çalışılan sosyal ilişkilerin ve ağların, dijital veya çevrimiçi ortama geçişine net bir şekilde işaret etmektedir.

Bunun yanında, siyasal alanda görünürlüğü ve etkisi bulunan aktörlerin sayı ve niteliklerindeki değişiklikleri de açıkça ortaya koymaktadır. Zaten Post-Truth kavramı belirli bir tarihsel sürecin sonunda ortaya çıkan elektronik medya ve daha belirgin olarak sosyal medyanın yeni bir insan tipolojisi oluşturduğu iddiası üzerinden ele alınmıştır (Güven, 2020: 24; Ülkeryıldız ve Özcan Uslu, 2021) fakat bu durum ötekileştirme bakış açısından değerlendirilmemiştir. Örneğin 2011 senesi Yılın Sözcüğü ilan edilen *Occupy*, elitlerin veya siyasal üst sınıfın aksine, duygularıyla hareket ettiği varsayılan kitlelerin veya duygusal kalabalıkların kamusal alanlar üzerinde sinir, öfke ve şiddet içeren söz sahibi olma adımlarını ve siyasal alanda etkili olma mücadelelerinin Batı'nın kalbinde baskın olduğu bir dönemde yılın kelimesi ilan edilmiştir. Ayrıca bu aktivitelerin sanal ortamda kitle iletişim araçları ile *-app*, *Tweet* ve *Hashtag* sözcüklerinin de işaret ettiği üzere- nasıl organize edildiklerine, dünyanın hemen hemen her sıcak noktasında (Genelde Batı söylemlerinde çatışmaların veya dikkat çekici, sıra dışı olayların meydana geldiği coğrafyalar için kullanılan bir terim) ve Batı'da şahit olunmuştur. Üstelik bu protestoların çoğunda, sadece materyal veya rasyonalist anlamda insan davranışına yön veren hesaplar veya aktivitelere tanık olunmamıştır. Jasper (2006)'ın da belirttiği gibi Wallstreet protestoları (*Occupy Wallstreet*) dahil olmak üzere birçok protestonun merkezinde, başkalarına zarar veren kararları alan kişiler tanımlanmış, bu kişilere yönelik olacak şekilde ayıplama ve kabahat gibi duygular kamusal alana taşınmış ve kimilerine göre rasyonel bulunmayan aktiviteler gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda, değişen kamusal alan ve siyasi aktör çeşitliğinin -siyasi elitlere ek olarak sanal iletişim araçları ile organize olan, rasyonellikleri sorgulanan ve duygusallıklarından neredeyse emin olunan kalabalıklar veya örgütlenmelerin görünürlüklerin artması- iletişim araçlarında duyguların yavaş yavaş da olsa yer etmesine paralel olarak geliştiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. *Selfie* toplumu olarak nitelendirilebilecek toplumda yaşayan bireylerin, geniş kalabalıklar içerisinde tamamı ile özel olanlarını kamusal olan ile harmanlayabildikleri veya kendi özelliklerini en basitinden bir *tweet* yardımı ile kamusal alana taşıyabildikleri bir dönemde, *emoji* kavramının yılın sözcükleri arasında yer alması da şaşırtıcı bulunmamalıdır. İnsanların sanal iletişim veya etkileşimlerde *emoji* kullanmalarının temel sebeplerinden bir tanesi, kendilerini veya duygularını daha iyi ifade etme çabası olabilir. Sosyal platformların erken dönemlerinde duyguların sınırlı sayıda kelimeyle ifade edilememesi ve insanların standart yazı işaretleri ile duygularını anlatmaya çalışması (Mutluluk veya üzüntünün İki Nokta ve Parantez işaretleri ile ifade edilmesi) belki de şu anki sunulan hizmetlerin insan talepleri doğrultusunda olmuş olabilir. Sanal iletişim veya etkileşimin, insanın doğasına en yakın şekilde evrimleştirilmesi süreci, insanların duygularını

iletebilecekleri *emoji*lerin kullanımını gerekli kılmıştır denilebilir. Başka bir deyişle, sanal ortamın insan doğasına en uygun hale doğru değişim veya evrimleşmesi şu anda emojilerden de daha gelişmiş örneklerinin verilebileceği, insanların içinde buldukları durumu duyguları da içerecek araçlar sunması ile mümkün olmuş olabilir. Kısaca, Post-Truth çağı ilan edilene kadar veya Batı kendisini Post-Truth olarak adlandırılabilir bir varoluşsal krizde veya ötekisine benzer bir şekilde tanımlanır halde bulana kadar, zaten duygular kamusal alanda kendilerine ait olan yeri sosyal medya platformlarında çoktan yavaş yavaş oluşturmaktaydı.

Bu çerçevede, eğer Post-Truth'un yılın sözcüğü ilan edilmesi ampirik anlamda yeni araştırma veya tartışmaları beraberinde getiriyorsa, genel olarak yılın sözcüklerine basitçe süreç takibi (*Process-Tracing*) tekniği ile bakmak bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıları, ileride daha güçlü ampirik çalışmalar ile test edilebilecek önemli birkaç sonuca götürebilir. İlk olarak, birey ve toplum olmak üzere iki temel aktör ekseninde, farklı ikili kombinasyonlardan oluşabilecek ilişkiler temel analiz seviyeleri olarak ele alınarak, sosyal ağlar veya çevrimiçi kitle iletişim ağları üzerinden ağırlıklı bir şekilde ilerlemeye devam edilebilir. Yani ikili ilişkilerin daha önce ampirik olarak gözlemlenmesi zor veya maliyetli olan alanları, dijital ilişki veya etkileşim süreçleri takip edilerek daha fazla veri sayesinde incelenebilir. Daha önce anlık veya takip edilmesi zor olarak nitelendirilen ve ölçülmesinde sıkıntı olduğu düşünülen duygular, Post-Truth çağında aktörlerin bıraktıkları dijital kanıtlar doğrultusunda çalışılabilir. Buna ek olarak, aktörlerin –özellikle bireylerin– özel hayatlarını pratik ederken aynı zamanda kamusal alana da dahil olmalarıyla birlikte, zaten artık çoğunlukla kabul edilen, “kişisel olan politiktir” görüşüne paralel olarak, kişisel olanla kamusal alan arasındaki fiziksel bariyerler yavaş yavaş ortadan kalkmış, her bir bireyin siyasi bir aktör veya kamusal gerekliliklere göre hareket eden bir aktör olarak hareket etmesi yerine, gündelik hayatlarını bütünü ile rasyonellik ölçütleri ötesinde siyasi alanda pratik etmesi durumu kabul edilebilir bir gerçekliğe dönüşmüştür. Son olarak, konu ile alakalı ileri sürülebilecek en önemli fakat ayrıntılı şekilde ampirik olarak test edilmemiş nokta ise kamusal alandaki etkileşimlerde klasikleşmiş diplomasinin aksine duyguların daha fazla gözle görünür hale gelmesi veya daha fazla etkili olmaya başlaması bir sonuç olarak ele alınabilir. İletişim araçlarında düz yazı ile ifade edilmesi daha büyük bir ustalık gerekecekken, gündelik yaşamda *emoji* ve türevlerinin kullanımı gibi basit bir değişim bile hayatın akışı içerisinde insanların tek bir tık, video veya herhangi bir görsel ile sevgisi, nefreti, beğenisi veya desteğini ortaya koyabilmesi aslında belirtilen sonuçların varlığını kabul etmemiz için yeterli olacaktır. Bu da bireylerin dahil oldukları sosyal veya siyasal faaliyetlerde akademide uzun zamandır pozitivist yaklaşımların kabul ettiği sınırlarda ölçülebilir bulunan değişkenlerin sayısında bir artışa neden olacak ve

mevcut nedensellik mekanizmaları gözden geçirmemiz ve alternatifleri hakkında hipotezler oluşturmamıza yarayacaktır.

6. SONUÇ

Öncü bu tartışma, Post-Truth tartışmaları açısından tam olarak neyi ifade etmektedir? Kısaca özetleyecek olursak, Post-Truth kavramı veya özellikle Brexit veya Donald Trump-siyaseti olarak belirtilen siyasi olaylar ile daha da popülerlik kazanan Post-Truth Çağı aslında bir anda bir vakum içerisinde ortaya çıkmamıştır. Bunun yanında Post-Truth'u belirli dinamiklerin ilerlemesi sonucu oluşmuş bir son değil, kendisini kriz içerisinde bulmuş olan toplumların geçirdikleri bir süreç olarak ele almak isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bahsi geçen toplumlar, kendisini ötekileri karşında rasyonalite üzerinden tanımlayan, duygulardan en azından kamusal veya siyasi alanda arındırdığına inanan ve ötekisine atfettiği siyasi davranışları bizzat kendi toplumu içerisinde yaşayan Batı topluluklarıdır. Bu nedendir ki, aslında Post-Truth kavramı Batı toplumuna özgü kullanılması gereken, zaten Batı'nın ötekisi için yıllardır farklı kavramlar şeklinde tanımladığı bir durum veya varoluşsal varsayımlar bütünüdür. Batı'nın ötekisine benzediği veya ötekisi ile var olduğunu iddia ettiği farklılıkları artık vurgulamadığı veya bir gerçeklik olarak siyasi alanında hissettiği bir durumdur. Ötekisine benzeyen, artık yeni farklılıklar arayışı içerisine girmesi kaçınılmaz olan Batı'nın bir krizi, siyasi alanda çeşitli süreçler sonunda kitlelerin sessizliğinin gitgide yok olduğu dönemde, duyguların artık reddedilemez bir hal aldığı özel bir durumdur. Bu nedendir ki Post-Truth kavramını çalışmak, duyguların göz ardı edilmemesi hatta belirli sınırlar dahilinde işin özüne yerleştirilmesini gerektirecektir.

Özellikle Batı'nın ontolojik varsayımları, Öteki'si ile arasından çizdiği sınırların netliği dikkate alınarak Post-Truth'un bir bozukluktan ziyade bir varoluşsal kriz olarak değerlendirilmesi duyguların siyasette çalışılması açısından çok verimli ve kapsamlı çalışma alanları açacaktır. Özellikle, ampirik anlamda gözlemlenmesi zor veya sıkıntılı olduğu düşünülen olgular, Post-Truth çağına doğru geçen süreçte bu makalede belirtilen kavramsal çerçeve boyutunda daha rahat çalışılabilir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, makalede ileri sürülen görüşler ve Post-Truth için yapılan varsayımlar bu makalenin kapsamından dolayı ampirik açıdan zayıf testlere tabi tutulmuş veya doğrulukları olasılıklı olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden makale yeni araştırmalar açısından gelecek vadetmektedir. En basit örneği, sosyal medya araçlarında duyguların ifade edilmesine imkân tanıyan gelişmeler veya evrimleşmeler klasik Süreç Takip Analizi (*Process Tracing*) veya Kritik Kırılma Analizi (*Critical Juncture*) gibi yöntemlerle güçlendirilebilir. Bu

da şüphesiz medya ve dünya siyasetini çalışmaları kapsayacak şekilde birçok disiplinler-arası çalışmaya, konu olabilecek kadar geniş bir alanı içerebilir.

KAYNAKÇA

Åhäll, Linda (2018), "Affect as Methodology: Feminism and the Politics of Emotion", *International Political Sociology*, 12 (1): 36-52.

Arkan, Zehra Nilgün (2022), "'Post-Truth' Kavramı Üzerine Türkçe Karşılık Denemesi", *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3 (2): 1-15.

Barbalet, Jack (2006), "Emotions in Politics: From the Ballot to Suicide Terrorism", *Simon Clarke, Paul Hoggett and Simon Thompson (Der.), Emotion, Politics and Society (New York, NY: Palgrave Macmillan): 31-58.*

Beiner, Ronald (2008), "Rereading 'Truth and Politics'", *Philosophy & Social Criticism*, 34 (1-2): 123-136.

Ben-Ze'ev, Aaron (2000), *The Subtlety of Emotions (Cambridge, MA: MIT Press).*

Bilgin, Pınar (2017), "Resisting Post-truth Politics, a Primer: Or, How Not to Think about Human Mobility and the Global Environment", *Global Policy*, 8: 55-59.

Crawford, Neta C. (2014), "Institutionalizing Passion in World Politics: Fear and Empathy", *International Theory*, 6 (3): 535-557.

Demirkol, Onurhan (2022), "Yanlış Bilincin 'Aydınlanmış' Hali: Bir Semptom Olarak 'Post-Truth'", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 36: 139-164.

Erdoğan, Emre ve Pınar Uyan-Semerci (2020), "Hakikat Sonrası Tartışmalarının Gerçek Olmayan Varsayımlarını Ele Almak: Akıl, Bilim ve Demokrasi Karşıtlığı", *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, Şubat: 83-108.

Fattah, Khaled ve Karin Marie Fierke (2009), "A Clash of Emotions: The Politics of Humiliation and Political Violence in the Middle East", *European Journal of International Relations*, 15 (1): 67-93.

Fluck, Matthew (2017), *The Concept of Truth in International Relations Theory: Critical Thought Beyond Post-Positivism (London: Palgrave Macmillan).*

Frankfurt, Harry G. (2005), *On Bullshit (Princeton: Princeton University Press).*

Gür, Kübra, Sare Civelek ve Bahar Yalın (2022), “Hakikat Ötesi (Post-truth) Çağın “Demokrasi” Anlayışı: Dijital Demokrasi Deneyimini Hater Filmi Üzerinden Okumak”, 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 21: 33-53.

Güven, Ahmet (2020), “Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi”, İnsan ve İnsan, 7 (23): 20-36.

Hofstadter, Richard (1964), *The Paranoid Style in American Politics, and Other Essays* (New York: Knopf).

Hopf, Ted (2010), “The Logic of Habit in International Relations”, *European Journal of International Relations*, 16 (4): 539-561.

Jasper, James M. (2006), “Emotions and the Microfoundations of Politics: Rethinking Ends and Means”, Clarke, Simon, Paul Hoggett ve Simon Thompson (Der.), *Emotions, Politics and Society* (New York, NY: Palgrave Macmillan): 14-30.

Keyes, Ralph (2004), *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* (New York: St. Martin's Press).

Köktürk, Milay (2020), “Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş”, *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, 4: 35-55.

Linklater, Andrew (2014), “Anger and World Politics: How Collective Emotions Shift Over Time”, *International Theory*, 6 (3): 574-578.

Maiz, Ramón (2011), “The Political Mind and Its Other”, Engelken-Jorge, Marcos, Pedro Ibarra Güell ve Carmelo Moreno del Río (Der.), *Politics and Emotions: The Obama Phenomenon* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften): 29-70.

Marcus, George E. (1999), “Introduction: The Paranoid Style Now”, Marcus, George E. (Der.), *Paranoia within Reason: A Casebook on Conspiracy as Explanations* (Chicago: The University of Chicago Press): 1-12.

McGlinchey, Stephen, Leo S. F. Lin, Zeynep Selin Balcı ve Patrick Vernon (2022), *Global Politics in a Post-Truth Age*, (Bristol, England: E-International Relations Publishing).

McIntyre, Lee C. (2018), *Post-truth* (Cambridge, MA: The MIT Press).

McIntyre, Lee C. (2019), *Hakikat-Sonrası* (İstanbul: Tellekt) (Çev. Mehmet F. Biçici).

McNeil, William (2004), *Dünya Tarihi* (İstanbul: Imge) (Çev. Alaeddin Şenel).

Mercer, Jonathan (2014), "Feeling like a State: Social Emotion and Identity", *International Theory*, 6 (3): 515-535.

Mertek, Sefa (2020), "Post Truth'u Hannah Arendt ile Okumak", *Liberal Düşünce Dergisi*, 25 (97): 205-225.

Mirowsky, John ve Catherine E. Ross (1983), "Paranoia and the Structure of Powerlessness", *American Sociological Review*, 48 (2): 228-239.

Önder, Özden (2022), "Remembering Hannah Arendt in the "Post-Truth" Era", *Arete Politik Felsefe Dergisi*, 2 (1): 7-23.

Ost, David (2004), "Politics as the Mobilization of Anger: Emotions in Movements and in Power", *European Journal of Social Theory*, 7 (2): 229-244.

Oxford-Dictionaries (2016), "Post-Truth", <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=Post-Truth> (02.01.2021).

Özer, Yunus Emre (2023), "Post-Truth, Post-Truth Siyaset ve Yerel Düzeye Etkileri: Etik İlkeler Üzerinden Bir Değerlendirme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55: 365-377.

Pipes, Daniel (1996), *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy* (New York: St. Martin's Press).

Prozorov, Sergei (2019), "Why is There Truth? Foucault in the Age of Post-Truth Politics", *Constellations*, 26 (1): 18-30.

Read, Rupert ve Timur Uçan (2019), "Introduction: 'Post-Truth'?", *Nordic Wittgenstein Review*, Special Issue: 5-22.

Robins, Robert S. ve Jerrold M. Post (1997), *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred* (New Haven: Yale University Press).

Sarıhan, Zekeriya ve Raci Taşçıoğlu (2022), "Post-Truth Çağında Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturma Gücü: Yeni İnfaz Düzenlemesi Örneği", *İNİF E-Dergi*, 7 (1): 129-150.

Sartori, Giovanni (1970), "Concept Misformation in Comparative Politics", *The American Political Science Review*, 64 (4): 1033-1053.

Sartori, Giovanni (1984), *Social Science Concepts: A Systematic Analysis* (Beverly Hills, CA: Sage Publications).

Sasley, Brent E. (2011), "Theorizing States' Emotions", *International Studies Review*, 13 (3): 452-476.

Schindler, Sebastian (2020), “The Task of Critique in Times of Post-Truth Politics”, *Review of International Studies*, 46 (3): 376-394.

Schuessler, Jennifer (2016), “‘Post-Truth’ Defeats ‘Alt-Right’ as Oxford’s Word of the Year”, <https://www.nytimes.com/2016/11/16/arts/post-truth-defeats-alt-right-as-oxfords-word-of-the-year.html> (10.03.2021).

Selim, Ferdi (2023), “Post-Truth Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Kaygı-Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (1): 498-543.

Suveren, Yaşar (2023), “Hakikat Savaşları: Postmodern-Postyapısalcı Siyasetin Bakiyesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2): 742-760.

Tanrioven, Nail (2016), “Ordinary Othering and Re-discovery of the Self: Living and Unveiling the Representation of the Other among the Ordinary Turks”, Ph.D. Dissertation (University of Florida, Graduate School of Social Sciences, Gainesville, FL).

Tesich, Steve (1992), “A Government of Lies”, *The Nation*: 1-6.

Tesich, Steve (2021), “Yalanlar Rejimi”, *Cogito*, 104: 23-28, (Çev. Eren Ekin Ercan).

Ülkeryıldız, Evren ve Nilay Özcan Uslu (2021), “Hakikat Sonrası Bilincin Siber-Mekân Üzerinden Üretimi: Ağdaşın Kamusal Mekânı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1): 293-303.

Vogelmann, Frieder (2018), “The Problem of Post-Truth. Rethinking the Relationship between Truth and Politics”, *Behemoth: A Journal on Civilisation*, 2 (11): 18-97.

Weir, Lorna (2008), “The Concept of Truth Regime”, *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 33 (2): 367-389.

alternatif politika

Yayın İlkeleri

I. Genel Kurallar

1.Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 10.000 sözcüğü geçmemelidir. Makaleler için alt sınır 6000 sözcüktür. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Alternatif Politika Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

2.Yazarlar ayrı bir Word dosyasında unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri, telefon numaraları, e-posta adresleri ve ORCID ID (<http://orcid.org>) bilgilerini bildirmelidir.

3.Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

4.Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

5.Alternatif Politika Dergisi'nin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde de yazılar yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun ortalama 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler de yazının başına eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

6.Yazarlardan herhangi bir ücret talep edilmemekte veya yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

7.Yazılar MS Office Word dosyası olarak (.doc ya da .docx halinde) **alternatifpolitika@gmail.com** adresine gönderilmelidir.

8.Yayımlanan çalışmaların bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara ait olup bu konuda dergi editörlüğü sorumlu tutulamaz.

II. Yazım Kuralları

1.Yazı, MS Office Word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde, özet ve kaynakçada 12 punto; dipnot ve tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.

2.Sayfa yapısı, tüm kenarlardan 2.5 cm kenar boşluğu olacak şekilde ayarlanmalıdır.

3.Yazının giriş bölümüne numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Referanslar, Dipnot ve Kaynakça

Metinde dipnot uygulaması yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır, kaynakça metnin sonuna aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak eklenmelidir.

Metin içinde yapılacak referanslar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu referans sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki referanslarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Wendt, 2012: 85).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine referans yapılması durumunda: (Wendt, 2012a: 85); (Wendt, 2012b: 40).

Kaynakçada: Wendt, Alexander (2012), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (İstanbul: Küre Yayıncılık) (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner).

Metin içindeki referans (makale): (Waterbury, 1991: 15).

Kaynakçada: Waterbury, John (1991), “Twilight of State Bourgeoisie”, International Journal of Middle Eastern Studies, 23 (1): 1-17.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Balibar ve Wallerstein, 2000: 67).

Kaynakçada: Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), Irk Ulus Sınıfı (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Metin içindeki referans (makale): (Sina ve Soyer, 1998: 108).

Kaynakçada: Sina, Zeynep ve Serap Soyer (1998), “Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 31 (3): 103-117.

c) İkiyden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Gönlübol vd., 1996: 45).

Kaynakçada: Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman, Ahmet Şükrü Esmer, Cem Sar, Duygu Sezer, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995 (Ankara: Siyasal Kitabevi).

İkiyden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre kaynakçada yer alacak ve referanslar da bu örneğe göre yapılacaktır.

d) Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki referans: (Riddell, 1994: 53).

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament” , Kavanagh, Dennis ve Anthony Seldon (Der.), The Major Effect (London: Macmillan): 46-63.

Metin içindeki referans: (Geray, 1992: 236).

Kaynakçada: Geray, Cevat (1992), “Çevre İçin Eğitim”, Keleş, Ruşen (Der.), İnsan Çevre Toplum (Ankara: İmge): 223-240.

e) Kurum yayınları:

Metin içindeki referans: (DPT, 1989: 145).

Kaynakçada: DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

f) İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada: (Çubukçu, 2009).

Kaynakçada: Çubukçu, Mete (2009), “Bu Kimin Zaferi?”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp> (15.06.2010).

Metin içindeki yollamada: (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada: Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

g) Bunların dışında adı uzun çeşitli resmi yayınlara ya da mevzuata metin içinde yapılacak yollamalarda kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin Devlet Memurları Kanunu için DMK, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun için ASBHK gibi.

h) Dipnotlar, referans verme dışındaki açıklamalar için kullanılmalıdır.

alternatif politika

Alternatif Politika

İletişim İçin

Adres: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Merkez/BOLU

Tel: 0374 254 1000-1423

Web: <https://alternatifpolitika.com>

Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ap>

E-posta: alternatifpolitika@gmail.com

E-ISSN: 1309-0593